

Devrimci Marksizm

Sayı: 5 Kış 2007-2008

Üç aylık Teorik / Politik dergi
(Yerel, süreli yayım)

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Şiar Rişvanoğlu

Yönetim Yeri: Kuruköprü Mah., Özler Cad.,
Özden İş Merkezi, No.41 K.2 D.38 Seyhan/ADANA

Baskı: Yön Matbaacılık
Güven Sanayi Sitesi,
B Blok No: 366 Topkapı - İSTANBUL
Tel: 0212 544 66 34

Yurtdışı Fiyatı: 8 Avro Kıbrıs Fiyatı: 5 YTL

Fiyatı: 5 YTL (KDV Dahil)

Kapak Resmi: Paris'te yaşayan Türk ressam Yüksel Arslan'ın Karl Marx'ın Kapital'i üzerine çizdiği Artures dizisinden bir tablodan detay.

Devrimci Marksizm

Teorik / Politik Dergi

Kış 2007-2008

İÇİNDEKİLER

DM Yayın Kurulu	Bu sayı	3
Şiar Rişvanoğlu	<i>Sevilay Kaygalak'ı kaybettik</i> Dilê nazî, nagihîye mirazî	8
Sevilay Kaygalak (Bican Özben)	İşçi Mücadelesi'nden köşe yazıları	10
Nail Satlıgan	Kapital'in 140.yılı: Bugünü Marx'la anlamak	16
Ahmet Öncü	Kapital: Burjuva ideolojisinin eleştirisi	21
Sungur Savran	Siyasal iktisadın eleştirisi	32
Cenk Ötküner	İşçi sınıfı, CHP ve Stalinizm	52
Sungur Savran	Che Guevara'nın Marksizm içindeki yeri	102
Selim Karlı	Bolivya: Bir devrim laboratuvarı	144
Ersen Olgaç	Yıkıntının tarihi mi, tarihin yıkıntısı mı?	180
Lev Davidoviç Trotskiy	Yalıtılmış bir ülkede sosyalizm mi?	189

Bu sayı

Devrimci Marksizm'in elinizdeki sayısında iki ana temaya özellikle yer vermeyi uygun bulduk. Bunlardan birincisinin gerekçesi geride bırakmakta olduğumuz yılın Marx'ın başyapıtı olan *Das Kapital*'in 140. yıldönümü olması. Öte yandan yine aynı yıl **Ekim Devrimi**'nin de 90. yıldönümü. Her iki "şaheser" in de – biri teori diğeri pratik alanında – kapitalizmin insanlığı getirip bıraktığı yerin bütün çıplaklığıyla anlaşılması ve dönüştürülmesi bakımından taşıdıkları önem ve güncellikleri, yıl içinde düzenlenen bir dizi sempozyum ve panellerde (özellikle *Das Kapital*'e ilişkin olarak Sosyal Bilimler Kongresi'nde düzenlenen bir oturum, Karaburun'da "140. yılında Das Kapital Özel Oturumu", İstanbul'da *Das Kapital*'in Güncelliği Sempozyumu vb.) tartışıldı.

Bu bakımdan elinizdeki sayıda **140. yılında Das Kapital** dosyası altında biz de *Devrimci Marksizm* okuyucuları için de ilginç olabileceğini düşündüğümüz bazı yazılara yer verdik. Bu yazılardan birincisi Nail Satlıgan'a ait. Satlıgan, 6-9 Eylül tarihlerinde Karaburun'da düzenlenen Bilim Kongresi'nin *Kapital* özel oturumunda yaptığı konuşmanın özeti niteliğindeki bu yazısında *Das Kapital*'i Marx'ın yaşadığından daha çok günümüz kapitalizmini açıklama kapasitesi olan bir yapıt olarak ele almanın önemine değiniyor. Bu iddianın yönetsel olarak meşruluğunu sınımak üzere muarızlarının ileri sürdükleri iki varsayma başvuruyor: İktisat biliminin Marx'tan bu yana nitel ilerlemeler geçirmiş olduğu ve kapitalizmin işleyiş mekanizmalarında niteliksel dönüşümler yaşanmış olduğu. Satlıgan her iki varsayımı da, birini bilim dışı içeriğinden, diğeri de emek değer teorisinin günümüzde de geçerliliğinden hareketle çürüterek *Das Kapital*'in güncelliğini ortaya koyuyor.

Bu ana dosyada yer alan ikinci yazı Ahmet Öncü'ye ait. *Kapital*'in 140. yılı vesilesiyle 24-25 Kasım 2007 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen sempozyumda sunduğu bildiriye Devrimci Marksizm okurlarıyla da paylaşan Öncü, *Das Kapital*'in burjuva ideolojisinin eleştirisi olduğu saptamasından hareketle burjuva toplumunun insanına kendi insani gücüne nasıl dönebileceğinin, bu toplumu aşarak özgür insan toplumunu, sosyalist toplumu, nasıl kurabileceğinin yollarını gösterdiğine işaret ediyor. *Das Kapital*'de sunulan "meta fetişizmi" kavramlaştırmasının eserin kurgusu içinde bu bakımdan merkezi bir önem taşıdığını belirten Öncü, söz konusu kavramın burjuva toplumunun bütün tekil ideolojilerinin genel biçimini bize sunduğunu ileri sürüyor.

140. yılında *Das Kapital* ana teması altında yer verdiğimiz üçüncü yazı, Sungur Savran'ın Birikim dergisinin 1979 yılında yayınlanmış "Siyasal İktisadın Eleştirisi" başlıklı yazısı. Söz konusu yazı, günümüzde bu konuya ilgi duyabilecek genç kuşakların söz konusu yazıya erişim zorluklarını giderme amacını da gözetmekle birlikte, özellikle günümüz kapitalizmini anlama çabasında siyasal iktisadın sınırlarını kavrayabilmeleri bakımından da önem taşıyor. Savran, Adam Smith ve Ricardo'da en önemli temsilcilerini bulan klasik siyasal iktisat ile Marx'ın eseri arasındaki temel ayrım noktalarını ortaya koyarken, kapitalist üretimin analizine onlardan çok değişik bir bakış açısı, köklü olarak farklı bir yöntem ile yaklaşmış olduğunu vurguluyor. Savran bu yazısında Marx'ın kendi eserinin sorunsalının bir bilim olarak siyasal iktisadın sorunsalından çok farklı olduğunu, bir burjuva bilimi olan siyasal iktisadın burjuva ideolojisinin tutsağı olduğunu ve Marx'ın siyasal iktisadın eleştirisinin bu anlamda burjuva ideolojisinin ve meta fetişizminin eleştirisi olduğunu ortaya koyuyor.

Ekim Devrimi'ni, 90.yılına denk düşen bu günlerde, Trotskiy'in *Rus Devrimi'nin Tarihi* başlıklı eserinin üçüncü cildine yazdığı ek bölümlerden birine yer vererek anmak istedik. Eserin Yazın Yayıncılık tarafından yayımlanan Türkçe baskısında yer almayan bu bölümün çevrisi, aynı zamanda Burak Gürel tarafından kaleme alınan bir giriş yazısıyla okuyuculara tanıtılıyor. Gürel'in de belirttiği gibi, "Yalıtılmış Bir Ülkede Sosyalizm mi?" başlığını taşıyan bu yazı, kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişme yasasının gelecekteki devrimler üzerindeki etkisi, 1917'ye giden süreçte Leninist partinin önemi ve yalıtılmış bir devrimin sosyalizmi kurmaya yetmeyeceği, devrimin dünya devrimine doğru ilerlemeye mecbur olduğu gibi Ekim Devrimi'nin başarısına ve yenilgisine dair Trotskiy tarafından kaleme alınan tespitlerin ilk elden, ayrıntılı bir açıklamasını sunmaktadır. Trotskiy'in bu çalışmasının önemi, yalıtılmış (tekil) ülkede sosyalist bir toplumun inşasının tamamlanabileceği gibi bir gerici fikrin Bolşeviklerin programında hiçbir zaman mevcut olmadığını, Bolşeviklerin ve en başta Lenin'in Ekim devrimini daha en baştan dünya devrimini ileri taşımak üzere bir ilk atılım olarak düşündüklerini sayısız alıntıyla belgelemesidir. *Devrimci Marksizm* Ekim devrimi konusunu önümüzdeki sayılarda da ele almaya devam edecek.

İki ana tema dışındaki üç yazı da birbirinden bağımsız olmakla birlikte, özellikle genç kuşak sosyalistler açısından artık uzak kalmış bir geçmişe ışık tutmaları ve günümüz için de önemli dersler çıkarmak bakımından ortak bir nitelik taşıyorlar.

Bu yazılardan birincisini Cenk Ötküner'in *Devrimci Marksizm*'in 2. sayısında yer alan "1960'ların Türkiye'sinde işçiler ve politika" başlıklı yazısının devamı niteliğindeki elinizdeki yazı oluşturuyor. "DİSK, CHP ve Stalinizm" başlıklı yazısında Ötküner, 70'li yıllarda Türkiye'de işçi hareketinin yükselişi ve düşüşünün arkasında yatan nedenleri ele alıyor. Yükseliş halinde olan bir işçi hareketinin nasıl olup da 80'lere büyük bir yenilgi ile girdiği sorusunu cevaplar. Ötküner, diğer birçok faktörün yanı sıra esasen DİSK önderliğinde temsil edilen sendika bürokrasisinin ve özellikle TKP'de cisimleşen CHP endekli Stalinist politikaların işçi sınıfı üzerinde yarattığı olumsuz etkilere ve belirleyici rolüne işaret ediyor. Önümüzdeki sayılarda *Devrimci Marksizm*'in Türkiye işçi hareketinin tarihini ele alan çalışmalara yer vermeye devam edeceğine de belirtelim.

Bu kapsamdaki ikinci yazı 40. ölüm yıldönümü olması nedeniyle Türkiye'de yayın hayatında daha önce yayınlanmış ya da henüz yayınlanmamış eserleriyle yeniden geniş yer bulan büyük devrimci şahsiyet Ernesto Che Guevera'yı değerlendirme amacı taşıyor. Sungur Savran tarafından kaleme alınan bu yazı, Che'nin sadece burjuva dünyasında değil, çeşitli sol çevrelerde de "ikonlaştırılma" çabaları karşısında, onun nesnel ve öznel konumunu bütün artıları ve eksileriyle, katkıları ve çelişkileriyle, kısaca eleştirel bir süzgeçten geçirmek bakımından önemli ipuçları içeriyor. Che'nin Marksizminin Bolşevik gelenekle ortak ve farklı yanlarının saptanmasının önemini belirten Savran, Che'nin kısa yaşamında eylem ve düşüncesinin sadece emperyalizm ve kapitalizme karşı düşmanlığı açısından değil, bir bürokrasi eleştirmeni olarak da gözden kaybolduğunu vurguluyor. Savran'ın bu yazısı aynı zamanda okuyucuya, devrimci enternasyonalizmi bu kadar özümsemiş birinin kısacık ömrünün, Stalinizm eleştirisinde ve Leninist Parti anlayışında taşıdığı yetersizlikler üzerinde düşünmek, onun bunları aşmak için gösterdiği engin çabanın, yaşadığı dönemin hangi nesnel koşulları tarafından sınırlanmış olduğunu anlamak bakımından da önemli fırsatlar sunuyor.

2000'li yılların başında kitlesel isyanlarla ve sınıf mücadelesinin şiddetlenmesiyle dünyada adından sıkça söz ettiren Bolivya, Latin Amerika'da devrimin kilit ülkelerinden birisi olarak günümüzde de önemli bir laboratuvar işlevi görüyor. Elinizdeki dergide yer alan yazısında Selim Karlı 1911 Meksika örneğinden sonra kıtanın ilk devrimine ev sahipliği yapan yoksul maden ve tarım ülkesi Bolivya'da yaşanmış olan 1952 devrimine ışık tutuyor. Tarihsel bağlamı dolayısıyla Bolivya bu tür bir eleştirel değerlendirmenin en önemli uğraklarından birisi ve gelecekte bir Bolivya ve hatta Latin Amerika devriminin olası temel stratejik sorunlarını doğru bir biçimde kavrayabilmek de bu tarihin doğru anlaşılmasından geçiyor. Dolayısıyla Karlı'nın bu yazısı, özellikle IV.

Enternasyonal'in bu ülkedeki seksiyonu Devrimci İşçi Partisi POR'un belirli bir süre için iktidarı almasının önemli bir olasılık olarak gündeme girdiği koşullarda POR'un etkinliğinin gerçek düzeyinin ne olduğu ve başarısızlığın temelinde taktik ya da stratejik hangi tür hataların yattığını ortaya koyması bakımından IV. Enternasyonal'in tarihine de eleştirel bir bakışı okuyucuya kazandırmayı amaçlıyor.

Nihayet derginin bu sayısında uzunca zamandır gerçekleştirmek istediğimiz bir başka hedefi, *Devrimci Marksizm*'de kitap eleştirilerine de yer verme amacımıza ulaşmış bulunuyoruz. Mehmet İnanç Turan'ın *Yıkıntının Tarihi ve Teorisi* adlı kitabını değerlendiren Ersen Olgaç, eserin Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki yozlaşmış işçi devletlerinin yıkılmasının ertesinde, trajikomik bir sosyalizm anlayışıyla devrimci bir hesaplaşmaya cüret edebilmek ve sosyalist devrim, geçiş toplumu, sosyalizm, komünizm gibi kavramların tamamen deforme edilerek Sovyet bürokrasisine hizmet edecek biçime sokulduğunu kanıtlamak bakımından cesur bir çaba olduğunu belirtiyor.

Son olarak, *Devrimci Marksizm*'in eski sayılarında yayınlanmış yazılara ulaşabileceğiniz internet sitemizin, www.devrimcimarksizm.net adresinde yayına başladığını okurlarımıza duyurmaktan mutluluk duyuyoruz. Bir sonraki sayıda yeniden buluşmak dileğiyle.

Devrimci Marksizm Yayın Kurulu

Sevilay Kaygalak (Bican Özben)
1972 - 2007

Dilê nazî, nagihîye mirazî*

Şiar Rişvanoğlu

*“Senin de hayatın en sonunda
İçerde her gün ezbere okunan
Uzun bir şiire benzedi çıktı.
Artık bir suyun üstü olur yüzün
Ya da bir dalgınlığın altı*

Abdulkadir Bulut

Sonbahar zalim geldi. İşçi sınıfı, ezilen uluslar, kadınlar, yoksullar bu topraklardaki en vefalı dostlarından, *Praksis* dergisi kurucularından, en çalışkan Yayın Kurulu üyelerinden ve en derin yazarlarından, *Devrimci Marksizm* ve *İşçi Mücadelesi* ni alaycı kalemlerinden, devrimci Marksistler

---

* “Nazik gönül, arzusuna eremez”(Kürt ana/atasözü)

ve feministler en birikimli, en militan yoldaşlarından birini yitirdi. Hem de ne ironiyle! Üzerine yazdığı, konuştuğu çarpık kentleşmenin, kapitalizmin akıldışılığının “canavar”ı, sadece basit bir yol aydınlatmasıyla bile büyük olasılıkla önlenebilecek bir trafik kazası sonucunda. Öyle zor ki Sevilay’ı anlatmak! Bingöl dağlarında akan ince bir suyun duruluğu nasıl anlatılır? Ya ceylan gözlü coşku, yumruğu sıkılı erdem, halay çeken mütevazılık? Patlamaya hazır bir yanardağın bir meltem yumuşaklığıyla konuşması nasıl? Siyaset biliminden kentleşmeye, feminizmden ulusal soruna bir dizi alanda bilimsel çalışma yapıp, en “ağır” akademik konularda ürünler verip, yoksul mahallelerinde, işçi evlerinde öylesine mutlu olmanın, üniversite kürsüsünü ezilenlerin kürsüsüne çevirip, eylemlerde, meydanlarda, hatta sadece eyleme, meydana çıkma düşüncesinde dahi çocuklar gibi heyecanlanmanın yoğunluğunu olsa olsa o anlatabilirdi.

Sevilay, Trotskiy’in “Onların Ahlâkı ve Bizim Ahlâkımız”da: *“Tarihin yasalarının kendi arzularına ve ahlâk ölçütlerine uymamasından umutsuzluğa kapılmamayı, bireysel zevklerini tarihin yasalarına tabi kalmayı öğrendiler”* diye tarif ettiği insanların en parlak örneklerinden biriydi. Duruşu, tavrı, konuşması en sıradan insanla aynı yerde duracak kadar eşitlikçi, ama bir an olsun “öteki”lik, ya da yabancılık duygusu yaratmayacak ölçüde renkli ve farklıydı. Tıpkı Che Guevera’nın günlüklerinde ve konuşmalarında anlattığı, devrimci kişiliğini şiirle, müzikle inceltmiş, kendi özgünlüğünü bulunduğu her ortama kardeşlikle taşıyan “yeni insan”ı gibi.

Sevilay su gibi yaşadı, su gibi gitti. Bize ise; bir “suyun üstü”nü yüreğimizde taşımak kaldı, bir de, sonsuz “bir dalgınlığın altı”...

Arzusu arzumuzdu. “Nazik gönlü” sınıfsız, savaşımsız, sömürsüz bir dünya arzusuna eremedi, belki biz de eremeyeceğiz. Ama bir gün o dünyaya erildiğinde, ömrünü ona ermek için harcayanların ışıklı tarihinde onun adı da, Cegerxwîn’in “gülîstan”ındaki en “şêrin” güller gibi kokacak...

Güle güle “Bican”, canımız, yoldaşımız, Nâzım’ın deyişiyle; “kavga dostumuz, iş kardeşimiz”. Sen o şiiri yanlış anladın, 35 yolun sadece yarısı idi! Gözleri 1 Mayıs, gülüşü Newroz, elleri 8 Mart kızkardeşimiz...Hasta Siempre!

Aşağıda, yitirdiğimiz yoldaşımız Sevilay Kaygalak'ın, İşçi Mücadelesi gazetesinin sırasıyla 3., 14. ve 15. sayılarında "Bican Özben" mahlasıyla yayınlanan köşe yazılarını sunuyoruz.

Sermaye İstanbul'a anıtını dikecek!

Bican Özben

İstanbul'da bir şeyler oluyor! Yüzlerce insanı yerinden eden kentsel dönüşüm operasyonları birbirini izliyor. Deprem Master Planı raflarda tozlanmaya terk edilirken Büyükşehir Belediyesi, kentin rant haritasını çıkarmak üzere, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ile beraber İstanbul Metropoliten Alan Değerlendirme çalışmalarına başlıyor. Dubaili şeyhler İstanbul'a geliyor. Kentle ilgili, neredeyse her gün ne olduğu, neden gerek duyulduğu tam olarak açıklanmayan bir proje düşüyor gazete sayfalarına: Galataport, Haydarpaşa, 3. Köprü, Cevahir Çarşısı, Dubai Towers...

İstanbul satılıyor! Hem de kentin kendisinden, yani İstanbullulardan gizlenerek yapılıyor bu. Öyle ya, İstanbul dediğin köprülerden, yollardan, arsalarından, işyerlerinden ibaret değil ki! Bir de insanları var İstanbul'un. Bir ucunda Boğaz manzaralı villalarda, yüzme havuzlu, "fitness center"lı, tenis kortlu "country"lerde, "city"lerde oturup, kariyer planlamasından arta kalan zamanlarında yeni tüketim mekanları keşfetmeyi iş edinen, diğer ucunda da işsizlik, açlık, evsiz-barksızlık kıskacında debelenen...

Her kent gibi İstanbul’u da, içinde yaşayanlardan bağımsız ele alamayacağımız gibi, üretim ilişkilerinden de ayrı düşünemeyiz. Bu ilişkiler içinde biçimlenen ve işlevler edinen kentler, bilindiği gibi, kapitalizmin 1970’lerde yaşadığı ekonomik krizin ardından, kendisine, kârlı yatırım alanları arayan sermaye tarafından önemli bir birikim alanı olarak görüldü. Özellikle üçüncü dünya kentlerinde, başta altyapı gibi, 1980’lere kadar devletin yatırım yaptığı alanlar, bu tarihten başlayarak özel sektöre (ağırlıklı olarak da yabancı sermayeye) açıldı ve kentler kapitalizmin tarihinde hiç olmadığı kadar sermayenin kâr güdülerinin etkisinde şekillendi. Türkiye’de, gelişkin dış ticaret ve sanayi faaliyetleri, geniş hizmet sektörü ve nitelikli işgücü potansiyeli sayesinde dünya pazarı ile girdiği yakın ilişkiler sonucunda İstanbul, bu süreci birinci derecede yaşayan kent oldu. Bugünlerde olup bitenlerse söz konusu gidişatın vardığı en çüretkâr menzili haber veriyor. Çüretkâr çünkü hali hâzırdaki burjuva teamüller bile gözetilmiyor; hukuk hiçe sayılıyor (kamunun/belediyenin alacağı pay ve işin verilme tekniği açısından), kentsel demokrasi hiçe sayılıyor, daha önemlisi kentsel/çevresel etkiler, özellikle İstanbul’un altyapısının bu projeleri kaldırıp kaldıramayacağı hiçe sayılıyor. Açıktan bir satış gerçekleşiyor yani.

Dubai Towers İstanbul projesi hızla yola alan bu satışın dikkate değer bir adımı. Proje, Levent’teki eski İETT Garajının olduğu alanda 300 metre yüksekliğinde iki kule yapılmasını içeriyor. Belediye, İstanbul’un rantının en yüksek olduğu bölgedeki bu arsayı yüzde 20 karşılıkla (ki, uygulamada bu yüzde 50 ile 70 arasında değişiyor) Dubai Holding bünyesindeki Dubai International Properties’e veriyor. Üstelik bir ihale prosedürü bile işletmeksizin yapıyor bunu. Çevredeki yeni yapılaşmada en çok 2,5 emsal uygulanırken bu kulelere 3 emsal hakkı tanınıyor. Peki bu kuleler İstanbul’a nasıl bir ‘benzersiz’ hizmet sunacak ki, bunca hukuk dışılığı görmezden gelmemiz bekleniyor? Efendim, 5 yıldızlı otel, ofis, konut, eğlence ve alışveriş merkezleri yer alacakmış bu kulelerde. Birinde ‘çağ ötesi’ ofisler, diğerinde yemekten moda dünyaca ünlü her markayı bulabileceğimiz 3 katlı bir alışveriş merkezi, 5 yıldızlı bir otel ve 24 saat temizlik, güvenlik, otopark, spor salonu, sağlık merkezi, kablosuz internet bağlantısı ve (hizmetli, uşak, kapıcı eşliğinde) bakım hizmetlerinden yararlanarak oturabileceğimiz daireler olacakmış! Sadece hukuk dışı değil, aynı zamanda insanlık dışı! Birakin altyapıya, ulaşım, tarihsel dokuya neler olacağını, sermaye insanlığa meydan okuyor artık! Göz alıcı vitrin ışıkları altında beyinsiz tüketimciliğin plazalarını, lüks yaşam “residence”larını inşa ederken naylon çadırlara sığınmış, çöplerden topladıklarıyla karınlarını doyuranların, araba camı silen, kağıt mendil, sakız satan, dilenen ve her geçen gün tinere, suça çekilen çocukların oluşturduğu kentsel manzarayla dalgasını geçiyor.

Kim bilir, gücünün simgesi olarak kentin orta yerine dikmek istediği bu anıt, tarihin çöplüğüne düşmeden bıraktığı mezar taşları olacak belki de...

Bundan 'doğal' ne olabilir ki ?!...

Bican Özben

Geçtiğimiz günlerde Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak ve Şanlıurfa'da etkili olan yağışlar binlerce ev ve işyerini sular altında bırakan bir sel felaketinin nedeni oldu ve 50'ye yakın insan yaşamını yitirdi: "Diyarbakır'ın Bismil ilçesindeki sel felaketinde kaybolanlardan 5 yaşındaki Mehmet Hasan Tunç'un cesedi, Batman'ın Hasankeyf ilçesinde bulundu" haberleri geçti ajanslardan...

Bu 'doğal' felaketin genel ve Bölge'ye özel pek çok sosyo-ekonomik ve siyasal/ideolojik belirleyeni olduğu biliniyor. Planlama ve sosyal hizmet anlayışından yoksun denetimsiz kentleşme süreçleri, kapitalizmin eşitsiz gelişme dinamiği ve onun yarattığı bölgesel dengesizlikler; tüm bunların yanında etnik ayrımcılık, kamusal kaynakları 20 yıldır süren savaşın gereklerine tahsis eden militarist politikalar ve onun sonucunda gelişen zorunlu yer değiştirmeler... Yağmur çiseleseydi de, sonuç aynı olabilir miydi acaba, diye düşündürtecek denli vahim bir manzara çıkarıyor tüm bunlar karşımıza. Yaşamını yitiren insanların sosyal olarak inşa edilmiş bir felaketin kurbanı olduğunu ortaya koyan bir manzara...

İşin daha can yakan kısmı, devletinden siyasi partilerine, demokratik kitle örgütleri, basın ve yurttaşına kadar kimsenin bununla yüzleşecek gücü ya da sorumluluğu kendinde bulamayışı. Ana haber bültenlerinin, gazetelerin her zaman yapımlarına alışık olduğumuz hisli, dokunaklı dramatize edilşlerden uzak durması bundan olsa gerek. Düşünsenize bir hesap numarası bile olmadı bu fela-

ketin, TV kanallarına düşen... Öyle ya biraz uzasa, üstü azıcık kazınsa ne devlet "felaketleri" çıkacaktı altından... ne trajediler...

Kurtarma ve yardım çalışmaları da bunu göstermedi mi? Mağdurlardan birinin dile getirdiği gibi, bir operasyon söz konusu olduğunda onlarca helikopteri kaldırıveren devlet, çocuklarıyla birlikte selden korunmak üzere damlara sığınanları kurtarmaya ancak 4 saat sonra gelebilmişti; hükümet zarar gören illeri ısrarla afet bölgesi kapsamına almadı; Bölge içindeki il ve ilçelerde toplanan yardımlar, belediyenin yardım toplamaya yetkisi bulunmadığı gerekçesiyle kaymakamlıklarla engellendi.

...

Gördüğümüzün içimize doldurduğu çaresizliği anlatmak değil derdim

"Yani benim gözlerimin bunca yıl gördükleri,

Bir gün benimle birlikte

Yok olup gidecekler öyle mi?"

demmişti, sevgili şair Metin Altıok. Görmekle kalmadı; anlattı da... "Yüreklere ufalayıp döküveren" tariflerle hem de... Artık onun üzerine hiçbir sözcük konmaz, konamaz!

Bize düşen bunca gördüğümüzle kalmamak artık, öyle değil mi?... Bu zor zamanları, kardeşliğimizi güçlendirecek paylaşımlar ve dayanışma için fırsat bilmek!...

Acar kapitalistin doğayla imtihanı

Bican Özben

1842 yılından sonra Ren bölgesinin büyük gazetelerinden Rheinische Zeitung'un editörlüğünü üstlenmesinin ardından yazdığı, "Odun Hırsızlarına Karşı Yasa Üzerine Tartışmalar" makalesinde Marx, odun hırsızlığı denen sorunu, büyük toprak sahiplerinin topraklarını korumak için, yoksulların toprakla bütün geleneksel ilişkilerini engellemeye çalıştıkları merhametsiz bir sürecin ürünü olarak değerlendiriyordu. Bu yasa, ısınmak ve yemek pişirmek için ihtiyaç duyulan kurumuş ağaç ve yere düşmüş dalları toplamak, ormana girmek, orada dolaşmak ve hatta çocukların ormandan böğürtlen toplaması gibi eylemlerin ceza gerektiren suç kapsamına sokulmasını savunuyordu. Böylelikle yoksullar doğa ile özel mülkiyetin aracılık etmediği her türlü -yaşayabilmeleri için en zorunluları da dahil olmak üzere- ilişkiden yoksun bırakılırken daha önceleri satılmayan ve piyasa değerine sahip bulunmayan bir şey de, bir özel servet kaynağına dönüştürülüyordu. Odun hırsızlığı meselesini "gerçek dünyevi bir sorun" olarak tanımlayan Marx, daha sonraları bu tartışmayı çalışmalarını ekonomik konulara yöneltme ihtiyacını ilk hissettiği an olarak hatırlayacaktı (J. B.Foster, Marx'ın Ekolojisi, 2001-E.Özkaya çevirisi).

Üzerinden 164 yıl geçmiş... Neredeyse iki asır olacak! Kapitalistlerin kâr hırsıyla insanı doğadan ve dolayısıyla kendisinden uzaklaştırması tüm acımasızlığıyla sürüyor. Modern burjuva ekoloji bilincinin onca yükselişi bile

önünü kesemiyor bu açgözlülüğün.

Son günlerde yazılı ve görsel basında yer bulan Acaristanbul haberleri bunun en yakınımızdaki örneği. Acar Şirketler Grubu'nun İstanbul Beykoz'daki bir ormanlık alanda sürdürdüğü yasadışı yapılaşma tam anlamıyla bir vurgun... Kamu yararına dönük hukuksal düzenlemeleri ve planlama ilkelerini hiçe sayarak arazinin satışından yapı ruhsatının verilmesine ve süregiden yapılaşmada imar hadlerinin aşılmasına, kentin oksijen kaynağı olan ağaçların acımasızca kesilmesine (1 milyon ağacın kesildiği tahmin ediliyor), parayla, rüşvetle bürokrat, siyasetçi satın alınmasına uzanan her türlü kanunsuzluğu görebilirsiniz bu vurgunda... Üstelik Acaristanbul'la başlamıyor bu şirketin ormanları talanı; bir de Acarkent'leri var!

Devletse âciz!? Çevre ve Orman Bakanı, Bölge Müdürü ile muhafaza memurlarının silahlı adamlar yüzünden korkudan Acaristanbul'a giremediğini söyleyerek pek içten (!) bir itirafta bulunuyor. Ama bakmayın siz bu sızlanmaya! Bursa'daki verimli tarım arazisi üzerinde kurulmuş ve tüm mahkeme kararlarına rağmen 7 senedir faaliyet gösteren Cargill'i destekleyen de bu hükümet! Kıyıları özelleştirecek ve buralardaki kaçak yapılaşmayı yasallaştıracak Kıyı Kanunu'nu çıkarmak isteyen de... Ve afet riski taşıyan alanlarla doğal, tarihi ve kültürel çevre alanlarının tasfiye, yenileme ve iyileştirmeye tabi tutulmasını öngören, aslında kentsel rantların özelleştirilmesinden başka bir anlama gelmeyen Dönüşüm Alanları Kanun Tasarısı'nı kabul eden...

Dolayısıyla hiç inandırıcı değil! Yaptıkları yasalar ve güttükleri politikalarla, doğayı, yaşamı ve insanlığı yağmalayan ulusal ve uluslararası sermayenin hizmetindeki bir hükümetin Acaristanbul ve Acarkent için âcizlik yakınması samimiyetsiz olduğu kadar gülünç de! Çünkü bu devlet istediğinde, mesela kentsel dönüşüm projeleri söz konusu olduğunda insanları kış ortasında evsiz barksız bırakma pahasına çevik kuvveti ve panzerleriyle yoksul mahallelerine girerek gereğini yapacak kadar kararlı ve muktedir de, bilmez miyiz?

Kapital*'in 140.yılı: Bugünü Marx'la anlamak

Nail Satlıgan

Yayımlanışının 140. yılında *Kapital*'i konu edinen bir panelde yer almak benim için büyük bir onur. Bana bu onuru yaşatanlara teşekkür ederek sözlerime başlamak istiyorum. Eğer Marksizmle bugünü anlamaya çalışmak konusunda bir şeyler söylemem için sadece beş dakikam olsaydı, karşı argümanları susturmak bakımından Marksizmin ezeli düşmanlarının sözlerine başvurmak yerinde bir strateji olabilirdi. Söz gelimi *Financial Times*'da -dünya finans-kapitalinin başlıca yayın organlarından biridir- 28 Aralık 2006 tarihinde yayınlanan ve John Thornhill tarafından kaleme alınan bir yazıdan bahsedirdim. Yazar şöyle demiş yazısında:

“Son küreselleşme dalgası - ki pek çok bakımdan Marx'ın içinde yaşadığı çağı anımsatmaktadır - Marx'ın kapitalizm eleştirisine olan ilgide bir canlanmaya yol açmıştır. Nasıl oluyor da son zamanlarda yayımlanan bir Birleşmiş Milletler raporunun ortaya koyduğu gibi dünyanın yetişkin nüfusunun %2'si global iktisadi varlıkların %50'sinden fazlasına sahipken, dünyanın en yoksul %50'si bu varlıkların sadece %1'ine sahip? Sermayeyi Das Kapital olmadan nasıl anlayabiliriz?”

◆ Bu yazı Nail Satlıgan'ın 6-9 Eylül 2007 tarihlerinde İzmir Karaburun'da düzenlenen Karaburun Bilim Kongresi'nin *Kapital'in 140. yılı: Bugünü Marx'la Anlamak* özel oturumunda yaptığı konuşmanın özetidir.

İşte sadece beş dakikam olsaydı, burjuvazinin finans sermayesinin en seçkin organlarının Marx hakkındaki kanaati bu olduğuna göre Marx bugünü anlamakta işimize fazlasıyla yarar deyiş argümanı kesmem söz konusu olurdu. Ama burjuvazinin bu olumlu göndermeleri bizi yöntem açısından meşru olan iki itirazı cevaplandırma zahmetinden kurtarmaz. Günümüzün gerçekliğini tahlil etmek için 19. yüzyıldan kalma bir yapıtı tanık göstermek dogmatik bir arkaizme düşme tehlikesini beraberinde getirmez mi? Bu arkaizm iddiasının dayandığı iki postulat olabilir ki - varsayım, kabul - bunlardan herhangi bir tanesi Marx'a bugün atıf yapmayı geçersiz kılabilir. Marx'a olan ilgiyi haklı göstermek için bu mümkün itirazların ikisinin de üzerinde durmak gerekir.

Birinci itiraz şudur: Marx çok değerli bir iktisatçı olmuş olabilir, ama iktisat bilimi Marx'tan bu yana nitel ilerlemeler gerçekleştirmiş, hatta geri dönülmez paradigma değişiklikleri gerçekleştirmiş bir bilimdir. Bu durumda Marksist tahlili iktisat bilimindeki kendisinden sonra meydana gelen doğal ilerlemeden dolayı, eskimiş saymak, tabir caizse ıskartaya çıkarmak gerekir. Şimdi bunu ele alalım: Birinci olarak, bu görüş iktisadın bir bilim olduğu varsayımına dayanır ki bu şüphelidir. Bence iktisat bir bilim değildir, hatta bir anti-bilimdir, bir dindir. Hristiyanlık gibi kiliseleri vardır. Kiliseleri üniversitelerdir. Papazlar da iktisat hocalarıdır. Bu sert bir yargı olarak karşılanırsa, en azından şunu söylemek mümkün: İktisat bir bilim olsa bile söz gelimi fizik gibi birleşik ve doğrusal olarak ilerleyen bir bilim değildir. Örneğin fizikten farklı olarak iktisattaki paradigmlar başlangıçtan beri çatışmalı bir biçimde yan yana ve eş zamanlı olarak var olmuştur. Fizik, kimya gibi bilimlerde ise söz gelimi astrolojinin yerini astronominin alması gibi bir paradigma eskiliyor; onun yerine bir yenisi geliyor.

Das Kapital'in Almanca aslının alt başlığı "Ekonomi Politikin Eleştirisi"dir. Klasik iktisat (başlıca temsilcileri Adam Smith ve Ricardo), Marx'ın vulgar dediği bayağı iktisat (başlıca temsilcilerini zikretmek gerekirse Jean-Baptiste Say, Thomas Malthus sayılabilir) ve kendisinin inşa ettiği ekonomi politikin, yani iktisadın eleştirisi o gün de birbiriyle çatışma içinde var olmuştur. Bugün de bu devam etmektedir. Marksist eleştiri devam ediyor. Neo-klasik iktisat da bayağı iktisadın yerine geçmiştir. Sofistikasyon düzeyi bakımından, yani istatistiksel tekniklerin kullanılması bakımından büyük bir ilerleme göstermekle beraber bilgi içeriği bakımından daha da geridir. Daha da bilim dışıdır.

Sonuç olarak Marx'ın iktisat eleştirisinin bilimdeki ilerlemelerden dolayı geçerliliğini kaybetmiş olduğu iddiasını reddetmek gerekir. Çünkü neo-klasik iktisatla karşılaştıracak olursak, bilgi içeriği bakımından biri yanlıştır, öbürü büyük ölçüde doğrulanmaktadır. Biri dünyayı anlamayı kolaylaştırır, zorlaştırır, hatta aptallaştırır. Diğeri ise dünyayı anlamanın olanağını sağlar. Birinci varsayımı böylece çürütmüş oluyoruz.

İkinci varsayım şudur: Marksist iktisattaki değişimlerden bağımsız ola-

Devrimci Marksizm

rak, günümüz kapitalizmi, yani Marksizmin bilgi nesnesi 19. yüzyıl ortasından bu yana o kadar büyük değişimler gerçekleştirmiş olabilir ki Marx'ın iktisadi kendi kusuru olmaksızın eskimiş olabilir. Bu da, üzerinde durmaya değer bir iddia. Kapitalizmin varoluş biçimleri 19. yüzyıla oranla bugün önemli değişimler geçirmiştir. Ama bu biçimlerden bağımsız olarak, kapitalizmin ana yapıları, ana mekanizmaları değişmeden kalmıştır. Bu iddiayı da bu şekilde geçmiş olayım. Tartışmaya açık bir konudur. Benim kısa geçişim bir tartışmayı davet ederse iyi olur. Yalnız şunu söyleyeyim: Günümüz kapitalizmi Marx'ın yapıtında anlatılan kapitalizme Marx'ın yapıtının yazıldığı tarihe oranla daha çok benzemektedir. Benim çok kıymet verdiğim, Marx sonrası iktisatçılardan Ernest Mandel 1970'li yıllardan beri, esas olarak 1970'lerde yeni baskısı, yeni İngilizce baskısı yapılan *Kapital'e*, *Kapital'in* her üç cildine yazdığı girişlerde bunu özellikle vurgular. Der ki: "Marx'ın yazdığı tarihte, yani 1867'de kapitalizmin her yere sirayet etme, deyim yerindeyse küreselleşme eğiliminden söz etmek bir kehaneti andırıyor". Bilirsiniz: Marx, şunu bile söylemek zorunda kalmıştır. Der ki: "*Kapital'in* yazıldığı ülke İngiltere, dolayısıyla somut örneklerin çoğu İngiltere'den; kıta Avrupalı okur, özellikle Alman okur bu şartlar bize benzemiyor, derse, kendisini uyarırım: De te fabula narratur, yani hikâye seni anlatıyor". Ama o zaman bu gerçekten tarihî bir öngörü boyutu taşımaktaydı. Bugün ise ortada duran sermaye, bu sermayenin, kutupsal ilişki olarak ele alırsak emek ve sermaye arasındaki ilişki ve bunun sınıfsal ifadesi olan işçi sınıfı ve burjuvazi arasındaki ilişki ve çelişki, dünyanın her tarafına yayılmış durumda, orada öngörülen bütün çevrimsel iniş çıkışlar çok daha şiddetli olarak, belki daha sık olarak yaşanıyor. Yani günümüz kapitalizmi, *Kapital'in* yazıldığı tarihten kavramına daha çok uygun.

Şimdi buradan şu sonucu çıkarabiliriz. Marx'ın *Kapital'de* çatısını kurduğu ya da temelini attığı kavramsal zemin, bugün öğrenilmeye, çalışılmaya, ampirik olarak geliştirilmeye, operasyonel hâle getirilmeye değer bir zemin. Ama gene de bu teorik binayı oluşturan çeşitli katlara - *Kapital* söz konusu olduğunda bir mimariden söz edenler çoktur, haklı olarak - bakmakta yarar var. Birincisi, değer teorisi. Bu değer teorisi, başka bir deyişle emek-değer teorisi Marksist tahlilin yüreğinde yatar. Dolayısıyla çağdaş kapitalizmin kavranmasında Marksizmin ne kadar yararlı olduğunu değerlendirmeye bu teori ile başlamak yerinde olur. Bu teoriyi burada bütün açılımları ile sergilemek elbette söz konusu değil. Ama bu teoriyi tek bir merkezî fikir etrafında özetlemek mümkündür. Değer yaratımında, yani mümkün değildir, ama "tek bir önermeye indirgeyelim" denilse, değer yaratımında biricik kaynak insan emeğidir. Burada değer derken anlaşılması gereken, kapitalizm döneminde üretilen metaların parasal değeridir. Demek ki, kapitalizmin geçirdiği söylenen ve gerçekten geçirmiş olduğu bütün dönüşümlerin ortadan kaldıramadığı ana yapı, ana mekanizmanın yarattığı gerçek muamma ile karşı karşıyayız. Kapitalizm, emekçilerin, yani insanların, çalışan insanların, yani emekçilerin değerinin tümünü ürettikleri, ama bunun sadece bir bölümünü

ücret biçiminde elde ettikleri, kalanının ise kârı oluşturduğu bir iktisadi düzendir. Sermayeciler, üretim araçlarını -- bununla kastedilen makineler, ham maddeler, enerji vs.dir -- satın alırlar; emek gücünü satın alırlar. Bunları üretime koşarlar, malları üretirler, satarlar ve sonunda başlangıçta yatırmış olduklarından daha fazla bir para ile, para tutarı ile bu süreçten çıkarlar. Kâr üretimin satış fiyatı ile maliyet fiyatı arasındaki farktır. Bu kadarı muhasebe kitaplarında da yazar. Ama bunun kaynağı ne? İşte bayağı iktisat emeğin bunun kaynaklarından bir tanesi olduğunu, ama bunun başka kaynakları da olduğunu, sermayenin bu kaynaklardan bir tanesi, hatta emekten daha önemli bir tanesi olduğunu, dolayısıyla kârın sermayenin üretime yaptığı bu katkının ödülü olduğunu söyler. Marksist görüş bunu reddeder. Günümüz kapitalizminin geçirdiği dönüşümlerden hiçbirisi değer teorisinin bu asli gerçeğini ortadan kaldırmaz. Şimdi bu sıkışık zaman içinde bu argümantasyon da tartışmaya açıktır elbette. Hatta günümüz açısından değer teorisinin önemini, vazgeçilmezliğini ortaya koymak için bir önemli alana bakmak lazım: finansallaşma. Benden önce konuşan Korkut (Boratav) Hoca'nın sözünü ettiği Marx sonrası teorisyenlerden en önemlileri, Lenin, Rosa Luxemburg, emperyalizmin teorisini yapmışlardır. Emperyalizm de finans-kapital egemenliği olarak tanımlanır. Şu işe bakın ki Marx'ın *Kapital*'i 19. yüzyıl ortasına oranla bugün daha geçerli. Finans-kapital olarak emperyalizm teorileri de ortaya atıldığı geçen yüzyıl dönümünden, yani 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçişe oranla daha geçerli. Çünkü o zamanlar finans-kapital egemenliği bu kadar çıplak, bu kadar acımasız değildi. Yalnız bu finans kesiminin aşırı genişlemesi, finansın başlı başına bir değer kaynağı olup olmadığı, bir değer üretip üretmediği sorusunu da beraberinde getiriyor. Buna örtük ya da açık olarak evet cevabını verenler, "yeni ekonomi" diye teoriler, - ya da belki slogan demek daha doğru - geliştiriyorlar. Bu sloganların temelinde yatan şey şu: Finans başlı başına iktisadi değer üretme yeri, mekâm hâline gelmiştir.

Şimdi elimizde değer teorisi gibi bir kavramsal alet varsa bu alet, bize, finansın bütün bu aşırı şişkinliğinin olsa olsa üretim sürecinde oluşan artık değerden ve onun somut biçimlerinden bir tanesi olan kârdan yapılan kesintilerden ibaret olduğunu, finans kesiminden elde edilen gelirin önünde yapısal ve aşılmaz bir engel olduğunu, finans kesimindeki şişkinliğin üretim sürecinde insan emeği ile yaratılan değerden ibaret olan bir sınırı olduğunu gösterir. Yani bu bile finansallaşmanın günümüz kapitalizminin çelişkileri açısından ne kadar önemli olduğunu gösterir; ama ne kadar sınırlı olduğunu da gösterir. Yani borsa-daki cümbüş, inişler çıkışlar, büyük inişleri büyük çıkışların izlemesi bu finans kesimindeki genişlemenin eninde sonunda emek-değer teorisinde izahını bulan yapısal bir engelle karşılaştığını bize göstermektedir.

"Yeni ekonomi" sloganının dayandığı sözde teoriler ise, yeni teknolojilerin emek-değeri ıskartaya çıkardığını, çünkü bu teknolojilerin metaların doğasında temelli dönüşümlere yol açtığını öne sürer. Bilgi üretiminde o kadar merkezî bir yer

Devrimci Marksizm

tutmaktadır ki artık, üretilen metaların değerinin, toplumsal olarak gerekli emekle belirlenmesi artık anlamlı olmayacaktır. Modern metalar, giderek artan bir ölçüde maddesiz mallar ve hizmetler biçimini alıyor, doğru; yazılım, film, enformasyon gibi. Ama bunlar emek-değer teorisini geçersiz kılmaz; çünkü bu teoriyi esasen metayı şey yerine, nesne yerine koymaz. Metayı oluşturan onun maddi varoluşu değil, ürünün somut biçiminden büyük ölçüde bağımsız olarak bir toplumsal ilişkidir. Kapitalizmde, sermayeyi kârlı hâle getirmek üzere satılmasıdır ki şeyi meta kılar.

Maddesiz malların başka bir özelliği, çoğaltılabilir, yani dolaysız üretim sürecinin – fabrikanın, atölyenin – dışında yeniden üretilebilir oluşlarıdır. Bu kendine özgü bir maliyet yapısını beraberinde getirir. Ürünün tasarımı, dizayn edilmesi yüksek ve zamanca yoğunlaşmış bir başlangıç yatırımı gerektirir. Burada da vasıflı emek gücüne yapılan ödemeler, gittikçe artan bir yer işgal eder. Bu başlangıç yatırımları hızla değersizleştiği için bunları kısa sürede kârlı hâle getirmek gerekir. Ayrıca yeniliği ya da yeniliğin cisimleştiği ürünü bedava elde etmek mümkündür. Bir kez üretti mi enformasyonun yayılması kimseyi, ondan yararlanmaktan yoksun etmez. Oysa başkasına hediye ettiğim ya da ödünç verdiği bir kitabı ben okuyamam.

Yeni teknolojiler, neredeyse bedava bir üretim ve yayılma olanağını yarattıkları ölçüde kâr mantığıyla çelişir. Kapitalizm, bildik kurallarına uygun olarak işlemeye devam etmek için, sınai mülkiyeti koruyan hukuki önlemlerle – patent, telif hakkı, lisans vb. – ve bazı yeniliklerin kullanım değerini yok eden yöntemlerle bu potansiyellere set çekmek zorundadır. Dijital dosyaların iletilmesini ve okunmasını engelleyen düzenekleri bu cümleden sayabiliriz. Kısacası maddesiz denilen metalar, “bilgi toplumu” kuramcılarının marxisant kanadının iddia ettiği gibi, değer yasasını aşan yeni bir üretim tarzına götürmüyor. Tam tersine, klasik bir çelişkinin yeniden ortaya çıkışıyla karşı karşıyayız: üretici güçlerin gelişmesinin, yani metaların, potansiyel olarak serbest mallar hâline gelişi işe yeni teknolojilerin taşıdığı potansiyele aykırı olarak, üretimin meta statüsünü yeniden üretmeye çalışan kapitalist üretim ilişkileri arasındaki çelişki.

Bilginin üretim sürecinde oynadığı rolün emek-değer teorisini geçersiz kıldığı iddiasına gelince, kapitalizmde verimliliğin temel kaynaklarından biri her zaman, emekçilerin yeteneklerinin, kapasitelerinin, yani özetle bilgilerinin sabit sermayeye, yani makinelere katıştırılması, yedirilmesi olmuştur. Marx *Kapital*'den de önce *Grundrisse*'de bu konu üzerinde uzun uzun durur. Marx'ın en büyük katkılarından biri de, sermayenin bir makine parkı ya da bilgisayar ağı olmayıp, toplumsal bir egemenlik ilişkisi olduğunu göstermiş olmasıdır.

Teşekkür ederim.

Kapital:

Burjuva ideolojisinin eleştirisi*

Ahmet Öncü

Giriş

İrademizin herhangi bir rol oynamadığı dünyaya geliş serüvenimize, eskilerin dediği gibi, *üryan*, yani çıplak başlarız. Dünyaya üryan geliriz. Büyüklerimiz bizi giydirme sorumluluklarını asla unutmazlar. Dünya ile yeni tanıştığımız o ilk dakikalarda üzerimize bir örtü örterler; hiç beklemeden çıplaklığımıza son verirler. Bundan sonra insan bir daha kolay kolay üryan kalamaz. Sanki insan kendi yalın halini görmekten korkmaktadır. Türkçeleşmiş olan “insan” kelimesi Arapçadır ve “unutan” anlamına gelir. Üryanlıktan korkulduğundan olsa gerek bebeğin üzeri örtülerek ne olduğu unutturulmak istenmektedir. Üzerimize geçirilen ve geçirdiğimiz giysiler korkularımızı unutturmaya yarar. Giyinen yaratık olan insan belki de bu nedenle unutan yaratık olarak tanımlanmıştır. Bu aynı zamanda korkan bir yaratıktır. Buna karşın, yine eskilerin dediği gibi, “korkunun ecele faydası yoktur”. Yaşarken unutan, ölürlen hatırlar. Ölüm yaklaştıkça giy-

---

*Kapital'in 140. Yılı Sempozyumu'nda (İstanbul, 24-25 Kasım, 2007) sunulan bildiri. Sempozyumu büyük özverilerle düzenledikleri, başarıyla gerçekleştirdikleri ve bu bildiriye sunma olanağını bana sağladıkları için emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Devrimci Marksizm

siler önemini yitirir ve unutulmuş, unutturulan çıplaklık bütün varlığıyla kendini hatırlatır. Ölüme yaklaşmak, ölüme yakın olmak, unutan yaratıktan uzaklaşmak, hatırlayan yaratığa yaklaşımdır. Çıplaklık geri döner.

Burada unutmaya, unutturmaya direnmek ama aynı zamanda bir şeyleri hatırlamak ve hatırlatmak için toplanmış bulunuyoruz. Kapitalist gerçekliğin o garip ve “çirkin” giysilerini üzerimizden çıkararak *üryan* halimizi tekrar görebilmemiz için Karl Marx’ın 140 yıl önce bize sunduğu eserini, Kapital’i, hatırlamak ve hatırlatmak için buradayız. Bu tür toplantılar -eğer yanılmıyorsam- bir kural olarak 10’uncu, 25’inci, 50’nci, 100’üncü, 150’nci gibi yıllara rastlatılır. Bu nedenle Kapital’i yayınlanışından 140 yıl sonra bir toplantıyla hatırlamanın ve hatırlatmanın kural dışı bir durum olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kural dışı davranışın arkasında “ölmekte” olan bir uygarlığın, “burjuva uygarlığının”, tetiklediği toplumsal bir arayışın bulunduğunu düşünüyorum. Sanki sonuna yaklaşan burjuva toplumu çıplaklığıyla yüzleşebilmek için bizleri Marx’a ve en büyük eserine yöneliyor. Sanki burjuva toplumunun “unutmuş” göremediği yalnız gerçekliğini görebilmek için bizleri buraya çağırılmış bulunuyor.

Marx yaşadığımız ama göremediğimiz bir gerçekliği bize gösterdiği için insanlık tarihinden asla silinmeyecek büyük bir düşünür ve devrimcidir. “İnsana ait olan hiçbir şey bana yabancı değildir” derken aslında bütün eserlerinde tek bir şeyi aradığını bize söylemektedir: İnsana ait olan *her şeyle* ilgilenerek, bu türün tarihsel bir varlık olarak toplumsal evrimini anlamaya ve açıklamaya çalışmak. Hiç kuşkusuz her bir eseri kendi içsel tutarlılığı gereği belli bir soruna odaklanmıştır; ama söz konusu bu genel arayış bütün eserlerinde açığa çıkar ve bize kendisini dolaylı gösterir. En soyut tartışmanın ortasında birden bire en somut haliyle insan karakterleri metnin içinde yerlerini alırlar. Marx’ı okumak, Dante’yi, Balzac’ı ve Dostoyevski’yi okumak gibidir. Dante’yi ve Balzac’ı okur gibi kendinizi o muhteşem *İlahi İnsanlık Komedyası*’nın içinde bulursunuz. Dostoyevski’yi okur gibi kendinizi çözümsüz gibi görünen vicdani sorunların karşısında bulursunuz. Ve sonunda bu büyük yazarların edebiyatla bize söylemek istediklerini, Marx’ın bilimsel olarak gösterdiğini görürsünüz: Bütün çözümsüz gibi görünen sorunların çözümü sadece bize, türümüze, aittir; Tanrı bize yardımcı olmayacaktır. Bu nedenle Marx her eserinde *İdeoloji*’ye karşı yazar. Her eseri ideolojinin eleştirisidir. Bu anlamda eserlerinin tümü insan türünün nasıl ve ne şekilde ideolojiden özgürleşerek kendi gücüne yönelebileceğinin yollarını açığa çıkarır. Kapital bu durumun bir istisnası değil aksine bir *primus inter pares*’dir.¹ Kapital burjuva ideolojisinin eleştirisidir ve burjuva toplumunun insanına kendi insani gücüne nasıl dönebileceğinin, bu toplumu aşarak özgür insan toplumunu, sosyalist toplumu, nasıl kurabileceğinin yollarını gösterir. Bu çerçeveden bakıldığında Kapital’de sunulan “meta fetişizm” kavramlaştırmasının eserin kurgusu içinde merkezi bir önem taşıdığı görülebilir. Bu saptamaya destek olabi-

¹ Eşitler içinde en iyisi.

lecek bir gözlem Birinci Cilt'in Birinci Bölüm'ünde sunulan bu kavrama Üçüncü Cilt'te, kapitalist üretim tarzının somut analizi tamamlandıktan sonra, tekrar dönülüyor olmasıdır. Bu kısa bildiride bu gözlemden hareketle Marx'ın en büyük eseri ve onun arka planı hakkında görebildiklerimi sunuyorum.

Hatırlanması gereken

Hepimizin malumu olduğu üzere Sovyetler Birliği'nin dağılmasını izleyen yıllarda insanlığın üzerine yeni giysiler, yeni "deli gömlekleri" geçirildi. Bu dönemde burjuvazi politik bir zafer kazanmıştı ve insanları sınıf giysilerini çıkartmaya, piyasanın akıllı bireyi "kostümünü" giyinmeye zorluyordu. Bu kampanyanın önemli bir öğesi Marx'ın Kapital'inin, sosyalizmin ve komünizmin tarihin çöplüğüne atıldığı uydurmasıydı. Doğrusunu söylemek gerekirse bu planlı yalanın yaygınlaştırılmasında önemli ölçüde başarılı da olundu. Öte yandan tarihin zamanı burjuvazinin saatinin aksi yönünde akıyordu. Burjuvazinin politik zaferi piyasanın uyuşturucu ya da duygusuzlaştırıcı etkisiyle birleşince ortaya varlığını satın alma ve satma eylemlerinden ibaret sanan bir insanlık durumu çıkmıştı. Ancak tezgâhtar ve müşteri deli gömlekleri içine sokulan insanlar çirkin bir dünyanın ortasında giderek daha da çirkinleşen korkunç bir gerçekliğin faillerine çok kısa bir zaman aralığında dönüştüler. Bu dönemde insanların kendi türüne ve doğaya düşmanlıkları görülmedik ölçüde arttı. Milyonlarca insan burjuvalar arası savaşlarda soykırımı tabi tutularak yok edildi, sakat bırakıldı; milyonlarca kadın ve çocuk cinsiyetçi ve cinsel sömürüye maruz bırakıldı; ormanlar, denizler, göller ve nehirler imha edildi; yüzlerce canlı türü bir daha doğmamak üzere öldürüldü. Bugün 20 yıl kadar öncesini çoktan unutmuş bulunan herkes bir şeylerin ters gittiğini hissetmeye yeniden başladı. Ne gariptir ki unutanların hissetmeye başlamaları piyasanın çökmesi ve çekiciliğini yitirmesiyle örtüşüyordu. Piyasaya olan inanç sarsıldıkça insanlar unutkanlıklarının farkına varmaya başlıyorlardı ama başlarına gelenin ne olduğunu daha henüz tam anlamıyla bilmiyorlardı. Nitekim insanların pek çoğu yakın geçmişte sanki bir Altın Çağ'da yaşamış olduğumuzu hayal ederek ve bu hayallerine aşırı derecede inanarak unuttuğumuzu iddia ettikleri bir geçmişe bizleri davet ediyorlardı. Bu yol, yani unutma karşısında geçmişi özleyerek hatırlama refleksi, *nostaljidən* başka bir şey değildi. Bu devrimci bir yol değildi. Nostalji muhafazakârların yani tutucuların izlediği bir yoldu. Muhafazakârlar geçmişte de insanın unutkan olduğunu unutuyorlardı.

Hatırlanması gereken Marx ve Kapital'se, bu, 20 yıl önce de insanların eşitsizlik ilişkileri içinde bölünmüş ve birbirlerine yabancı olarak yaşamakta olduklarıdır. Hatırlanması gereken, 20 yıl önce de insanlığın büyük bir çoğunluğunun sermayenin köleleştirici, körleştirici ve çirkin maddi yaşamının kalıpları içinde hapsolmuş olarak yaşıyor oluşudur. Bu durum 1867'de de aynıydı.

Devrimci Marksizm

Yani 140 yıl önce de insanlar tutsak olduklarını, tutsak alınmış olduklarını, o sözde medeni Avrupa'nın ortasında unutmış gibi görünüyor ve bu unutkanlıkları içinde yaşıyorlardı. Marx Kapital'i yazıp, yayımlayarak bu unutkanlara bir şeyi hatırlattı: Devrimi, yani geleceği. Ona göre, devrim *bugünü ve onun ne olduğunu* nefes aldıkları her saniye *unutmadan ve bilerek* yaşayacak olanların yapabilecekleri ciddi bir işti. Ve bu ciddi iş büyük İngiliz yazarı David Herbert Lawrence'ın sanatçı sezgisiyle duyumsayıp, şiddetli bir kızgınlıkla tasvir ettiği "iğrenç" burjuva dünyasına son vermekten başka bir hedefi olmayan bir işti:

"Şimdi belki hiçbir kimse bilmiyordu; 19. Yüzyıl'da insanın ruhuna ihanet eden şey çirkinlikti. O muhteşem Viktoryen dönemde mülk sahibi sınıfların ve sanayiye teşvik edenlerin işlediği büyük suç işçileri çirkinliğe, çirkinliğe, çirkinliğe mahkûm etmeleri idi: kaba, biçimsiz ve çirkin yaşam alanları, çirkin idealler, çirkin din, çirkin umut, çirkin aşk, çirkin giysiler, çirkin mobilyalar, çirkin evler, işverenlerle işçiler arasında çirkin ilişkiler. İnsan ruhu ekmekten çok gerçek bir güzelliğe gereksinim duyar."²

Marx Kapital'de "güzelliğe" ancak ve ancak ekmeği için emek gücünü satmak zorunda olanların, proleterlerin, "büyük bir insanlık suçu işlemiş olanlara" karşı örgütlenerek yeni bir mecraya, devrimci bir yola, girmeleriyle ulaşılabileceğini -doğrudan olmasa da dolaylı bir yoldan- ortaya koyuyordu. Marx Kapital'i yazmaya başlamadan çok önce proletaryanın "güzelliği" sadece kendisi için değil, kendi sınıfı dışındaki bütün bireyler için de üretebilmeyi mümkün kılacak tek evrensel sınıf olarak kavramış ve bu görüşünü yazıya aktarmıştı. Ve işte bu sınıf çirkinliğin girdaplarında bocalıyor, büyük bir çoğunluğuyla kendisinden bekleneni *bilmeden* yaşıyor ve burjuva toplumunun çepçevre dışına çıkamadığından "güzelliğin" ne olduğunu daha henüz *bilmiyordu*. Daha da kötüsü Manifesto'nun dile getirdiği gibi proletarya burjuvazinin kendisine tıpa tıp benzeyecek şekilde yarattığı bir dünyada yaşadığından çirkinini güzel, güzeli çirkin olarak görüyor ve *biliyordu*. Alman İdeolojisi'nde ifade edildiği gibi söylenecek olursa, proletarya burjuva maddi ilişkilerinden türeyen bilincinin etkisiyle gerçekliği tepetaklak yani tersine çevrilmiş olarak gördüğünden çirkinini güzel olarak *hayal ediyordu*. Bu anlamda proletaryanın "bilmesi" yanlış bir bilmeydi. Bu yüzden de hep hata yapıyor ve kendi türünün -insan türünün- ulaştığı ve bu nedenle hak ettiği gelişmişlik düzeyinin altında yaşamak zorunda kalıyordu. Kapital *Ekonomi Politiğin Eleştirisi*'nden -burjuva bilme tarzının eleştirisinden- yola çıkarak yeni bir bilme tarzını, devrimci proletaryanın bilme tarzını insanlara tanıtıyordu. Amacı burjuva yaşam koşullarından türeyen proletaryanın yanlış bilmesini değiştirmekti. Kapital doğrudan doğruya proletarya için yazılmış kapitalist üre-

2 D. H. Lawrence, *Late Essays and Articles*, derleyen James T. Boulton, *The Cambridge Edition of the Works of D. H. Lawrence*, Cambridge University Press, Cambridge ve New York, 2004, s.291-292.

tim tarzının bütüncül analizine odaklanan ilk büyük devrimci *teori ve bilim* eseri olarak karşımıza böyle bir amaçla çıkmıştı. Almanca Birinci Baskıya Önsöz'de Marx proletaryaya Dante'nin İlahi Komedya'sından bir özdeyişi değiştirerek şöyle sesleniyordu: "Segui il tuo corso, e lascia dir le genti".³ Bu nedenle *Kapital*'in dünya ölçeğinde proletarya devrimi tamamlanana kadar okunabilecek devrimci eleştiriye açık bilimsel bir emek ürünü olduğunu hiç çekinmeden ilan ediyordu. Dolayısıyla eserin güncelliğinin sınırlarını sanki şöyle tanımlıyordu: Dünyanın tümünde devrimci proletaryanın zafere ulaşacağı ana kadar, bırak ne derlerse desinler!

Hoca'nın keşfi ve keşfin keşfi

10 Kasım 1837 tarihinde yani bundan neredeyse tamı tamına 170 yıl önce 19 yaşında bir delikanlı babasına bir mektup yazmaktaydı.⁴ Ailesi tarafından Berlin Üniversitesi'ne hukuk eğitimi almaya gönderilen genç Karl buraya geldikten sonra karşılaştığı Hegelci felsefenin bir anda etkisi altına girmiş ve kararını vermişti: O hukuku bırakıp, felsefe eğitimine yönelecekti. Mektup babaya bu kişisel kararı kabul ettirmek için yazılmıştı. Kendisi de bir hukukçu olan baba ise felsefe eğitimine pek sıcak bakmamaktaydı. Delikanlının coşkun kaleminden dökülen cümleler Hegelci felsefenin dünyayı değiştirme uğraşısına çok güçlü bir temel sağladığına duyulan derin bir inanca işaret etmekteydi. Karl, Kant sonrası Alman felsefesinde "olan" ile "olması gereken" arasında kendisini rahatsız eden bir antagonizmanın varlığından, bu ikisinin birbirlerinden tamamıyla kopukluğundan söz etmekte ama bu durumun Hegel'in felsefesi ile aşıldığını belirtmekteydi. Ona göre Hegel "olması gerekeni", yani dünyayı değiştirme eylemine, devrimci eyleme, ışık tutacak olan normatif ilkeyi, gerçekliğin içine yerleştirmişti. Olması gerekenle olan bundan böyle bir araya gelmiş, bu ikisi arasında kavramsal bir köprü kurulmuştu. Artık felsefe göklerden dünyaya indirilmişti. Karl babasını şaşkınlığa gark etmiş olabileceğini düşüneceğimiz şu sözlerle yeni durumu tasvir etmekteydi: "Eğer Tanrılar bugüne kadar gökyüzünde ikamet ediyorlardıysa, şimdi dünyanın merkezi haline gelmiş bulunuyorlar."

Bu mektup aslında babaya yazılmış bir mektup değildir; Marx'ın kendisine yazdığı bir mektuptur ve yaşamının sonuna kadar devrimciyi yönlendirecektir. Marx son nefesini verene kadar yeryüzündeki Tanrıları karşısına alarak onlarla yeri geldiğinde düşünsel yeri geldiğinde yaşamsal bir kavgaya tutuşacak ve Büyük Fransız Devrimi sırasında Paris'in burjuva felsefe solanlarında değilse de 3 "Sen yolunda yürü ve bırak ne derlerse desinler!" "Aslı şöyledir: "Vien retro a me, e lascia dir le genti" (Beni izle ve bırak ne derlerse desinler), *İlahi Komedya*, "Araf", 5. şarkı, 13. satır" – Alaattin Bilgi'nin notu, Karl Marx, *Kapital: Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili, Birinci Cilt*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, Beşinci Baskı, 1997, s. 19.

4 Bu mektup ve bu bölümdeki yorumlar için bkz. Sholomo Avineri, *The Social and Political Thought of Karl Marx*, Cambridge University Press, London, 1970, s. 8-64.

Devrimci Marksizm

ateşli sokaklarında ifade edilmiş olan “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” ilkelerini temel alan bir insan toplumu kurulması mücadelesine biteviye katkı yapmaya çalışacaktır. Karşısına aldığı ilk büyük Tanrı Tanrıları yeryüzüne indirip ona gösteren Tanrıdır; yani her zaman büyük bir saygı ve hayranlık duyduğu, Türkçe ifade edecek olursak, Hocası olarak gördüğü Tanrı, Hegel’dir. Feuerbach’ın materyalist açıdan Hegel felsefesini eleştirirken işaret ettiği epistemolojik tutarsızlıktan yola çıkarak Marx Hegel’in düşünce ile maddi yaşam arasında kurduğu köprünün, bu belirleme ilişkisinin, yanlış kavranmış olduğunu ileri sürer. Hegel düşüncüyü ve dolayısıyla algılamayı maddi yaşamdan bağımsız bir varlık olarak kavradığından maddi yaşamı belli bir düşüncenin sonucuna indirgemektedir. Pozitivist bilim çerçevesinin kavramlarıyla mesele ortaya konacak olursa, Hegel’e göre, düşünce bağımsız değişken, maddi yaşam bağımlı değişkendir. Dolayısıyla maddi yaşamın açmazlarını çözerek aşmak, maddi yaşamı dönüştürerek geliştirmek ancak ve ancak yeni ve daha gelişkin bağımsız bir düşüncenin devreye girmesiyle mümkündür. Bu devrimci düşünce maddi yaşam koşullarından yani insan toplumunun kendisinden çıkamaz; çünkü maddi yaşam alanından çıkacak bir düşünce evrensel ya da genel çıkarı kendi gerçeklik soyutlamasına temel alamayacağından sadece ve sadece özel bir çıkarın taleplerini sanki genel bir çıkarım gibi sunacaktır. Dolayısıyla gelişmeyi sağlayacak güç dışarıdan, kendinde evrensel olan *mutlak* bir düşünceden, *İde*’den, gelecektir. Herkesin malumu olduğu gibi Hegel bu genel evrensel düşüncüyü sonunda toplumu oluşturan özel çıkarların tümünün üstünde ama tümünü de kapsayan *Devlet* düşüncesiyle özdeşleştirecek ve insanlık tarihini somut siyasal örgütlenmelerin söz konusu bu *İdeal Devlet* düşüncesine doğru evrimi olarak yorumlayacaktır. Bu teori daha sonra Max Weber’in neredeyse tüm entelektüel enerjisini tüketecek olan “modern bürokrasi” olgusunun en tipik örneğini -Prusya örneğini- ilk elden yaşamış, bu yapının insanın kanını donduran soğukluğunu gözlemlemiş zeki bir delikanlıya pek ikna edici gelmiş olmamalıdır.

Devletten kopuş topluma dönüş

Weber’den çok önce Marx Hegel’in hukuk felsefesini eleştirdiği gençlik eserinde bürokrasi sorununu ele almıştır. Ona göre devlet örgütlenmesi hiçbir zaman genel çıkarı temsil edemez. Bunun temel nedeni bürokrasinin kendisinin özel bir çıkar olmasıdır. Bürokrasi tek kelime ile “Yüce Devletin” işlerinin özel mülkiyetine sahip olmak demektir. Bir başka deyişle, bürokrasi toplumun manevi temsilcisi görünümüne sahip olabilecek tek varlıktır. Bu nedenle devlet işleri *mistik* bir havaya bürünmekte ve devletin çıkarlarının gizlilik ilkesine göre yürütülmesi bir *dine* dönüşmektedir. Bürokrasi ve devlet hakkında bırakın devrimci bir eleştiri yapabilmeyi, öyle sıradan laf ola beri gele türünden ileri geri konuşmak bile işte bu mistik öze ihanet olarak algılanmaktadır. Kendisi hakkında konuşulamayacak,

eleştirilemeyecek bir şey insanın tarihsel gelişimi açısından değerlendirildiğinde nasıl evrensel bir varlık olarak kavranabilir? Bu devlet denen şey “himmetinden sual olmaz” yeryüzü Tanrısı değilse başka nedir? Kariyer sahibi vicdanlı bürokratımız bu yüce varlığın himmetine bağlı olarak dünya işlerini yöneten bir din adamından başka ne olabilir?

Peki, Hegel gibi büyük bir filozof bu yanlışlığa neden düşmektedir? Her büyük düşünür küçük bir epistemolojik hata yapabilir. Marx’a göre Hegel’in küçük epistemolojik hatası *devrimci teori* açısından ciddi bir yanlışlığa yol açmıştır. Hegel Alman idealist felsefesinden tümüyle kopamadığından düşünceyi neden, eylemi sonuç olarak kavramış ve gerçek nedensellik ilişkisini belirleyecek bir epistemolojik sıçrama gerçekleştirememiştir. Hegel, Marx ve Engels’in Alman İdeolojisi’nde daha sonradan formüle edecekleri gibi, gerçekliği “Tanrılaştırmanın” kalıpları yani ideolojinin kalıpları dışında algılayamamakta ve tepetaklak görmektedir. Hegel’e insan yaşamının ilişkileri aynen “*camera obscura*”da olduğu gibi tersine çevrilmiş ya da baş aşağı olarak görünmektedir. Sorun Hegel’i ve gördüklerini ayakları üzerine dikmektir. Bir başka deyişle, Tanrıları yeryüzüne indiren Filozof yeryüzüne indirilmelidir. Bu hedef Kapital’de tamamlanacaktır. Ama daha bu aşamada dahi Hegel çoktan “dünyayı yorumlayan” filozoflar arasındaki saygın yerine yerleştirilmiştir. Devlet artık bağımsız bir değişken olarak kavranmamakta aksine topluma yani maddi yaşamın ilişkilerine tümüyle bağımlı hale getirilmiş bir türev olarak ele alınmaktadır. Devrimci düşünce *bugünün* maddi koşullarından ve onun çatışmalarından tetiklenerek üretilecek insan düşüncesinden başka bir şey olamaz. Marx bu devrimci düşüncenin burjuvaziyle proletarya arasındaki maddi çatışmadan kaynaklanacağını ve proletaryanın safklarından üretileceğini daha sonra gösterecek ve bu sınıfı, sınıfların ve dolayısıyla devletin sonunu ilan edebilecek yegâne sınıf olduğundan, evrensel düşünceyi üretebilecek tek sınıf olarak tespit edecektir.

Marx 1844 El Yazmaları’na başlarken artık kendi epistemolojik ilkelerine sahiptir. Doğru bilgiye insanların “Tanrılaştırma” yanılısamasının ve bu yanılısamının her somut toplumsal oluşumdaki özgül halinin ve varlık koşullarının eleştirisiyle ulaşılabilecektir. Bilginin doğruluğunun ise tek bir ölçütü vardır: Özgürleşme (*emancipation*) ya da tahakküm ilişkilerinden kurtulmanın bilgisini elde etme. Marx epistemolojik problemi bu şekilde tanımladıktan sonra kendi zamanına ve mekânına, 19. Yüzyıl Avrupa’sına, “burjuva toplumuna”, döner ve bu zamanın ve mekânın tanrılarının tanrısını aramaya başlar. Onun çok sevdiği Yunan mitolojisini anımsayarak ifade edecek olursak, O artık burjuva toplumunun Zeus’unu aramaktadır. Zeus’u bir kere bulup ortaya çıkarırsa, bütün diğer küçük tanrıların ve tanrıçaların üretilmesine yol açan genel tanrılaştırma - artık fetişleştirme diyebiliriz - biçimini, yani gerçekliği tepetaklak görerek yanlış bilme halinin burjuva toplumundaki genel formunu ortaya çıkartmış olacaktır. 1850’lere gelindiğinde Marx Zeus’u çoktan bulmuştur ama onun ismini ve cismini insanlığa tanıtılabilmek

için ekonomi politikçilerin yazdıklarını hazmetmesi ve aşması gerekmektedir. Bu zorlu işi bittirdiğinde ortaya çıkan eserine burjuva toplumunun tanrılarının tanrısının ismini çekinmeden verir: Kapital ya da burjuva toplumunun Zeus'u.

Das Kapital ya da “zenginliği” emeğe geri vermek

Marx Kapital'e “meta” olgusunun analiziyle giriş yapar. Burada “tek bir meta” “kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların” “zenginliğinin” “birimi” olarak soyutlanmaktadır.⁵ Bu anlamda Marx herhangi bir zamanda ve mekânda piyasada değişim amacıyla üretilmiş bir nesne olarak meta ile ilgilenmemektedir. Marx kapitalist toplumlarda *zenginlik* “muazzam bir meta birikimi” olarak kendini gösterdiğinden *kapital* (Türkçesiyle sermaye) kavramını geliştirmek için metadan başlanması gerektiğini ileri sürmektedir. Daha ilk cümlede Adam Smith'in ve David Ricardo'unun, yani ekonomi politikçilerin, izlediği yol *tersine çevrilmektedir*. Ekonomik politik “zenginliğin” analizine *emekten* başlayarak *değere* geçmekte ve zenginliğin “birimini” *emek* olarak soyutlamaktadır. Ne gariptir ki kapitalist toplumda “zenginlik” üreten “emek” en fakir varlıktır. Smith ve Ricardo bu sıradan, çocukların bile çok iyi bildiği gerçeği, sanki hiç görmemiş ve duymamış gibidirler – ideoloji bu olsa gerek! Demek ki Kapital'in girişinde Marx ekonomi politikçilere şu soruyu yöneltmektedir: *Günümüz toplumlarında zenginlik üreten emekçi neden fakirdir? İşte Marx'ın üç cilt boyunca yanıtlamaya çalıştığı temel soru budur ve bu yüzden proletaryaya “bırak ne derlerse desinler” diye seslenmektedir.*

Marx analizine *emekten* değil *metadan* başlayarak kapitalist üretim tarzında *değeri* sorunsallaştırmaktadır: Metayı mercek altına aldığımızda kendi içinde çatışma halinde olan bir varlıkla karşı karşıya olduğumuzu görürüz. Meta hem bir *kullanım-değeri* hem de bir *değişim değeridir*. Bir kullanım-değeri olarak meta belli bir insan ihtiyacını karşılar. Bu yanıyla meta insan için yararlı bir *içeriğe* sahip olan bir nesnedir. Öte yandan, bir değişim değeri olarak meta başka metalarla belirli oranlarda değiştirilebilmektedir. Bu yanıyla meta yararlı içeriğinden bağımsız bir *değer biçimidir*. Metaların değiştirilebiliyor olması demek “ya birbirlerinin yerlerini alabilmeleri, ya da birbirlerine eşit olmaları” demektir. Bu saptama Marx'ı *değişim-değeri* hakkında iki sonuca ulaştırır: “. . . birincisi: belli bir metam geçerli değişim değerleri eşit bir şeyi ifade eder; ikincisi: *değişim-değeri*, genellikle yalnızca bir anlatım biçimi, metada bulunan, ama ondan ayırdeğilebilinen görüngüsel (phenomenal) biçimidir.”⁶ Bu noktada Marx *değişim (mübadele) eylemini* zihni yani bilişsel (cognitive) bir faaliyet ya da işlem olarak kavramlaştırır: “. . . metaların *değişimi*, kuşkusuz, kullanım-değerinden tamamen soyutlanarak karakterize edilen bir iştir.” *Değişim eylemi* bir soyutlama

5 Kapital: Birinci Cilt, a.g.y. s.47.

6 Kapital: Birinci Cilt, a.g.y. s.49.

eylemidir. Değişim değerleri olarak *görüldükleri* sürece metalar “yalnızca farklı miktarlardır ve dolayısıyla zerre kadar kullanım-değeri içermezler.” Değişim metaların “maddi şeyler olarak varlıklarını yok” etmektedir. Bu sonuç Kapital’in daha henüz dördüncü sayfasında Marx’a meta fetişizmi kavramlaştırmasına doğru önemli bir adım atmasına olanak sağlar:

Ürünlerin yararlı nitelikleriyle birlikte, hem bunlarda şekillenmiş çeşit çeşit emeğin yararlı niteliğini, hem de bu emeğin somut biçimlerini yok etmiş oluruz; hepsinde ortak olandan başka bir şey kalmamıştır; hepsi de tek ve aynı tür emeğe, soyut insan emeğine indirgenmiştir.⁷

Bu noktada şunu söylemek mümkün: Kapitalist toplumda zenginlik meta birikimi şeklini aldığından bu toplumda zenginleşmek demek toplumsal soyut insan emeğinin daha fazla *miktarına* sahip olmak demektir. Bu aynı zamanda kapitalist toplumda değer ölçüsünün ekonomi politikçilerin düşündüğünün aksine sadece “emek” olarak değil “soyut insan emeği” olarak kavramlaştırılmasını gerektirmektedir. Demek ki kapitalist toplumun insanının gerçekliği nasıl algıladığının teorisini geliştirebilmek için metadan başlamak bir gerekliliktir – yani tarihsel toplumsal ilişkinin ortaya çıkarılmasının tarihsel epistemolojik koşuludur. Bu toplumda Marx’ın Butler’dan alıntılanmış aforizmada ifade edildiği gibi “bir şeyin değeri getireceği şey kadar” *görülme*ktedir. “Yarar”, “nitelik”, “içerik” *görülmez* yani yok olmuş, “getiri”, “miktar” ve “görüngüsel biçim” gibi fetişist algılamalar ise her şey olmuştur. Dolayısıyla bu toplumun insanı hiçbir şeye getireceği şeyden daha fazla bir şey vermek istemez. Marx bu tarihsel insan halinin değer belirlenimi üzerindeki sonucunu şöyle kavramlaştırır: bu toplumda her şeyin değeri o şeyi üretmek için gereken toplumsal emek zamanına göre belirlenir. İşte metadan değere böyle geçilmektedir.

Bu aşamaya gelindikten sonradır ki değer sermayeye yani Zeus’a dönüşümüne geçilebilir. Marx bu dönüşümü ve dolayısıyla sermaye kavramlaştırmasını metaların dolaşımında karşılaştığımız bir çelişkidен hareketle gerçekleştirir. Bir metanın bir başka meta ile para dolayımıyla değiştirildiğini varsayarsak, metaların dolaşımını (M-P-M devresi) belli kullanım değerlerinin belli başka kullanım değerlerine bu metaların içerdikleri soyut insan emeği miktarlarının oranında dönüştürülerek *tüketime* yöneltilmesi olarak tanımlayabiliriz. Bunu yaparsak metaların dolaşımını üretim ilişkilerinden soyutlamış olacağımızdan değişime (mübadele) bağımsız bir varlık alanı atfetmiş oluruz. Oysa metaların dolaşım alanı üretim alanına tabidir çünkü bu alan sermayenin devresinin içine yerleşmiştir. Daha açık ifade edersek, piyasada karşımıza çıkan ve para dolayımıyla eşit değerler olarak birbirleriyle değiştirilen metalar *tüketilmek* için değil *zenginlik birikimi* için üretildiklerinden değişim alanı tümüyle üretim alanına tabidir. Kapitalist değişimin (mübadelenin) kurallarını kapitalist üretimin mantığı belirlemektedir. Sermayenin en basit devresi (P-M-P) incelenince görü-

⁷ Kapital: Birinci Cilt, a.g.y. s.50.

Devrimci Marksizm

lür ki burada bir başka *tersine çevirme işlemi* söz konusu olmaktadır. Sermaye üretimin amacının insan olması yönelimini üretimden soyutlayarak insanın amacını üretime dönüştüren bir bilişsel varlığa işaret etmektedir. Bu nedenle kapitalist üretim sadece değişim-değeri üretir ve ürettiği şeylerin kullanım-değerine kayıtsızdır. Sadece değişim değeri üretme yöneliminde olan servet düşkününü kapitalist üretime başladığı anda sahip olduğu değişim değerinden daha fazla bir değişim değeri üretmek zorunda olduğunu bilir. Yani emek gücünü satın aldığı insandan, proleterden, ona ücret şeklinde ödediği değişim değerinden daha fazla değişim değerini ondan alması gerektiğini bilir. Dolayısıyla kapitalist proletere harcadığı emek-gücünün eşit değerini ücret olarak ödemekle birlikte, onu “artık değer” üretimine tabi tutabilmek için “despotik” bir üretim örgütlenmesi içinde istihdam etmek zorunda kalır. Servet düşkünümüz için üretimin her saniyesi altın değerindedir. Marx artık görünmeyeni göstermiştir: Sermaye ücret köleliği koşullarında “artık değere” el koyarak, bunun meta biçiminde biriktirilmesidir. Bu kadarı bile Smith ve Ricardo’ya dönüp şunu söylemeye yetebilir: Değeri emek üretir ama kapitalist değer üretimi emekçiyi zenginleştirmez.

İşte bu keşif neticesinde Marx burjuva toplumunu *Kapital*’in boyunduruğu altında bir insanlık olarak görür ve tanıtır. Metaların değeri değişim değerleri ile ölçülür, ölçülür ama bu toplumda metaların değişim değerleri üretimleri için harcanan soyut insan emeği olarak görülmezler. Metalar piyasada belli bir parasal karşılıktan mübadele edilen varlıklar olarak algılanırlar. Metalar insanları yanıltmaktadırlar: kendilerini insan emeğinin nesneleşmiş halleri olarak değil, aksine kendilerini üreten insanlardan bağımsız kendi başlarına değerli varlıklar olarak göstermektedirler. Bu nedenle insanlar aralarındaki karşılıklı kişisel bağımlılıklarını görememekte, metaları “görüngüsel biçimlerinde” algılamakta ve dolayısıyla kapitalist üretimin sömürü ilişkisi içerdiğini bilememektedirler. Bunu yapmakla da artık değer üretimine ve bu durumun koşulladığı despotik üretim yapısına duyarsızlaşmış ya da körleşmiş olmaktadırlar.

Sonuç yerine

Kapitalist toplum nesnedeki özneyi yok etmiştir. En basit haliyle ifade edersek, burjuva toplumunda özneler arası ilişkiler nesnelere arası ilişkiler olarak yaşanmaktadır. Dolayısıyla özne nesne olarak görülürken, nesne sanki bir özneymiş gibi hayali bir gerçeklik kazanmaktadır. Burjuva toplumunun *maddi temel* kendinde tepetaklak bir gerçekliktir. Meta fetişizmi bir görme ve bilme tarzı olarak gerçek insan ilişkilerinin tersine çevrilmesinin, nedenin sonuç, sonucun neden olarak algılanmasının temel nedenidir. Bu anlamda meta fetişizmi burjuva toplumunun bütün tekil ideolojilerinin genel biçimini bize sunmaktadır. Örneğin, milliyetçilik hayali bir millet öznesinin karşısında nesnelere olarak insanları konumlandırırken tamamıyla meta fetişizminin biçimine uymaktadır. Benzer

şekilde devletçilik hayali bir devlet öznesinin karşısında bir nesne olarak toplumu konumlandırırken bütünüyle meta fetişizminden kaynaklanan ideolojik bilme biçimine yani gerçekliği yanlış bilme biçimine uygun düşmektedir. Kısacası gerçek ilişkiler bu ilişkilerin öznelerine tepetaklak görünmektedirler; çünkü maddi varlıklarını sürdürürlerken girdikleri zorunlu üretim ilişkileri bu tür bir bilme ve düşünme tarzını onlara koşullamaktadır. İşte meşhur altyapının üst yapıyı belirlemesi ama üst yapının kendinde ikincil belirlenimlere sahip olmasının gerçek anlamı budur.

Burjuva fetişler dünyasında insanın emek-gücü de bir metaya yani fetişe dönüşmüş ve değeri fetişler yani metalar hiyerarşisindeki yerine göre belirlenir olmuştur. Burjuva toplumunun özünü bilmeyen fakat onun bilme tarzına göre onu bilenlerin tek bir amacı vardır: fetişler hiyerarşisinde yukarıya daha yukarıya çıkmak. Oysa bu altta kalanın canı çıksın dünyasında aslında olup biten tek şey, yani Marx'ın bizlere hatırlatmak istediği tek şey, insanlığın tanrıların tanrısı Kapital'i yüceltmelerinden, bu tanrının "hımmetini" büyütmelerinden ve dolayısıyla tutsaklıklarını derinleştirmelerinden başka bir şey değildir. İşte bu yüzden insanın özgürleşmesi bu Tanrının öldürülmesine bağlıdır ve bu eylemin toplumsal koşulları bu göreve proletaryayı çağırılmaktadır. Tartışmamızı Marx'ın Grundrisse'de bir dipnotta sermaye hakkında yazdıklarıyla sonlandırarak biz de bu çağırışı günümüzde tekrar hatırlamış olalım: "Sermayenin acımasızca bir sömürü içinde yarattığı şey, aslında geleceğin 'kendi tarihini özgürce üretecek' olan toplumunun temel koşuludur".⁸

---

⁸ Karl Marx, *Grundrisse: Ekonomi Politğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma*, çev. Sevan Nişayan, Birim Yayıncılık, İstanbul, 1979, s. 377.

Siyasal iktisadın eleştirisi

Sungur Savran

*Aşağıdaki yazı ilk kez 1979 yılında **Birikim** dergisinin ilk dizisinin Mart 1979 tarihini taşıyan 49. sayısında yayınlanmıştı. Aradan geçen yıllarda yazı farklı kuşaklardan Marksistlerce okunmakla birlikte başka hiçbir yerde yayınlanmadı. Bugün **Kapital**'in 140. yılının kutlandığı bir ortamda, Marx'ın bu yapıtında gerçekleştirdiği teorik projenin ayırıcı yanını ortaya koymaya çalışın böyle bir yazının, artık 1980 öncesinde yayınlanan **Birikim** dergilerine erişme olanağını çok zor bulacak olan genç kuşaklar için yararlı olacağını düşündük.*

*Burada, yazının orijinalinin yayınlandığı dergi hakkında da kısa bir not düşmekte yarar var. **Birikim** dergisi bugün sol liberalizmin, ütopyik sosyalizmin, sosyalizmi ahlaki temellere indirgeyenlerin en önemli teorik yayını karakterini taşıyor. Oysa bu 1980 öncesi için doğru değildir. 1980 öncesinde yayınlanan **Birikim**, bazı sorunlu kavramsallaştırmalarına rağmen, esas olarak Marksist bir dergiydi. Özelliğini o dönemde dünya ve Türkiye solu üzerinde büyük bir ağırlık taşıyan Sovyet ve Çin bürokrasilerinin Marksizm anlayışının dışına çıkma çabası oluşturuyordu. Derginin yayımı 12 Eylül askeri diktatörlüğü ile birlikte son buldu. 12 Eylül dönemi sona erdikten yıllar sonra, 1989'da **Birikim** dergisinin yeni*

*diztsi yayınlanmaya başladığında ise solda köprülerin altından çok su akmıştı. Dünyada 1989 Doğu Avrupa'nın bürokratik olarak yozlaşmış işçi devletlerinin toptan çöktüğü yıldı. Sovyetler Birliği Gorbaçov'un yönetiminde kapitalist restorasyonun kapılarını zorluyordu. Çin ise Deng Şiao Ping yönetiminde bir yandan kapitalistleşirken bir yandan Tienanmen katliamını gerçekleştiriyordu. Sovyet Marksizmi ve Maoizm buharlaşmıştı. Türkiye'de ise solun büyük bölümü, eski **Birikim** dergisinin yayıncuları başta olmak üzere Marksizmden uzaklaşmış, sivil toplumculuğu, yani sol liberalizmi benimsemişti. Yeni **Birikim** bu yüzden 70'li yılların **Birikim**'inden çok farklı bir karakter taşıyor.*

Terminoloji hakkında da kısaca bir şeyler söylemek yararlı olabilir. Yazıda kullanılan ve başlığa da yansıyan "siyasal iktisat" terimi, yaygın olarak kullanılan "ekonomi politik" teriminin Türkçeleştirilmesi yolunda bir çabadır. Çabanın gerekçesi yazının 3 no.lu dipnotunda açıklanıyor. Ancak aradan geçen yıllarda "ekonomi politik" terimi yaygınlığını koruduğu için bu konuda ısrarlı değiliz. Yazıyı bugün yayınlarken "siyasal iktisat" terimini kullanmaya devam edişimizin tek nedeni, yazının orijinaline sadık kalma kaygısı. Zaten Türkçe veya dizgi bakımından açıkça yanlış olan bazı yerler dışında yazının orijinal haline dokunmadık.

İktisat bilimi son yıllarda önemli bir bunalımın içinde. Bu bunalımın belirışinde 1960'lardan bu yana süregelmekte olan bazı teorik tartışmaların önemi küçümsenemez; ama asıl belirleyici etmen, bir dünya sistemi olarak kapitalizmin kendisinin büyük bir bunalım dönemini yaşıyor olması. İki savaş arasının «Büyük Bunalımı», bilimin kendisini kapitalizmin acımasız gerçekliğine uyarlamak için yeniden biçimlendirmesine yol açmıştı. Bu dönemin ürünü olan Keynesçilik, 2. Dünya Savaşı sonrasında sermaye birikiminin hiçbir ana bunalımla karşılaşmadan sürdüğü bir bağlamda, üstelik «aşırı» yanları törpülenerek, resmî dogma niteliğini kazanmıştı. Yeni bir bilimle donanmış olan devletin artık kapitalizmin doğasını değiştirdiğine, dönemsel bunalımların geride kaldığına ilişkin inanç, tüm burjuva dünyasını olduğu gibi, iktisat bilimini de büyük bir rahatlığa ve kendine güvene boğmuştu. Ama 1960'lardan itibaren ilk işaretleri beliren bunalım, 1970'lerde bu düşler dünyasının paramparça olmasına yol açacaktı. Aniden, dünün dogmaları bugünün efsaneleri haline geliverdi. Keynesçilik «ölü bir köpek» gibi bir kenara itilirken, 1960'ların «meczubu» Milton Friedman 1970'lerde «politikacıların düşüncelerini yöneten yaşayan iktisatçı» haline geldi.¹

¹ «... ister haklı olsunlar, ister yanlışlar, iktisatçıların ve siyasal felsefecilerin düşünceleri genellikle sanıldığından çok daha etkilidir. Gerçekte dünyayı hemen hemen tümüyle bunlar yönetir. Kendilerini düşünsel etkilerden arınmış sanan eylem adamları genellikle ölü bir iktisatçının köleleridir». J.M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan, Londra, s. 383. Keynes'in yargısının buram buram idealizm koktuğunu eklemek bile gereksiz. Sadece iktisatçıların kimin «kölesi» olduğu sorusunu sormak bile, çerçeveyi parçalamak için yeterlidir.

Devrimci Marksizm

Burjuva biliminin içine sürüklendiği bu sarsıntının gülünç ve ciddi sonuçları var. Kapitalizmin bunalımından çok fazla bunalınca, önceki yıllarda iktisat biliminin özgüveninin ve küstahlığının simgesi haline gelmiş olan Paul Samuelson, ABD'de milyonlar satan bir haftalık siyasal dergide okurlarına Marx'ı tavsiye etmeye başladı. Ya da, emperyalist hiyerarşi içinde, ABD'ye bile ödünç verebilecek bir duruma gelen Federal Almanya'nın Başbakanı H. Schmidt, son aylarda, kimden ödünç aldığını açıklamadığı bir kavram kullanarak, Keynesçiliği «bayağı iktisat» olarak niteleyiverdi.² Ama bunlar sadece ilginç belirtileri bunalımın: Daha ciddi sonuçlar da var. Bu bunalım, karmaşık bir süreç sonunda ortaya çıkan bir başka olguyla, yani Marksizmin elli yıllık durgunluğundan sıyrılarak yeniden canlanması ile bir araya gelince, kapitalist topluma Marksizmin bakış açısının etkisi, Batı üniversitelerinin en sağlam duvarlarını bile aşarak yayılmaya başladı. Çeşitli ülkelerin özgül koşulları bu yayılma sürecine şüphesiz damgasını vuruyor: Marksist geleneğin henüz güdük olduğu ülkelerde, yeni akım «radikal» v.b. adlar benimsiyor. Ama bu yeni etkinin, aldığı somut biçimler ne olursa olsun, bir **eğilim** olarak varlığı kuşku götürmez.

Bu sürecin özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde, yarattığı bir yan etki de, Marksist olsun olmasın, birçok yazar ve teorisyenin sürekli olarak, «siyasal iktisat» (ekonomi politik) kavramını kullanmaları.³ Her bağlamda, iktisat kelimesinin yerini siyasal iktisat deyimini ile dolduruyor bu kişiler. Örneğin, dün enflasyon iktisadı diyenler, bugün «enflasyonun siyasal iktisadı» yazıyorlar kitaplarının kapağına. Bunun iki, birbirine yakından bağlı anlamı var: Biri, geleneksel (neoklasik) iktisat biliminin analizlerinde siyasal süreç ve ilişkilerden tümüyle soyutlamasından, bunları alanının dışında bırakmasından kaynaklanıyor. Bunalım içinde emperyalist sermayeler arasındaki çelişkilerin ve sınıf mücadelelerinin keskinleşmesi, bu soyutlama işlemini, gerçek dünya hakkında herhangi bir gözlem yapmak isteyen teorisyen için yırtılıp atılması gereken bir ateşten gömlek haline getiriyor. Dolayısıyla, siyasetin ve sınıfların zorla kovuldukları iktisat biliminin kalesine yeniden ve zaferle girmelerinin bir ürünü bu yeni eğilim. İkinci neden yine sınıf mücadelesinin gelişme biçimleriyle ilgili ama burada girilemeyecek kadar karmaşık; sosyal demokrasinin gelişmiş kapitalizmde, özel-

2 ABD'nin uluslararası sermayesinin sözcüsü *Washington Post*'un bir muhabirinin şu satırları son yılların havasını yansıtmaları bakımından anlamlı: «Marx, Schumpeter ve öteki birkaç devin gözlemlenmiş olduğu gibi, bunalım kapitalizmin doğasından gelen bir hastalıktır». *The Guardian Weekly*, v. 119, No. 18. Marx'ın bir «dev» olarak ilan edilmesinin tarihi çok kısa. Öte yandan, öteki devlerin kim olduğu sorusu bir yana, Schumpeter'in bunalımı kapitalizmin değil genel olarak sanayi üretiminin doğasından çıkarsadığını hatırlatmak yararlı olacak.

3 ABD'de bu bazan eski terimin («political economy»), burjuva biliminin aşısıyla soysuzlaşmış bir biçiminin («political economics») benimsenmesi biçiminde oluyor. Burada, bu metinde neden Türkçe'de yaygınlık kazanmış «Ekonomi politik» yerine «siyasal iktisat» teriminin kullanıldığını kısaca açıklamak uygun olur. «Ekonomi politik» terimi sıfat ile isim arasında Türkçe'nin değil Fransızcanın kurallarına uygun bir sıralanmaya dayanır. Bu yüzden de bu yabancı dille yakınlığı olmayanlar için kafa karıştırıcı olmaktan başka bir erdemi yoktur.

likle bunalım çerçevesinde, kazandığı önemle ilgili. Bu yeni siyasal ve ideolojik bağlamda, neoklasik iktisadın ve Friedman okulunun parasalcılığının gericiliğini bir ilerencilik maskesiyle değiş-tokuş etmek isteyen «liberal» bilim adamları, «siyasal iktisat» kavramını bu ilerenciliklerinin bir simgesi olarak kullanıyorlar.

Nedenleri ne olursa olsun, «siyasal iktisat» kavramı yeniden geçer akçe niteliğini kazanıyor Marksizmin dışında. Bu, uzun yıllardır süregelen başka bir eğilimle bir araya gelince garip bir durum çıkıyor ortaya: burjuva biliminin «iktisat» terimini benimsemesinden sonra Marksizm de kendi yaklaşımını «siyasal iktisat» olarak nitelemekte bir zarar görmemişti yirminci yüzyılda. Dolayısıyla burjuva iktisadı, «siyasal iktisat» terimine birbuçuk yüzyıl sonra yeniden sahip çıkmaya kalkışınca ortaya **ilk bakışta** sadece terminolojik olan yeni bir sorun çıkıyor: bu «siyasal iktisat», kapitalizmin analizinde Marksist yaklaşımı mı belirtecek, yoksa burjuva yaklaşımını mı?⁴

Bu terminolojik soruna bir ikincisini katmak mümkün. Marx'ın hayatı boyunca yayımlanmış eserleri arasında iki tanesi, kapitalist üretim tarzının bütünsel olarak incelenmesine ayrılmış: 1859 yılında yayımlanan *Siyasal İktisadın Eleştirisine Bir Katkı* ve birinci cildi 1867 yılında yayımlanan *Kapital*. Bu ikinci, temel eserin altbaşlığı da *Siyasal İktisadın Eleştirisi*. Marx'ın her iki eserini de siyasal iktisadın bir eleştirisi olarak nitelemesi bir rastlantı olamaz. Ne de buradaki eleştirinin sadece o güne kadar geliştirildiği biçimi altında siyasal iktisada yönelik olduğu düşünülebilir. *Kapital* kadar temel, üzerinde onca yıl çalışılmış, bir üretim tarzını bütün ayrıntılarıyla inceleyen bir eserin **sadece** bir düşünce okulunun yani klasik siyasal iktisadın eleştirisine hasredildiğini kabul etmek imkânsız. O zaman, bu «eleştiri» kavramını gerçek teorik ve pratik boyutları içinde anlamaya çalışmak gerekli. Ancak bu araştırmanın sonucunda, Marx'ın eserinin «siyasal iktisat» denen bilimle ilişkisi doğru biçimde kavranabilir.

Gerçekte, yukarıda sözü edilen yeni teorik durumda ortaya çıkan karışıklık, daha genel bir açıdan bakıldığında hiç de yeni değil. Marx'ın kapitalizm analizinin başka iktisadî düşünce okullarıyla karıştırılması ilk kez olmuyor: *Kapital* yayınlanalı beri, Marx'ın teorisini çeşitli başka iktisat teorileriyle özdeşleştirme eğilimi sürekli olarak varolmuştur. Önce klasik siyasal iktisata özümlemişti Marx'ın eseri. Burjuva iktisadı, burada girilemeyecek nedenlerin etkisinde, klasik iktisadın temelini oluşturan emek değer teorisinden kopunca, kendisi de genel bir anlamda bir emek değer teorisi sayılabilecek olan Marksist yaklaşım, Schumpeter'den Samuelson'a dek birçok burjuva iktisatçısı tarafından klasik teorisinin bir altbaşlığı, bir dipnotu olarak ilân edilir. İşin ilginç ve acıklı yanı, neoklasik iktisadın egemenlik döneminde başlayan bir eğilimle, birçok Marksistin de bu özdeşleştirmenin terimlerini olduğu gibi kabullenmeleri: Batı'da bir dönemde (ama artık değil) Marx'ın «iktisadî» düşünceleri konusunda rakipsiz bi-

4 «Burjuva bilimi» kavramından irkilenler için bu aşamada yazının geri kalan bölümlerini beklemelemlerini önermekten başka yapılabilecek bir şey yok.

Devrimci Marksizm

rer otorite olarak kabul edilen Maurice Dobb, Ronald Meek gibi yazarlar bir «Ricardo-Marx» geleneğinden bile söz ederler giderek. Öte yandan, «Keynes devrimi»nin heyecanı ile Marx, Keynes'in bir öncüsü olarak kabul edilmeye başlanır. Ama Marx'ın belirli bir iktisat teorisine özümlemesi yolundaki en ciddi eğilim ve çaba son onbeş yıla aittir: Piero Sraffa'nın 1960'da yayımlanan ve daha sonraki yıllarda neoklasik teorinin eleştirisine temel olan kitabı *Production of Commodities by Means of Commodities*'de geliştirdiği tezlerden kalkan güçlü bir akım, Marx'ın kapitalizm analizini bu yeni yaklaşımla bütünleştirmeye ve giderek Sraffacı teoriyi Marksizmin yeni biçimi olarak sunmaya çalışmaktadır. Oldukça karmaşık olan bu tartışmaya burada girmek mümkün değil. Ancak bu yeni tartışma bağlamında Marx'ın siyasal iktisatla ilişkisi yeni bir güncellik kazanmakta. Dolayısıyla, «siyasal iktisadın eleştirisi» kavramı Marksizmin teorik gündeminin acil bir maddesi. Aşağıda görüleceği gibi, **Marx'ın düşüncesinin özgüllüğü ancak bu kavram aracılığıyla tanınabilir.**

Klasik siyasal iktisat

İktisadî düşüncenin tarihinde klasik siyasal iktisadın özel bir yeri vardır. Sanayi burjuvazisinin yükseliş çağında, 18. yy. sonunda ve 19. yy. başında Adam Smith ve David Ricardo gibi iki büyük iktisatçının eserlerinde en olgun biçiminde kavuşan bir düşünce tarzıdır bu. Klasik siyasal iktisadı öbür burjuva iktisat teorilerinden farklılaştıran ayırıcı özelliği kapitalist üretim ilişkilerinin kendini sunduğu yüzey biçimlerinin analiziyle yetinmemesi, bu ilişkilerin derinde yatan, özsel biçimlerini araştırmaya çabalamasıdır. Bu özelliği ile, tarihi olarak kendisini izleyen bayağı iktisattan (ve onun en gelişmiş biçimi olan neo-klasik iktisattan) temel bir anlamda ayrılır.⁵ Klasik siyasal iktisadın bu üstünlüğü göz önünde tutulduğunda, Marx'ın bilimsel olarak nitelediği bu düşünce tarzına yönelttiği eleştirilerin, bayağı iktisat için haydi haydi geçerli olacağı da anlaşılır.

Klasik okulun bu çabası Adam Smith ile Ricardo'nun eserlerinde farklı biçimlerde ortaya çıkar. Burada şüphesiz bu düşünürlerin eserlerini ve ikisi arasındaki farklılıkları ayrıntılarıyla ele almaya imkân yoktur. Dolayısıyla, her iki yazar da klasik iktisadın kapitalizme bakış tarzını belirleyen yönleri ile kısaca

5 «İlk ve son kez belirteyim ki, klasik siyasal iktisat ile kastettiğim, burjuva üretim ilişkilerinin görünürdeki çerçevesi içinde debelenmekten öteye gidemeyen, bilimsel siyasal iktisadın çoktan beri geliştirmiş olduğu, malzemeyle geniş getirip duran ve burjuvazinin ayak işlerine yetişmek amacıyla en yüzeysel olgulara bu malzeme içinde akla yakın açıklamalar arayan bayağı iktisada karşıt olarak W. Petty'nin döneminden bu yana, üretim ilişkilerinin gerçek içsel çerçevesini araştırmış olan tüm iktisatçılardır. Bayağı iktisatçılar ise, bütün bunların yanısıra, burjuva üretim ajanlarının, kendilerine mümkün dünyaların en iyisi gibi gelen dünyaları konusunda sahip oldukları rahat ve sığ kavramları, cafcacı bir biçimde sistemleştirmekle ve sonsuz gerçekler olarak ilân etmekle yetinirler.» K. Marx, *Capital*, Penguin basımı, 1976, s. 174n (Türkçesi: *Kapital*, (Mehmet Selik Çevirisi) c. 1, k. 1, Odak Yayınları, Ankara, 1974, s. 142n).

ele alınacaktır.

Smith, kapitalist toplumun iktisadi anatomisinin incelenmesine meta üretiminin temel kavramlarını (işbölümü, mübadele v.b.) araştırarak girer. Baş eseri ve iktisat biliminin ilk sistematik ürünü olarak kabul edilen *Ulusların Serveti* (*The Wealth of Nations*) adlı kitabının ilk dört bölümü, bu kavramlara ayrılmıştır. Smith'in bu analizi bir anlamda, günümüze kadar tüm burjuva iktisadının çerçevesini belirleyen bir önkabulün mantıkî temelini attığı için son derece önemlidir.

Analizin odak noktası işbölümü ile mübadele arasındaki ilişkidir. Smith'e göre mübadele, yani üreticilerin ürünlerini karşılıklı olarak değişmesi insan doğasındaki belirli eğilimlerin bir sonucudur: insanın her faaliyetini iletişim ve mübadele çerçevesinde gerçekleştirme yolunda bir eğilimi vardır. Takas ve mübadele eğilimi, işte bu doğal eğilimin iktisadî faaliyet alanında aldığı özel bir biçimden ibarettir.

Böylece mübadele ile işbölümü arasında zorunlu bir bağıntı kurulmuş, birincisi ikincisinin gerekli koşulu haline getirilmiş olmaktadır. Smith'in bu analizinin vargısı açıktır: üretici güçlerin belirli bir gelişme aşamasında ortaya çıkan işbölümünün varolduğu her yerde mübadele de zorunlu olarak varolacağından, meta üretimi ve onun en gelişmiş biçimi olan kapitalist üretim tarzı sonsuza dek varlığını sürdürecektir. Bu, tüm burjuva iktisadının temel önkabulüdür.

Bu şekilde tanımlanan bir teorik alan içinde Smith iki soruya cevap arar: Birinci soru, mübadele içinde malların birbirlerine karşı değerlerinin belirlenmesiyle ilgilidir. Bu soruya Smith'in getirdiği cevap oldukça karmaşıktır: Bir ilk adım olarak değeri malların üretimi için gerekli emek miktarıyla ilişkilendirdikten hemen sonra, bununla özdeş olduğunu düşündüğü bir ikinci ölçütü de paralel olarak geliştirmiştir: bir malın «emrettiği», yani satın alabildiği emek miktarı! Bu iki kavram arasındaki ilişki ve çelişkinin niteliği ne olursa olsun, asıl önemli olan Smith'in analizinin sonunda, her iki ölçütün de kapitalist toplumda geçerli olmadığına karar vermesi ve başlangıçtaki emek değer teorisinin yerine maliyetler tarafından belirlenen bir doğal fiyat teorisini benimsemesidir.

İkinci soruya gelince, Smith'in asıl amacı şüphesiz bu soruyu çözmektir. Bu soru toplumsal ürünün artışının (yani günümüz iktisadının deyimiyle büyümenin) açıklanmasıyla ilgilidir. Smith'in bu soruya getirdiği cevap, ayrıntılarından arındırılarak, sermaye birikiminin kapitalist toplumda toplumsal ürünün artışının gerekli koşulu olduğu biçiminde özetlenebilir. Sermaye birikiminin gelişimini belirleyen ise toplumun «üç büyük sınıfı» (kapitalistler, işçiler ve toprak sahipleri) arasındaki bölüşümdür: bu bölüşüm içinde kapitalistlerin payı olan kâr, birikimin tek kaynağını oluşturduğundan, kâr oranının gelişimi toplumun bir bütün olarak geleceği konusunda belirleyici bir yer kazanmaktadır. Bu cevap çok önemlidir: Burada, sermaye birikimi ve bunun kaynağı olan kâr kapitalist toplumun hayat sürecinin merkezi olarak ortaya çıkmakta, aynı zamanda tüm toplumun «genel çıkarı» ile kapitalistin «özel çıkarı»nın özdeşliği ilk kez «bilimsel» olarak göster-

rilmektedir.⁶

Ricardo'nun teorisi Smith'in analizi bıraktığı noktadan kalkar. İki anlamda: birincisi, Ricardo'nun sorunsalını belirleyen, Smith'in kurduğu çerçeve ve vardığı sonuçlardır. Çağının tüm iktisatçıları gibi Ricardo, teorik alanını Smith'den olduğu gibi devralır. Smith'in kapitalist toplumun doğası, işbölümünün önemi ve mübadeleyle zorunlu bağları konusundaki tüm önermeleri Ricardo için birer varsayımdır; bunlar hakkında en ufak bir soru dahi sormaz Ricardo. Bu genel çerçeve içinde Smith'in büyüme ile sermaye birikimi, bu sonuncusu ile kâr arasında kurduğu ilişkiye de olduğu gibi katılır. Onun da temel sorunsalı toplumsal ürünün sınıflar arasında bölüşümü ile büyüme arasındaki ilişkidir. Ne var ki, Smith/Ricardo ilişkisinin ikinci yönü burada ortaya çıkar: Smith, bölüşümün sermaye birikimi üzerindeki belirleyici etkisini tutarlı bir biçimde açıkladığı halde, sermaye birikimi sürecinin bölüşüm üzerindeki etkisini analiz edememiştir. Oysa birikim süreci içinde bölüşümün gelişmesinin kendi kurduğu teorik çerçeve içindeki önemi açıktır: Kâr oranının zaman içindeki devinimi kapitalist toplumun tüm hayat sürecini belirler bu teorik çerçevede. Ricardo'nun sorunsalı işte Smith'deki bu boşluğun yerini doldurmaya yönelir: Teorisinin baş sorunu birikim içinde bölüşümün ve özellikle de kâr oranının gelişimini incelemektir. Başeseri *Siyasal İktisadın ve Vergilemenin İlkeleri*'nde (*Principles of Political Economy and Taxation*, ilk basımı 1817) bu ana sorunsalını ünlü bir bölümde şöyle dile getirir Ricardo: «... toplumun değişik dönemlerinde, yeryüzünün toplam ürününün, rant, kâr ve ücretler adı altında,... sınıfların her birine verilecek olan oranları köklü olarak değiştirecektir... Bu dağılımı düzenleyen yasaları belirlemek Siyasal İktisadın ana sorunudur»⁷.

Bu bölüm, siyasal iktisadın sorunsalını, en olgun biçimini aldığı iktisatçının kaleminden sergilediği için son derece önemlidir. Aşağıda, siyasal iktisadın eleştirisi kavramının araştırılmasında bu noktanın önemi ortaya çıkacaktır.

Kapitalist toplumda bölüşümün incelenmesi, siyasal iktisadın alanına son derece önemli bir ikinci ögenin, değer teorisinin de katılmasını zorunlu kılar.⁸ Bunun nedeni, bu toplumda sınıflar arasında her türlü iktisadî ilişkinin metaların mübadelesi yoluyla kurulması yani metaların değerleri üzerinde temellenmesidir.

6 Bu «özdeşlik» burjuva ideolojisinin en güçlü öğelerinden biridir. Çok uzağa gitmeden, günümüz Türkiyesinde «sanayileşme» adı altında, sınıfsal ilişkilerden bağımsız bir görünüm altında bir amaç olarak sunulan süreç, gerçekte sermaye birikiminin önündeki engelleri yıkarak daha hızlı bir biçimde gelişmesinin ideolojik ifadesinden başka bir şey değildir.

7 *Principles of Political Economy and Taxation*, Penguin, Harmondsworth, 1971, s. 49.

8 Sraffa'nın getirdiği yeni bir Ricardo yorumu, Ricardo'nun daha erken bir eserinde (*Essay on Profits - Kârlar Özerine Bir Deneme*, 1815) bölüşümü değer sorununa girmeden analiz ettiğini ileri sürer. Burada bu konunun tartışılmasına girilmeyecektir. Sraffa'nın yorumu için bk. «Introduction», *The Works and Correspondence of David Ricardo*, c. 1, Cambridge University Press, Cambridge, 1950.

Değer teorisi, Ricardo ile Smith'in ikinci ayrılık noktasını oluşturur: Ricardo, Smith'i tutarsızlıkla suçlayarak kendi analizini bir malın değerinin üretimi için harcanan emek miktarı tarafından belirlendiği önermesi üzerine yerleştirir. Bu önermenin önemi açıktır: Ricardo, malların birbirlerine karşı değerini açıklarken, fiyat oluşumunu kapitalistlerin algıladığı biçimler içinde araştırmaktan kaçınmaktadır. Kapitalist açısından malın fiyatı, üretim için gerekli parasal maliyetlerin üzerine toplumda geçerli olan ortalama kâr oranının eklenmesi yoluyla belirlenir. Oysa Ricardo, fiyatı bu verilmiş yüzey biçimi içinde olduğu gibi almaz: Malların birbirlerine karşı göreceli değerlerinin üreticilerin üretim içinde harcadıkları emek miktarlarıyla belirlenimini temel alır. Bu, siyasal iktisadın, kapitalist toplumu yüzdeye görünen kategoriler aracılığıyla anlamaya çalışan bayağı iktisata göre üstün kılan özelliğidir. Buna karşılık, Ricardo için malların üretimi için gerekli emek ile malların değeri arasındaki bu ilişki bir varsayımdır. Değer ile emeğin ilişkisi hiçbir zaman araştırılmaz, doğrudan doğruya bir postüla olarak kabul edilir. Bu postülanın ardında yatan gerçekliği açıklayabilecek bir akıl yürütmeye siyasal iktisat çerçevesinde rastlamak mümkün değildir.

Marx'ın eleştirisine giriş

Adam Smith ve Ricardo'da en önemli temsilcilerini bulan klasik siyasal iktisat ile Marx'ın eseri arasında önemli yönlerden bir süreklilik ilişkisinden söz edilebilir. Marx, bir anlamda, kapitalist üretim tarzının analizini, klasik siyasal iktisadın içsel sınırları dolayısıyla durduğu noktadan kalkarak gerçekleştirmiş ve bu okulun teorik yaklaşımını mantıkî sonucuna götürmüştür.⁹ İktisadî düşünce tarihinin bütünü gözönüne alındığında, bu gerçek daha da belirgin olarak ortaya çıkar: Emek değer teorisi Smith ve Ricardo'dan geçerek Marx ile birlikte doruğuna yükselir ve bu andan sonra burjuva iktisadî tarafından tümüyle terkedilir. Bu durum, Marx'ın siyasal iktisadın eleştirisinden klasik teorinin bazı eksik yönlerinin sağlam bir mantıkî süzgeçten geçirilerek düzeltilmesini anladığı yolunda bir görüşe temel olmuştur. Bu görüş şöyle de formüle edilebilir: klasik iktisadın teorik çerçevesi geçerlidir (emek değer teorisi, sınıflar arası bölüşüm mücadelesi v.b.); ama bu teorik çerçeve içinde vardığı bazı sonuçlar yanlıştır. Marx işte bu yanlışları eleştirmiştir.

Marx'ın gerek Smith'in, gerekse Ricardo'nun eserinde bulduğu teoriyi birçok özgül yönü dolayısıyla eleştirdiği doğrudur. Para konusunda, rant konusunda, sermayenin öğeleri konusunda, emek/emekgücü ayırımı konusunda ve daha birçok konuda Marx, klasik iktisadın analizlerini yetersiz bulur, bu analizlerin yerine yenilerini önerir. Bütün bunların ötesinde, değer ile üretim fiyatı arasında, artık-

⁹ Marx, *Kapital*'in ikinci Almanca basımı için yazdığı sönsözde Rus yazar N.I. Ziber'in şu yargısını onaylayarak aktarır: «Daha 1871'de Kiev Üniversitesi siyasal iktisat profesörü N.I. Ziber benim değer, para ve sermaye teorimin ana çizgileriyle, Smith-Ricardo öğretisinin zorunlu bir gelişimi olduğunu göstermişti», *Kapital*, a.g.y., s. 99. (Türkçesi: *Kapital*, a.g.y., s. 45).

değer ile kâr arasında geliştirdiği ayırımla, klasik değer teorisinin yalpalamalarını, yanlışlarını, kararsızlıklarını açık bir biçimde ortaya koyar ve aşar. Ne var ki, bütün bunları yapmakla, dolayısıyla emek değer teorisini mantıkî bir tutarlılığa, bütünlüğe kavuşturmakla birlikte, Marx klasik siyasal iktisadın temel çerçevesinin doğru olduğunu kabul etmez. Aksine: Marx'ın Smith ile Ricardo'da yarım kalanı tamamlayabilmesini, tutarsız olanı tutarlılığına kavuşturabilmesini **mümkün kılan**, kapitalist üretimin analizine onlardan çok değişik bir bakış açısı, köklü olarak farklı bir yöntem ile yaklaşmış olmasıdır.

Bu köklü farklılığın niteliğini anlayabilmek için işe siyasal iktisadın sorunsalını irdelemekle girişmek gerekir. Bu sorunsalın kapitalist toplumda malların değerinin oluşumu ve toplumsal ürünün sınıflar arasında bölüşümü tarafından belirlendiği yukarıda görülmüştü. Ne var ki, değer ve bölüşüm kategorileri olan kâr, rant, ücret v.b.'nin belirlenimini araştıran siyasal iktisat, bu kategorilerin kendilerinin niteliği üzerinde hiç düşünmez. Bunları **veri** olarak alır. Bunun nedeni siyasal iktisatçıların kapitalist toplumun kategorilerini tarihî olarak belirlenmiş, geçici bir toplum türüne ait toplumsal biçimler olarak değil, **doğal biçimler** olarak düşünmesidir. Bir kez bu kabul edildiğinde bu biçimler genel, değişmez ve evrensel olarak geçerli bir nitelik kazanırlar. Dolayısıyla, siyasal iktisat açısından, bunların hangi tarihî koşullar altında ortaya çıkacakları ve varlıklarını sürdürebilecekleri bir sorun niteliğini taşımaz: bunlar, kaçınılmaz olarak, siyasal iktisadın **teorik sorunsalının, araştırma alanının dışında kalacaktır.**

Marx'ın siyasal iktisada yönelttiği eleştirinin **başlangıç noktasını** kapitalist ilişkilerin **tarihîliği** oluşturur. Bu ilişkiler ve bu ilişkilerin teorik ifadesi olan kategoriler belirli tarihî koşullar altında ortaya çıkar ve geçmişteki tüm öteki ilişkiler gibi, ancak bu tarihî koşullar altında geçerlidir: bu koşullar ortadan kalktığına kapitalist toplumsal ilişkiler de yerini yeni ilişkilere bırakır. Kısacası, Marx, siyasal iktisadın, kapitalizmi tarihî geçerliliği sınırlı olan bir **üretim tarzı** olarak anlayamamasını eleştirmekle başlar işe.

Siyasal iktisadın eleştirisi kavramının içeriği genellikle bu başlangıç noktasıyla sınırlanmıştır: bu anlayışa göre, Marx kapitalist üretim tarzında geçerli olan kategorilerin evrensel değil tarihî olduğunu göstermiştir. Siyasal iktisattan ayrıldığı nokta budur. Bu görüş, Marx'ın eleştirisini bu eleştirinin başlangıç noktasına indirgediği için siyasal iktisadın eleştirisi kavramını gerçek ve en önemli boyutları içinde kavrayamaz.

Kavramın gerçek içeriğini geliştirmeye geçmeden önce, bu başlangıç noktasının önemli bir yönüne dikkati çekmek gereklidir. Klasik siyasal iktisadın, özellikle de bu okulun tarih bilinci en gelişmiş üyesi olan Adam Smith'in, kapitalizmin insanlık tarihinin ta başlangıcından itibaren geçerli olduğunu ileri sürebileceğini düşünmek mümkün değildir. Kaldı ki, bu tür bir yanılsamanın, kapitalizmin hemen hemen evrensel biçim haline geldiği günümüz dünyasına

karşıt olarak, bu üretim tarzının toplumsal hayatı yeni yeni ele geçirdiği, bu süreç içinde sürekli olarak eski toplumsal biçimlerle yüzyüze geldiği bir çağda ortaya çıkması çok güçtür. Gerçekten de, klasik siyasal iktisadın teorik öncüllerini geliştiren Smith, insanlığın geçimini sağlama tarihinde dört ayrı aşamadan geçtiğini belirtir: avcılık, çobanlık, tarım ve ticaret.¹⁰ Kapitalist toplum, iktisadî faaliyetin bu dördüncü türünün geçerli olduğu bir toplumdur. Smith'in deyişiyle, her insanın bir dereceye kadar bir «tüccar», toplumun ise gerçek anlamıyla bir «ticarî toplum» haline geldiği tarihî aşama.¹¹ Böylece, ilk bakışta, Smith'in kapitalizmi insanlığın üretim faaliyetinin ne doğal, ne de evrensel biçimi olarak kabul etmediği söylenebilecektir. Ricardo'ya gelince, bu yazarın değer teorisini tümüyle Smith'in kurmuş olduğu teorik çerçeve içine yerleştirmiş olduğu yukarıda belirtilmişti. Ricardo'nun bu genel çerçeveden burada ayrıldığını düşündürecek bir belirti yoktur. Kaldı ki, o da aynen Smith gibi bir «ilkel toplum» soyutlamasına başvurmuştur, kapitalist topluma karşıt olarak.

Bu gerçekler göz önünde tutulduğunda Marx'ın siyasal iktisat eleştirisinin daha baştan bir yanılgıdan kaynaklandığı, eleştirinin temelini ortadan kalktığı düşünülebilir. Görünüşe bakılırsa, siyasal iktisat kapitalizmi öbür üretim tarzlarının yanısıra, onlarla aynı statüde özgül bir üretim tarzı olarak görmüş ve analiz etmiştir. Bu görünüş bazı yazarların klasiklerde emek değer teorisinin varlığını bir tür tarihî maddeciliğe bağlamalarına bile yol açmıştır: Örneğin, Meek, Smith'in sadece emek değer teorisinin değil, tarihî maddeciliğin de temelini attığını ileri sürmüştür.¹² Maddeci tarih anlayışı Marx'ın düşünce tarihindeki en özgül katkılarından birini oluşturduğuna göre eğer bu görüş mantikî sonucuna götürülürse, A. Smith'in Marx-öncesi bir Marksist statüsünü kazanması gibi bir paradoksa da yol açabilir.

Gerçekte bu anlayış Marx'ın siyasal iktisat eleştirisinin yanlış bir biçimde yorumlanmasının basit bir ürünüdür. Klasik iktisatçıların kapitalizm öncesinde insanlığın üretim faaliyetlerinin başka biçimler altında sürdürülmüş olduğu yolundaki görüşlerinin varlığını Marx hiçbir zaman yadsımamıştır. Eleştirisi bambaşka bir temelden kaynaklanır: Siyasal iktisatçıların yanılgısı, kapitalist ilişkilerin **insan doğasına uygun**, bu yüzden de evrensel ve sonsuz olduğu varsayımından kalkmalarıdır. Geçmişte başka tür üretim faaliyetleri, biçimleri varolmuş olabilir. Ancak bunlar bir yandan «erken ve az gelişmiş» bir aşamanın ürünüdür: Yani insanlığın ilkel bir aşamasına uygun düşer.

Bir yandan da, insanın tarih içinde kendini ağır ağır gerçekleştiren doğal eğilimlerine uygun olmadığı için yapaydır, geçicidir bu üretim aşamaları. Marx

10 A. Smith, *The Theory of Moral Sentiments* (1758), c. 1., s. 23. Aktaran A. Skinner, «Introduction», *The Wealth of Nations*, Penguin, 1973, s. 21. Bu ayırım Smith'in de üyesi olduğu İskoç Tarihçi Okulu'nun genellikle kabul ettiği bir sınıflandırmaya dayanır.

11 *The Wealth of Nations*, a.g.y., s. 126.

12 R. Meek, «The Scottish Contribution to Marxist Sociology», *Economics and Ideology and Other Essays*, Chapman and Hill, 1967.

Devrimci Marksizm

siyasal iktisatçıların bu yaklaşımını şöyle özetler:

İktisatçıların çok garip bir yöntemi vardır. Onlar için sadece iki tür kurum mevcuttur: yapay kurumlar ve doğal kurumlar. Feodalitenin kurumları yapay kurumlardır, burjuvazininkiler ise doğal kurumlar. Bu açıdan, iki tür din tanıyan dinbilimcilere benzerler: onlar için de kendilerinininkinin dışındaki tüm dinler insanların bir uydurmasıdır, ama kendi dinleri Tanrı buyruğudur... Yani, **tarih varolmuştur ama artık yoktur.**¹³

Böylece, siyasal iktisadın hangi anlamda «doğal» bir üretimi incelediği de anlaşılmaktadır. Başka üretim örgütlenmeleri, insan doğasına uygun olmadıkları, insan doğasında eğilim halinde varolan potansiyelleri karşılayamadıkları için ortadan kalkmışlardır. Ama «ticari toplum» insan doğasına uygundur: Bu yüzden de insanların evrensel ve sonsuz olarak bu ilişkiler içinde yaşamaları kaçınılmazdır.¹⁴ Bu yaklaşımın en iyi örneği Adam Smith'in işbölümünün gerekli koşulu olarak sunduğu mübadeleyi insan doğasındaki içkin eğilimlere bağlayarak, kapitalizmi ebedileştirmesidir. Marx mübadele ile işbölümü arasında kurulan bu ilişkiyi eleştirir.¹⁵ Gelişmiş bir işbölümü meta üretimi olmadan da varolabilir. İşbölümünün varlığında mübadelenin hangi tarihî koşullar altında ortaya çıkacağına aşağıda geri dönelecektir. Bu tarihî koşullar varolduğu içindir ki mübadele (meta üretimi) kapitalist üretim tarzının temel toplumsal biçimi olarak ortaya çıkar. Ama Smith, kapitalist toplumun bu özgül yönünü evrenselleştirir akıl yürütmesiyle. İşte Marx'ın siyasal iktisatta eleştirdiği anlayış budur: Kapitalizmi tarihî olarak belirlenmiş, öbür üretim tarzlarıyla aynı statüde, onlar gibi belirli bir hayat süreci olan bir üretim tarzı olarak anlayamaması. Kapitalizm insanlığın sürekli olarak yönelmek istediği ve doğasına uygun olduğu için hiç ayrılmayacağı bir durumdur siyasal iktisat için. Marx'ın Proudhon'u eleştirirken yazdığı şu satırlar tüm siyasal iktisada bakışı için geçerli sayılabilir:

Böylece siyasal-iktisadi kategorileri gerçek, geçici, tarihî toplumsal ilişkilerden çıkarsanmış soyutlamalar olarak düşünmek yerine, Bay Proudhon, mistik bir altüst etme işlemiyle, gerçek ilişkilerde bu soyutlamaların ete kemiğe bürünüşünden başka bir şey bulamamaktadır. Bu soyutlamalar ise, dünyanın başlangıcından beri Tanrı Baba'nın bağrında uyuya kalmış formüllerdir.¹⁶

13 *Felsefenin Sefaleti*, Sol Yayınları, 1975, s. 126-127. Marx bu önemli bölümü *Kapital*'in bir dipnotunda yeniden aktarır. Bk. *Capital*, I, s. 175n. Metindeki çeviri bu son eserden yapılmıştır (*Kapital*, a.g.y., s. 143n).

14 Klasik siyasal iktisadın «son büyük temsilcisi Ricardo, sınıf çıkarlarının, ücret ile kârın, kâr ile rantın çelişmesini safdil bir biçimde toplumsal bir doğa yasası sanarak, bu çelişkiyi nihayet (bilinçli olarak) araştırmalarının başlangıç noktası haline getirdi. Ama bu katkıyla birlikte, burjuva iktisat bilimi ötesine geçemeyeceği sınırlara varmıştı.» *Kapital*'in ikinci basımına sonsöz, *Capital*, I, s. 96 (*Kapital*, a.g.y., s. 41).

15 «İşbölümü meta üretimi için gerekli bir koşuldur, ama tersi doğru değildir: meta üretimi toplumsal işbölümü için gerekli bir koşul değildir.» *Capital*, I, 132 (*Kapital*, a.g.y., s. 89).

16 «Annenkov'a mektup», 28 Aralık 1846, K. Marx/F. Engels, *Lettres sur «le Capital»*, Editions Sociales, 1964, s. 32.

Siyasal iktisadın eleştirisi

Kapitalist toplumun kategorileri, siyasal iktisat çerçevesinde olduğu gibi doğal kategoriler olarak görüldüğünde bilim için bir sorun oluşturmaz. Oysa aynı kategoriler, başka bütün üretim tarzlarının kategorileri gibi tarihî olarak belirlenmiş, geçici kategoriler olarak görüldüğünde bilimsel analiz için ortaya yepyeni bir sorun çıkar. Eğer bu kategoriler ancak belirli bir tarihî koşullar demeti altında geçerli ise, bu tarihî koşulların, bu özgül ilişkilerin anlaşılması teorik açıdan **öncelik** kazanır. Bu ilişkilerin birer özgül tarihî biçim olarak anlaşılmasından önce ve bağımsız olarak toplumsal hayatın bu ilişkiler çerçevesinde nasıl devindiğini anlamak imkânsızdır. Bu durumda, siyasal iktisatçılar için birer **varsayım** olan toplumsal biçimler, Marx için **sorunun kendisi** haline gelir. Engels'in deyişiyle, ötekilerin «bir **çözüm** gördüğü yerde (Marx) bir **sorundan** başka bir şey görmemiştir».¹⁷

Siyasal iktisadın eleştirisi kavramının gerçek anlamı burada yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. Bu kavramı, Marx'ın kapitalizmin tarihîliğini vurgulamasıyla sınırlamak, sorunu son derece eksik koymak demektir: Siyasal iktisadın eleştirisi bunun **ötesine** gider. Bu eleştiri açısından gerekli olan, kapitalist toplumun ilişkilerinin ve bu ilişkilerin birer ifadesi olan kategorilerin **araştırmanın temel konusu** haline getirilmesidir.¹⁸ Bilim, sadece değerlerin oluşumunu ve bölüşümü anlamaya çalışmakla yetinemez klasik sorunsalda olduğu gibi. Amaç, sözkonusu toplumsal ilişkilerin hangi tarihî koşullar altında varolabileceğini, varlıklarını hangi süreçler aracılığıyla sürdüreceğini ve hangi yeni koşullar altında yeni, farklı toplumsal ilişkilere dönüşebileceğini araştırmaktadır. Oysa kapitalist ilişkilerin tarihî varoluş koşullarının ne olduğu sorusunu bile sormayan iktisatçılar, sadece bu ilişkilerin varsayıldığı durumda ortaya çıkan **nicel** yasaları araştırmışlardır. İki yaklaşım arasındaki farkı ve siyasal iktisadın eleştirisinden ne anlaşılması gerektiğini en özlü biçimde Marx'ın kendisi şu bölümde ortaya koyar:

Bizim bakışımız, kapitalist sisteme hapsolmuş oldukları için, kapitalist ilişkiler içinde nasıl üretildiğini görebilen, ancak bu **ilişkinin kendisinin** nasıl üretildiğini ve aynı zamanda kendi çözümlüşünün maddî koşullarını nasıl yarattığını anlayamayan iktisatçılardan...temel olarak farklıdır... Onların aksine, biz sermayenin hem nasıl ürettiğini, hem de nasıl üretildiğini görmüş bulunuyoruz.¹⁹

17 F. Engels, «Préface», *Le Capital*, c. 2., Bölüm 1, Editions Sociales, 1974, s. 21.

18 Bu anlamıyla siyasal iktisadın eleştirisine Marx henüz 1844'de kaleme aldığı fakat ancak 1932'de yayımlanan *İktisadî ve Felsefî Elyazmaları*'nda girer ilk kez. Bu gençlik eserinde eleştirinin temeli büyük bir açıklıkla atılır ve Marx'ın teorik tasarımının programı çizilir: «Siyasal iktisat özel mülkiyet gerçeğinden kalkar. Bu gerçeği açıklamaz. (Vardığı) yasaları anlamaz, yani bunların nasıl özel mülkiyetin doğasından ileri geldiğini göstermez... açıklaması gerekeni varsayar... Bizim şimdi özel mülkiyet, açgözlülük, emek, sermaye ve toprak arasındaki ayrılık...bütün bu yabancılaşma sistemi ile para sistemi arasındaki temel ilişkiyi kavramamız gerekiyor.» «Economic and Philosophical Manuscripts», *Early Writings* içinde, L. Colletti (der.), Penguin, 1975, s. 322-323. (Türkçe kaynak: 1844 *El Yazmaları*, çev. Murat Belge, Payel Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 65-66.)

Devrimci Marksizm

Araştırma konusunun kendisindeki bu değişikliğin Marx'ın teorisi açısından sonuçları çok önemlidir. Smith ve Ricardo'da da varolan emek değer teorisinin sorunsalı tümüyle değişmiştir böylece. Siyasal iktisatçıların değer teorisinin sorunsalı, görelî değerlerin oluşumu, toplumsal ürünün bölüşümü ve büyümesi çevresinde odaklaşır, bunlarla sınırlıdır. Marx'ın teorik alanı hem daha genişdir, hem de odak noktası değişmiştir: klasiklerin ilgilendiği sorunları terketmemiştir Marx, sorunsalı o sorunları da içerir. Ama bu yeni sorunsalın asıl dikkati üretim ilişkilerinin üretimi ve yeniden-üretimi üzerinde yoğunlaşmıştır. Sorun, doğan, gelişen ve yerini yeni bir üretim tarzına bırakacak olan bir tarihî bütün olarak kapitalizmi, kapitalizmin devinim yasalarını anlamaktır.²⁰

Bu yeni sorunsal çerçevesinde düşünüldüğünde Marx'ın siyasal iktisat ile ilişkisi çok farklı bir ışıktadır. Artık sözkonusu olan Marx'ın klasik iktisadın şu ya da bu yanını, örneğin rant teorisini ya da üretim fiyatı teorisini eleştirmesi, düzeltmesi değildir. Marx'ın sorguya çektiği, siyasal iktisadın olumsal, kusurlu bazı yönleri değildir, temel teorik çerçevesidir, araştırdığı konuyu anlamaya elverişli **bir bilim olarak statüsüdür.**²¹

Bu nedenle, Marx'ın teorisini, bütünü bir yana, **sadece değer teorisini** bile bir «iktisat teorisi» olarak sunmaya çalışanlar yanılmaktadırlar. Değer teorisinin konusu öncelikle birer özgül tarihî/toplumsal biçim olarak kapitalist ilişkilerin hayatıdır. Marx önce bu biçimlerin hangi tarihî koşullar altında varolduğunu ve varlığını sürdürdüğünü araştırır: *Kapital*'in konusu her şeyden önce meta üreticileri arasındaki ilişkilerin (değer) ve kapitalistle ücretli emekçi arasındaki ilişkinin (sermaye) nasıl üretildiğini ve yeniden üretildiğini araştırmaktır. Bu araştırmanın temeli üzerinde kapitalist üretim tarzının devinim yasalarını inceler Marx: amacı, tarihî olarak geçici bir nitelik taşıyan bu toplumsal biçimlerin çözümlenmesinin, yerini yeni biçimlere terketmesinin koşullarını araştırmaktır. Görelî değerlerin (fiyatların) oluşumu, bölüşümün nicel belirlenimi, kapitalist ekonominin nicel büyüme hızı, kısacası iktisat biliminin asal konuları hep ikincildir Marx için. Şu anlamda ikincil: bu belirlenimler, kapitalist üretim tarzının tarihî devinimini etkilediği sürece şüphesiz önemlidir. Ama bu önemleri kendiliğinden gelmez: Bu etmenler biçimlerin deviniminin, bir biçimden öbürüne geçişin temelini hazırladığı ölçüde Marx için önemlidir.²² Bu yüzden Marx'ın bilimi, top-

19 K. Marx, *Un chapitre inédit du Capital*, 10/18, Paris, 1971, s. 264. Vurgu sonradan. Kapital'in yayımlanmamış altıncı bölümü olarak bilinen bu çok önemli metin, birinci cilt Marx tarafından yayına hazırlanırken bir kenara bırakılmış, ancak 1933'de Almanca ve Rusça olarak yayımlanmıştır. İngilizce çevirisi ilk kez *Kapital*'in birinci kitabının Penguin basımı içinde yer almıştır (s. 949-1084).

20 E. Mandel, «Introduction», K. Marx, *Capital*, c. 1, Penguin, içinde, s. 12.

21 S. Veca, *Marx e la critica dell'economia politica*, Il Saggiatore, 1973, s. 48.

lumsal ilişkilerin genel bilimidir. Bu, iktisadı kısmî olarak içine alan ama onu eleştiren, tek-yanlılığını aşan bir bilimdir.

Bir örnek: bir üretim ilişkisi olarak değer

Marx'ın değer teorisine getirdiği yeni sorunsalın tüm zenginliği içinde kavranması, ancak bu teori çerçevesinde gerçekleştirdiği derin analizin bütünü ile anlaşılmasından sonra mümkün olabilir. Teorinin bu sayısız boyutunun tek bir yazı çerçevesinde ele alınamayacağı açıktır. Buna karşılık, Marx'ın yeni yaklaşımı ile ne tür sorunların çözümüne yöneldiği ve bu sorunların siyasal iktisadın sorunlarından nasıl farklılaştığı da, Marx'ın kendi teorik yaklaşımı incelenmeden anlaşılabilir. Dolayısıyla burada Marx'ın özgül yaklaşımının bir örneği olarak, tüm teorik yapısının **temeltaşı** olan değer kavramı kısaca geliştirilecektir. Ancak bu kavramın Marx'ın teorisinin tüm zenginliği içinde tanınması için kesinlikle **yetersiz olduğu** vurgulanmalıdır. Belirtildiği gibi, bu sadece bir **örnek** olarak düşünülmüştür.

Soruna Marx'ın, siyasal iktisatçıların teorik çerçevesinin yanlışlığını ileri sürerken yaptığı bir gözlemlerle girmek yararlı olabilir: Marx, iktisatçıların bu temel boşluğunun nedenini kısaca «kapitalist topluma hapsolmuş» olmalarına bağlamıştır yukarıda alıntıda²³. Gerçekten, siyasal iktisadın sorununun temelinde görüş alanının kapitalist toplumun biçimleriyle sınırlı olması yatmaktadır. Oysa kapitalizmi insanlık tarihinin belirli bir aşaması olarak anlamının önkoşulu, ilk aşamada analizin kapitalist üretim tarzının özgül koşullarından soyutlanması, bu üretim tarzının da kendinden öncekiler gibi **dışarıdan, eleştirel** bir bakış açısı ile incelenmesidir²⁴. Bu yapılmadıkça, başlangıç noktasını oluşturan kapitalist biçimler tarihdışı, evrensel biçimler olarak algılanacak, kapitalist toplum özgüllüğü içinde tanınamayacaktır. Marx'ın bu eleştirel bakış açısına sahip olmasını mümkün kılan teorik temel, maddeci tarih anlayışıdır²⁵.

Marksist anlayış dışındaki tüm öteki tarih görüşlerinin bir ortak yanı vardır:

22 Marx'ın *Kapital*'in ikinci Almanca basımına yazdığı sonsözde bir yorumcudan onaylayarak aktardığı («burada diyalektik yöntemden başka neyi anlatıyor ki?») şu bölüm soruna açıklık getirmektedir: «Marx için önemli olan araştırdığı olguların yasasını bulmaktır; ancak onun için anlam taşıyan, verilmiş bir tarihi dönem içinde kesin bir biçime ve karşılıklı bir bağıntıya sahip oldukları ölçüde, sadece bu olguları yöneten yasa değildir. Onun için çok daha büyük önem taşıyan, bu olguların değişimlerinin, gelişmelerinin, yani bir biçimden öbürüne, bir dizi bağıntıdan ötekine geçişlerinin yasasıdır» *Capital*, c. I, s. 100 (Türkçe kaynak: *Kapital*, a.g.y., s. 47-49).

23 Bk. 19 no.lu dipnotun metni.

24 Marx'ın 1857 Önsöz'ündeki, çağdaş toplumun geçmişi anlamada bir anahtar olduğu yolundaki gözlemi (insan/maymun benzetmesi) yer yer yanlış anlaşılmuştur. Marx, orada, çok açık bir ifadeyle, ancak çağdaş toplumun özeleştirisinin başladığı yerde geçmişin de gerçek anlamıyla kavranabileceğini belirtmiştir. Böylece incelemenin başlangıç noktası bugünün toplumu değil, yarının toplumdur. Bk. *Grundrisse*, Penguin, 1973, S. 105-106.

25 Bu teorik temel in kaynağında yatan sınıf bakış açısının önemi aşağıda ortaya çıkacaktır.

Devrimci Marksizm

Tarihin belirleyici koşulları, süreçleri, faaliyetleri v.b. konusundaki seçimleri belirli bir rastgelelik taşır. Başka bir deyişle, eğer belirli bir noktanın ötesine kadar zorlanırsa, bu görüşlerin temelini araştırılmamış, sadece varsayılmış olduğu ortaya çıkar. Buna karşılık, Marx'ın maddeci anlayışı insanlık tarihinin her zaman varolan, mantıkî önkoşullarını araştırır: vardığı indirgenemez, kendisinden soyutlanamaz²⁶ temel, toplumsal üretim faaliyetidir. Tarihin varlığının önkoşulu olan insanlığın maddî yeniden üretimi, insanların doğayı mülkedinerek yeniden üretim araçlarını üretmelerini gerekli kılar. İnsanlık tarihinin bu gerekli koşuluna, tüm aşamalarının bu ortak yanına Marx «genel olarak üretim» adını verir. İnsanların doğayla zorunlu olarak girdikleri bu ilişki **gerçek mülkedinme sürecidir**. Bu sürecin tüm öğeleri, emek süreci, kullanım değerleri üretimi v.b. **her toplumda zorunlu olarak vardır**.

Ne var ki, hiçbir tarihî dönem «genel olarak üretim»in analizi yoluyla açıklanamaz. Farklı toplumlarda bu sürecin aldığı biçimler çok farklıdır. Üreticiler birbirleriyle çok farklı ilişkiler içindedir. Toplumsal yeniden üretim sürecinin kendi gerekleri bile üretimin bu ilişkiler içinde aldığı **toplumsal biçimlere** bağımlı duruma gelir. Üretim tarzı kavramı işte bu toplumsal biçimlerin, üretici güçlerin belirli bir gelişme düzeyiyle birlikte oluşturduğu bir bütündür. Bir üretim tarzı olarak kapitalizm bu niteliğiyle insanlık tarihinin bir altbölümüdür ve genel olarak üretimin özgül bir tarihî biçimi olarak anlaşılmalıdır.

Bu temel yaklaşım, Marx'ın kapitalizm analizinin her noktasına sinmiştir. Metanın ikiliğinden (kullanım değeri/değer) üretim sürecinin ikiliğine (emek süreci/değerlenme süreci) tüm analiz, kapitalist üretim tarzını **aynı anda** hem genel olarak üretimin devamı, hem de tarihî olarak özgül bir toplum olarak inceler. Ne var ki, buradaki amacımız açısından önemli olan Marx'ın bu yöntemle değer kavramına getirdiği açıklamadır. Marx'ın değer teorisinin temelinde de bu ikilik yatar: Yeniden üretimin toplumsal biçimi ne olursa olsun, her toplum üyelerinin emeğini farklı üretim faaliyetleri arasında yeniden üretimin gereklerini karşılayacak biçimde dağıtmak zorundadır. Teknik işbölümünün gelişmiş olduğu bir toplumda, eğer üretim için alınan kararlar merkezi bir eşgüdümüne tâbi değilse, bu kararları alanlar birbirlerinden bağımsız davranıyorsa, yani **özel üretim** geçerli ise, bu üreticilerin emeklerinin toplumsal emeğin öbür bölümleriyle ilişkisi ancak ürünlerinin birer meta olarak, yani değerleri aracılığıyla eşitlenmesi yoluyla kurulabilir. Böylece, gelişmiş bir işbölümü ile özel mülkiyetin bir araya geldiği kapitalist toplumda üreticilerin ürünlerini birer meta olarak mübadele etmeleri **gereklidir**. Değer, bu durumda, bireysel emeklerin kapitalist toplumda birbiriyle ilişki kurmasının özgül toplumsal **biçiminden** başka bir şey değildir. Kısacası değer, meta üreticisi topluma özgü bir **toplumsal ilişkidir**. Bu toplumda, Marx'ın

26 K. Marx/F. Engels, *The German Ideology*, International Publishers, 1969, s. 6-7 (Türkçe kaynak: *Alman İdeolojisi*, çev. Selahattin Hilav, Sosyal Yayınlar, 1968, s. 37 vd).

deyişyle, «birey toplumsal gücünü de, toplumsal bağına da cebinde taşır».²⁷

Marx'ın değer analizinin bu niteliğiyle, klasik emek değer teorisinin en uygun biçimini sunan Ricardo'nunkinden ne denli farklı olduğu açıktır. Daha önce de belirtildiği gibi, Ricardo emek ile değer arasındaki ilişkiyi hiç araştırmamış, malın değerinin, üretimi için harcanan emek miktarınca belirleneceği önermesini teorisinin bir **postülası** olarak kabul etmiştir. Burada emek ile değer ilişkisi dışsaldır, iki kavram arasındaki içsel bağıntı hiçbir zaman araştırılmaz²⁸. Marx'da ise bu içsel bağıntı açıkça belirir: Toplumsal soyut emek, değer içerisindedir (tözü), değer ise toplumsal emeğin kapitalist toplumda alması gerekli biçim. Marx siyasal iktisadın bu eksikliğini şöyle ifade eder:

Siyasal iktisat gerçeği değeri ve değer büyüklüğünü, yetersiz bir biçimde de olsa, tahlil etmiş ve bu biçimlerin altında yatan içeriği keşfetmiştir. Ama, bu içeriğin neden bu özgül biçimi aldığı, yani emeğin neden değer ve emek zamanının ölçüsünün neden ürünün değerinin büyüklüğünde temsil edildiği sorusunu hiçbir zaman sormamıştır.²⁹

Böylece siyasal iktisat çerçevesinde, doğal ve sonsuz olduğu için araştırılmayan değer kategorisi bilimin sadece çerçevesini, başlangıç noktasını oluşturur. Marx ise bu kategorinin **kendisini** araştırma alanının merkezine getirmiş, bir toplumsal üretim ilişkisi olarak hangi tarihi koşullar altında ortaya çıkabileceğini, çıkması gerektiğini göstermiştir. Bu, teorisinin ilk adımında Marx'ın biliminin konusunun iktisat biliminin konusunun nasıl ötesine geçmiş olduğunu açıkça gösteren bir örnektir.

Kapitalist gerçekliğin eleştirisi

Bu ana kadar geliştirilen, akıl yürütme, şu gerçeği açık olarak ortaya koymuştur: Siyasal iktisatçılar kapitalizmin, tarihi olarak geçici toplumsal biçimlerini sonsuz ve doğal ilişkiler olarak görmüşlerdir. Marx siyasal iktisadın bu yönünü eleştirirken, ana konusu bu toplumsal biçimler olan yeni bir bilim kurmuştur. Tartışma burada durdurulursa, siyasal iktisadın eleştirisinin iktisat biliminin kuramsal statüsünü sorguya çeken bir bilimsel eleştiri olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu da kendi başına, son derece önemli bir sonuçtur: Marx'ın herhan-

27 *Grundrisse*, a.g.y., s. 157. Bu analizle birlikte, Smith'in işbölümü ile mübadele arasında kurduğu zorunlu ilişki de ortadan kalkar; artık arada bir ikinci koşul vardır: özel mülkiyet. Özel mülkiyetin olmadığı bir toplumda emeğin toplumsallaşması çok farklı yollardan olur.

28 H.G. Backhaus, «Dialectique de la forme de la valeur», *Critiques de l'Economie Politique*, 18, Ekim-Aralık 1974.

29 *Capital*, s. 174. Marx bunun nedenini aynı sayfada bir dipnotta şöyle açıklar: «Emeğin ürününün değer-biçimi burjuva üretim tarzının en soyut ama aynı zamanda en evrensel biçimidir... Dolayısıyla, eğer bu biçimi toplumsal üretimin sonsuz doğal biçimi olarak alırsak, değer-biçiminin ve dolayısıyla daha öte gelişmeleri, yani para-biçimi, sermaye-biçimi v.b. ile birlikte meta-biçiminin özgülüğünü zorunlu olarak gözden kaçırırız.» A.y., s. 174n. (Türkçe kaynak: *Kapital*, a.g.y., s. 141-142 ve 142n).

Devrimci Marksizm

gi başka bir iktisadî düşünce okuluyla birlikte ele alınamayacağını kesin olarak gösteren bir sonuç.

Ne var ki, son derece önemli olmakla birlikte, bu sonuç siyasal iktisadın eleştirisi kavramını tüm zenginliği içinde temsil etmeye engeldir. Marx'ın eleştirisinin en az birincisi kadar önemli başka boyutları da vardır. Bu boyutların araştırılması, kavramın tüm belirlenimleriyle birlikte anlaşılması için gereklidir.

Bu yeni alana yaklaşırken, en iyi başlangıç noktası şu sorudur: Bayağı iktisatçılara karşıt olarak, «gerçek ve gizli» ilişkileri derinlemesine araştıran, bunları keşfetmesine ramak kalan siyasal iktisat, bu ilişkileri neden teorik olarak doğru bir biçimde formüleştirememiştir? Özellikle Ricardo gibi kusursuz bir bilimsel titizlik ve soğukkanlı bir mantıkla çalışan bir iktisatçı neden çabalarında başarısızlığa uğramıştır? Maddeci bir anlayış, bu sorulara mutlaka bir cevap getirilmesini gerektirir: Bu yöntem, bilimsel teorilerin teorik eleştirisi ile yetinemez, bu teorilerin yerleştiği maddî çerçeveyi anlamak zorundadır. Eğer iki yüzyıl boyunca (Petty'den Ricardo'ya) bilimsel siyasal iktisat belirli sınırları bir türlü aşamamışsa, bunu iktisatçıların bireysel eksikliklerine bağlamak imkânsızdır; olayın toplumsal gerçeklikteki temelini araştırmak gerekir.

Bu soruya Marx'ın getirdiği cevabın temeli, siyasal iktisadın burjuva ideolojisi ile ilişkisine dayanır. Siyasal iktisat tüm bilimselliğine rağmen, burjuva ideolojisinin sınırları içinde hapsediği, dünyayı bu ideolojinin bakış açısından kavramaya çalıştığı için kapitalist toplumun gerçek, özsel toplumsal ilişkilerine varamaz. Marx'ın deyişiyle, «klâsik siyasal iktisat sorunların gerçek niteliğine karanlıkta sağa sola çarparak yaklaşır, ama bu niteliği hiçbir zaman bilinçli bir formülle ifade edemez. **Burjuva derisi içinde kaldığı sürece** bunu yapabilmesi imkânsızdır.»³⁰

Neden imkânsızdır? Yani burjuva ideolojisi, bir bilim olarak siyasal iktisadın neden sınırlamakta, kapitalist ilişkileri gerçek doğası içinde kavrayabilmesini engellemektedir? Bu soruya ancak, burjuva ideolojisinin kapitalist gerçekliğin kendisi ile ilişkisi araştırılarak cevap verilebilir. Siyasal iktisadın kapitalist ilişkileri anlayış biçimi burjuva ideolojisinin bir ürünüdür, ama bu ideolojik bakış açısının kendisi de kapitalist ilişkilerin yapısının bir sonucudur. Dolayısıyla, siyasal iktisadın temel yanılgıları, burjuva ideolojisinin yeniden üretiminin maddi temelini sürekli olarak yenileyen kapitalist gerçekliğin özgül doğasından kaynaklanır.

Kapitalist üretim ilişkilerinin burjuva ideolojisini sürekli yeniden üretmesini sağlayan, bu ilişkilerin niteliğidir. Bu niteliğin temeli ürünün meta biçiminde yatar. Kapitalist üretimde üreticilerin emeklerinin, ancak ürünlerinin eşitlenmesi yoluyla toplumsal bir ilişki içine girdiği yukarıda değer kavramı incelenirken görülmüştü. Dolayısıyla, bu toplumda insanlar arasındaki ilişkilerin zorunlu ola-

30 *Capital*, c. I., s. 682. Marx'ın siyasal iktisadın boşluklarını, iktisatçıların burjuva ideolojisine tutsak olmalarına bağladığı daha önce de görülmüştü. Bk. örneğin 19 no.lu dipnotun metnindeki alıntı: «kapitalist sisteme hapsedilmiş oldukları için...»

rak aldığı biçim, **metalar arasında bir ilişkidir**. Metalar arasındaki ilişkiler insanlar arasındaki ilişkilerin zorunlu bir dolayımıdır. Böylece metalar dünyası üreticiler açısından bağımsız, üzerinde egemenlik kurulamayacak bir nitelik kazanır. Bu egemenlik basit bir yanılığın ürünü değildir: üreticiler, bu üretim tarzında, kendi ilişkilerinin ürünü olan metalar dünyasının **gerçekten** egemenliği altına girerler. Bu dünya, yani **piyasa**, tekil üreticilerin biçimsel bağımsızlığını ortadan kaldırır, onları kendine bağımlı kılar, egemenliğini her biri için «doğal bir yasa» biçiminde bütün ağırlığı ile duyurur³¹. Vurgulamakta yarar var: burada sözü edilen, bireylerin ruh durumu ya da ideolojik bakış açısı ile ilgili bir olgu değil, toplumun örgütlenişi ile ilgili **nesnel** bir gerçektir.

Meta fetişizmi teorisi ile birlikte kapitalist gerçeğin çok önemli bir yönü ortaya çıkar: Bu toplumda, üreticiler ürünlerinin egemenliği altındadır, özne ile nesne yer değiştirmiştir. Marx kapitalist toplumun bu özelliğine «altüst olma» adını verir. İlişkilerin bu «altüst» niteliği, ürünlerin üreticiler üstündeki egemenliği, insanlar arasındaki ilişkilerin özgül niteliğinin ürünlere, nesnelere atfedilmesine yol açar. Böylece, insanların dünyasına egemen olan ilişkiler nesnelere arasında ilişkiler olduğundan, bu ilişkilerin **doğal** ilişkiler olduğu, bu ilişkilerin tâbi olduğu yasaların **doğal** yasalar olduğu inancı gelişir. Kapitalist toplumun özgül sonuçları, üreticilere doğal ve sonsuz gerçekler gibi görünür. Bu toplumun kaçınılmaz olarak sonsuza dek süreceği tartışılmaz bir gerçek niteliği kazanır. Kısacası, **kapitalist gerçeklik bu toplumun sonsuzluğunu tartışmasız kabul eden burjuva ideolojisini üretir ve yeniden üretir**.

Bilimsel araştırmaları, siyasal iktisadın fetişizme hapsolme yanılığından metanın analizi aşamasında kaçınmasını mümkün kılmıştır. Siyasal iktisadın ayırıcı özelliği, metaların değerinde eşitlenenin üreticilerin emeği olduğunu görmesi, bunu tüm araştırmalarına temel yapmasıdır. Ne var ki, değer-biçiminin gelişmesiyle ortaya çıkan para-biçimi, sermaye-biçimi karşısında siyasal iktisat da, öbür tüm iktisat okulları gibi, kapitalist toplumun fetişist niteliğinin tutsağı olmuştur. Bunun en iyi örneği, bu okulun sermaye karşısındaki konumudur.

Kapitalist üretim tarzının ikili niteliği üretim sürecinde de belirir: Kapitalist üretim süreci hem bir emek süreci, hem de bir değerlenme sürecidir. Bir emek süreci: tarihin tüm dönemlerinde olduğu gibi kapitalist toplumda da üreticiler kullanım değerleri üretirler. Bir değerlenme süreci: Kapitalist toplumda üretimin amacı olan artık-değer (kâr) üretimi, üretim sürecinin her şeyden önce sermayenin genişlemesini, eski değerine yeni bir değer (artık-değer) katarak büyümesini sağlayan bir süreç olmasını gerektirir. Kapitalist üretim sürecinin bu ikili

31 Bu analizi çok «metafizik» bulanlar, son yıllarda Alman demir-çelik kodamanı Krupp'un ya da Fransız dokuma kralı Marcel Boussac'ın «piyasa koşulları» karşısında içine düştükleri aczi göz önüne alırlarsa, burada kapitalist toplumun, boyu bosu ne olursa olsun, bütün bireyleri açısından geçerli olan bir yasanın sözünün edildiğini anlarlar. Şüphesiz aynı şey işçiler için de sözkonusudur: bunalım anında, «piyasa koşulları» elvermediği için işçiler de ellerindeki tek metayı, emekgüçlerini, satamaz hale gelebilirler. Bunun burjuva toplumundaki adı «işsizlik»tir.

Devrimci Marksizm

özelliği, yani sürecin bir emek süreci olmakla birlikte aynı zamanda dolayimsız olarak bir değerlenme süreci olması, değerlenme sürecinin her üretim tarzının zorunlu bir ögesi olduğu inancını yaratır. Daha özgül olarak, sermayenin artık-değer elde edebilmesi için mutlaka üretim sürecini düzenlemesinin gerekliliği, bu süreç içinde işçiyi üretim araçlarıyla karşı karşıya getirir. Bu karşılaşma, artık-değer çıkarımı için gereklidir: Burada üretim araçları, işçinin karşısında sermayeyi temsil eder. Böylece, sermaye ile ücretli emeğin ilişkisi zorunlu olarak üretim aracı biçimindeki metaların, nesnelere dolayımından geçer.

Burada meta fetişizminin gelişmiş bir biçimi ortaya çıkmaktadır: «Sermaye fetişizmi» olarak adlandırılabilir nesnel bir olgudur bu. Bu nesnel olgu, kapitalist topluma eleştirel bir gözle bakamayan bilinç açısından temel bir yanılgının kaynağı olur, bu yanılgıyı sürekli olarak yeniden üretir: bu bakış açısı için, nesnelere bu zorunlu rolü, sermayeyi doğal, kaçınılmaz ve sonsuz bir kategori haline getirir. Sermaye bir üretim ilişkisi olmaktan çıkar, üretimin her toplumsal örgütleniş biçiminde zorunlu bir teknolojik ögesi niteliğini kazanır³². İşte siyasal iktisat bu yanılgıyı bilimsel olarak yeniden üretir: burjuva ideolojisinin bu ögesi siyasal iktisadın da ayrılmaz bir ögesidir.

Burada, siyasal iktisadın burjuva ideolojisinin sınırları içinde kaldığı için kapitalist üretimi «altüst» olmuş biçimiyle algıladığı, bu üretim tarzını doğal biçimlerle özdeşleştirerek sonsuzlaştırdığı açık olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla, Marx'ın siyasal iktisat eleştirisi bir yandan da **burjuva ideolojisinin bir eleştirisidir**. Ama bununla da yetinmez Marx: burjuva ideolojisinde kapitalizmin «altüst» olmuş, doğallaştırılmış biçimde yeniden üretilmesinin temelinde kapitalist üretim tarzının kendisinin «altüst» olmuş niteliğinin yattığını gösterir. Siyasal iktisadın boşluğu bu üretim tarzının fetişist niteliğinin mantıklı bir ürünüdür.³³ Böylece Marx'ın eleştirisi aynı zamanda **kapitalist gerçekliğin bir eleştirisidir**.

Sonuç

«Siyasal iktisat» teriminin kazandığı yeni yaygınlık Marksistler açısından fazla kaygı verici olmamalı. Marksizm yirminci yüzyılda kendini burjuva iktisat biliminden ayırmak amacıyla siyasal iktisat terimini benimsemiş olsa da, burjuva biliminin bu terimi yeniden mülk edinmeye çalışması karşısında terminolojik

32 Günümüz iktisat düşüncesi de sermayeyi «üretmiş üretim araçları» olarak tanımlarken aynı yanılgıyı başka biçimde tekrarlamakta, kapitalist üretimi genel olarak üretimle karıştırmaktadır.

33 «Emeğin toplumsal biçimlerinin sonuçları nesnelere, bu emeğin ürünlerine atfedilir; ilişkinin kendisi ortaya nesnelere fantastik biçimini alarak çıkar. Bunun meta üretimi üzerine temellenmiş emeğin özgül bir niteliği olduğunu görmüş bulunuyoruz... Hodgskin bunda, sömürücü sınıfların hilesini ve çıkarlarını gizleyen öznel bir hayalden başka bir şey göremez. Sunuş biçiminin gerçek ilişkinin kendisinin bir sonucu olduğunu, ilişkinin sunuş biçiminin değil, tersine, bu sonuncunun ilişkinin bir ifadesi olduğunu anlayamaz». K. Marx, *Theories of Surplus Value*, III, Lawrence and Wishart, 1972, s. 295-296. (Alıntıda sözü edilen Hodgskin, Ricardocu sosyalist olarak bilinen ve işçilerin tüm ürünün sahibi olması gerektiğini savunan 19. yy. düşünce okulunun bir üyesidir.)

kargaşayı önleyecek başka yollar var. Çünkü siyasal iktisat zaten bir burjuva biliminin adı. (Bugünün «siyasal iktisadı», örneğin Ricardo gibi büyük bir iktisatçıyla karşılaştırıldığında ne derece siyasal, ne derece bayağı iktisat olabilir, o ayrı sorun). Marksist yaklaşımın adı ise dün olduğu gibi bugün de siyasal iktisatın eleştirisi olmalı. Şüphesiz, bir bilim adı değil bu. Ama Marksizm de sadece bir bilim değil. Yine de, ille Marksist bilim için bir ad aranıyorsa, burjuvazinin toplumsal bilimler arasında açtığı uçurumu reddeden Marksizm için genel bir ad bulunabilir. Ama bu terminolojik sorun kesinlikle ikincildir, önemli olan Marksizmin **neden** bir siyasal iktisat olmadığını belirlemek. Bu ise, «siyasal iktisadın eleştirisi» kavramının gerçek içeriğinin, tüm boyutlarıyla birlikte kavranması yoluyla yapılabilir ancak. Bu yazının amacı bu kavramın üç boyutu olduğunu göstermekti: (1) Marx'ın yaklaşımı, siyasal iktisadın veya genel olarak iktisat biliminin kapitalist toplumu veya bu toplumun bir yönünü incelemek açısından yetersiz bir bilim olduğunu gösterir. Bu bilim doğru soruları sormadığı için doğru cevapları elde etmesi mümkün değildir. Marx'ın kendi eserinin sorunsal iktisat biliminin sorunsalından çok farklıdır: temel konusu üretim tarzının hayat sürecidir. Bu yüzden, Marx'ın eseri iktisat biliminin sınırları içinde ele alınamaz. (2) Marx için, siyasal iktisat bir burjuva bilimidir. Burjuva ideolojisinin önyargıları bu bilimin öncüllerini oluşturur ve bu bilim aracılığıyla bilimsel kılıkta yeniden üretilir. Burada «burjuva bilimi» kavramı, bu bilim çerçevesinde çalışanların ne kapitalistlerin paralı ajanları olduğunu, ne de burjuva düzenini sürdürmeyi bilinçli olarak amaçladıkları anlamını taşır (şüphesiz, birçok durumda her iki ihtimal de güçlüdür). Burjuva bilimi kategorisi, bu bilimin gerçekliği anlama çabasında içsel yapısı gereği **burjuva ideolojisinin tutsağı** olması demektir. Siyasal iktisat burjuva ideolojisinin bilimsel ifadesi olduğu ölçüde, Marx'ın eseri aynı zamanda burjuva ideolojisinin bir eleştirisidir. (3) Burjuva ideolojisinin kapitalizmi algılayış biçimleri, kapitalist gerçekliğin kendisinin altüst olmuş doğasının bir ürünüdür. Dolayısıyla, Marx'ın siyasal iktisat eleştirisi, son olarak, bu fetişist gerçekliğin bir eleştirisidir.

Bilim ile toplumsal pratik arasına pozitivist bir anlayışla kesin, aşılmaz sınırlar yerleştiren bir bakış açısı için, bu eleştirinin farklı boyutları birbirinden bağımsız, kopuk gibi görünebilir. Ama insanlık tarihini bütünlüğü içinde anlamaya ve dönüştürmeye çalışan bir düşünce ve hareket için bu farklı boyutlar, teori/pratik diyalektik birliğinin öğelerinden başka bir şey değildir. Kapitalizmin fetişizminin eleştirisi hem doğru bilimsel analizin önkoşuludur, hem de toplumsallığın şeylerde, nesnelere ifade edilmeyeceği yeni bir toplumun habercisidir.

Devrimci Marksizm

Her ülkede işçi sınıfı hareketinin sosyalizmden ayrı olarak varolduğu, her birinin kendi yolunda gittiği bir dönem olmuştur; ve her ülkede, bu ayrılık, hem sosyalizmi hem de işçi sınıfı hareketini zayıflatmıştır. Ancak sosyalizmin işçi sınıfı hareketiyle kaynaşmasıyla her ikisi için de sağlam bir temel yaratılabilmektedir. Fakat sosyalizm ile işçi sınıfı hareketi arasında bu birleşme, her ülkede zaman ve mekân şartlarına göre, tarihi olarak kendilerine özgü yollardan gerçekleşmiştir.

Lenin
(Hareketimizin Acil Görevleri)

İşçi sınıfı, CHP ve Stalinizm: 1970'lerde Türkiye işçi hareketinin yükselişi ve düşüşü

Cenk Ötküner

Bu çalışmanın öncülü olan ve *Devrimci Marksizm*'in ikinci sayısında yayınlanan "1960'ların Türkiye'sinde işçiler ve politika" başlıklı yazı, 1970'li yıllarda Türkiye işçi sınıfını bir ikilemin karşılayacağını belirterek, şu şekilde sona ermişti: "İşçiler kendilerini iktidara taşıyacak olan bir siyasi önderlikle buluşarak ileriye doğru mu gidecekler yoksa burjuvazinin büyük taarruzu karşısında yenilgiye uğrayarak geriye mi çekilecekler?" Türkiye siyasi tarihiyle yakından ilgilenenler için bu sorunun yanıtı bir sır değil. Pek çok farklı çevre, 1970'li yıllara damgasını vuran işçi sınıfı ile sosyalist hareketin 12 Eylül 1980 darbesiyle ağır bir yenilgiye uğradıklarını teslim ediyor.

Şüphesiz işçi sınıfının 1960'lı yıllarda başlayan politik hareketliliği, 1970'li

yıllarda, sosyalist hareketin de ileriye doğru sıçramasıyla, en hareketli günlerini yaşamıştır. Yarım yüzyıllık kısa tarihinin en büyük eylemlerini bu dönemde gerçekleştiren işçi sınıfı, bir yandan burjuvaziyle başa baş bir mücadeleye girişirken diğer yandan hızla örgütlenerek en önemli toplumsal dinamiklerden biri haline gelmiştir.

Öte yandan bu yazı, işçi hareketinin 70'li yıllarda düz çizgisel bir yükseliş eğilimi gösterdiği genel kabulüne karşı da bir meydan okumadır. Bu meydan okumanın temelinde yükselişe geçen işçi hareketini baştan itibaren içten içe kemiren faktörlerin genellikle görmezlikten gelinmesi yatıyor. 70'lerin bütün dinamizminin 12 Eylül yenilgisi ile sonuçlandığı hatırlandığında bu karşıt faktörlerin ne denli önemli olduğunu anlamak mümkün olur.

İşçi sınıfı, burjuvazinin 1970'li yılların başından itibaren temposunu giderek artıran taarruzuna karşı koymaya çalışırken, bünyesine yerleşerek hızla yayılma eğilimi sergileyen bazı kanserli hücrelerin tahrip edici etkilerine maruz kalmıştır: Sendika bürokrasisi ile Stalinist sol. İşçi sınıfı, bütün bu yıllarda burjuvaziye karşı bir sınıf mücadelesi yürütürken tüm politik gıdasını sendika bürokrasisi ile Stalinist sol çevrelerden almıştır. Dolayısıyla Türkiye işçi hareketinin yükselmesinin ve düşmesinin nedenleri bu iki dinamiğin şifrelerinin çözülmesinden geçmektedir.

İşçi sınıfının bütün bir 1970'ler boyunca Türkiye siyasetinin en önemli dinamiklerinden biri haline geliş serüvenini ortaya koymaya çalışırken, nasıl olup da birden devre dışı kaldığını çözümlenmeye çalışmak amacıyla kaleme alınan bu yazı, bu genel amaç doğrultusunda ilerlerken bazı sorulara yanıt bulmaya çalışacaktır: Bu dönemde işçi sınıfını sınıf mücadelesinin temel aktörlerinden biri yapan faktörler nelerdir? Bir başka deyişle, işçi sınıfının kitlesel olarak mücadelecilik örgütsel yapılar inşa etmesi hangi toplumsal arka plandan kaynaklanmıştır? Bu faktörlerle işçi sınıfı arasındaki ilişkinin temelleri ne tür yollarla kurulmuştur? Yükselen işçi hareketi hangi önderlikler tarafından yönetilmiştir? Bu örgütlenmelerin gerçek boyutları, temel politikaları ve iç çelişkileri nelerdir?

Az önceki soruların bir kısmı değişik zeminlerde farklı siyasi akımlar tarafından ele alındı. Şüphesiz bunlar arasında çok önemli fikirler taşıyan çalışmalar var. Fakat okumakta olduğunuz çalışmanın özgünlüğü devrimci Marksist geleceğin Türkiye'de fazlaca ilgilenmediği bir alanı, işçi sınıfının mücadele tarihini, kendi metodolojik anlayışı çerçevesinde değerlendirmeye çalışmasıdır. Bunu yaparken olguların derinliğine inmeye ve günümüze ışık tutacak bazı teorik-politik sonuçlara ulaşmaya özen göstereceğiz. Bu yazı dizisi, *Devrimci Marksizm*'in ilerleyen sayılarında yayınlanacak olan bir çalışma ile sona erecektir. Bu üçlü serinin son halkası: "Ulusal solun ve liberal solun kıskacında işçi hareketi: 19-80'lerden günümüze" olacaktır.

70'lerin işçi hareketinin genel karakteri: İşçi-sendika eksenini

1950'li yıllarda köylerdeki topraklarını bırakarak büyük kentlere kitleler halinde göç dalgası başlatan potansiyel emekçiler, Türkiye işçi sınıfının ilk kuşağıdır ve bu kuşak bütün bir 60'ların mücadeleci geleneğinin yaratıcısıdır. Bu işçilerin kent ortamına yerleşme serüveni ve mücadele deneyimleri yazımızın birinci bölümünde ortaya konulmuştur. 50'lilerin ikinci yarısından itibaren köylerden büyük kentlere göç dalgasıyla birlikte kentlerin önemli bir bileşeni haline gelen işçilerin doğup büyüdüğü yerlerle sosyo-kültürel ve ekonomik bağlarını sürdürme hususunda son derece duyarlı oldukları bilinmektedir. Türkiye işçi sınıfının, "nerelisin?" sorusu etrafında şekillenen "hemşehrilik" bağı, iş bulmanın zor, ekonomik imkânların son derece kısıtlı olduğu koşullarda kentte tutunma çabasının ürünüdür. Bu durum kendinden sonraki kuşaklara aktarıla aktarıla, kendi yaşam alanlarında kümelenen işçilerin birbirlerini kollamalarına, aile ve akrabalık ilişkilerini sürdürmelerine, köydeki küçük ölçekli topraklarını gözetmelerine, bir yandan kendi haklarını savunurken diğer yandan köyün ahlaki değerlerini taşımalarına neden olmuştur.

Birinci bölümde işçi hareketinin sınıf bilincinin gelişmesine neden olan bir dizi faktörden söz edilmişti: Modern işçi sınıfının siyaset sahnesinde oynadığı rolün çeşitli muhalif hareketlerin ortaya çıkışıyla kesişmesi, dünya çapında anti-empyrist mücadelelerin yükselmesi, sosyalizmin ciddi bir seçenek haline gelmesi ve Türkiye'deki sendikal hareketin özgül gelişimi işçi hareketinin politik karakterini belirleyen etkenler arasında sayılmışlardı.¹

1970'li yıllara gelindiğinde özellikle bu yılların ortalarından itibaren birinci kuşak işçi ailelerin çocukları da işçi sınıfına dâhil olmaya başlamışlardır. Bu yeni işçi kuşağı hem ailelerinden edindikleri fikirler hem de dönemin koşullarından ötürü işçileşirken kendilerini çok daha politik bir ortamın içinde bulmuşlardır. Dolayısıyla hem sosyo-kültürel ilişkiler hem de politik nedenlerden ötürü 70'lerin işçi hareketi, 60'ların mirası üzerinde şekillenmiştir. Her iki siyasi dönemde de genel olarak benzer bir siyasal iklim hüküm sürmüştür. Fakat bu yargıdan her iki dönemin birbirlerinin kopyası olduğu genellemesini çıkarmak doğru değildir. 70'lerdeki işçi hareketinin bileşenleri politik atmosferin yoğunluğu içinde çok daha fazla siyasal inisiyatif almışlardır. İşçi sınıfı hareketi bu yıllarda ekonomik taleplerle yetinmeyerek siyasal talepler etrafında ilerleyen bir mücadele hattı sürdürmüştür.

70'lerin başından itibaren işçi eylemlerinde öz ve biçim olarak bazı değişiklikler görülecektir. Yazımızın ilerleyen aşamalarında bu konuyu derinlemesine inceleyeceğiz. Burada şu noktayı vurgulamak yeterli: 1960'ların mirası üze-

¹ Bu faktörlere *Devrimci Marksizm*'in 2. sayısında yayınlanan ve bu yazı dizisinin ilk bölümü olan "1960'ların Türkiye'sinde işçiler ve politika" başlıklı makalede değinilmişti.

rine şekillenen 1970'lerin işçi hareketinin eylemlerinde genel olarak sendikal önderliklerin imzasına rastlanacaktır. 60'lı yıllardaki işçi mücadelelerinin en büyük atılımı 15-16 Haziran 1970 tarihlerinde gerçekleştirilen büyük direniştir. 15-16 Haziran'ın eylemlerinin hayal kırıklığıyla sonuçlanmasının ardından kısa bir durgunluk dönemine giren işçi hareketi bu sürecin ardından sendikal mücadele ekseninde yeniden yükselişe geçmiştir. 60'lardaki işçi hareketi, içinde henüz tanınan sendikal hakların hayata geçirilmesinin de bulunduğu bir dizi ekonomik-sosyal talep etrafında, "bağımsız" sıçramalarla ilerlerken, 70'lerdeki işçi hareketi, kimi zaman uzlaşmacı kimi zaman da mücadelecilerde faaliyet yürüten ve "kurumsallaşma" hususunda önemli mesafeler kat etmiş olan çeşitli sendikaların öncülüğünde ilerlemiştir.

60'lardaki işçi hareketinin baskın özelliği olan, farklı işyerlerindeki mücadelenin "kendiliğinden" biçimde ortaya çıkışı ile 70'lerdeki hareketin temeli olan, sendikal alanın belirleyiciliğindeki "kurumsallaşma" süreçlerini birbirlerini tümüyle dışlayan iki farklı dönemin mücadele biçimi olarak nitelemenin önüne geçmek için hemen belirtelim. Burada genel olarak işçi hareketinin sınıf bilincinin oluşmasına ve gelişmesine neden olan faktörler arasından hangisinin hegemonik etkiye sahip olduğunu saptamaktır sözü edilen. "Bu faktörlerin birinin olduğu yerde diğerinin izine rastlanmaz" gibi toptancı bir bakış açısı bizi gerçekliğin farklı veçhelerini görmekten uzaklaştırır. Zaten çalışmamızın ilerleyen merhalelerinde de görülebileceği gibi, kendiliğindenlik ve kurumsallaşma süreçleri yer yer birbirlerini besleyen faktörler olarak tanımlanacaktır.

Türkiye işçi hareketi bazı ülkelerden farklı olarak çeşitli sınıf öz örgütlenme zeminlerinde filizlenmek yerine büyük oranda sendikal düzlemde boy vermiştir. Bu durum Türkiye işçi hareketinin gelişimiyle sendikal hareketin evriminin aynı eksende değerlendirilmesi gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla konusu 70'li yılların işçi hareketini analiz etmek olan bu yazının ağırlık merkezi, sendikal alana ve onun en önde giden örgütü olan DİSK'e kaymaktadır.

Diğer yandan araştırma konumuzla alakalı önemli bir noktaya bilerek girmediğimizi belirtelim. Okumakta olduğunuz yazı 1960'lı yıllarda TÖS'le başlayan 1970'li yıllarda Töb-Der ve diğer bazı örgütlerde devam eden kamu emekçilerinin mücadelesine yer vermemektedir. Bunun nedeni bu kesimin işçi sınıfının bileşeni olarak görülmesinden kaçınmak değildir. Şüphesiz 657 sayılı yasanın kapsamına giren "devlet memurları" işçi sınıfının parçasıdır. Fakat bütün bu hareketleri kapsayacak olan bir çalışmanın boyutları itibariyle bir dergi yazısını kat ve kat aşma riski nedeniyle bu tür bir kesinti yapmak durumunda kaldık. 657 sayılı yasanın kapsamına giren kamu emekçilerinin mücadelesi, tarihsel bir bakış açısıyla, bu yazı serisinin üçüncüsünde ele alınacaktır.

I. Bölüm: İşçi-sendika hareketinin yükselişinin temelleri

1970'li yıllara 15-16 Haziran eylemlerinden yaklaşık bir yıl sonra yapılan ikinci askeri darbe rejiminin yarattığı baskı koşullarında giren işçi sınıfı, kısa bir duraklamanın ardından büyük bir yükselişe geçmiştir. İşçi sınıfının sendikal eksende yürüyen bu hareketlenmesi, dönemin politik ortamının da etkisiyle tüm ülkeye yayılmıştır. Bu durum farklı sendikalar arası rekabetin de etkisiyle şiddetlenmiştir. 1970'lerin ortalarından 1980 12 Eylül'üne kadar sürecek olan bu rekabeti, DİSK kendi lehine çevirerek ülkenin en güçlü sınıf hareketinin merkezi konumuna gelmiştir. İşçi-sendika hareketinin yükselişine kaynaklık eden nedenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- 12 Mart Rejimi'nin bunalımı ve burjuva iktidarının krizi.
- İşçi sınıfının nesnel durumu ve sol-sosyalist hareketle ilişkileri.
- Türk-İş'ten DİSK'e sendikal hareketin evrimi: Doğuşu, güçlenmesi, siyaset tarzı.

12 Mart Rejimi'nin bunalımı ve burjuva iktidarının krizi

15-16 Haziran 1970 işçi direnişiyle kapanan 60'lı yılların burjuvazi üzerinde yoğun bir endişe yarattığından daha önce söz edilmişti.² Bu büyük eylemde binlerce işçinin iki büyük sanayi kentinde sokağa dökülmeleri, öğrenci gençliğin militan eylemlere yönelmesi ve son olarak topraksız köylülerin toprak işgalleri var olan endişenin daha da büyümesine yol açmıştır. Başta işçi sınıfı olmak üzere diğer toplumsal hareketlerin haklarını almak için radikal eylemlere girişmeleri ve bu hareketleri bastırmak hususunda burjuva partilerinin dirayetli bir tutum alamamaları burjuvazinin farklı fraksiyonlarında ciddi bir endişe yaratmıştır. Bu çevreler 1960'lı yıllar boyunca işçi sınıfının çeşitli mücadeleler yoluyla kendilerinden kopararak aldığı hakları ve bu zeminde yürüttükleri mücadeleleri engellemek, kazanılmış bazı hakları geri almak için büyük bir karşı atak başlatmayı hedeflemektedirler. Burjuvazinin değişik sözcüleri atağa geçmeden önce şu yorumları yapmışlardır. Örneğin dönemin İstanbul Ticaret Odası Başkanı Behçet Osmanoğulları şu fikirleri ileri sürmektedir:

“Birkaç yıldan beri memleketteki unumi gidişatın bilhassa milli birliği ve milli bütünlüğü parçalayıcı hareketlerle asayiş ve ehemmiyeti bozucu fiilleri önlemesi zarureti karşısında, hükümetin Anayasa'da lüzum gördüğü tadilatın yapılmasına taraflı bulunmaktayım. Türkiye'de, demokratik idare tarzı disiplinsizlik, nizamsızlık ve asayişsizlik anlamına gelmeye başladı... Son olarak, tekrar ediyorum: Memlekette ekonomik gelişmenin sağlanması için her şeyden evvel

² Cenk Ötküner, a.g.m., s. 140.

istikrar ve emniyetin teessüs edilmesi şarttır. Ve bunun teessüs etmesi, hükümet otoritesinin sağlanabilmesi için de gerekli tedbirler alınmalıdır.”³

İstanbul Sanayi Odası Başkanlığı yapan Ertuğrul Soysal yukarıdaki görüşleri tamamlamaktadır:

“Ekonomik açıdan geri kalmış bir ülkeyiz. Fakat 1961 Anayasamız, Batı Avrupa’nın birçok ülkesine model olacak ilerilikte kaleme alınmıştır. Eğer bundan ekonomik gelişmemizi aksatan bazı maddeler var ise, bunları cesaretle ele alıp tadil etmeliyiz.”⁴

1961 Anayasasında ekonomik gelişmeyi aksatacak ya da onu yolundan çıkaracak bir ibare bulunmamaktadır. Bilakis 1960 müdahalesi ve ardından hazırlanan anayasa sanayi sermayesinin ihtiyaçları temelinde hazırlanmış fakat dünya ve Türkiye şartlarında bazı sosyal hukuki düzenlemelerin kaçınılmaz olarak yapılmak zorunda kaldığı bir metindir. Zira burjuvazinin değişik fraksiyonları arasında, ülke ekonomisini 27 Mayıs 1960 darbesinin çizdiği rotanın dışına çıkaracak bir dinamik bulunmamaktadır. Dolayısıyla “cesaretle ele alınması” gereken işçi sınıfının bazı kazanımlarıdır.

Öte yandan sınıf mücadelesinin emek cephesi radikal bir muhtevaya bürünerek ileriye doğru hareket ederken bu gelişmeler karşısında büyük bir endişeye kapılan sermaye kesiminde tam anlamıyla bir kaos yaşanmaktadır. 1969 genel seçimlerinde oyların %46,55’ini toplamasına rağmen Adalet Partisi (AP) yükselen işçi eylemleri ile diğer toplumsal güçlerin hareketini bastırmayı bir türlü başaramamıştır. Bu koşullarda burjuvazinin sadık müttefiki Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), bir kez daha sahneye çıkarak bozulan dengeleri sermayenin ihtiyaçları temelinde yeniden yapılandırmaya çalışacaktır. 10 Mart 1971 tarihinde düzenledikleri Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısından sonra TSK, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç’ın ağzından görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Durum tehlikelidir ama yarın çöküyormuşuz gibi bir durum da yoktur... Ümitsizliğe kapılmayalım ve bir şans daha tanıyalım. Silahlı Kuvvetler mensupları birbirine ve kumandanlarına güven içinde bağlı bulunmalı ve kendi eserimiz olan Anayasal düzen dışında başka bir hal çaresi bulunmadığına kesin şekilde inanmalıdırlar. Ordu, adeta devlet idaresine müdahaleye zorlanmaktadır. Silahlı Kuvvetlerin sabrı taşırılmak istenmektedir. Bu noktaya önemle dikkatinizi çekmek isterim.”⁵

Bu demecin verilmesinden iki gün sonra TSK, AP iktidarına ülkenin, “Anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluk içinde” olduğunu belirterek

3 Behçet Osmanağaoğlu, “Anayasa’da Değişiklik”, *Milliyet*, 26.07.1971, s. 3.

4 Ertuğrul Soysal, “1971 Türkiye’si ve Reformlar”, *Milliyet 1971 Yılı*, s. 214.

5 Hüseyin Demirel, *12 Mart’ın İç Yüzü*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1977, s. 135-136.

Devrimci Marksizm

“mevcut anarşik ortamın giderilmesi, 1961 Anayasası’nda yer alan kişinin temel hak ve ödevleri bölümündeki bazı maddelerin değiştirilmesi” yönünde muhtıra verecektir. Bunun üzerine Süleyman Demirel önderliğindeki AP hükümeti istifa etmiştir. Askeri darbe ülkeyi iç karışıklıktan çıkaracak güçlü bir hükümetin kurulması önünde engel olarak gördüğü kesimler üzerinde sert tedbirler almayı hedeflemektedir. Bu nedenle 26 Mayıs 1971’de TİP Genel Başkanı Behice Boran tutuklanmıştır. Bundan birkaç hafta sonra TİP kapatılmıştır. Öğrenci hareketi liderlerine dönük bir imha hareketi sonucu bazı devrimci öğrenciler katledilmişlerdir.⁶ Sosyalist-devrimci hareket üzerinde büyük baskılar oluşturan darbe yönetimi işçi hareketine karşı başlangıçta son derece ihtiyatlı yaklaşmıştır. Örneğin burjuvazi tarafından 15–16 Haziran 1970 eylemlerinin baş sorumlusu olarak ilan edilen DİSK kapatılmamıştır. Sosyalist harekete karşı bu kadar sert davranmakla birlikte başlangıçta işçi-sendika hareketinin üzerine gidilmemesinin üç temel nedeni var. Bunlardan birincisi, 1960’ların sonundan itibaren bir radikalleşme eğilimi gösteren işçi hareketi siyasi bir önderliğin olmadığı koşullarda DİSK’i kendisine yakın görmektedir. Darbe yönetimi işçi sınıfı içinde –henüz kitlesel bir üye tabanına sahip olmamakla birlikte- sempati uyandıran DİSK’in üzerine hemen gitmek istememiştir. İkincisi DİSK yönetiminin 15–16 Haziran eylemlerinin bitirilmesindeki rolü darbe yönetimi tarafından kaydedilmiştir. Bu durum işçi hareketinin kendiliğinden hareketiyle ileri doğru sıçraması yerine sendika bürokrasisinin kontrolü altında tutulmasına imkân vermektedir. Üçüncüsü 1961’de TİP’in kuruluşundan beri partinin yetkili organlarında görev alan sendikacılar TİP’in yaşadığı iç sorunlar ve 1969 Genel Seçimleri’nde beklenen sonucun alınmaması nedeniyle parti organlarında yer almamışlardır. DİSK yönetiminde yer alan sendikacıların TİP’in yönetim kademelerinden çekilmeleri darbe yönetimi tarafından dikkate alınmıştır. Bütün bu sürecin sonunda 12 Mart muhtırası verildikten birkaç saat sonra DİSK yönetimi şu açıklamayı yapmıştır:

“DİSK, Atatürk devrimlerinin ve Anayasa ilkelerinin korunmasında, uygulanmasında ve geliştirilmesinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yanında olduğunu belirtmekten kıvanç duyar. Parlamentodan çıkarılan Anayasaya aykırı kanunlar ve hükümetin ısrarla yürüttüğü Anayasa dışı uygulamalar, sosyal patlamalara yol açan tutum ve davranışlar memleketi bir kardeş kavgasının eşiğine getirmiştir. İşte böyle bir ortamda memleketin beceriksiz ellerde emekçi halkımızın da perişanlığını artıracak bir yuvarlanmayı gören ve Türk milletinin bağrından oluşan Silahlı Kuvvetlerin bu vahim durum karşısında aldığı kararlar işçi sınıfımızın devrimci kesiminde büyük bir ferahlık yaratmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa’nın tanıdığı hakları en cesur şekilde kullanan Türk Silahlı Kuvvetlerinin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak, Atatürk devrimlerini hâkim kılmak ve Anayasa’nın öngördüğü reformları gerçekleştirmek, özellikle Anayasa’mızın temel ilkelerine bağlı kalmak yolunda görev başında olduğunu radyolardan ila-

6 30 Mart 1972 Mahir Çayan ve arkadaşlarının Kızııldere’de öldürülmeleri, 6 Mayıs 1972’de Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan’ın idam edilmeleri.

nı karanlık ufukları aydınlığa kavuşturmuştur.”⁷

DİSK yönetiminin TSK'nın yanında tavır almasını karşılık olarak DİSK kapatılmadığı gibi 15-16 Haziran eylemlerinden sonra devam eden mahkemeden herhangi bir ceza çıkmamıştır.

12 Mart Rejimi'nin amacı, iç karışıklıkları önleyemeyen AP hükümeti yerine istikrarı sağlayacak bir burjuva hükümet oluşturmak ve bu hükümet aracılığıyla farklı toplumsal güçler üzerinde devlet otoritesini yeniden tesis etmektir. Bu hedef doğrultusunda dört farklı hükümet görevlendirilmiştir. Kısa zaman dilimlerinde iktidarda kalan bu hükümetlerden hiçbiri başarılı olamamıştır. 1973 yılının ilk aylarını, tıpkı yakın tarihte yaşandığı gibi, bir cumhurbaşkanlığı krizi ile geçiren 12 Mart Rejimi, 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan seçimle etkisini kaybetmiştir. 26 Ocak 1974'de kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti ile yeni bir dönem açılmıştır.

Bu arada aşağıdaki tablo 12 Mart rejiminin tüm baskılarının hissedildiği dönemde bile, daha düşük tempoda olmakla birlikte, işçi eylemlerinin yaşandığını göstermektedir.⁸

Yıllar	TİS	TİS'ten Yararlanan İşçiler	Grevler	Grevdeki işçi sayısı	Lokavtlar	Lokavta uğrayan işçiler
1971	1.440	343.000	78	10.916	3	2.064
1972	1603	436.000	48	14.879	10	3.289
1973	1921	443.000	55	12.286	10	3.278

12 Mart Rejimi'nin burjuvazinin siyasi krizini aşmak bir yana dönemin işçi hareketinden nemalanmak isteyen ve sendika bürokrasisi ile yakın bağları bulunan Ecevit hükümetinin iktidarıyla sona ermesi işçi hareketi açısından yeni bir dönemin habercisidir. 1960'ların işçi hareketini incelediğimiz ilk yazıda aktarmaya çalıştığımız gibi burjuvazi 1960'lı yılların sonundan itibaren işçi hareketini masnetmek için büyük bir taarruz başlatmıştı. Mücadeleci bir sendikal harekete kaymakta olan işçi hareketini bastırmak amacıyla çıkarılmak istenen yeni iş yasası bunun ilk adımıydı. Buna karşı bütün bir 60'lı yıllara damgasını vuran işçi hareketinin zirve noktası, 15-16 Haziran direnişi, işçi hareketinin kendi gündemini ülke siyasetinin önüne koyması bakımından olumlu, burjuvaziye yönelik bir karşı saldırıyı organize edememesi bakımından olumsuz sonuçlanmıştı. Fakat bu eylemlerle işçi sınıfı burjuvaziye “ben de varım” mesajını açıkça vermişti. Mesajı kavrayan burjuvazi, sosyalist hareketi ezmek, mücadeleci işçi hareketini terbiye

7 “DİSK Yürütme Kurulu 12 Mart 1971 Tarihi Bildiri”, *İşçi Davası*, Sayı 12, 12 Mart 1975, s. 3

8 Şükran Soner, “12 Mart Döneminde İşçi Hareketi”, *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1998, s. 463.

Devrimci Marksizm

etmek için TSK'ye tam yetki vermiştir. TSK burjuvazinin ihtiyaçları temelinde, bir yanda sosyalist hareketi ezmeye çalışırken diğer yanda işçi hareketini düzen sınırları içine çekmeye çalışmıştır. Fakat bu durum temel çelişkinin üstünü örtmemiştir: Burjuva yönetimlerin hegemonya krizi. Burjuvazinin iç savaşlarının tüm şiddetiyle yaşandığı bu süreç, kitlelerin TSK orijinli ısmarlama burjuva iktidarlarına gerekli desteği vermemesiyle siyasi bir kriz haline dönüşmüştür. 1971-1974 yılları arasında farklı burjuva hükümetlerin tutmamasının nedeni budur. Burjuva yönetimlerin hegemonya krizi, 70'li yıllara damgasını vuracaktır. Kitleler burjuva hükümetlerin krizi aşma hususundaki basiretsizliklerini gördüklerinde seslerini çok daha fazla çıkaracaklardır. İşçi sınıfı ve diğer ezilenler bu burjuva hükümetleri meşru görmediklerinden büyük bir mücadele başlatacaklardır.

İşçi sınıfının nesnel durumu ve sosyalist hareketle ilişkileri

1970'li yıllar iç pazara dönük sanayileşme hamlesinin tüm hızıyla sürdüğü bunun yanı sıra kırlardan kentlere yoğun bir göç dalgasının devam ettiği, dolaşısıyla yoğun bir işçileşmenin yaşandığı yıllardır. Bu zaman diliminde toplam işgücü 1965 yılında 13,5 milyondan 1970 yılında 14,9 milyona ve oradan 1977 yılında 16,1 milyona yükselmiştir.⁹ Aşağıdaki tabloda 1962 yılından başlayarak 5'er yıllık aralarla 1977 yılına kadar var olan işgücü arzı ile istihdam rakamları verilmektedir:¹⁰

	1962	1967	1972	1977
Toplam sivil işgücü arzı	13.133	13.868	15.013	16.171
Toplam sivil işgücü talebi	12.643	13.238	13.917	14.726
İşsizler	490	630	1.096	1.435
Tarımsal işgücü fazlası	950	1.050	900	740
Yurt içi işgücü fazlası	1.440	1.680	1.996	2.175
Yurt dışında çalışanlar	20	165	660	711

1970'li yılların ortalarına gelindiğinde kapitalizmin dünya çapında içine girdiği büyük krizin ilk yansıması uzun benzin kuyruklarıyla kendini hissettirmiş-

9 Nusret Ekin, *İşgücü ve Ekonomik Gelişme*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1968, s. 61.

10 Kaynak: DPT, *IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*, s. 26. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Kültür Yayını, İstanbul, 1980, s. 676.

tir. Türkiye’de 1976 yılında baş gösteren ve akaryakıt tüketimini engelleyen bu durum daha sonraki yıllarda bir dizi başka sektörü etkisi altına alacak ve ülke ekonomisini derin bir krize sürükleyecektir. Bu dönemde dövizle ödenecek dış borçlar 10 milyar 235 milyona yükselmiştir. Buna bir de dış ticaret açığından kaynaklanan ödemeler dengesinin tıkanmasını eklediğimizde 1970’lerin ikinci yarısının ülke ekonomisi bakımından hiç de parlak olmadığı sonucuna ulaşılabılır. 1 Şubat 1965 tarihinde “Sosyal Sigortalar Kanunu”nun devreye girmesiyle birlikte SSK kapsamına giren işçi sayısı hızla artmıştır. İşçiler için bir tür sosyal güvence olarak kabul gören bu uygulamayla birlikte diğer sosyal güvenlik semsiyesi altına giren kurumların 1973 yılından başlayarak 1977 yılına kadarki durumları görebilmek için aşağıdaki tabloya bakılabilir.

Türkiye’de Sosyal Sigortalardan Yararlananlar (Milyon)¹¹

Yıllar	S.S.K.	Emekli Sandığı	Bağ-Kur	Banka Sandıkları	Toplam Sigortalılar
1973	1.649	850	775	40	3.314
1974	1.800	870	825	45	3.540
1975	1.825	900	850	48	3.623
1976	2.017	1.145	885	57	4.104
1977	2.191	1.175	962	62	4.390

1960’ların başlarından itibaren işçi sınıfı ile bazı sosyalist yapılar arasında TİP dolayısıyla ciddi bir yakınlık başlamıştı. 1970’li yıllarda gerillacılığı bir devrim stratejisi olarak benimseyen devrimci çevreler işçi sınıfından koparken bazı sol çevreler işçi sınıfıyla yakın ilişkiler kurmayı sürdürmüşlerdir. Net bir oran vermek son derece güç olsa da, işçi sınıfından kopanların diğerlerine göre daha fazla oldukları kabul edilmektedir. Ağırlıklı olarak devrimci öğrenci hareketi yürütenler silahlı gerilla mücadelesine, TİP-TKP içindekiler işçi-sendika hareketine yönelmişlerdir.¹² Tarihin bir ironisidir bu. Militan-devrimci akımlar sınıftan uzaklaşırken, reformist eğilimler işçi sınıfına yakınlaşmayı tercih etmişlerdir. İşçi sınıfı içinde örgütlenmeyi hedefleyen bu akımlar, Stalinist bir program anlayışıyla Marksizm’den uzak, reformizme yakın politikalar savunmuşlardır.

İşçi sınıfı sendikal eksende toparlanırken, 1974–1980 arası DİSK’in yönetim mekanizmalarında yer alan bu çevrelerin önerileri –bünyesinde ciddi sakatlıklar barındırsa da– işçi-sendika hareketini birinci derecede etkilemiştir. Öte yandan bu çevrelerin bir yanda Stalinist asgari-azami programıyla belirlenen anlayışla-

11 Kaynak: DPT, *IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979–1983)*, s. 26. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, s. 697.

12 Şüphesiz kökeni öğrenci olmakla birlikte sonradan işçi hareketi içinde çalışma yürüten bazı sosyalist çevreler de vardır. Örneğin *Kurtuluş* gibi. Fakat burada süreci belirleyen temel eğilimlerden söz edilmektedir.

rı diğer yanda ise bürokratik ültimatoculuğa dayanan örgütsel çalışma tarzları işçi hareketinin düşüşünü hazırlayacak en önemli nedenlerden biri olacaktır. Bu durumda ortaya çelişik bir durum çıkmaktadır. Kendine işçi-sendika hareketini etkilemeyi seçmiş sol çevreler, 1960'lı yıllardan itibaren gelişme seyri gösteren işçi hareketinin hem yükselişinin hem de düşüşünün en önemli faktörlerinden biridir. Dönemin işçi hareketini bütünselliği içinde kavramak, sürecin bu diyalektliğini ortaya koymakla mümkün olabilir. Bu çevrelerin işçi hareketinin gelişimindeki olumlu-olumsuz etkilerini ilerleyen bölümlerde ayrıntılı biçimde ele alacağız. Fakat daha önce 1970'lerdeki işçi hareketinin merkezi DİSK'in hangi maddi temel üzerinde şekillendiğine kısaca değinmek gerekmektedir.

DİSK'in ortaya çıkışının maddi temeli

Sendika yönetimleri etrafında şekillenen bürokratik kast kendi ayrıcalıklı durumlarını devam ettirebilmek için bazı faktörlere göre hareket eder. Bu faktörlerden birincisi "iktidar bloku"nu oluşturan kesimlerle ilişkilerdir. Burjuvazinin değişik fraksiyonları, hükümetler, ordu gibi değişik güç odaklarının gücü ve etkileri sendika bürokrasisinin pozisyonunu etkiler. İkincisi işçi sınıfı içindeki akımların potansiyelleridir. Bu akımların gelişme, gerileme ve eylem dinamikleri sendikacılar tarafından daima merceğ altında tutulur. Sendika bürokrasisinin kendi konumunu belirlemek için dikkat ettiği üçüncü faktör ise diğer sendikaların durumudur. Farklı sendikalar arası rekabet, işçilerin talepleri temelinde yürütülecek olan mücadelenin ötelenmesine, sendika bürokrasileri arasında gövde gösterilerinin ön plana çıkmasına neden olur.

Dünden bugüne Türkiye işçi-sendika hareketine damgasını vuran en büyük olgulardan biri DİSK-Türk-İş rekabetidir. Bu rekabetin 1970'li yıllardaki gelişim seyrine geçmeden önce sendikal hareketin tarihine ilişkin bazı ayrıntıları hatırlamak gerekiyor.

1947 yılından sonra yasal olarak kurulmasına izin verilen sendikaların 60'lara kadar ülke siyasetinde bir varlık gösterememesinin en önemli nedeni 1952 yılında tepeden oluşturulan Türk-İş bürokrasisinin varlığıydı. Türkiye sermaye birikimi sürecinin farklılığı olarak devletin ekonomiyi yapılandıran güç olarak ortaya çıkması toplumsal formasyonu önemli ölçüde etkilemiştir. Buna bir de devlet sektöründe çalışan işçilerin özel sektördekilere göre iş güvenliğine sahip olmaları ve ücretlerinin daha fazla oluşu eklendiğinde ortaya özgül bir durum çıkmaktadır. Devlet sektöründe kıdemli işçi oranının yüksekliği, bu alanda işe alınacak işçilerin devlet tarafından belirlenmesi işçilerin bilincine kapitalist bir patrona değil tarafsız bir kurum olarak addettikleri devlete bağlı oldukları yanlışlamasına neden olmuştur. Bu kesimlerin üzerinde örgütlenme faaliyeti yürüten Türk-İş, işçilerin mevcut bilincini sınıf çıkarları temelinde geliştireceği yerde kendi örgütlenmesini sürdürdüğü işletmelerde stratejisini burjuva hükümetlerle

samimi diyalog temeline oturtmuştur. 1960'lardan itibaren özel sektörün yaygınlaşması ve yeni iş kanununun devreye girmesiyle çok daha güç şartlarda çalışan işçilerin örgütlenmesinde Türk-İş'in bocalamasının en önemli nedeni budur. Türk-İş'in devlet sektöründe görel olarak daha iyi şartlarda çalışan işçileri örgütlemeye yönelmesi, onların haklarını burjuva hükümetlerle "al takke ver külah" tarzında yürütmek istemesi özel işletmelerdeki fabrikaların çetin şartlarında söz konusu olamamaktadır. Yeni koşullara eski örgütlenme modeli ve politikalarıyla ayak uyduramayan Türk-İş'in krize sürüklenmesi ve yeni bir örgütlenmenin ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu tahlil uzun bir süre Türk-İş'in devlette çalışan işçileri DİSK'in ise özel işletmelerde çalışan işçileri örgütlemesinin nedenine ışık tutmaktadır.

Maden, Tekstil ve Lastik işkollarında sayıları hızla artan işçilerin bulunduğu özel işletmelerde örgütlenmek devlet sektöründen çok daha çetin şartlarda çalışmayı gerektirmektedir. Türk-İş'in bu çatışmayı göze almak yerine hükümetlerle pazarlıklar ve diyalog temelli faaliyeti sürdürmek istemesi bu alanlarda örgütlenme çalışması yürütmek isteyen ve başlangıçta hepsi Türk-İş içinde bulunan bazı sendikacıların ön plana çıkmasına yol açmıştır. Sonradan DİSK'i oluşturacak bu kadrolar Türk-İş yönetiminin 61 Anayasası ile tanınan hakları korumadığını gerekçe göstererek Türk-İş'ten ayrılmaya karar verdiklerinde kendilerini özel işletmelerin güç koşulları içinde bulmuşlardır. DİSK'in kuruluş dönemi bu nedenle yoğun çatışmalara sahne olmuştur. Bu durum DİSK'in Türk-İş'e göre daha militan bir tutum takınmasına yol açmıştır. Buna bir de DİSK'i oluşturan kadroların TİP dolayısıyla "sosyalist" fikirlerden etkilendikleri gerçeğini eklediğimizde bütün bir 70'li yıllara damgasını vuran DİSK'in serüvenini anlamak kolaylaşacaktır. Harcında militan bir tutum ile Stalinist sol fikirlerle bezenmiş bir sendikal yönetim anlayışı olan DİSK'i kavramak bu maddi temel üzerinde çok daha açık hale gelmektedir.

Türk-İş klasik örgütlenme modeli etrafında kamu iş yerlerindeki uzlaşmacı çizgisini sürdürürken bunlar dışında kalan ve mücadele dozu günden güne sertleşen işçi mücadeleleriyle ilgilenmeyi istememiştir. Dolayısıyla bu alanlarda örgütlenmeye çalışan kimi sendikacılar zorunlu olarak başka bir örgütlenmeye yönelmişlerdir. İşçi sınıfının 60'lı yıllarla birlikte militan biçimde ayağa kalkması, 1961 Anayasası'yla tanınan bazı işçi haklarının radikal biçimde savunulması, sosyalist hareketin dünya ve Türkiye çapındaki prestijinden faydalanılması DİSK'in yıldızının parlamasına yol açmıştır.

Kurulduğu yıl olan 1967'den 12 Mart 1971 askeri müdahalesine kadar özel işletmelerde yoğun bir çalışma yürüten DİSK, sadece kendi örgütlendiği işletmelerde değil Türk-İş'e bağlı işçiler arasında da belli bir sempati yaratmıştır. İşçiler sömürü koşullarına karşı daha militan bir mücadele görmek istediklerinden Türk-İş'ten kademeli olarak uzaklaşmaya başlamışlardır. Örneğin işçi sınıfının kazanılmış haklarına karşı başlattığı saldırı stratejisinin ilk taktik adımı olan ve

Devrimci Marksizm

DİSK'in kapatılmasına karşı yapılan 15-16 Haziran 1970 eylemlerine Türk-İş'e bağlı binlerce işçi aktif destek vermiştir.¹³ 12 Mart döneminde sosyalist hareket ve işçi hareketi üzerindeki baskılar nedeniyle bir duraklamaya uğrayan mücadeleden hemen ardından 1973'ten başlayarak işçilerin yeniden harekete geçtiği görülmektedir. 12 Mart Rejimi'nin işçi hareketi ve diğer muhalif odaklar üzerindeki baskısı kırılmaya başladığında Türk-İş-DİSK rekabeti kızışacaktır. Türk-İş içindeki bazı sendikacıların koşulların zorlamasıyla DİSK'i kurmaları ve militan mücadeleyi körükleyen karakteri, 1970'li yıllara, DİSK'in damgasını vurmasına neden olacaktır. İşte bu nedenle işçi hareketi içinde DİSK öne çıkacak Türk-İş geriyeye düşecektir.

Türk-İş'ten DİSK'e göç, DİSK güçleniyor

Türk-İş 1970'li yıllara bir dizi iç karışıklıkla girmiştir. 1960'larda bir iç çelişkinin ürünü olarak ortaya çıkan DİSK'in kuruluş aşamasını tamamladıktan sonra, daha militan bir mücadele hattı tutturması ve ülkede ve dünyada esen muhalif sol rüzgârlar, Türk-İş içindeki farklı seslerin yükselmesine neden olmuştur. Bu sesler bir süre sonra büyük tartışmalara ve kopuşlara yol açmıştır.

1967 yılında DİSK'in kuruluşundan sonra Türk-İş içinde yaşanan ilk ciddi muhalefet, 12 Mart muhturasından önce yaşanmıştır. 14 Ocak 1971 tarihinde toplanacak olan Türk-İş Yönetim Kurulu'na, Genel-İş, Yol-İş, Deniz Ulaş-İş ve Petrol-İş tarafından; "İşçi hareketi ve Sendikalarımız Ortak Reform Yolları Üzerine Eleştiriler ve Araştırmalar" başlıklı 200 sayfalık rapor hazırlanmıştır. Bu rapor sendikal çevreler tarafından dört sendikanın öncülüğünde hazırlandığı için "Dörtler Raporu" diye anılacaktır.¹⁴ Rapora imza koyan sendikacıların hepsi CHP üyesi ya da sempatizandır. Bunlardan Genel-İş Başkanı Abdullah Baştürk aynı zamanda CHP milletvekilidir. Bu rapor kendini Marksizm'den ayırmak için sınıf mücadelesi kavramını reddetmekle birlikte Türk-İş'in "partiler üstü politika" yönelişini şiddetle eleştirmektedir. Aşağıdaki ifadeler bu anlayışın bir ürünüdür:

"Dünyanın hiçbir tarafında, toplumsal mücadeleler içinde unsur olan işçi hareketinin bir liberal-kapitalist siyasal iktidara, oy kaynağı, destek ve ayak olduğu görülmemiştir. Bu konuda bazı örnekler ileriye sürülse dahi, hiç şüphesiz bunlar, sahte ve güdümlü, yapma sendika organizasyonlarının destekleridir. Sosyal ve gerçek yanları hiçbir zaman olmamıştır. O halde, işçi sınıfı, diğer çalışanlar, bunların sendikal hareketleri, mutlak bir siyasal ideolojiye, kendi sosyal muhtevası ve seleksiyonu içinde hareketlenen bir tarzda bağlı olmalıdırlar."¹⁵

13 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Turgan Arınır, Sırrı Öztürk, *İşçi Sınıfı Sendikalar ve 15/16 Haziran*, Sorun Yayınları, İstanbul, 1976.

14 *1950-2000 50. Yılında Petrol-İş*, Petrol-İş Yayınları, No:64, İstanbul, 2000, s. 66.

15 "4'lü rapor", Alparslan Işıklı, *Sendikacılık ve Siyaset*, İmge Yayınevi, Ankara, 1990, s. 424.

Burada söz konusu edilen liberalizm eleştirisiyle işçi sınıfını siyasal bir taraf olmaya çağırın bir anlayıştır. Raporda işçi sınıfının ideolojisi olarak tanımlanan akım *sosyal demokrasidir*. Sosyal demokrasinin Türkiye’deki adresi, dolayısıyla işçi sınıfının güvenebileceği tek örgüt olarak CHP gösterilmektedir. Rapor bunu şu şekilde tanımlamaktadır: “Her şeye rağmen itiraf edilmelidir ki, sloganları, çok açık politikası, işçi sorunlarına eğilişi, işçi sınıfını taban olarak benimsemesi ve güçlü seçmen topluluğu ile CHP Türk-İş açısından etkilenmesi kolay olacak, birlikte çalışma ve eyleme geçebilecek en uygun ve tek parti olarak görünmektedir.”¹⁶ Raporun başka bölümlerinde sendikal hareketin tarihçesinden sosyal demokrasinin tanımlanmasına, Türk-İş analizinden uygulamadaki bazı yanlışlara kadar çeşitli eleştiriler getirilmiş ve sosyal demokrat dünya görüşüne dayanan sendikacılığın açılımı yapılmaya çalışılmıştır. Raporda DİSK’in kuruluş nedeni olarak Türk-İş’in temel ve felsefi bir görüşü olmayışı görülmektedir. DİSK, sosyalist bir devlet kurma amacıyla ilerleyen bir örgüt olarak nitelendirilmektedir.¹⁷ Bu bakımdan bu raporun Türk-İş’in geleneksel DİSK eleştirisini tekrarladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Türk-İş yönetimi raporu ayrıntılı olarak görüşmüş ve raporun kısır siyasi tartışmaları alevlendireceği söylenerek “partiler üstü politika” yönelişinin devamına karar vermiştir. Türk-İş yönetiminin tepkileri üzerine rapora imza koyan sendikacılar herhangi bir partiyi desteklemediklerini açıklamak zorunda kalmışlardır.¹⁸ Bu metin daha sonra DİSK tarafından broşür haline getirilmiştir.

Türk-İş yönetimine içeriden muhalefet eden ve pek çoğu CHP’nin etkisinde olan sendikacıların ikinci hamlesi Dörtler Raporu’ndan kısa bir süre sonra, 2 Temmuz 1971 tarihinde kaleme aldıkları, “Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen” isimli rapordur. Sendikal çevrelerde bu rapor altında 12 sendikanın imzası bulunduğu için “Onikiler Raporu” olarak adlandırılmıştır. Bu belgeye imza koyan sendikacılar arasında; “Basin-İş, Genel-İş, Ges-İş, Kristal-İş, Petrol-İş, Sağlık-İş, Tez Büro-İş, Türk Harb-İş, OLEYİS, Yol-İş sendikaları ve DYF-İş, Türk Deniz Ulaş-İş”¹⁹ yer almaktadır. Onikiler Raporu’nda bir siyasi partinin programını andıran bir konu dağılımı söz konusudur. “Raporda, eğitim, kalkınma ve sanayileşme, yeraltı kaynakları, yabancı sermaye, dış ticaret, tarım ve toprak, mali sermaye ve bankacılık, toplumsal hayat ve sosyal güvenlik ve yönetimin yeniden düzenlenmesi konularında ülkenin bağımsızlığı ve iktisaden kalkınması amaçlarına yönelmiş bulunan çeşitli reformcu ve sosyal adaletçi görüşler ortaya konulmuştur.”²⁰ Kamu işletmeleri merkezinde bir karma ekonomi öneren raporda devletin üretici kimliği, iç pazara dayalı sermaye birikimi süre-

16 Işıklı, a.g.m., s. 424-425.

17 Fahri Aral, “Türk-İş’te Sosyal Demokrat Muhalefetin Geçmişinden Bir Belge”, *11. Tez*, Sayı 5, Uluslararası Yayıncılık, 1987, s. 210.

18 Işıklı, a.g.m., s. 426.

19 Filiz Aslan, “Onikiler Raporu”, *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 465.

20 Işıklı, a.g.m., s. 427.

cinin ihtiyaçları doğrultusunda tarif edilmiştir:

“İnsan, emeği ve yaşantısıyla devletin de servetin de kölesi olmamalıdır. Üretimde yaratılan fazla değerin bütünü, kişilerin, zümrelerin, sermaye sınıflarının elinde birikince kapitalist toplum düzeninin bütün adaletsizlikleri büyüyerek sürecektir, artık değerin devletin elinde yoğunlaşması halinde de, insan hak ve özgürlüklerinin kendi eğilimi doğacaktır... Benimsediğimiz karma ekonomide, kamu ve özel kesim yanında, önemli bir unsur olarak kitle teşebbüsü ya da kooperatif kesim yer almaktadır.”²¹

CHP eğilimli sendikacıların hazırladığı Onikiler Raporu kendinden önceki Dörtler Raporu'nun akıbetine uğramıştır. Türk-İş yönetimi; “bugünkü ortam içinde özellikle üzerinde duracağımız konu, rapordaki konulardan çok, ülkemizin şu an içinde bulunduğu çok daha acil sorunlardır”²² diyerek raporu reddetmiştir. Her iki rapor altında imzası bulunan sendikalara baktığımızda, bu sendikaların toplam üye sayısının Türk-İş'in üye sayısının %40'ına tekabül ettiği görülmektedir. Bu tabloya göre Türk-İş içindeki birçok sendika sosyal demokrat eğilimlidir. Herhangi bir konfederasyona bağlı olmayan 4-5 sendikadan daha bu hareketi desteklediği iddia edilmektedir.²³ Böylece sosyal demokrat eğilimli sendikaların sayısı 20'yi aşmaktadır. Bu oran toplam 35 sendikaya sahip Türk-İş içinde ezici bir çoğunluk anlamına gelmektedir.

Diğer yandan Türk-İş'teki muhalefet başlarda DİSK'e mesafeli yaklaşmıştır. Bu sendikacılar tarafından DİSK, sosyalist bir devlet kurma amacıyla faaliyet yürüten, bu uğurda mücadele veren aydınların ve partilerin örgütü olarak nitelendirilmiştir. Türk-İş yönetimine karşı hareket eden bu sendikacıların politik ufukları sosyal demokrasinin sınırlarında sona ermektedir. Tam bu aşamada, DİSK yönetimi sosyalizm yönelişli ve sosyalist partiler merkezli politikasını değiştirme sinyali verdiğinde, Türk-İş içinde bir çıkar yol göremeyen bazı sendikalar DİSK'e doğru çark etmişlerdir. Bu sürecin değişik aşamalarında, Bağımsız Sosyal-İş, Tekstil İşçileri Sendikası, Genel-İş, OLEYİS gibi sendikalar DİSK'e katılmaya karar vermişlerdir.²⁴ Böylece Türk-İş'ten 1967 yılında DİSK'in kuruluşundan sonra başka kopmalar da gerçekleşmiştir. Yeni sendikaları bünyesine katan DİSK, sonraki yıllarda bu katılmaların da etkisiyle çok daha güçlenerek yoluna devam edecektir.

21 Aslan, a.g.m., s. 465.

22 Aslan, a.g.m., s. 466.

23 Işıklı, a.g.m., s. 431.

24 Adnan Mahiroğlu, *Türkiye'de İşçi Sendikacılığı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 223.

TİP-CHP-TKP üçgeninde DİSK'te siyaset

DİSK'in gelişimine damgasını vuran ve işçi hareketinin yükselmesine neden olan siyaset tarzı düşünüldüğünde üç siyasi partinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi DİSK'in doğumunda emeği bulunan birinci TİP, ikincisi DİSK'in seçim favorisi CHP, diğeri ise kısa bir süre olsa da DİSK yönetiminde ağırlık oluşturan TKP'dir. TİP 1967-1970 yılları arasında etkilidir. CHP 1973-1980 seçim dönemleri ile 1977 yılında yapılan DİSK'in 6. Genel Kurul'unda, TKP ise V. Genel Kurul'dan sonra oluşturulan yönetimle 1975-1977 yılları arasında etkili olmuştur. TİP, CHP, TKP üçgenindeki siyasetin birbiriyle çelişkili tarafları olduğunu vurgulayarak ayrıntılara geçebiliriz.

12 Mart Rejimi'nin hüküm sürdüğü yıllardaki baskı koşullarında yavaşlayan işçi eylemleri²⁵ 1974 yılından başlayarak yeniden bir yükseliş eğilimine girmiştir. Buna bir de dünyada ve Türkiye'deki politik iklimi eklediğimizde gerekli koşulların işçi sınıfı lehine olduğunu tespit edebiliriz. Bu politik atmosferde DİSK, dört genel kurul gerçekleştirerek kurumsallaşma hususunda önemli mesafeler kat etmiştir. Bu durum doğuşundan getirdiği mücadelecilik kimlik ile birleştiğinde işçi sınıfı arasındaki sempatisinin artmasına neden olmaktadır. Devlete bağlı işletmelerin dışındaki çetin şartlarda örgütlenen DİSK'li işçilerin mücadeleciliği ve sendikacıların TİP ilişkileri içinde harmanlanan DİSK ortamı, sadece sendikal talepler için değil genel siyasi talepler ve çalışmalar için de son derece elverişlidir. Bu nedenle dönemin irili ufaklı pek çok sol grubu bu ortamdan yararlanma yoluna gitmiştir. Bir süre sonra pek çok farklı grup DİSK'e bağlı çeşitli sendikaların yönetimlerini ele geçirmek için var güçleriyle mücadele verecektir. DİSK'in bir sendikal konfederasyonun taleplerini aşarak genel bir siyasi örgütlenme boyutuna geçtiğinin göstergeleri genel kurullar öncesi hazırlanan çalışma raporlarıdır. Bu raporlar incelendiğinde bir siyasi parti programını aratmayacak ayrıntılı analizlerin mevcut olduğu görülmektedir. Örneğin 24-25 Şubat 1968 tarihinde gerçekleştirilen II. Genel Kurul'dan önce yayınlanan çalışma raporunda Türkiye'nin içinde

25 Bu dönemde ertelenen grevler şunlardır: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (18 Nisan 1971, 30 gün), TCDD (14 Mayıs 1971, 30 gün), Makine Kimya Endüstrisi (20 Mayıs 1971, 60 gün), TCDD (3 Haziran 1971, 60 gün), Çimento Sanayi (16 Temmuz 1971, tabii afet gerekçesiyle 9 ilde yasaklama), ATAŞ (19 Temmuz 1971, 60 gün), Denizcilik Bankası Deniz Nakliyatı (24 Ekim 1971, 30 gün), Denizcilik Bankası Malzeme Müdürlüğü (16 Kasım 1971, 30 gün), Sümerbank Konya Krom Magnezit Müessesesi (24 Kasım 1971, 30 gün), Sümerbank Konya Krom Magnezit Müessesesi (26 Aralık 1971, 60 gün), Merkez Bankası (26 Kasım 1971 ve 26 Aralık 1971, 30 ve 60 gün), Kayseri Belediyesi (4 Ağustos 1972, 30 gün), Et ve Balık Kurumu (24 Ekim 1972, 30 gün), Ereğli Kömür İşletmeleri ve Garp Linyitleri (23 Kasım 1972, 30 gün), Et ve Balık Kurumu (25 Kasım 1972, 60 gün), Denizcilik Bankası İstanbul, Çanakkale, Kocaeli Liman İşletmeleri (3 Haziran 1973 ve 4 Temmuz 1973, 30 gün ve 60 gün), TPAO (10 Temmuz 1973, 30 gün), Türk Gıda Sanayi İşletmeleri (2 Ağustos 1973, 30 gün), TPAO (9 Ağustos 1973, 60 gün), Ereğli Demir Çelik (15 Kasım 1973, 30 gün), Ereğli Demir Çelik (16 Aralık 1973, 60 gün. Şükran Soner, "12 Mart Döneminde İşçi Hareketi", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, Cilt 2, s. 463-464.

Devrimci Marksizm

bulunduğu ekonomik durum tahlil edilerek liberal ekonomiyi hedefleyen uygulamaların doğru sonuçlar vermeyeceği belirtilmiştir. Liberal ya da karma ekonomilerin çıkmazı bu şekilde gösterildikten sonra bu durumdan çıkış yolu olarak bir formül verilmektedir: “Kurtuluş yolu; seçimle iktidardaki sınıfları muhalefete geçirmek ve işçi sınıfının öncülüğünde bütün emekçi sınıf ve tabakaları ve emekten yana olanları yeteri kadar temsilciyle Mecliste çoğunlukta bulundurmak.”²⁶ Görülebileceği gibi DİSK yönetimi mevcut durumdan sermaye hükümetlerinin olumsuz politikalarını sorumlu tutarken bir yandan da emekçi kesimleri harekete geçmeye TBMM’de çoğunluk olabilmek için adım atmaya çağırılmaktadır. Zaten DİSK’in varlığı da bu yönelişin gerçekleşmesi için işçi sınıfındaki olumlu gidişatın göstergesi olarak görülmektedir. İşçi sınıfını sorunlara karşı taraf olarak mecliste çoğunluk olmak için adımlar atmaya çağırın bu tavır, genel kuruldan bir yıl sonra yapılacak olan 1969 seçimlerine bir gönderme yapmaktadır. 1969 seçimlerinde DİSK, bu politik çizginin bir sonucu olarak TİP’i desteklemeye karar vermiştir. Destekleme kararının gerekçesi şu şekildedir: “DİSK, işçi sınıfının sömürüden kurtulması yolunda çalışan devrimci işçi konfederasyonu olarak, tüm emekçileri bu seçimlerde Türkiye İşçi Partisi adaylarına oy vermeye çağırır. Zafer tam bağımsız sosyalist Türkiye için çalışanların olacaktır.”²⁷

1965 seçimlerinde 276.101 kişinin desteğini alarak %2,97’lik bir oy oranı yakalayan TİP’in 1969 genel seçimlerinde 243.797 oyla %2,67 oy oranına gerilemesi büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır.²⁸ Bu durum muhalif çevrelerin kendi aralarındaki siyasi çekişmeleri körüklemiş ve 1970’lere bir dizi iç tartışma ile girilmiştir. DİSK’li sendikacıların TİP’le mesafeleşmesinde önemli etkenlerden birinin bu seçim başarısızlığı sonucu alevlenen iç tartışmalar olduğu tespit edilebilir. Fakat en az bu faktörler kadar belirleyici başka bir faktör, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası’nın TİP ve sosyalist çevreler üzerinde yarattığı baskının sendikacılar üzerindeki etkisidir. DİSK yönetimi 1969 seçimlerinin ardından gerçekleşen 12 Mart askeri müdahalesinin baskı altına aldığı sosyalist hareketin etrafında değil yıldızı yeni yeni parlamaya başlayan başka bir siyasi güç etrafında toparlanmaya çalışacaktır. Bu siyasi güç Ecevit önderliğindeki CHP olacaktır.

1973 genel seçimleri, 12 Mart Muhtırası’nın ardından yapılan ilk genel seçimlerdir. Bu seçimlerde dikkat çekilmesi gereken en önemli nokta CHP’nin yükselişe geçmesidir. İsmet İnönü yerine partinin yönetimini ele alan Ecevit ve arkadaşları dönemin rüzgârını iyi tahlil ederek sol-sosyalist çevrelere daha yakın bir politika izlemişlerdir. Ecevit “su işleyenin toprak kullananın” ya da “emek en yüce değerdir” gibi söylemlerle işçi sınıfı arasında büyük bir sempati toplamıştır. Her zamanki oportünizmiyle yükselen işçi hareketine yanaşmaya çalışan Ecevit, bu tavrıyla DİSK bürokrasisini etkilemeyi başarmıştır.

26 *DİSK II. Genel Kurul Çalışma Raporu*, DİSK yayımları, s. 42.

27 Yıldırım Koç, *100 Soruda Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 86.

28 <http://www.tbmm.gov.tr>, 11.01.2007.

1973 yılının 12-13 Şubat tarihlerinde gerçekleştirilen DİSK 4. Genel Kurulu hem Türk-İş'e bağlı bazı sendikaların huzursuzluğundan kaynaklanan gelişmeler hem de bağımsız fabrika çevrelerinden DİSK'e yönelik sinyallerinin alındığı bir dönemde yapılmıştır. Bu ön belirtilerden sonraki yıllarda Bağımsız Sosyal-İş, Tekstil İşçileri Sendikası, Genel-İş, OLEYİS gibi sendikalar DİSK'e katılmaya karar vermiştir. Daha önce de vurguladığımız gibi bu sendikalar çeşitli raporlar hazırlayarak; "İşçi sınıfı için en iyi ideolojinin sosyal demokrasi, bu doğrultuda hareket eden partinin de CHP" olduğunu iddia etmişlerdi. Sosyal demokrat yönelimli yeni sendikaların ağırlığı, ülke siyasetinde CHP'nin yükseliş trendi içine girmesi ve TİP'in 12 Mart tarafından kapatılmış olması, DİSK'in daha önceki politik hattının değişmesine neden olmuştur. DİSK yönetimi 8 ve 12 Eylül 1973 günleri toplanarak bu politika değişikliğini şu şekilde gerekçelendirmiştir:

"Özellikle 12 Mart sonrası dönemde parlamento içinde ve dışında demokrasinin, tüm özgürlüklerin ve işçi haklarının savunmasını yapmış, bunlara karşı tüm girişimlere karşı çıkmış ve mücadele etmiştir.

-Anayasa ve demokratik hayata aykırı düşen yasaların iptali için Anayasa Mahkemesine başvurma kararı almıştır.

-Çalışanları ezerek sömürerek yoksullaştırarak kalkınma sanayileşme anlayışını çağın gerisinde bulmuş insanca ve demokratik bir çalışma hayatı gerçekleştirecek bir düzen değişikliği anlayışına yönelmiştir.

-Grevleri yasaklayan, Lokavtları serbest bırakan devlet anlayışına karşı çıkmıştır." 29

Bir yanda devleti kurmuş bürokrasi ve burjuvazinin baş temsilcilerinden biri CHP, diğer yanda TİP'te görev almış, dönemin militan işçi mücadelelerinden geçmiş, Türk-İş bürokrasisi ile çatışmış DİSK yönetimi. CHP işçi haklarına karşı burjuvazinin en sadık sözcüsüdür. Cumhuriyetin kuruluşundan 1970'lere işçi haklarına karşı sürdürülen saldırı politikaları düşünüldüğünde, sendikaların yasaklanması, grevlere izin verilmemesi, mücadeleci sendikaların kapatılmaya çalışılması, CHP'nin işçi hakları hususundaki sicili ortadadır. Dolayısıyla DİSK yönetiminin "Oylar CHP'ye" çağrısını, "CHP'nin işçi hakları konusundaki duyarlılığı" ile gerekçelendirmesine inanmak safdillik olur. Bu politika değişikliğinin nedenini ülkedeki genel siyasi gelişmeler ile sendikal hareketteki iç kaynaklarda aramak gerekir. DİSK yönetimi 12 Mart rejiminin çözemediği, tersine daha da derinleştirdiği burjuva siyasetin hegemonya krizinden faydalanmak istemekte, kendi oy potansiyelini artırmak için işçi sınıfına yaklaşma adımları atan Ecevit oportünizmine sinyal göndermektedir. Buna bir de Türk-İş'te somutlaşan "sosyal demokrat" yönelimli muhalefete zeytin dalı uzatma tavrını eklediğimizde DİSK'in CHP dönüşünün gerçek nedenleri ortaya çıkacaktır. DİSK yönetimi egemen güçlere, "bakın siz bizim haklarımıza saygılı olursanız biz de düzen sı-

Devrimci Marksizm

nırları içindeki bir partiyi destekleriz” derken Türk-İş’ten rahatsızlık duyan kimi sendikacılara da “aykırı anarşik sendikacılık yapmıyoruz sizin gibi CHP’yi öneriyoruz” mesajı vermektedir.

Başta DİSK olmak üzere pek çok sendikanın desteğini alan CHP, 1973 Genel Seçimi’nde oy yüzdesini 6 puan artırarak %33,30’a yükseltmiştir. DİSK 9 Aralık 1973 tarihinde gerçekleştirilen mahalli idari seçimlerinde de aynı politika doğrultusunda CHP’yi destekleme kararı almıştır

Bu politikanın DİSK’in yükselen işçi hareketinin merkezi haline gelmesini sağlayan etkenlerden biri olduğunu kabul etmek gerek. En büyük burjuva partilerinden biri olan Adalet Partisi bölünmüş ve içinden Demokrat Parti ile Milli Selamet Partisi çıkmıştır. Ecevit’in CHP’si kitlelerin gözünde daha gerçekçi bir seçenek haline gelmeye başlamıştır. Başta DİSK yöneticileri olmak üzere bazı sendikacılar TİP’in kapalı olduğu koşullarda CHP’ye yaslanarak daha gerçekçi bir siyaset yapacaklarına karar vermişlerdir. Bu adım onları rejimin tehdidine karşı korumasının yanı sıra daha geniş kitlelere seslenmelerine fırsat verecektir. Bu temel politika 12 Eylül 1980’e kadar bir iki istisna dışında sürdürülmüştür.³⁰ Başta DİSK olmak üzere işçi hareketinin ağırlıklı kesimleri genel ve yerel seçimlerde daima CHP’yi desteklemişlerdir. Sendika bürokrasisi açısından işlevsel olan bu yaklaşım, geniş kitlelere hitap etmeyi ve rejimin baskılarına karşı korunmayı sağlamaktadır. Öte yandan işçi hareketine bir burjuva partisinin programını ve iktidar seçeneğini önermek sınıf işbirlikçi bir politika olduğundan gerici bir muhteva taşımaktadır. Sendika bürokrasisinin ihtiyaçlarına denk düşen fakat işçi sınıfının çıkarlarına hizmet etmeyen yıkıcı bir politikadır söz konusu olan. Bu temel politikanın işçi hareketi üzerindeki tahrip edici etkilerini ikinci bölümde değerlendirmeye çalışacağız.

İşçi hareketinin yükselişinin merkezindeki DİSK’in yönelişini belirleyen bir diğer oluşum TKP ise 1975–1977 yılları arasında ağırlığını hissettirmiştir. Örgütsel egemenliğini iki yıl kadar sürdüren TKP’nin bu dönemde kabul ettirdiği politikaların 1980’e kadar işçi-sendika hareketi üzerinde bir ağırlığı olduğunu vurgulamak gerekir. DİSK-TKP ilişkisi içinde V. Genel Kurul kararlarının ayrı bir önemi vardır.

Alınan kararları ve TKP’nin egemenliğini analiz etmeden önce ülkedeki genel siyasi hava hakkında kısa bir parantez açmak gerekiyor. Zira bu süreç hem bu kararları hem de işçi hareketini etkilemesi bakımından önemlidir.

12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ardından 1973 Ekim seçimlerinde başta DİSK olmak üzere işçi sınıfının desteğini alarak birinci parti konumuna gelen CHP, TBMM’de yeter sayıya ulaşamadığı için, uzun uğraşlar sonucunda 25 Ocak 1974 tarihinde, İslami gelenekten gelen MSP ile koalisyon kurmuştur. Fakat bu

30 Örneğin 14 Ekim 1979 tarihinde gerçekleştirilen senatoyu 1/3 oranında yenileme ve milletvekili seçimlerinde DİSK, CHP’yle yaşadığı bir dizi gerilim nedeniyle klasik tavrını devam ettirmekle birlikte –CHP’ye destek- emekten yana bazı partilere de oy verilebileceğini ilan etmiştir. *DİSK’in 7. Genel Kurul Çalışma Raporu*, DİSK Yayınları, İstanbul, 1980, s. 239.

koalisyon derin görüş ayrılıkları nedeniyle devam edemeyerek, kuruluşundan sekiz ay sonra düşmüştür. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından görevlendirilen senatör Sadi İrmak hükümeti de kısa ömürlü olmuştur. Bunun üzerine 31 Mart 1975 tarihinde AP Genel Başkanı Süleyman Demirel önderliğinde dört sağ partiden oluşan bir koalisyon (yaygın kullanılan adıyla, Milliyetçi Cephe) kurulmuştur.³¹ MC hükümeti, burjuvazinin işçi sınıfına 70'li yıllardan itibaren başlatıldığı taarruzun en uç mevzilerinden biri olduğundan bu oluşum mücadele eden işçilerde bir tepki doğurmuştur. Bu durum DİSK'li yöneticileri de ciddi biçimde tedirgin etmiştir. Bu tedirginliğin kaynağı, 1960'lı yıllarda kazanılan fakat 12 Mart 1971 rejimi ile kısıtlanan temel bazı hakların tümüyle kaybedilme riskidir.

Bu şartlarda gerçekleştirilen V. Genel Kurul işçi sınıfı tarafından son derece dikkatle izlenmiştir. Bu genel kurul çalışmalarına kaynaklık eden en önemli metin; "DİSK V. Dönem Çalışma Raporu (1973-1975)" isimli bir belgedir. Bu raporda DİSK yönetimi 1973-1975 yılları arasında dünyada ve Türkiye'de politik gelişmelere işçi sınıfının genel halinden kendi örgütsel durumuna kadar pek çok noktaya değinmiştir. Raporun son bölümünde ise "Örgütlenme ve İş Çalışmalar"dan söz edilmektedir. Bu bölümde, bazı sendikaların kendi bünyesine katılacağı şu şekilde ilan edilmektedir:

"4. Kongrede seçilen yürütme kurulu, bağımsız ve devrimci özdeki sendikaların yöneticileri ile ilişki kurarak, ya da kurulmuş ilişkileri geliştirerek bunları DİSK içinde örgütlemek için ortak bir toplantı düzenlemeyi sağlamaya çalışmıştır. Sendikanın sayın yöneticilerinin de üyelerini olduğu kadar yetkili organlarındaki çalışma arkadaşlarını devrimci sendikacılık safında, doğrultusunda bütünleştirme, etkin şekilde çalışmakta ve üstün başarılar sağlamakta olduğunu gördüğümüz, duyduğumuz ve öğrendiğimiz için bu çabaların sonuç alıcı bir noktaya geldiği inancına vardığımız gün, üye sendikamız Maden-İş Gönen Eğitim Merkezinde bir sohbet toplantısı yapmayı saptadık... Buna göre, Gönen toplantısına katılan bağımsız devrimci sendikalar 1974 yılı içinde kongrelerini yaparak DİSK'e katılma kararı alacaklar ve DİSK yöneticileri de Konfederasyon genel merkezinin Ankara'ya alınmasına çalışacaktır."³²

Bu genel kuruldan başlayarak 12 Eylül 1980 darbesine kadar geçen beş yıllık süre içinde Türkiye işçi hareketi DİSK tarafından sevk-idare edilecektir. Şüphesiz

31 *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980*, Cilt: 3, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 342.

32 *DİSK V. Dönem Çalışma Raporu (1973-1975)*, DİSK Yayınları, No: 15, İstanbul, 1975, s. 130-131. Raporun ilerleyen bölümlerinde DİSK'in kendi bünyesi dışındaki sendikaları örgütlenme yönelişi karşılık görmeye başladığı ve şu sendikaların DİSK'e katılmaya karar verdiği vurgulanmaktadır. Sosyal-İş 20 Mayıs 1974, Devrimci Toprak-İş sendikası 25 Mayıs 1974, Ağaç ve Eşya İşleri Sendikasının (ASİS) 1973 yılının Ekim ayı, Ziraat-İş 6 Aralık 1974, Baysen-İş 1 Ekim 1974, Tek-İş 2 Ekim 1974, Pektim-İş 10 Ocak 1975, Tekstil İşçileri Sendikası 30 Ocak 1975, Türkiye Yeni Haber-İş Sendikası 7-8 Mart 1975, Kapfer Genel-İş 16 Mart 1975, Tek Bank-İş 5-6 Nisan 1975... Bu bilançonun verildiği satırlardan hemen sonra DİSK saflarına 270.000 yeni işçinin katılacağı ilan edilmektedir.

Devrimci Marksizm

kısmi bazı eylemlerde Türk-İş ya da bağımsız sendikaların etkisi olmuştur. Fakat DİSK bu yıllar içinde işçi hareketinde ciddi bir hegemonya oluşturmuştur. Bu dönemde bir yandan yeni katılımlarla büyüyen DİSK diğer yandan ülkenin siyasi gündemine damgasını vuracak olan bir dizi politikayı geniş kitlelerin desteğiyle hayata sokmuştur. V. Genel Kurul'un yapıldığı yıl olan 1975'ten 1977 yılında yapılacak olan VI. Genel Kurul'a ve Haziran 1980'de yapılacak olan VII. Genel Kurul'a kadar DİSK'in politik ve örgütsel hegemonyası varlığını sürdürmüştür.

Bu arada 12 Ekim 1975 ara seçimlerde DİSK, CHP'yi destekleme politikasını sürdürmüş, ayrıca MC hükümetinden duyduğu rahatsızlığı açıkça ifade etmiştir.³³

Bu yazının konusu Türkiye Stalinist hareketinin en güçlü partisi TKP'yi incelemek değil. TKP'nin işçi-sendika hareketi üzerindeki belirleyici etkisini ortaya koymak. Tekrar vurgulamak gerekirse TKP'nin DİSK üst yönetimi üzerindeki örgütsel etkisi 1975-1977 yılları arasında, politik etkisi ise 1980'e kadar devam etmiştir. Bu zaman dilimine damgasını vuran ve işçi hareketini etkileyen temel politikaları dört başlık altında toparlayabiliriz. Bu politikalarından ilk ikisi somut güncel gelişmelere dönük geliştirilen politikalar. Bunlardan birincisi 12 Mart 1971 Askeri müdahalesiyle Türk Ceza Kanunu'na eklenen 141. ve 142. maddeler ile 27 Mayıs 1961 Anayasasında yer alan fakat 12 Mart 1971 tarihinden sonra işlerlik kazanan Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile mücadeledir. İkincisi ise o tarihe kadar kutlanması yasaklanan 1 Mayıs'ın büyük bir etkinlik olarak meydanlarda kutlanmaya başlanmasıdır. İkinci düzeyi ise programatik hatta denk düşen politikalar oluşturmaktadır. Bu düzeydeki ilk politika, V. Genel Kurul'dan hemen sonra DİSK metinlerine yansıyan "Sınıf ve Kitle Sendikacılığı" anlayışıdır. İkincisi ise sonradan örgüt içinde ciddi krize neden olacak olan "Ulusal Demokratik Cephe" yöneliştir. Okuyucuyu yormamak bakımından bu politikaların içeriğini bu kısımda uzun uzun anlatmak yerine bu politikaların ne anlama geldiğine kısaca değineceğiz.³⁴

Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddeleri ile Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ne karşı yürütülen mücadeleler işçi sınıfının *savunma hattını* göstermesi bakımından önemlidir. Bilindiği gibi faşist anayasalardan devşirilerek Türk kanunlarına yedirilen bu maddeler ve bunların uygulayıcısı olan DGM'ler sosyalist hareket ve mücadeleciler işçi hareketini ezmek için kullanılan kurumlardı. İşçi hareketinin bu düzenlemelere karşı yaptığı eylemler³⁵ rejim tarafından bu araçların işlevsel kullanılmasını engellemiştir.

İşçi sınıfının *forvet hattı* olarak kabul edilebilecek 1 Mayıs'ların büyük sokak etkinlikleri olarak kutlanması, sınıf bilincinin gelişmesine katkıda bulunduğu gibi işçi sınıfının burjuvaziye karşı gövde gösterisi yapması bakımından önemli-

33 *DİSK Dergisi*, Sayı:10, Ekim 1975, s. 7.

34 Bu politikaların içeriği, nasıl hayata geçtiği hakkında daha fazla bilgi almak isteyenler EK 'e bakabilirler.

35 Ek'e bakınız.

dir. Yüzbinlerce işçinin hep bir ağızdan işçi marşları söylemesi, burjuvaziye karşı ortak sloganlar haykırması, bu eylemlerin büyük kitlelerin şenliğine dönüşmesi moral motivasyonun artmasına neden olmuştur. 1976-1977-1978 yıllarında kutlanabilen, 1979 ve 1980'de İstanbul Taksim'de kutlanılmasına izin verilmeyen 1 Mayıs'lar bu dönemde işçi sınıfı hareketinin yükselişinin en somut göstergeleridir.

İşçi sınıfının *ceza sahası* kabul edilebilecek "Ulusal Demokratik Cephe" stratejisi taşıdığı Stalinist öze rağmen -burjuva karakterli bazı toplumsal güçlerle de işbirliği yapmaya açık olması, siyasi hedef olarak CHP'yi işaret etmesi- işçi hareketini yükselen faşist harekete ve MC hükümetlerinin işçi düşmanı politikalarına karşı uyarılmıştır.³⁶ Her ne kadar sendikal hareketin içindeki Stalinist kadrolar, bir yandan "faşizme, MC'lere karşı cephe" derken diğer yandan birbirlerini yemiş olsalar da bu yaklaşım faşizme karşı çıkılmasını önermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu politikanın yalnızca uyarı düzeyinde kaldığını, üstelik hatalı bir uyarı olduğunu vurgulamak gerekiyor. UDC, işçi sınıfını, CHP'ye dolayısıyla burjuvazinin insafına bırakmak demektir. Bu bakımdan işçilere faşizm tehlikesini göstermekle birlikte buna karşı önerdiği politika tümüyle hatalıdır. Bu politikanın tahrip edici etkilerine ileride bir kez daha değineceğiz.

Son olarak sendikal hareketin *oyun taktiği* olarak öne sürülen "sınıf ve kitle sendikacılığı" anlayışı. Bu kavramın sendika metinlerinde temel bir yöneliş olarak konulması, sendika demokrasisi, sınıf sendikacılığı, kitlelilik gibi havada uçuşan kavramların toparlanarak işçi sınıfının gündemine sokulması açısından önemlidir. Elbette bu anlayışın tartışılmaya başlanması tıpkı diğer öneriler gibi bunların sınıf mücadelesinin çıkarları temelinde hayata geçirildiği anlamına gelmiyor. Zaten Stalinist sol ile sendika bürokrasisinin el ele işçi sınıfının yenilgisini hazırlaması hem bu programatik hatta dayanan politik önermelerin hatalarından hem de uygulamadaki sakatlıklardan kaynaklanmaktadır.

İşçi hareketinin yükselmesi kadar düşmesine de zemin hazırlayan bu politikaların Stalinizmden beslendiğine şüphe yok. İkinci bölümde de görüleceği gibi işçi hareketi bu politikaların peşine takılmasının bedelini pahalıya ödeyecektir.

DİSK'in krizi

1977 yılının Ekim ayında yapılması gereken genel seçimleri 1. MC hükümetinin CHP'yle anlaşması sonucu 5 Haziran 1977 tarihinde yapılmıştır. Türkiye'yi yaklaşık üç yıldır yöneten 1. MC Hükümeti'nin ekonomik ve sosyal sorunları bir türlü çözümlenememesi huzursuzluğu derinleştirmiştir. Ecevit önderliğindeki CHP'nin geniş halk kesimlerindeki itibarı artmıştır. İşte bu koşullar altında DİSK yönetimi, tıpkı 1973 seçimlerinde olduğu gibi, kendine bağlı tüm sendikaları ve üyelerini seçimlerde CHP'yi desteklemeye çağırmıştır.³⁷ İşçi sınıfı içinde itibarı

36 Kavram hakkında ayrıntılı bilgiler için Ek'e bakınız.

37 *DİSK Aylık Yayını*, Sayı: 3 (33), İstanbul, Mart 1977, s. 111.

giderek yükselen DİSK'in desteğini alan CHP bu seçimlerden geçen seçimlere göre oy oranını 8 puan artırarak % 41,38'le birinci parti olarak çıkmıştır.

Başta DİSK'in desteği olmak üzere pek çok farklı toplumsal kesimin desteğini alan CHP'nin parlamentodan güvenoyu alamama ihtimali ve 2. MC'nin kurulma olasılığının artması DİSK yönetimini endişelendirmiştir. Tam bu aşamada DİSK'in kaygısını en yetkili ağız olan Kemal Türkler dile getirmiş; CHP'ye güvenoyu verilmesini ve 2. MC'nin engellenmesini sağlamak için genel bir çağrı yapmıştır.³⁸ Bu çağrının sonuçsuz kalması sonucu kurulan 2. MC'ye karşı ilan edilen UDC politikası DİSK içinde iki başlı bir yönetimin oluşmasına yol açmıştır. DİSK üst yönetiminde bir yanda bu politikayı savunan Genel Başkan Kemal Türkler, Genel Sekreter Mehmet Karaca ve Yürütme Kurulu Üyesi Fehmi Işıklar diğer yanda ise dört yürütme kurulu üyesinden oluşan çoğunluk eğilimi ortaya çıkmıştır.³⁹ DİSK Yönetim Kurulunun da bu çoğunluk eğiliminden yana tavır alması sonucu derinleşen krizi aşmak için olağanüstü genel kurula gidilmesi kararı alınmıştır.

DİSK'in Olağanüstü 6. Genel Kurul'u son derece gergin bir ortamda 22-26 Aralık 1977 tarihinde yapılmıştır. Daha önceki kongrelerden farklı olarak bu kongrede DİSK'in kuruluşundan bu yana başkanlık görevi yürüten Kemal Türkler'in karşısında güçlü bir aday çıkmıştır. DİSK'e Türk-İş'ten ayrılarak 11 Haziran 1976'da katılan Genel-İş Genel Başkanı Abdullah Baştürk. Baştürk uzun yıllar Türk-İş içinde Genel-İş'in başkanlığını yapmış olmasının yanı sıra bir ara CHP milletvekili olarak parlamentoda da görev almıştır. Türk-İş içinde CHP yanlısı sosyal-demokrat fikirleri taşıyan eğilimin güçlü temsilcilerinden biri olduğu bilinmektedir. Fakat DİSK'in 10 yıllık efsanevi başkanı Kemal Türkler'in karşısına rakip olarak çıkma gücünü sadece kendi sendikasıyla ya da DİSK içinde sosyal-demokrat eğilimli sendikacılardan almamıştır. Konfederasyon içinde Kemal Türkler ve ekibinin başta UDC politikası olmak üzere, bir dizi sendikacıya dönük tasfiyeci yaklaşımı DİSK üst yönetimine karşı büyük bir rahatsızlık doğmasına yol açmıştır. Abdullah Baştürk hem DİSK içindeki sosyal-demokrat eğilimli sendikacılara hem de Türkler ekibinin uygulamalarından mağdur olan pek çok sol sendikacıya güvenerek başkan adayı olmuştur.

Kongre uzun tartışmalardan dolayı iki gün uzatılmıştır. Son gün yapılan oylamada genel başkanlık için yarışan iki adaydan eski başkan Kemal Türkler 116 oyda kalmış, yeni başkan adayı Abdullah Baştürk ise 204 oy almıştır. Kemal Türkler yönetiminin uygulamalarından rahatsız olan sosyal-demokrat ve bazı sosyalist sendikacılar ittifakı Abdullah Baştürk'ün başkan olmasını sağlamıştır.

Bu kongreyle, DİSK'te 1977'den 1980'e kadar sürecek olan bir "ikili iktidar" durumunun tohumlarını atılmıştır. Bir yanda çiçeği burnunda yeni başkan Baştürk diğer yanda 10 yıllık genel başkanlık görevini kaybeden Türkler...

38 *DİSK Ajansı*, Sayı: 977/99, 30.07.1977.

39 Koç, a.g.e., s. 110.

II. Bölüm: İşçi-sendika hareketinin düşmesinin nedenleri

70'lerin ortalarından 80'li yılların sonuna kadar dozu giderek artan işçi hareketi, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonucu uzun yıllar sürecek olan bir suskunluğa bürünecektir. 1970'li yıllara her yönüyle damgasını vurmuş ve siyasal hayatın şekillenmesinde birinci derecede rol oynamış bir dinamiğin bir geriye çekiliş süreci dahi yaşamadan yenilmesi her yönüyle tartışılması gereken bir olgudur. 70'li yıllardaki işçi eylemlerine göz attığımızda 1974–1980 arasında herhangi bir eşikte işçi hareketinin geriye çekilmediği tersine toplumsal mücadelelerin ana öznesi olduğu gözlemlenebilir. Örneğin darbenin gerçekleştiği yıl olan 1980'deki Tarih Direnişi mücadelenin koca bir şehre yayılması bakımından 15–16 Haziran'ı andırmaktadır.⁴⁰ Bu dönemde yaklaşık yarım milyona ulaşan gücüyle DİSK sınıf hareketinin merkezi konumundadır. Aynı zamanda diğer konfederasyonlara bağlı olan ve yer yer eylemlerin içinde yer alan işçileri kattığımızda hareket eden işçi sayısını ikiye katlamak kolaylıkla mümkündür. Buna bir de bizim burada çalışmadığımız mahallelerdeki yoksul hareketini, köylü ayaklanmalarını ve öğrenci hareketini eklediğimizde, 70'leri, "bir kitle seferberlik dönemi" olarak nitelendirebiliriz. İşte sorun da tam da budur. İşçi hareketi diğer toplumsal hareketlerle ve solla bu kadar kaynaşmışken, ülkenin dört bir yanında grevler direnişler patlak verirken nasıl olur da burjuvazinin ihtiyaçları temelinde gerçekleştirilen bir askeri darbe her şeyi bir anda teslim alabilir? Nasıl olur da 70'lerin büyük yükselişi bir geriye çekiliş süreci dahi yaşamadan bir anda düşebilir?

İlerleyen bölümlerde ele alacağımız noktalar işçi-sendika hareketinin ve solun bir dizi programatik-örgütsel hatasının bu yenilginin yollarını döşediğini açıkça ortaya koyacaktır. 70'lerdeki işçi hareketinin sendikal ekseninde ilerlemesi, dolayısıyla önderliğin sendikacılar tarafından yürütülmesi, okların bu kesime atılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Fakat bu yönetici kastın hangi siyasal oluşum ve partilerden beslendiği? İlişkilerin hangi politik ve örgütsel kanallardan kurulduğu? Bu soruların yanıtı ikinci zanlıyı işaret etmektedir: Stalinist sol. Sendika bürokrasisi ile Stalinist sol işçi hareketinin tüm mevzilerini terk ederek bir anda kayıtsız teslim olmasının baş sorumlusudur.

Ayrıntılara geçmeden 12 Eylül darbesinin ertesindeki bir fotoğrafı hatırlatmak yerinde olacaktır. Bu fotoğraf karesinde darbe sonrası bir dizi muhalif sendikacı askeri savcılığa ifade vermek için kışlaların önüne koşuşturup uzun kuyruklar oluşturmaktadır. Kısa bir zaman öncesine kadar binlerce eylem içinden

40 22 Ocak 1980 tarihinde Tarih'te başlayan mücadele aniden yakın fabrikalara, bölgedeki diğer işletmelere ve tüm İzmir'e yayılmıştır. Gecekondu mahallelerinde oturan yoksul halk, üniversite öğrencileri, işçiler hep birlikte Tarih direnişine destek olmak için harekete geçmişlerdir. 25 Ocak'ta İzmir'de farklı sendikalara bağlı olan işçiler iki saatlik iş bırakma eylemi yapmışlardır. Şubat ayına sarkan mücadelede, polis, işçileri yıldırma için aşırı şiddet kullanarak pek çok kişiyi yaralamıştır. Yüzlerce işçiye dava açılmış ve işten atılmıştır. Tarih'te uygulanan işten çıkarmalar daha sonra Çukobirlik ve Antbirlik gibi işletmelerde de uygulanmak istenmiştir. İşçiler buna karşı hep birlikte mücadele etmenin önemini göstermek için ortak iş bırakma eylemleri yapmışlardır.

Devrimci Marksizm

gelen sendikacılar, işçi sınıfına genel grev çağrısı yapmak yerine askeri savcılar karşısında hazır olda beklemektedir. Stalinist ya da merkezci gruplara bağlı olan bu sendikacılar, militarizme boyun eğerek işçilere itidal çağrısı yaptıklarında bir dönem kapanmış olacaktır.

İşçi hareketinin yenilgisini hazırlayan temel noktalar şunlardır:

—Sendika bürokrasisi ve Stalinist solun militarizm korkusu ve CHP tutkusu.

—Sendika bürokrasisi ile Stalinist solun flörtü.

—Faşizme karşı mücadeledeki zafiyet.

—Sendika bürokrasisinin yozlaştırıcı etkisi

—Kitleler arasında geçiş programı ekseninde faaliyet yürütecek bir *Devrimci İşçi Partisi*'nin inşa edilememesi.

Sendika bürokrasisinin militarizm korkusu ve CHP tutkusu

Türkiye'deki sol hareketin ve sendikacılığın tarihinde militarizmle ilişkiler her zaman en çetrefilli konudur. Yalnızca darbe ortamlarında değil normal zamanlarda da bir dizi sol anlayış militarizmden medet ummayı sürdürmüştür. Örneğin 27 Mayıs 1960 darbesinin sola ve işçi hareketine belirli zorunluluklardan hayırlı davrandığından daha önce söz etmiştik.⁴¹ Bu süreçten sonra "ordu-geçmiş elele" sloganı etrafında 27 Mayıs benzeri bir darbeye duyulan sempati 12 Mart 1971'e kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra burjuvazi işçi sınıfıyla çelişkisini parlamenter sınırlar içinde çözemediğinden orduyu göreve çağırmıştır. TSK ise gerçek karakterini bir kez daha ortaya koyarak burjuvaziye bağlı en zinde kuvvet olduğunu bir kez daha göstermiştir. Bu süreçte DİSK yönetiminin verdiği demeci hatırlatmak yeterlidir.⁴² 12 Mart Darbesi'nin "iyi huylu" olmadığını zamanla anlayabilen DİSK yöneticileri, darbeye lanet okumak dışında herhangi bir tutum almamışlardır. 1960-1970 arası militarizme karşı duyulan sempati, 1970-1980 arası bir korkuya dönüşmüştür. Bu konuda bir dizi örnek var. Çarpıcı iki tane-sini vereceğiz. Birincisi hükümet ve ordunun elele 1974 yılında gerçekleştirdiği Kıbrıs işgaline karşı DİSK yönetiminin takındığı tavrıdır. DİSK yöneticileri bu savaşın bir işgal anlamına geldiğini Kıbrıslı ve Türkiyeli emekçilerin bundan bir çıkarları olmadığını ilan ederek genel greve gidecekleri yerde savaş naralarının en güçlü destekçileri olmuşlardır.⁴³ DİSK Kıbrıs savaşı için toplanan bağış kampanyasının aktif katılımcısıdır. İkinci örnek ise bu yazının ikinci bölümünün son

41 Cenk Ötküner, a.g.m. s. 120-121.

42 7. dipnota bakınız.

43 *DİSK V. Dönem Çalışma Raporu (1973-1975)* "Politik Gelişmeler" bölümü "Türkiye ve Kıbrıs" alt başlığıyla başlar ve burada Ecevit hükümetinin ve TSK'nın ortak tezleri sıralanır. Bu satırlar resmi devlet görüşlerinin kesilip yapıştırması izlenimi doğurmaktadır. Merak edenler için: a.g.e., s. 9-15.

paragrafındaki satırlardır. Yüzbinleri harekete geçirme gücü olan bir örgütlenme aynı anlayışın esiri olarak kendisini ortadan kaldırarak işçi hareketine çok ağır kayıplar verdirecek askeri darbeye en ufak bir ses çıkarmamıştır. “12 Eylül Darbesi’ne kim karşı geldi ki sendikacılar gelsin” yaklaşımı kesinlikle kabul edilemez. Şunu iddia etmekteyiz. Türkiye solu ve sendikal hareket tarafından 1960’da “iyi huylu” olarak nitelendirilen ve desteklenen militarizmin, 1971’de tekrar ortaya çıktığında önce “iyi” sonra “kötü huylu” değerlendirilmesi, 1980’de işe bütün bedeni saran daha kötü bir ura dönüşmesine karşı herhangi bir tedbir alınmaması onaylanamaz. Burjuvazinin ihtiyaçları temelinde yapılan orduların komuta kademelerinin adımlarından medet ummak, bu kesimlerin uygulamalarından nemalanmaya çalışmak tümüyle hatalı bir tutumdur. Sendika bürokrasisi ve Stalinist sol, hatalı program anlayışları nedeniyle militarizmle ilişkilerini doğru temele oturtamamışlardır. Bu büyük hatanın faturasını başta kendileri sonra da işçi sınıfı ödemiştir.

Yenilginin bir diğer nedeni ise CHP’ye karşı başta duyulan platonik ilginin sonraları saplantılı bir ilişkiye dönüşmesidir. Bu ilişki zamanla öyle saplantılı bir hal almıştır ki taraflardan baskın olanı, CHP, defalarca bu ilişkiye ihanet ettiği halde sendika bürokrasisi ısrarla peşinden gitme tutumunu sürdürmüştür. 1969 seçimlerinde TİP’in hayal kırıklığı yaratması ve bunun ardından 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası ile kapatılması DİSK bürokrasisini CHP’ye yaklaştırmış ve bu yakınlık 12 Eylül 1980 Askeri Darbesine kadar zaman zaman yara alsa da hiç kaybolmamıştır. 1977 yılında yapılan genel seçimlerde de tıpkı 1973 yılında olduğu gibi DİSK yönetimi CHP’yi desteklemiştir. Fakat bu desteğin koşulsuz ve sınırsız bir destek olduğunu iddia etmek doğru değildir. Seçimlerde CHP’nin desteklenme politikası, 1973 tarihinde 12 Mart Rejiminden kurtulmak, 1977 yılında ise 2. MC’nin yeniden iktidar olmasını engellemek nedeniyledir. Bu gerekçelerle birlikte DİSK, seçimlerden başarıyla çıkacağını varsaydığı CHP’ye sonradan uygulatmak üzere kendi politikalarını önermeyi ihmal etmemiştir. DİSK’in bu döneme damgasını vuran temel politikaları, Türk Ceza Kanununun 141 ve 142. maderinin değiştirilmesi, DGM’lerin kapatılması, 1 Mayıs’ın resmi bayram olarak kabul edilmesi, sendikal örgütlenme önündeki engellerin ve lokavt hakkının kaldırılması bir öneriler demeti halinde kamuoyuna duyurulmuştur.

1977 yılının sonunda yapılan Olağanüstü 6. Genel Kurul’dan sonra DİSK içinde CHP yönelişi sorgulanmaya başlanmıştır. 1978 Ağustos başında Ören’de yapılan toplantıda DİSK içindeki sorunlar ve CHP ile ilişkiler masaya yatırılmıştır. Bu toplantıdan sonra ortaya çıkan bildiri de DİSK’in bütünlüğünün korunması ve CHP’nin işçiler ve halk yarına olan uygulamaların desteklenmesi kararı alınmıştır. CHP’nin işçiler aleyhine olan bazı politikalarına karşı ise daha aktif mücadele edilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁴

CHP cephesinde ise DİSK’e dönük ikili bir politika yürütülmüştür. 1973 ve

44 *Cumhuriyet*, 6 Ağustos 1978, s. 8.

Devrimci Marksizm

1977 yıllarındaki genel seçimlerde DİSK'in desteğinden son derece memnun olan CHP, iktidarı döneminde ve sonrasında DİSK ile yakın ilişkiler geliştirmekle birlikte kendini bununla sınırlamayıp Türk-İş'le DİSK'in işbirliğine girmesini önermiştir.⁴⁵ Ecevit DİSK kadar Türk-İş'i de gözetmiş iki yapının ortak desteğini almaya ihtiyaç duymuştur.

Diğer yandan DİSK ile CHP arasındaki yakın ilişki her zaman sorunsuz ilerlememiştir. Özellikle 5 Ocak 1978 tarihinden 1979 yılı sonuna kadar, CHP ve 11 farklı milletvekilinin desteğiyle kurulan hükümet döneminde, DİSK ile CHP arasındaki ilişkiler gerilmiştir. DİSK'in artan çatışmalı ortamın sorumlusu olarak milliyetçi kesimleri sorumlu görmesi ve bunu protesto etmek için yaptığı bazı eylemler, CHP hükümeti tarafından yasa dışı ilan edilmiştir. Örneğin 16 Mart 1978 tarihinde İstanbul Üniversitesi'nin önünde atılan bir bomba sonucu öldürülen öğrenciler için DİSK yönetimi, 20 Mart 1978 tarihinde "Faşizme İhtar" adı altında iki saat süreyle iş bırakma eylemi kararı almıştır. Ecevit bu eylemin yasa dışı olduğunu belirterek; "Kimsenin önünü ardını düşünmeden giriştiği sorumsuzcu eylemler veya çalımlar yüzünden demokrasimizin ağır tehlikelere düşmesine göz yumamayız"⁴⁶ açıklamasını yapmıştır. Bu açıklamadan sonra eyleme katıldıkları tespit edilen 104 işçi tutuklanmıştır.⁴⁷ Bu olaydan sonra ikinci gerilim noktası ise 1978 ve 1979 yılındaki 1 Mayıs kutlamalarına ilişkindir. 1978 1 Mayıs'ı 1977'deki katliamından bir yıl sonra son derece gergin bir ortamda yapılmış, CHP Taksim Meydanı'nı gösteri alanı olarak vermek istememiştir. 1979 yılında ise 1 Mayıs kutlamalarının İstanbul Taksim'de yapılmasına izin verilmemiştir. 1976'da ve 1977'de 1. MC iktidardayken gösterilen 1 Mayıs'larının aktif destekçisi ve katılımcısı olan CHP'nin, kendi iktidarında kutlanmak istenen 1 Mayıs gösterilerine dönük bu tutumu, DİSK yönetimi tarafından şu şekilde eleştirilmiştir:

"1976 ve 1977 1 Mayıs'ları MC iktidarı döneminde kutlanmıştır. Bu iki kutlamada CHP, MC'ye karşı yürüttü muhalefet gereği yer almıştır. Demokratik hak ve özgürlükleri genişletme vaadi olan bir siyasi partinin bu törenlere demokrasiye içtenlikle inandığı için mi yoksa propaganda için mi katıldığı 1978 ve 1979 1 Mayıs'larında açıkça ortaya çıkmıştır. Muhalefette demokratik hak ve özgürlüklerin genişletilmesini savunan, 'Batı Avrupa'da ne kadar, özgürlük varsa bizde de o kadar olacak' diyen bir partinin muhalefetten iktidara geçmesiyle görüşlerinde meydana gelen 180 derecelik değişme asgari siyasi ahlak değeri ile bağdaştırılmaz. CHP ağırlıklı iktidarın 1978 1 Mayıs'ında 1 Mayıs alanına izin verirken yarattığı güçlükler, 1979'daki tavrı CHP'nin demokrasiye olan inançsızlığını göstermiştir."⁴⁸

Her sorunlu ilişkide görülebilecek bu tür çatışmalar işin özünü değiştirme-

45 *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1976, s. 1.

46 *Milliyet*, 21 Mart 1978, s. 1.

47 *Cumhuriyet*, 22 Mart 1978, s. 1.

48 *DİSK Aylık Yayını*, 3 Mart 1977, s. 7-8.

mektedir. DİSK bürokrasisinin sistematik olarak bir burjuva partisi olan CHP'yi desteklemesi ve CHP'nin iktidar olanağını yakaladığı zamanlarda kendi karakterine uygun davranması, işçi sınıfı içinde ciddi bir güvensizlik doğurmuştur. Sendika yönetimleri tarafından alternatif olarak önerilen CHP'nin uygulamada Adalet Partisi'ni aratmayan tavrı işçi sınıfının mücadele gücünü kırarak, siyasal bilincinin ve eyleminin gerilemesine neden olmuştur.

Sendika bürokrasisi ile Stalinist solun flörtü

Sendika bürokrasisi CHP'ye karşı saplantılı bir tutku barındırırken bir yandan da Stalinist solla da flört etmektedir. Bu ilişki o kadar içli dışlı bir hal almıştır ki yer yer sınırlar belirsizleşmekte, ilişki son derece dolambaçlı bir hal almaktadır. DİSK bünyesinde bulunan bazı sendikaların farklı siyasi grupların etkisi altında olduğu ve bunlardan bazılarının DİSK politikalarını belirlemede etkin söz sahibi olduğu bilinmektedir. DİSK'e bağlı sendikalardan Maden-İş, Bank-Sen, Gıda-İş, Turizm-İş, Basın-İş, Yeraltı Maden-İş ve Dev Maden-Sen'de farklı grupların etkin çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir. Bu gruplardan DİSK politikalarını belirlemede söz sahibi olan en önemli iki siyasi eğilim, TİP ve TKP'dir. İşçi hareketinin yükselişinin temellerini sıraladığımız birinci bölümde bu iki partinin DİSK'in politikalarını belirlemedeki rolleri üzerinde kabaca durmuştuk. Şimdi işçi hareketinin yenilgisinin en önemli nedenlerinden biri olarak gördüğümüz bu anlayışların yarattıkları tahrip edici etkiyi ortaya koyacağız.

13 Şubat 1967 tarihinde kurulan DİSK'in kurucuları arasında 1. TİP'in kuruluşunda bulunan çeşitli sendikacılar bulunmaktadır. Örneğin TİP kurucuları arasında yer alan sendikacılar, Kemal Türkler, Rıza Kuas, Kemal Nebioğlu ve İbrahim Güzelce DİSK'in kurulmasında da yer almışlardır.⁴⁹ Bu sendikacılar Türk-İş'in "partiler üstü politika" yaklaşımını son derece sert şekilde eleştirmişlerdir. Türk-İş'li yöneticiler ise TİP'li sendikacıların DİSK'in kuruluşunda yer aldığını dolayısıyla işçi sınıfının bağımsız çıkarlarına hizmet etmediklerini ileri sürmüşlerdir.

1969 seçimlerinde TİP'i destekleyen DİSK'li idareciler, 12 Mart Askeri Müdahalesi sonucu Anayasa Mahkemesi ile kapatılması kararı alınan TİP'e sahip çıkmamışlardır. DİSK'i kuran kadroların TİP'le bu kadar yakın ilişki içinde oldukları halde kendi partilerinin kapatılmasına karşı ciddi bir muhalefet örgütlememeleri bu sendikacıların bütünüyle bir partinin güdümünde oldukları iddiasını boşa çıkarmaktadır. Zaten DİSK darbe dönemini bitiren 14 Ekim 1973 seçimlerinde de başka bir sosyalist partiyi değil CHP'yi desteklemiştir. Yine aynı şekilde 5 Haziran 1977 seçimlerinde 2. TİP var olduğu halde CHP'ye oy verme çağrısı yapılmıştır. DİSK'li sendikacılar 1969 Genel Seçimleri'ndeki başarısızlığın ardından 12 Mart 1971 Muhtırası ile TİP'le aralarına mesafe koyma ihtiyacı duy-

49 Sadun Aren, *TİP Olayı, 1961-1971*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 31.

Devrimci Marksizm

muşlardır.

DİSK'li sendikacıların TİP ile 12 Mart 1971 döneminde kopan bağları 1975 yılında yeniden ortaya çıkan 2. TİP döneminde yeniden kurulmaya çalışılmıştır. 1. TİP'in 1965'deki başarısını tekrarlama hedefindeki yeni TİP, bir yandan DİSK içinde Gıda-İş ve Turizm-İş sendikaları aracılığı ile faaliyet yürütmeye çalışırken diğer yandan yeni genel başkanı Behice Boran aracılığıyla önerilerini dile getirmeye çalışmıştır. 6. Olağanüstü Genel Kurul'da söz alan Behice Boran; "DİSK'in sınıf sendikacılığı anlayışının kaynağında TİP vardır, ilerici sendikal hareket kriz içinde, görüş ayrılıkları arasında taraf olacak değilim yüzeydeki görüntüleri alt-yapıdaki özü yakalamaya çalışacağım"⁵⁰ dedikten sonra, hem DİSK'in sosyal-demokrasiyi destekleme politikasının nedenini hem de kendi iç ilişkilerini şu şekilde değerlendirmiştir:

"Türkiye İşçi Partisinin önce iç mücadelelerle sarsılması sonra 12 Mart balyoz hareketi ile kapatılması burjuvaziye kolladığı fırsatı verdi. Tüm ilerici demokrat hareketleri özellikle işçi sınıfının sosyalist hareketini etkileyen odak olan parti ortadan kalkmış meydan burjuva reformizmine boş kalmıştı. Burjuva reformizmi -sosyal demokrasi- serpilip boy attı. İşçi sınıfının direnci kırılmadı 12 Mart döneminde. Kitlelerin kapitalist düzene karşı demokratik doğrultuda tepkisi devam etti. 12 Mart döneminden ülke bu anlamda daha sola kaymış olarak çıktı. Ama bu uyanış ve kayış işçi sınıfının partisinin yokluğunda sosyal demokrasi-den başka bir çıkış bulamadığından oraya yöneldi ve öyle biçimlendi. Bu kayış ve biçimleniş DİSK hareketinde de kendisini gösterdi... bir başka unsur da sendikayı parti yerine koymak, ona parti görevlerini yüklemek olmuştur. Oysa ne kadar politikleşirse politikleşsin hiçbir sendika veya sendikalar topluluğu politik partinin yerini alamaz onun işlevlerini yerine getiremez... İşçi sınıfının mücadelesinin nasıl yürütüleceğini, işçi sınıfının bağımsız partileri belirler. Sendikayı parti yerine koymak, ondan partinin işlevlerini beklemek bilimsel sosyalizmde mutlaka önlenmesi gereken önemli bir sapma sayılır."⁵¹

Behice Boran DİSK'in CHP'yi destekleme nedenini 12 Mart rejimi döneminde başka bir alternatifin olmamasına bağlamaktadır. Boran'ın konuşmasında sendikanın parti işleviyle görülmesinin bir "sapma" olduğu saptaması DİSK'in 1975-77 yılları arasında yönetimine damga vuran TKP'nin uygulamalarından kaynaklanmaktadır.

1975 yılının Mayıs ayında gerçekleşen V. Genel Kurul'da Kemal Türkler'in yönetiminde genel sekreterliğe İbrahim Güzelce seçilmiştir. Gerek Güzelce'nin bir yıllık genel sekreterlik dönemi gerekse de ondan sonra bu görevi üstlenen Mehmet Karaca döneminde DİSK, TKP'nin etkisine girmiştir. V. Genel Kurul'dan hemen sonra gündeme gelen, TCK'nın 141. ve 142. maddeleriyle ve DGM'lerle mücadele, "Sınıf ve Kitle Sendikacılığı" anlayışı ile "Ulusal Demokratik Cephe"

50 *Yürüyüş*, Sayı 142, 27 Aralık 1977, s. 8-9.

51 *Yürüyüş*, Sayı 142, s. 9.

yönelişi, bazı sendika yönetimlerinde TKP çizgisini benimsemeyen sendikacıların üzerinde baskı kurulması hatta tasfiye edilmeleri bu iddianın kanıtı olarak gösterilmektedir.⁵² Bu dönemde çıkan TKP yayınları bu iddiaları doğrular niteliktedir. Örneğin TKP'nin merkez yayın organı olan *Atılım* 1975 yılının başından itibaren işçi hareketini ve DİSK'i değerlendiren yazılar yayınlamaya başlamıştır. Bu yazılarda işçi sınıfının gerçek partisi olarak TKP gösterilmekte ve DİSK yöneticilerinin de CHP eğilimindeki bazı sendikacılara teslim olmadan bu tespiti kabullenmeleri istenmektedir.⁵³ TKP'nin etkinliğini artırdığı iddia edilen DİSK V. Genel Kurulu'ndan hemen sonra yapılan değerlendirmeler bunu kanıtlar niteliktedir. TKP yayınında bu kongreyi şu şekilde değerlendirmiştir:

“DİSK'in 5. Kurultayı Türkiye işçi sınıfının uluslararası işçi hareketiyle bağlarının gittikçe güçlendiğini proletarya enternasyonalizmi ilkelerine bağlılığını dünyaya gösteren bir forumdu. Bu foruma uluslararası işçi sendikacıları temsilcileri katıldı... DİSK 5. Kurultayının önemli bir yönü de faşist saldırılara karşı azılı gerici karması hükümetin NATO'culuk politikasına karşı olmasıdır. Halktan yana demokratik bir hükümet için tüm ilerici güçlerin eylem birliğini istemesidir. Bu olumlu gelişme TKP'nin ileri sürdüğü somut savaş belgelerinin işçi sınıfı ve devrimci güçler arasında yansıdığı gerçeğini gösteriyor. TKP Marks'çı Lenin'ci ilkeler doğrultusunda, somut hedefler uğrunda tüm anti-emperyalist, anti-faşist güçlerin birliğini sağlamaya çalışıyor... Bugün gerici faşist karması hükümete karşı ve halktan yana demokratik bir düzen için savaşta tüm ilerici güçlerin örgütlerin güç birliğini sağlamak tarihsel bir zorunluluktur.”⁵⁴

1977 yılı başında DİSK yönetimi genel seçimlere ilişkin tavrını açıklamadan önce TKP'nin CHP'nin 23. Kurultayı'nı değerlendirmesi göze çarpmaktadır. Bu yazıda CHP'nin programında, “bir burjuva demokratik düzen yaratmak, toplumun gelişmesine katkıda bulunmayan büyük sermaye kazançlarını engellemek, toprak reformu” gibi maddelerin öneminden söz edildikten sonra; “CHP programı, aşırı gerici ve faşist politikacılardan kurulu bugünkü hükümet programından ileridir”⁵⁵ denilmektedir. 1 Mayıs 1977 tarihinde çıkarılan broşürde 1 Mayıs'a katılmanın öneminden söz ettikten sonra, seçimlere katılmanın öneminden ve bazı partilere oy vermemek gerektiğinden söz edilmektedir. TKP kendi yandaşlarına ve kamuoyuna, AP, MHP, MSP, CGP ve DP adaylarına oy verilmemesi çağrısı yapmaktadır.⁵⁶ Bu çağrıda daha önce gerici partilere göre ilerici bir programı olduğu iddia edilen CHP yer almamaktadır. Bu yorum daha önce ilerici olduğu işaret edilen CHP'ye oy verilebileceği anlamına gelmektedir. Zaten aynı broşürün ilerleyen sayfalarındaki şu ifadeler TKP'nin CHP'ye verdiği destek politikasını açıkça or-

52 Koç, a.g.e., s. 110.

53 *Atılım*, Sayı: 1 (13), Ocak 1975, s. 6.

54 *Atılım*, Sayı: 6 (18), Haziran 1975, s. 2.

55 *Atılım*, Yıl: 4, Sayı: 1 (37), Ocak 1977, s. 4.

56 *Atılım*, Yıl: 4, Sayı: 5 (41), Mayıs 1977, s. 1.

Devrimci Marksizm

taya koymaktadır: “Seçimlerde örneğin CHP’nin çoğunluğunu sağlaması ya da oylarını artırması bu partinin seçim yarışında ötekileri geçmesi olmayacak, tüm ulusal demokratik güçlerin işçi sınıfının ve halkımızın gerici faşist güçleri yenilgiye uğratması anlamını taşıyacaktır.”⁵⁷

TKP ile DİSK yönetimi arasında 1975 yılındaki V. Olağan Genel Kurul’la başlayan politik ve örgütsel ilişkiler 1977 yılının sonundaki Olağanüstü 6. Genel Kurul’da TKP’ye yakınlığı ile bilinen Kemal Türkler ve ekibinin yerine Abdullah Baştürk’ün seçilmesiyle tersine dönmüştür. Baştürk göreve gelir gelmez “sosyalizm” söylemine sarılmış ve her fırsatta DİSK’in hedefinin “bağımsızlık ve sosyalizm” olduğunu belirtmiş; “İşçi sınıfı içinde sosyalist bilincin yaygınlaştırılacağını ilan etmiştir.”⁵⁸ DİSK’in bundan önceki dönemine damga vuran temel politikalarından (UDC, Sınıf Kitle Sendikacılığı, TCK’nın 141. ve 142. maddeleriyle mücadele, 1 Mayıs’lara verilen önem) vazgeçilmemiş bu politikalar sürdürülmeye özen gösterilmiştir. Örneğin DİSK yönetiminin aylarca çift başlı bir görüntü sağlamasına yol açan (Daha önce de belirttiğimiz üzere DİSK Yürütme Kurulu’nda, bir yanda Kemal Türkler önderliğinde UDC’yi savunan 3 yönetici diğer yanda buna muhalefet eden 4 yönetici vardı) “UDC krizi” Olağanüstü 6. Genel Kurul’da alınan bir kararla şu şekilde çözümlenmiştir:

“Ülkemizin bunalımdan kurtulması, ulusal bağımsızlığımızın sağlanması, tekelin egemenliğinin her alanda kırılması, halktan yana temel ekonomik dönüşümlerin gerçekleştirilmesi, her türlü faşist girişimin saf dışı edilmesi, demokratik hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi için;

Katılanların birbirlerinin örgütsel bağımsızlığına ve görüşlerine saygı duyma, kitlesel eylemleri esas alma, eşit haklara saygı gösterme ilkesini gözeterek, bu genel çerçevede anlaşılan, tüm ulusal, ilerici, demokrat yurtsever örgüt ve güçlerin anti-faşist, anti-emperyalist ve anti-tekelleme cephede savaşım birliğinin kurulmasının, böyle bir cephenin kurulması için DİSK’in üzerine düşen tarihsel ve sınıfsal görevini kendi örgütsel bağımsızlığından ve ilkelerinden en küçük bir taviz vermeden, işçi sınıfının birliğini, özellikle DİSK çatısı altında sendikal birliğini gözeterek, faşizme emperyalizme ve tekellere karşı olan tüm sendika, parti, dernek, meslek örgütü ve kişilerle ikili ve çok yönlü ilişkilere vakit geçirmeden gidilmesini,

Bu kararın gerçekleşmesi için DİSK karar organlarının görevli kılınmasını karar altına alır.”⁵⁹

Bütün bu somut olgular başta iddia ettiğimiz yargıyı doğrular niteliktedir. Sendika bürokrasisi ile Stalinist sol son derece yakın ilişkiler içindedir. DİSK’in bu döneme damgasını vuran en temel politikaları başlangıçta TİP’in sonradan TKP’nin yayın organlarında önceden tartışılmakta, sonra da sendika organlarında

57 *Atılım*, Yıl: 4, Sayı: 5 (41), Mayıs 1977, s. 3.

58 *DİSK Aylık Yayını*, Sayı: 1 (39), Ocak-Şubat-Mart 1978, s. 26.

59 *DİSK Aylık Yayını*, Sayı: 1 (39), Ocak, Şubat, Mart, 1978, s. 15.

karar altına alınarak hayata geçirilmektedir. Bir siyasi parti veya oluşumun herhangi bir sendika içinde faaliyet göstermesine diyecek bir şey yok. Kendine sınıf siyaseti yürütmeyi amaç edinmiş olan her siyasi oluşum önerilerini sendikalara, her tür işçi öz örgütlenme ortamına getirme hakkına sahiptir. Hatta siyasi grup ve partilerin sözü edilen ortamların yönetimlerinde yer alması ve diğer işçileri kendi politikaları doğrultusunda etkilemeleri teşvik edilmelidir. Bununla temel hedef proleter devrimci fikirlerin hâkim kılınmasıdır. Buna işçi demokrasisini sonuna kadar işleterek sınıfın değişik akımlarının görüşlerinin birbirlerini ikna etmelerine olanak tanıyarak ulaşılabilir. Bu zeminlerde gerçekleşen bütün bu provalar devrimin ertesindeki işçi iktidarlarına hazırlanmanın ön adımlarıdır. Fakat kendi yapılarının çıkarlarını farklı işçi yapılarının ilişkilerine dayatarak bunların yozlaşmalarına yol açanlar belki kısa vadede bir çıkar elde etmiş gibi görünse de uzun vadede işçi sınıfına en büyük ihaneti yapacaklardır. 1970'li yıllar boyunca TKP kadrolarının DİSK yönetimleri içindeki tavırları göz önünde bulundurulduğunda tasfiyecilikle bezenmiş bir tür bürokratik ultimatoculuğun işçi demokrasisini ortadan kaldırdığı gerçeğiyle karşı karşıya kalırız. Bu süreçte DİSK'te pek çok kesimin tepkisini çeken tasfiyeler yapılmıştır. Bu uygulamalar sosyalistlerin işçi sınıfı gözündeki inandırıcılığına ciddi darbeler vurmuştur. Bir siyasi örgütün sendikaları işçi sınıfının faydalanacağı bir ova olarak görmesi başkadır o ovayı kendi arka bahçesi olarak tanımlayarak özel mülkü gibi davranması başka. Sendikalar ya da işçi öz örgütlenmeleri hiçbir grubun ya da partinin özel mülkü olmamalıdır. Bütün bu alanlar Lenin'in deyişiyle "sosyalizmin okullarıdır." 70'lerde DİSK bir dizi siyasi çevre için, ortak mücadele verilmesi gereken bir bahçe olarak değil mutlaka sahip olunması gereken bir özel mülk olarak algılanmıştır. Bu nedenle DİSK'te şiddetli iç çalkantılar hiç eksik olmamıştır. Bu durum işçi sınıfında sosyalist çevrelere karşı ciddi bir güven bunalımı yaratmıştır.

Devlet Güvenlik Mahkemeleriyle Mücadele gündemden düştükten bir süre sonra 1 Mayıs'ın devlet güçlerince proveke edilerek yasaklanması ve UDC'nin programatik sakatlığının yanı sıra az önce söz ettiğimiz gelişmelerden ötürü tasfiyeciliğin dayanak noktası olması, CHP'nin işçi sınıfına işçilerin haklarını koruyacak bir adres olarak gösterilmesi, sendika içi demokrasinin dilerde hoş bir seda olarak kalması DİSK'in 1978-1980 yıllarını içe büzüşerek geçirmesine neden olmuştur. Ülkenin dört bir yanında işçi eylemleri olmaktadır. DİSK bunlar üzerinde etkilidir. Fakat bu etki saman alevi gibi parlayıp sönmekte ülke gündemini etkilememektedir. 1979 yılına kadar DGM'lere karşı mücadele, 1 Mayıs, UDC diyerek ülke gündemine müdahale eden DİSK, bir dizi iç karışıklığın da etkisiyle gündemden düşen bu politikaların yerini alacak ve kitleleri sürükleyecek genel politikalar üretememekte, geleneksel politikalarını ülke gündemine sokamamaktadır. 1980 yılına gelindiğinde büyümesine büyüyen bir oluşum vardır. Fakat bu dev yapı sağlıklı gelişim gösteremeyen obez bir çocuğu andırmaktadır. Gövde hantallaşarak büyürken onu sağlıklı bir egzersize yönlendirecek irade or-

tada yoktur.

Faşizme Karşı Mücadeledeki Zafiyet

70'li yıllarda yükselen faşizm, işçi hareketinin yenilgisini hazırlayan en önemli etkenlerden biridir. 1960'larda yeniden canlanan, 1970'li yıllarda palazlanan faşizm, bu dönemde siyasi bir alternatif olarak gündemdeki yerini almıştır. Türkiye'deki faşist hareketin gelişimini önemli ölçüde etkileyen faktör, Türkiye rejimine özgü şekillenen siyasi bunalımın ürünü olmasıdır. *Komünizmle Mücadele Dernekleri*'nin ardılı MHP'nin bir çete hareketi olarak şekillendikten sonraki ilk hedefi, sosyalist hareketi yıldırmaaktır. İlk saldırılar başlangıçta sosyalist öğrencilere ve aydınlara yönelmiştir. Bundan hemen sonra faşist çetelerin eylemleri yükselen işçi hareketinin önündeki en önemli sorunlardan biri olacaktır. Bu süreçte faşist hareket klasik modeline yakınlaşmıştır. Burjuvazinin kendi parlamenter rejiminin sınırları içinde mevcut krizi aşmadaki yetersizliği işçi hareketinin yükselişinden duyduğu derin endişe faşist harekete yol verilmesini hızlandırmıştır. Bilindiği gibi faşizmin en büyük amacı işçi sınıfının örgütlü gücünü parçalamak, onun kazanılmış haklarına saldırmaktır. Türkiye burjuvazisi bir meşruiyet krizi yaşadığı 1970'li yıllar boyunca yükselen işçi hareketinin önünü kesmek için ülkücü-faşist güçleri seferber etmiştir. Bu güçlerin amacı bağlı buldukları sermaye gücünün hâkimiyetini sağlamlaştırmak için işçi sınıfı örgütlerine, direnişlerine saldırmak, grevlerin başarısızlıkla sonuçlanması için var güçleriyle mücadele etmektir. Böylece işçi muhalefetinin kırılması ve düzenin bekasının sağlanmasıdır amaçlanan. 70'li yıllar boyunca ülkücü-faşist hareket işçi hareketine sayısız saldırı düzenlemiştir. Ayrıca sol hareketin sivri ucu devrimci öğrencilerin öldürülmeleri, Maraş, Çorum gibi illerde kitlesel katliamlar düzenlenmesi de ülkücü-faşist çeteler tarafından gerçekleştirilmiştir. Ülkücü-faşist güçler, küçük burjuva işsiz yığınlarını milliyetçilik bayrağı altında toparlamayı, onları komünist, öğrenci, köylü, işçi eylemlerinin üzerine salmayı ve bu yolla işçi sınıfına zarar vermeyi hedeflemişlerdir. Böylece işçilerin örgütlü gücü kırılacak, atomize edilecek ve rejimin içinde bulunduğu siyasi krizin üstü örtülecektir.

Türkiye'deki sendika bürokrasisi ile TKP'nin, amacı işçi sınıfının örgütlü gücünü kırmak olan faşist harekete yanıtı, "Ulusal Demokratik Cephe" stratejisi olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz üzere, UDC dönemin TKP'si tarafından DİSK yönetimine önerilmiştir. Kabaca bakıldığında yükselen faşist harekete karşı merkezi-toplu bir seferberlik öneren bu perspektifin tek geçerli politika olduğu düşünülebilir. Oysa bu öneri işçi sınıfının devletten ve burjuvaziden bağımsız tavır almasını değil, devleti kuran ve sonrasında burjuvazinin has partilerinden biri haline gelen CHP'ye yedeklenmesini önermektedir. Stalinist "Halk Cephesi" anlayışından devşirilen UDC, tıpkı dünya çapındaki diğer "Halk Cephesi" örneklerinde de görüldüğü gibi, işçi sınıfına sınıf işbirliğini dayatmaktadır.⁶⁰ Faşizme

⁶⁰ Bu konuda doyurucu bir kaynak olarak Troçki'nin "Faşizme Karşı Mücadelesi"ne bakılabilir.

karşı mücadele, işçi sınıfı merkezli bir hatta örülmesi gerekirken, UDC önerisi CHP'yi öne çıkarmakta işçi sınıfının siyasal bilincinin körelmesine neden olmaktadır. Emekçi kitleler CHP'nin düzenin bekasından başka hiçbir işlevi olmadığını gördüklerinde kendilerine CHP'yi öneren UDC politikasının bir safsatadan ibaret olduğunu anlayacaklar ve bunun için koparılan yaygaraya anlam veremeyeceklerdir. Zaten "70'li yılların ikinci yarısında faşizmin yükselişi" diye bir olguyu tespit etmek bile bunu alt etmek için öngörülen politikanın yetersizliğine işaret etmektedir. Faşizme karşı mücadeleyi işçi sınıfının en mücadeleci sendikası olan DİSK etrafında örgütleme ve bunu genel bir cepheye yaymak yapılacağı yerde CHP yanılmasıyla kitleler aldatılmıştır. Ayrıca DİSK içinde önemli etkiye sahip sol grupların tüm enerjilerini birbirlerini karalamaya ve tasfiye etmeye harcamaları faşizmin ekmeğini yağ sürmüştür. Bununla birlikte DİSK'in temel politikası olan "MHP'nin ve Ülkü Ocakları'nın kapatılması talebi gerekli olmakla birlikte eksik bir taleptir. DİSK yönetimi CHP'ye her fırsatta MHP'nin ve yan örgütlerinin kapatılmasını önerirken son derece pasif bazı anti-faşist eylemler gerçekleştirmiştir. "Faşizmi Tel'in Mitingleri", kısa süreli iş yavaşlatmalar ya da birkaç günlük iş bırakmalar, faşizm gibi işçi sınıfının kanını emmeye hedefleyen bir harekete gerekli cevabı vermekten uzaktır.

Oysa bürokrasinin engelleyici tutumu olmasaydı yükselen faşist harekete karşı başlangıçta belirli bölgelerde işçilerden oluşan "Direniş Komiteleri" kurulabilirdi. Ardından bu komiteler ülke çapında genelleşerek "İşçi Milisleri" halini alabilirdi. Sonra bu organlar halkın değişik katmanlarını içerecek şekilde genişletilebilir, faşizme karşı mücadeleyi burjuva iktidarını yıkmayla birleştiren bir hedefle örülebilirdi. Bu yapıların kitle seferberlik organlarının nüveleri haline gelmeleri faşizmin başının ezilmesini sağlayabileceği gibi işçi sınıfının iktidarının yollarını döşeyebilirdi. Fakat bunun için en başta UDC gibi Stalinist aşamalı devrim anlayışından beslenen ve her tür sınıf işbirliğine açık bir politika terk edilmeliydi. Şayet bu ucube politikanın yerini demin kısaca özetlediğimiz temelde yürütülecek bir "Birleşik İşçi Cephesi" taktiği alsaydı işçi sınıfının ileriye doğru atılmasının kanalları açılabilirdi.

Faşizme karşı işçi sınıfı merkezinde sistematik bir sürekli eylem perspektifinden uzak durmak, ülkücü faşistlerin işçiler üzerindeki saldırılarının artmasına neden olmuştur. Bu durum işçi sınıfında ciddi bir endişe yaratmıştır. 12 Eylül 1980 Darbesi geldiğinde işçi sınıfının bu kadar kolay teslim olmasının bir nedeni de ülkücü-faşist terörün yarattığı şiddet ortamıdır.

Sendika bürokrasisinin yozlaştırıcı etkisi

Bu yazının konusu sendika bürokrasisi olgusunu teorik temelleriyle incelemek değil. Dolayısıyla burada sendika bürokrasisinin genel olarak ne ifade ettiği, nasıl şekillendiği, kendisini nasıl yeniden ürettiği gibi tartışmalara girmeyeceğiz.

Devrimci Marksizm

Bu soruların yanıtı başka çalışmalarda ele alınmalıdır.

Konumuzun bağlamı itibariyle yaptığımız tespit şudur: Türkiye işçi sınıfına Türk-İş yoluyla sokulan daha sonra aynı zamanda DİSK kanalıyla yayılarak işçi hareketi üzerinde bürokratik bir kast haline gelen sendika bürokrasisi, 1970'lerde yükselen işçi hareketinin düşmesinin önemli nedenlerinden biridir. Elbette sendika bürokrasisi derken Türk-İş'te kristalize olan uzlaşmacı sendikacılıkla DİSK'e hâkim olan mücadele dozu yüksek sendikacılık anlayışının aynı kefeye konulması hakkaniyet ölçüsünü sığmaz. Fakat bunu yaparken sırf sol yaftası taşıdıkları için bu kesimin günahlarını görmezden gelmek son derece hatalıdır. Türkiye solunda bu konu tartışılırken "ölüyü gösterip sıtmaya razı etme" dayatması o kadar çok yapılmıştır ki, DİSK üst yöneticilerinin bürokratik bir kast oluşturarak işçi sınıfının bu en dinamik örgütünü içten içe kemirdikleri gerçeği çoğu zaman hasıraltı edilmiştir.

DİSK işçi sınıfının 67-80 yılları arasındaki zaman aralığına damgasını vurmuş olan en mücadelecî örgütüdür. Bu yazının ilk bölümünde de belirtildiği gibi 70'lerin işçi hareketinin yükselmesinde en önemli pay DİSK'e aittir. Fakat DİSK'in yükselen işçi hareketinin kalbi olması sağlıklı çalıştığı anlamına gelmez. DİSK'in iç örgütlenme tarzının sendika içi demokrasisiyle uzaktan yakından bir alakası yoktur. Dönemin siyasi konjonktürü ve Türk-İş'in teslimiyetçi çizgisine sert muhalefetiyle ön plana çıkan ve bir ciddi alternatif haline gelen DİSK, örgütsel işleyiş bakımından Türk-İş'le önemli benzerlikler taşımaktadır. Dolayısıyla Türk-İş bürokrasisinden bir politik kopuş söz konusu olsa da örgütsel işleyiş bakımından bir süreklilik vardır. Kemal Ümitli'nin bu konuyla ilgili saptamalarına katılıyoruz:

"Sendikal alanda sınıfın ve mücadelenin örgütlenmesinde DİSK, Türk-İş'ten devraldığı geleneklerin sürdürücüsü oldu. Bir taraftan atamayla gelen, ya da vakti gelince 'vekâlet almakla' yetinen sendika yöneticileri, diğer tarafta mücadele sürecinin yalnızca sonucuyla ilgilenen işçilerden oluşan sendikal işleyiş DİSK'te kırılmadı. Bu işleyiş içinde 'vekâlet ettiği' işçileri daha büyük kararlılıkla, daha dürüstçe savunan ve onları memnun eden DİSK'li sendikacılar, uzlaşmacı ve sarı sendikacıların karşısında elbette daha onurlu konumdaydı. Ancak böyle bir sendikal işleyişin mücadelenin asıl öznesi olması gereken işçileri geliştirmeleri seyretmekle yetinmeye itmesinden, bu yöndeki kötü alışkanlığı beslemesinden kaynaklanan pasifleştirici etkisi her kritik dönemde tekrar tekrar ortaya çıktı... Atamayla gelen yöneticilerinin oranının, DİSK üyesi sendikalarda Türk-İş içinde olduğundan pek aşağı olmaması, DİSK için sorunun boyutlarından yalnızca biridir. 60'lı yılların sonunda işçi sınıfının hareketliliğinin genel yükselişiyle yığınlaşan DİSK, bütün eksiklerine rağmen sendikal mücadelede bir atılımı, canlı ve gelişmekte olanı temsil ediyordu. Eksiklerini tabandan gelen dinamizme dayandırarak aşabilirdi."⁶¹

61 Kemal Ümitli, "Devrimci İşçi Konfederasyonu: 1967-1980", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 6, s. 2302.

"Tabandan gelen dinamizm" deyiimi 70'li yılların sendikal hareketinin içeriği konusunda önemli bir ipucu veriyor. Bu yazının başından beri yer yer vurguladığımız, "70'lerin yükselen işçi hareketi geriye çekilmeden yenildi" teziyle uyuşmaktadır. Darbenin yapıldığı 1980 yılında bile işçi eylemleri hız kesmemiştir. İşçi sınıfı direnişler, grevler içinden geçerek sınıf bilincini geliştirmekte ve daha çok sayıda işçi sol-muhafiz fikirlerle tanışmaktadır. Fakat militan mücadeleciliği bu kadar gelişmiş politik bilinci yükselmiş işçi sınıfı kendi örgütünü yabancılaşmıştır.

Yönetimlere gelen sendikacılar bu konumlarını ancak emekli olacakları zaman ya da hastalık sebebiyle terk etmektedirler. Örneğin 1967'de DİSK Genel Başkanı seçilen Kemal Türkler -Türk-İş'teki yöneticilik yıllarını saymazsak- 1977'de VI. Genel Kurul'u kaybedene kadar genel başkan, 1980'de hain bir saldırıda öldürülene kadar da en güçlü genel başkan adayı olarak kendi sendikasında yöneticilik yapmıştır. Bu durum daha alt düzeydeki sendika yöneticileri için de geçerlidir. İşçi sınıfından gelmekle birlikte uzun süre işçi denetiminden uzak bir sosyal ortamı soluyan bu kesimler, kendi niyetlerinden bağımsız olarak ayrı bir zümre yaşantısının getirdiği ekonomik-sosyal ayrıcalıklardan yararlanmışlardır. Maddeci diyalektiğin temel yasası "sendikacı mücadele ediyor-etmiyor" diye farklı işlemez: Yasa açıktır: "İnsanlar yaşadıkları gibi düşünürler."

Bu saptamayı yaparken "DİSK bürokrasisine karşı alternatif faaliyetler yapılmamıştır" demek haksızlık olur. Örneğin bünyesinde devrimci Marksist unsurların da faaliyet yürüttüğü ASİS, bu konuda küçük ama önemli bir deneyimdir. Bazı devrimci Marksistlerin de katkısıyla hazırlanan ASİS tüzüğü ve bu sendikanın toplu sözleşmelerdeki ve grevlerdeki mücadele yöntemi geleneksel DİSK sendikacılığının eleştirisine dayanmaktadır. ASİS'in tüzüğüne göre kongrelerin en geniş katılımı toplama için şube genel kurullarının o şubeye bağlı bütün üyelerle, genel merkez genel kurullarının ise her yirmi üyeye bir delege biçiminde toplanması sağlanmıştır. İşyeri sendika temsilcilikleri üyelerin aralarında seçecekleri üyelerden oluşturulmuştur. Belli orandaki işçilerin temsilcilerinden işyeri ve onlar arasından da şube işçi konseyleri kurulmuştur. Şube işçi konseylerinin önerilerini şube yönetim kurullarına götürmelerine ve bu konseylerin istedikleri takdirde denetim kurullarını göreve çağırmalarına imkân tanınmıştır. Bu kurullar gerekçe göstererek yöneticileri süreleri dolmadan geriye çağırma hakkına sahiptir. İşverene verilecek toplu iş sözleşme önerileri ilgili kurullarda sendikalı işçilerin talepleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Toplu iş sözleşmeleri bütün sendikalı işçilerin katılımıyla müzakere edilmesi şart koşulmuştur. Bu görüşmelerde işçiler istedikleri maddelerde söz alma hakkına sahiptir. Görüşmelerden sonra tartışılan maddeler tek tek işçilerin oyuna sunulmaktadır.⁶² Böylece işçiler hem sendika içi mekanizmaları hem de

62 "Örneğin 1100 işçinin çalıştığı Tepe Mobilya, 140 işçinin çalıştığı Enerel, 180 işçinin çalıştığı Domsan fabrikasında, daha birkaç işyerinde bütün işçilerin sendika yöneticileriyle birlikte, işverenle karşı karşıya gelerek görüşmeler yapılmış, maddeler tüm işçilerce orada onaylanarak kabul edilmiştir. Elka fabrikasında işveren, tüm işçilerle görüşmeyi kabul etmediği için -yalnız bu nedenle- 1975 yılında ASİS üyesi 850 işçi 8 ay grev yapmıştır." Cenan Bıçakçı, "Sendika İçti Demokrasi ve ASİS Deneyimi", *11. Tez*, Sayı 6, Uluslararası Yayıncılık, İstanbul, s. 205.

Devrimci Marksizm

toplular iş sözleşmelerini denetleme hakkını elde etmiştir. Sendika yöneticilerinin en fazla iki kere üst üste yöneticilik yapmalarına izin verilmiştir. İki dönem yöneticilik yapanlar bir dönem bekledikten sonra aday olabilmektedir. Bu uygulamayla ömür boyu yöneticiliğin önüne geçilmek istenmiştir. Ayrıca sendika yöneticilerinin ücretlerinin sendika üyesi işçilerin en yüksek ücretten fazla olması engellenmiştir. Üyelik aidatlarının %10'u sendikal eğitime ayrılmıştır. ASİS'in düzenlediği grevlerde işçilerin 12'şer saatten iki vardiyaya bölünmesi istenmiştir. Bunun amacı işçinin grevle olan ilişkisini aktif kılmaktır. Grevlere farklı sınıflardan çevrelerden insanların gelerek propaganda yapmalarına izin verilerek bunun bir zenginlik olduğu vurgulanmıştır.

ASİS'de yöneticilik yapmış Cenan Bıçakçı'nın sözleriyle: "ASİS küçük bir sendika olduğundan giriştiği deneyimler ne yazık ki geniş işçi kitlelerini kapsamamıştır."⁶³ Fakat bu deneyim sendika içi demokrasinin küçük bir provası olması bakımından önemlidir ve ilerisi için örnek alınmalıdır.

Varlık içinde yokluk: Devrimci İşçi Partisi

İşçi hareketinin en parlak döneminin analizinin sonuna geldik. Lafı fazla uzatmadan olgular ışığında rahatlıkla söyleyebiliriz ki; Türkiye sosyalist hareketi 1970'lerde kapitalizmi devirmek bakımından büyük bir fırsatı kaçırmıştır. 1960'lara kadar emekleyen, 60'larda ayağa kalkan, 70'li yıllarda ise büyük bir atılım yapan işçi hareketi, politik-örgütsel düzeyde sevk-idare edilememiştir. Bunun temel nedeni CHP endekslili Stalinist politikalarıdır.

Bu büyük işçi hareketini; kendi ihtiyaçları ile iktidar arasında köprüler kurarak, belirli talepler ve sloganlar etrafında örgütleyen, işçi örgütlerinde Marksist fikirlerin hâkimiyeti için sendika içi demokrasinin işlenmesini sağlayan, kendi ülkesindeki işçilerin kurtuluşunun, Balkanlar, Ortadoğu ve tüm dünya emekçileriyle ortak bir dünya partisinin, Enternasyonal'in, inşa edilmesinden geçtiğini özümseyen ve bunu pratik mücadelesinin parçası haline getiren bir iradenin çıkarmaması işçi sınıfının yenilgisinin en büyük nedenidir.

Lenin bir yerlerde gerici bir dönemi tasvir ederken "çölde ilerliyoruz" demişti. Sosyal hareketler açısından son derece bereketli 70'li yıllar düşünüldüğünde yukarıda sayılan ilkeler etrafında inşa edilen bir *Devrimci İşçi Partisi* olsaydı tarih çok farklı yazılıyor olabilirdi. Türkiye işçi hareketi ve sosyalistler bugün bir çölden geçmek zorunda kalmayarak yokluk içinde var olma mücadelesi veremeyebilirlerdi.

63 Cenan Bıçakçı, a.g.m., s. 206.

EK: 1970'lerde DİSK'e hâkim olan bazı politikalar

141. ve 142. Maddeler ve Devlet Güvenlik Mahkemeleriyle Mücadele

V. Genel Kurul'dan hemen sonra toplanan DİSK yönetimi, 12 Mart 1971 döneminin bir ürünü olan baskıcı politikaya karşı savaş açmaya karar vermiştir. Bunun için ilk olarak demokratik hakları kısıtlayıcı konularda tam bir muhalefet yürütülmeye çalışılmıştır. Kemal Türkler, şu açıklamayı yapmıştır:

"Yurdumuzda sınıfsal bilinçlenmeyi sınırlayan salt düşünceyi suç sayıp cezalandırmayı amaç edinen, basın özgürlüğü ile kişisel özgürlüğü içeren düşünce özgürlüğünü baskı altına almış olan 1930 tarihli İtalyan faşist kanunundan aktararak Türk Ceza Kanunu'na alınan 141. ve 142. maddeler, 1961 Anayasasıyla getirilen doğal özgürlüklere ve çağımızın içinde yaşadığı uygarlık düzeyine ters düşmektedir. Bu maddelerin ölüm cezalarını içeren madde ile birlikte muhakak yasadan kaldırılması gerekmektedir."⁶⁴

141. ve 142. maddelerin kaldırılmasına dönük yürütülen mücadelelerin yanı sıra DGM Yasa Tasarısı'nın geri alınması hususunda da DİSK, yoğun bir kampanya yürütmüştür. DGM'ler de tıpkı 141. ve 142. maddeler gibi genel olarak işçi hareketinin özelde de DİSK'in gelişmesinin önünde bir engel olarak tanımlanmış ve temel politik hat bu tasarının geri alınarak mahkemelerin kaldırılması üzerinden kurgulanmıştır. DGM'ler "Sıkıyönetimsiz sıkıyönetim" olarak tanımlanmış ve Türkiye'de 12 Mart 1971 Muhtırası ile gelen faşizmin uygulamaları olarak görülmüştür. "İşçi Sınıfına ve Kamuoyuna Disk'in Uyarısı" başlıklı bir açıklamayla DGM'ler analiz edilmiş ve işçi sınıfının karşılaşacağı güçlükler şu şekilde sıralanmıştır:

"Devlet Güvenlik Mahkemeleriyle MC İktidarının İki Amacı Var:

64 Yaşasın DİSK Sınıf ve Kitle Sendikacılığı Atılımı (1975-1977), Konuk Yayınları, İstanbul, 1977, s. 13.

Devrimci Marksizm

- a) Büyük sermayenin aşırı sömürü, aşırı kar ve aşırı baskı düzenini pekiştirmek.
- b) Bu düzene karşı mücadele eden işçi sınıfı hareketini, DİSK'i tüm ilerici örgüt ve kişileri olağanüstü mahkemelerde yargılamak, susturmak, ezmek ve böylece halkın bilinçlenmesini önlemek...

DGM kurulduğu takdirde:

- a) Ücretleri zamanında vermeyen işverene karşı her hangi bir eyleme girişen işçiler,
- b) İşverenin kaba baskısına ve hakaretine karşı tepki gösteren işçiler,
- c) Herhangi bir sendikal toplantıda işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda veya mevcut yasaları eleştiren temsilci, baştemsilci, diğer sendika yöneticileri ve konuşmacı üyeler,
- d) Uygulanmayan toplu sözleşmenin uygulanması için işyerinde pasif direnme gösteren işçiler,
- e) Yasal bir greve sokulan bir ajanın üzerinde bulunan veya kullandığı bir silah yüzünden tüm grevci işçiler ve sendika yöneticileri,
- f) İşyerinde sahtecilikle sokulan sarı sendikalara karşı DİSK'i koruma mücadelesi veren işçiler,
- g) İşten atılan veya saldırıya uğrayan arkadaşları için direnen işçiler,
- h) Başka bir işyerindeki kardeşleriyle dayanışma içine giren işçiler,
- i) Hiçbir neden göstermeden veya uydurma bir nedenle işverenin suçladığı işçiler,
- j) MC iktidarının 'milli güvenliğe aykırı' bulduğu grevlere katılan işçiler,
- k) Herhangi bir nedenle, kısa süreli olsa da iş yavaşlatan veya üretimi durduran işçiler,
- l) Sarı sendika komandolarının saldırısına karşı koyan işçiler,
- m) Ve genel olarak 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt yasasıyla ilgili 'suç'ların kapsamına giren işçiler. Tutuklanıp Devlet Güvenlik Mahkemelerinde yargılanacaklardır.

İşçi sınıfının özgürce düşünme ve örgütlenme hakkını yasaklayan Türk Ceza Kanununun 141 ve 142. maddelerinin daha sert ve süratli bir biçimde uygulanması DGM'nin önde gelen amaçları arasındadır."⁶⁵

Bu doğrultuda DGM tasarısına karşı başlatılan mücadele kapsamında 9 Temmuz 1976 tarihinde DİSK Genel Temsilciler Meclisi toplanmış, bu toplantıdan bir gün sonra, Bursa TOFAŞ çalışanı Muammer Çetinbaş'ın ülkücü-faşistlerce öldürülmesini protesto etmek için aynı ilde büyük bir miting yapılmasına karar verilmiştir. Bu miting aynı zamanda DGM Yasası girişimini protesto etmek için yapılmıştır. DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler bu mitingde yaptığı konuşmada şu noktalara değinmiştir:

"DİSK bugün, ülkemizin en etkin ve disiplinli sendikal örgütü olarak DGM'ye

65 DİSK Ajansı, Özel Sayı, 05.07.1976.

karşı seferberliği başlattı. Kaybedecek bir an bile yok. DGM'yi önlemek tüm ilerici ve demokrat güçlerin, güç ve eylem birliğiyle olanaklıdır. DGM'yi engellemek için toplumsal direniş somut temellere oturmalı, en geniş biçimde oluşturulmalıdır.”⁶⁶

Demirel başkanlığındaki MC'nin DGM Yasa Tasarısını, 12 Temmuz 1976 tarihinde TBMM'ye getirmesi üzerine sendika yöneticilerinin yıllık izinleri kaldırılmıştır. Bundan iki ay sonra, 7 Eylül 1976 tarihinde, DİSK yönetimi aldığı karar gereği, Türk-İş'le görüşmeye hazır olduklarını duyurmuştur. 16 Eylül 1976'da ise DİSK, ülke çapında uygulanmak üzere, MC ve DGM'ye karşı, “genel yas eylemi” yapmaya karar vermiştir.⁶⁷ Bu eylemin ardından DİSK dergisi şu değerlendirmede bulunmuştur:

“Bu eylem: a) Katılan işçi sayısı (yarım milyon), b) Somut hedefi (DGM tasarısının yasalaşmasını önleme), c) Coğrafi yaygınlığı (Türkiye), d) Doğurduğu sonuçlar açısından son derece etkin bilinçli ve disiplinliydi... Genel Yas'a sadece DİSK üyesi işçiler katılmadı. Kimi yerde bazı bağımsız ya da Türk-İş üyesi sendikaların üyeleri katıldılar. Sosyal-demokrat denilen sendikalar Türk-İş yönetimini, DGM'ye karşı aktif tavır almaya zorladılar... İşçi sınıfı DGM'ye karşı aktif tavır içine girmekle, aynı anda DGM'yi gündemine getiren MC'nin ekonomik politikasını ve baskıcı niteliğini de protesto ediyordu... Eylül'de başlayan hareket, belli başlı sanayi merkezlerinin ötesinde bir yaygınlığa ulaşarak ulusal bir nitelik kazandı.”⁶⁸

DİSK'in DGM muhalefeti kısa bir zaman sonra sonuç vermiştir. 11 Ekim 1976 tarihinde Anayasa Mahkemesi eski DGM yasasını iptal etmiştir. Bu karar MC hükümeti tarafından gündeme getirilmek istenen yeni yasaya da set çekmiştir.

1 Mayıs'lar ve DİSK'in Rolü

Türkiye işçi sınıfı Batı Avrupa işçi sınıfından yaklaşık 100 yıl sonra açık alanda ilk 1 Mayıs kutlamasını 1976 yılında gerçekleştirmiştir. Bu tarihten yaklaşık 50 yıl kadar önce, 1925 yılında, “Amele Teali Cemiyeti” tarafından yapılmak istenen 1 Mayıs'a izin verilmemesi ve bu konuda bildiri dağıtan cemiyet yöneticilerinin 7-15 yıl hapis cezalarına çarptırılmaları bu konuda uzun bir suskunluğa yol açmıştır. 1 Mayıs'a izin verilmediğinden, Türk-İş 1961 Anayasası'na dayanarak 24 Temmuz 1963 tarihinde çıkarılan 274 ve 275 No'lu yasaları her yıl kutlama kararı almıştır. 1 Mayıs'ın işçilerin uluslararası birlik ve dayanışma günü olduğu üzerinde duran DİSK ise, kuruluşundan birkaç yıl sonra çeşitli bildiriler-

66 DİSK Ajansı, No: 976/180, 10.07.1976.

67 Yaşasın DİSK “Sınıf ve Kitle Sendikacılığı Atılımı (1975-1977), s. 99.

68 DİSK Dergisi, Sayı 27, Eylül 1976, s. 2.

Devrimci Marksizm

le bu konudaki görüşlerini ortaya koymuştur. 1969 yılında çıkarılan bildiride şu görüşlere yer verilmektedir:

“Bütün dünya emekçilerinin daha mutlu yarına daha güvenilir bir yaşama kavuşmak için giriştiği mücadelelerin birleştiği 1 Mayıs gününü, devrimci işçilerin biricik temsilcisi olarak yürekten kutlarız. Bu bayramı Türk işçileri yine sıkıntı içinde, yine işsizlikten yorulmuş, yine haklarını alamamış, yine sömürünün dışından kurtulamamış, Anayasanın öngördüğü sosyal adaletin hüküm sürdüğü bir düzene kavuşamamış olarak geçiriyor. Üstelik yeni kanun tasarısı işçilerin sosyal bir sınıf olarak demokratik yoldan devlet yönetimine ağırlığını koymasını önleyici hükümler getiriyor. Böyle karanlık bir tablo karşısında bütün işçilerin bilinçle Anayasada öngörülen haklarına dört elle sarılmaktan başka yapacağı bir şey kalmıyor... 1969 Türkiye’inde biz işçiler, 1 Mayıs işçi bayramını kutlarken yakın bir gelecekteki günlerin sınavını iyi verecek bir hazırlık içinde olmanın sorumlunu iliklerimize kadar duymalı ve duyurmalıyız. Yaşasın her bakımdan özgür her bakımdan bağımsız Türkiye. Ülküsü için Anayasal haklarına sahip çıkan işçiler! Yaşasın mutlu yarınları getirecek çabalara katılan bilinçli kardeşlerimiz. Yaşasın devrimci eylem.”⁶⁹

Bundan bir yıl sonra, 1970 yılında, DİSK Yürütme Kurulu 1 Mayıs’a ilişkin bir bildiri daha kaleme almıştır. Bu bildiride ise şu ifadelere yer verilmektedir:

“Toplumumuzun en genç ve en etkin gücü olan işçi sınıfımız, en elverişsiz şartlarda en olumsuz koşullar altında kendisine düşen görevi yapmasını bilmıştır. Bugün içinde bulunduğumuz bunalım yılında da her türlü bozuk düzenin ve aksak gidişin tek düzelticisi en olumlu çıkış yolunun göstericisi yine devrimci işçi sınıfımız olacaktır. 27 Mayıs Anayasası’nın sağladığı özgürlükleri korumaya ve bütün haklarımızı günlük yaşantımızda uygulamaya kararlı olan bizler işçi sınıfımızın politk güç olarak doğal müttefikleriyle, emekçi halkımızın güvenini sağlayarak tüm zinde güçlerle birlik halinde Türkiye’yi bugünkü bozuk düzenden kurtarmak için Anayasa yolunda sosyalist iktidarı tek amaç olarak bilmekteyiz.”⁷⁰

1971 askeri müdahalesi ve onu izleyen birkaç yıldaki darbe ortamında 1 Mayıs’ın sokakta kutlanması gündeme gelememiştir. 1975 yılında darbe ortamının geride kalması ve DİSK’in V. Genel Kurul ile bir büyüme sürecine girmesi, 1 Mayıs’ın büyük bir miting şeklinde kutlanmasını gündeme getirmiştir.

Bu süreçte ilk adımı, DİSK yönetimi, 20 Nisan 1976 tarihinde düzenlediği bir toplantıyla atmıştır. Bu toplantıya DİSK’e bağlı sendika yönetimlerinin yanında, Tüm İktisatçılar Birliği, Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği, İlerici Gençler Derneği, Tüm Teknik Elemanlar Derneği, İlerici Kadınlar Derneği,

69 1 Mayıs Dünya İşçilerinin Birlik Mücadele Dayanışma Günü, İstanbul, DİSK Basın Yayın ve Tanıtma Dairesi Yayını, Nisan 1976, s. 59.

70 1 Mayıs Dünya İşçilerinin Birlik Mücadele Dayanışma Günü, s. 61.

Tüm Memurlar Birleşme ve Dayanışma Derneği, Tüm Yüksek Tekniker ve teknikerler Derneği, Halkı Devrimci Gençlik Derneği, İstanbul Kıbrıslılar Öğrenim ve Kültür Derneği, Tüm sağlık Personeli Derneği, Genç Sosyal Devrimciler Derneği, Pahalılık ve İşsizlikle Mücadele Derneği, İstanbul Yüksek Öğrenim Kültür Derneği, Özgür Düşünce ve Dayanışma Derneği katılmıştır.⁷¹ Cumhuriyetin kurulduğu tarih olan 1923'ten 1976'ya kadar geçen zaman zarfında çeşitli yasaklamalar yüzünden sokakta kutlanamayan 1 Mayıs, işte bu toplantının ardından 1976 yılında İstanbul Taksim meydanında büyük bir kalabalığın katılımıyla kutlanmıştır. DİSK genel Başkanı Kemal Türkler 1 Mayıs alanında yaptığı konuşmada "ulusal demokratik güç birliği"nin önemini vurgulamış, MC iktidarını devirmek için işçi sınıfını göreve çağırmıştır:

"Emekçiden yana, ilerici, ulusal ve demokratik bir hükümet isteyen geniş emekçi kitlelerin demokratik, sendikal ve siyasi hak ve özgürlükleri koruma ve genişletme mücadelesi geliyor. Bu savaşı ezmek, geriletmek ve emekçi halkımızı parçalamak için büyük sermayenin emriyle hareket eden MC iktidarı tüm güçleri seferber ediyor... Günümüzde artık eylem ve örgüt birliği mutlaka sağlanmalıdır. Tırmanan faşizm tehlikesine set çekmek, MC iktidarını Anayasal ve demokratik yoldan düşürmek, ancak en geniş kitlelerin birlik içinde örgütlü mücadelesiyle olanaklıdır. Parlamento içi muhalefeti de içeren bu mücadele birliği, ortak bir istem programı üzerine oturmalıdır. DİSK'in demokratik istemleri bellidir... Türkiye'de işçi sınıfı ve emekçi halkımız, bizler, ulusal onurumuz ve bağımsızlığımız için ikili anlaşmaların yırtılmasını, üslere el konulmasını, NATO ve CENTO'dan çıkılmasını isterken, aynı anda, bölgede ve dünyada barış mücadelesine katılmış oluyoruz. Ülkemizde özgürlük isterken Türk Ceza Kanununun faşist 141. ve 142. maddelerinin iptali ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılması için mücadele ediyoruz. Devlet kaynaklarımızın, bankaların, sigortaların, iç ve dış ticaretin millileştirilmesini isterken, ülkemizin ekonomik bağımsızlığı ve emekçi halkımızın refahı için savaşıyoruz"⁷²

1976 yılında DİSK önderliğinde gerçekleştirilen 1 Mayıs kutlamalarının büyük bir kalabalıkla gerçekleşmiş olmasının yanı sıra farklı grupların katılımı DİSK yönetiminin kendine olan güvenini artırmıştır. MC'yi düşürmek için bütün demokratik güçlerin ortak hareket etmesini isteyen DİSK yönetimi, Kemal Türkler'in az evvel naklettiğimiz konuşmasına atıfta bulunarak bu konudaki memnuniyetini şu şekilde açıklamıştır:

"1 Mayıs gösterisinin bir diğer özelliği de, çok sayıda ilerici demokratik kitle örgütünü bir araya getirmiş olmasıdır. DİSK'in çağrısı üzerine yapılan toplantıda bu örgütlerin, örgütümüzün sorumluluğu ve işçi sınıfının disiplini altında düzenlenen 1 Mayıs ve hazırlanan sloganlara katılması gösterinin birlik özü-

71 Yaşasın DİSK "Sınıf ve Kitle Sendikacılığı Atılımı (1975-1977)", s. 191.

72 DİSK Dergisi, Sayı 22-23, Nisan Mayıs 1976, s. 13.

Devrimci Marksizm

nü ve niceliğini güçlendirmiştir. Bunun asıl vurgulanması gereken yanı, somut istemler için ilk kez bu denli geniş demokratik bir eylem birliğinin, hem de işçi sınıfının etrafında ve onun öncü sendikal örgütü DİSK'in çağrısıyla gerçekleşmiş olmasıdır... 1 Mayıs günü, 'günümüzde artık eylem ve örgüt birliği mutlaka sağlanmalıdır. Tırmanan faşizm tehlikesine set çekmek, MC iktidarını Anayasal ve demokratik yoldan düşürmek, ancak en geniş kitlelerin birlik içinde mücadelesiyle olanaklıdır' diyen DİSK Genel Başkanı Kemal TÜRKLER, 'ilerici, demokratik, emekçi halkımızdan yana ulusal bir iktidar için birleşelim' çağrısını yaparak acil görevi ve bu görevin başarısının temel koşulunu bir kez daha belirtti. 1 Mayıs günü yüzbinlerin bilinçli ve disiplinli gösterisi, gerçekten de tekelci bir sermayenin emrindeki eli kanlı MC iktidarında somutlanan faşizm tehlikesine karşı set çekebilecek tek gücün örgütlü kitlelerin ortak mücadelesi olduğunu görülmedik şekilde somutladı.⁷³

Bundan tam bir yıl sonra Türkiye genel seçim atmosferine girmişken DİSK yönetimi 1 Mayıs'ı bir yıl önceki gibi kitlesel olarak kutlama kararı almıştır. Bu kutlamaları işçi sınıfının uluslararası birlik ve mücadele gününü sahiplenmenin yanı sıra genel seçimlerde CHP'ye verilecek olan desteğin bir büyük provası haline dönüştürmek isteyen DİSK yönetimi, bu konuda 25 Nisan 1977 tarihinde sadece kendi üyelerini değil Türk-İş'e bağlı sendikaların işçilerini de hem 1 Mayıs'a katılmaya hem de CHP'ye oy vermeye çağırmıştır. Bu çağrı, Türk-İş yönetiminin seçimlerde üyelerini herhangi bir partiyi desteklemeleri hususunda serbest bırakmış olmasını ve Türk-İş içinde sosyal demokrat eğilimli sendikaların bundan duyduğu rahatsızlığı bilerek onları kendi yanına çekme amacı taşımaktadır.

1 Mayıs 1977 on binlerce insanın katılımıyla İstanbul Taksim Meydanı'nda gerçekleştirildi. Büyük ve coşkulu bir kalabalığın katılımıyla gerçekleşen 1 Mayıs kutlamalarını organize eden DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler burada bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada siyasal durumun ilerici güçler lehine değiştiğini vurgulayarak, MC'nin desteğini kaybettiği işçi sınıfına baskı politikalarını artırdığı üzerinde durmuş, 141. ve 142. maddelerin iptalini, genel grev, sendikalaşma hakkının tüm çalışanlara eksiksiz olarak tanınmasını, siyasi cinayetlerin aydınlatılmasını talep etmiştir. Bunun gerçekleşmesinin parlamento içindeki ve dışındaki demokratik kesimlerin eylem ve güç birliğine bağlı olduğunu belirtmiştir.⁷⁴

1 Mayıs 1977 Mitingi kanlı bir provokasyonla sona ermiştir. Miting alanına devlet güvenlik güçlerinin gözetiminde ve büyük olasılıkla da katılımıyla çevredeki binalardan ateş açılmış ve yaşanan panik sırasında toplam 37 işçi hayatını kaybetmiştir. Bir kutlama havasında başlayan etkinlikler pek çok insanın ölümüne ve yaralanmasına yol açan büyük bir katliama dönüşerek son bulmuştur.

1978 yılının 1 Mayıs kutlamaları yine DİSK tarafından organize edilmiştir. Bu tarihten iki ay önce, 16 Mart 1978 tarihinde, İstanbul Üniversitesi'nden çıkan bir öğrenci grubunun üzerine ülkücü-faşist çetelerce bomba atılarak yedi öğren-

73 DİSK Dergisi, Sayı 22-23, s. 3.

74 DİSK Ajansı, Sayı: 977/65, 01.05.1977.

cinin öldürülmesi siyasi tansiyonu artırmıştır. Gerek 1 Mayıs 1977 katliamının gerekse bundan yaklaşık bir yıl sonra yaşanan 16 Mart 1978 katliamının gölgesi altında gerçekleşen 1 Mayıs 1978 mitinginde DİSK'in yeni başkanı Abdullah Baştürk, konfederasyonun önceki hedeflerinde bir değişiklik olmadığını şu ifadelerle ortaya koymuştur:

"DİSK TCK'nın 141. ve 142. maddelerinin kaldırılması için mücadele edecektir. DİSK faşist yuvaların dağıtılması için mücadele edecektir. DİSK ırkçı ve şoven baskıların sona erdirilmesi için mücadele edecektir. DİSK genel grev hakkının tanınması için mücadele edecektir. DİSK lokavtın yasaklanması, tüm çalışanlara grevli toplu sözleşmeli sendika hakkı için mücadele edecektir. DİSK referandumun yasalaşması için mücadele edecektir. DİSK NATO ve CENTO gibi emperyalist örgütlerden çıkılması için mücadele edecektir. DİSK ikili antlaşmaların yırtılması gibi istemler için mücadele edecektir." ⁷⁵

1 Mayıs 1978 yüz binin üzerinde katılımcıyla olaysız sona ermiştir. 2 Mayıs 1978'de çıkan dönemin bazı büyük burjuva gazeteleri "1 Mayıs'ın coşkuyla kutlandığını"⁷⁶ ve "olaysız geçtiğini"⁷⁷ birinci sayfalarından duyurmuşlardır.

Buna rağmen 1979 1 Mayıs'ı yasaklanmıştır. Hükümetin yasaklama eğilimine karşı DİSK yönetimi, "1 Mayıs 1979 1 Mayıs Alanında Kutlanacak"⁷⁸ diyerek kararlılığını göstermek istemiştir. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı da güvenlik sağlanamayacağını gerekçe göstererek 26 Nisan 1978 tarihinde İstanbul'da kutlamaları yasaklama kararı almıştır.⁷⁹ DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk, "1 Mayıs Günü DİSK Yönetim Kurulu Üyeleri ile birlikte Taksim alanında olacaktır"⁸⁰ açıklamasını yapmıştır. Bunu üzerine DİSK yöneticileri gözaltına alınarak İstanbul'da sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Abdullah Baştürk daha sonra yaptığı değerlendirmede şu görüşleri dile getirmiştir:

- "28.04.1979 günü göz altına alınmamız sanık sandalyesine oturtulmamız yasal çerçeve içinde yapmamız mümkün olan 1 Mayıs kutlamalarımıza ilişkin görev ve yetkilerimizi engellemiştir. 1 Mayıs 1979'da alanı dolduracak olan yüzbinlerce işçi ve emekçi ne yapacaktı?
- İşçi sınıfının uluslararası birlik ve mücadele ve dayanışmasını vurgulayacaktı.
  - İşsizliği ve pahalılığı protesto edeceklerdi.
  - Demokratik hak ve özgürlüklerin korunmasını ve genişletilmesini isteyeceklerdi.
  - Başta TCK'nın 141. ve 142. maddeleri olmak üzere yasalardaki anti-demok-

75 *DİSK Dergisi*, Sayı: 41, Mayıs 1978, s. 3.

76 *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1978, s. 1.

77 *Milliyet*, 2 Mayıs 1978, s. 1.

78 *DİSK Aylık Yayını*, Sayı: 4 (52), Nisan 1979, s. 4.

79 *Milliyet*, 27 Nisan 1979, s. 1.

80 *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1979, s. 1.

Devrimci Marksizm

ratik maddelerin kaldırılmasını isteyeceklerdi.

- Başta 1 Mayıs 1977 olmak üzere faşist odakların işledikleri cinayetleri lanetleyeceklerdi.

- Adil ve kalıcı bir dünya barışı için ne denli kararlı olduklarını dile getireceklerdi.

- Tüm değerleri yaratan emekçiler olarak insanca yaşama ve çalışma istemlerini dile getireceklerdi.”⁸¹

İstanbul dışındaki 48 ilde gerçekleştirilen kutlamalarda ön plana çıkan il, Maden-İş ve Bank-Sen’in öncülüğünde 1 Mayıs mitingi yapılan İzmir’dir. DİSK Genel Merkezinin kararına rağmen İzmir’de miting gerçekleştirilen bu sendikalarla DİSK yönetimi arasında var olan gerginlik bu olayla daha da tırmanmıştır. Bu gerginliğin nedenlerine ve sonuçlarına ilerleyen bölümlerde değineceğiz.

1980 yılına gelindiğinde de bundan bir yıl önce olduğu gibi İstanbul’da 1 Mayıs kutlamaları güvenlik gerekçesiyle yine yasaklanacak, DİSK yöneticileri 30 Nisan 1980 tarihinde gözaltına alınacaklardır.⁸²

Görüldüğü gibi 1 Mayıs kutlamaları etrafında, DİSK politikalarını kitlesele biçimde duyurma fırsatı yaratmıştır. Bir kez daha bu dönemde diğer toplumsal muhalefet güçlerinin en önünde olduğunu bu eylemleri organize ederek göstermiştir. Ülke siyasetini etkileyen 1 Mayıs gösterileri sırasında yüzbinlerce işçi, öğrenci, aydın ve onlarca muhalif grup DİSK’in organize ettiği eylemlere katılma fırsatını elde etmişlerdir.

Sınıf ve Kitle Sendikacılığı Anlayışı

Mayıs 1975 tarihinde gerçekleştirilen V. Genel Kurul’da “Sınıf ve Kitle Sendikacılığı” gibi bir ifade yer almamaktadır. Fakat bu kongreden hemen sonra sendika yayınlarında “Sınıf ve Kitle Sendikacılığı” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. V. Genel Kurul ile göreve başlayan yeni yönetim, Fransız sendikal hareketi içinde popüler olan bu kavramı Türkiye’de dolaşıma sokmuştur.⁸³ Fransa Genel İşçi Konfederasyonu-CGT tarafından kullanılan “Sınıf ve Kitle Sendikacılığı” kavramı bu kongreden sonra yayın hayatına yeniden başlayan DİSK Dergisi’nde yayınlanmıştır. Sözü edilen yazının başlığı; “Devrimci Sendikacılık; sınıf ve kitle sendikacılığı”dır. Bu yazının girişinde, Türkiye sendika hareketine ilişkin teorik ve pratik yaklaşımlarda bulunulacağı söylenmektedir. Bu metnin başında; “DİSK

81 *DİSK Aylık Yayını*, Sayı: 5-6-7 (53, 54, 55), İstanbul, Mayıs, Haziran, Temmuz 1979, s. 28.

82 Türkiye işçi sınıfının 1976-1977-1978 tarihlerinde 1 Mayıs’ı açık alanlarda kutlamasından sonra başlayan yasak politikası 15 yıl sonra delinebilmiştir. Türkiye işçi sınıfı 1993 yılında 1 Mayıs’ı yeniden alanlarda kutlanmaya başlamıştır. Devletin baskıcı ve yasakçı tutumu o kadar kroniktir ki 2007 1 Mayıs’ı bile işçi sınıfı tarafından özgürce kutlanamamıştır. Bu tablo dikkate alındığında şu olgu ortaya çıkar: Onlarca yıllık tarihe sahip olan Türkiye işçi sınıfı, yalnızca 17 kez 1 Mayıs’ı dilediği gibi kutlayabilmiştir.

83 Yüksel Işık, *Türk Solu ve Sendikal Hareket*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995, s. 137.

kendini kitle örgütü, sınıf örgütü, demokratik ve ulusal bir örgüt olarak belirler” denilmekte ve şu ifadelerle yer verilmektedir:

“Sendikal çalışmanın temeli en küçüğünden en büyüğüne kadar ekonomik ve toplumsal istek ve hakların elde edilmesi korunması ve geliştirilmesidir. En geniş işçi kitleleri için sürekli ve esaslı uğraşı acil sorunlarına cevap aramak ve bulmaktır. En ileri bilinç düzeyinde olanından en geri bilinç düzeyindekiine değin emekçilerin tümü işte bu sorunlar etrafında derlenirler... Sendika işte bu görevi yerine getirmek için kurulur.”⁸⁴

Metnin ilerleyen bölümlerinde ise sendikanın tüm işçilerin sorunlarını kapsaması gerektiği ama bunu burjuvaziye karşı bir sınıf tavrı geliştirerek ortaya koymasından söz edilmektedir.

DİSK’in 1975 yılının Kasım ayında çıkardığı dergisinde “sendikal demokrasi” başlığıyla yayımlanan bir makale, “sendikal demokrasi”yi tanımlamaya çalışmış ve “sınıf ve kitle sendikacılığı” anlayışını bu çözümlemenin bir sonucu olarak göstermiştir. Metnin ilk bölümünde DİSK’in amacı ve “sendikal demokrasi”nin sınıfsal kökeni şu şekilde tarif edilmiştir:

“Sınıf sendikacılığı, yani DİSK için somut sendikal görev, bir yandan sınıf işbirliğine, yani Türk-İş ile diğer bağımsız sendikalara tutsak edilmiş işçi kitlelerini kendi çatısı altında toplamak, diğer yandan sendikasız işçileri giderek ücretlileri örgütlemek şeklinde belirlenmektedir.”⁸⁵

Daha sonra ise “sendikal demokrasinin ilke ve özellikleri”nden söz edilmektedir. Bu ilkeler arasında en başta geleni, sendikayı temsil edecek organlardaki kişilerin seçimle işbaşına gelmeleridir. Bununla birlikte üyelerin kararlara katılması yönünde her türlü düzenlemenin yapılmasıdır. Yöneticilerle üyeler ve üye olmayan işçiler arasında ilişkinin aktif bir şekilde kurulması ise, bildiri, broşür gibi yazılı materyaller ile panel seminer gibi etkinliklerin artırılmasıyla mümkün olduğu anlatılmaktadır.⁸⁶ Bu anlayış daha sonra 1-4 Ağustos 1978 tarihleri arasında Ören’de yapılan DİSK denetim ve yönetim organlarının ortak toplantısında yeniden tartışılmış ve DİSK yönetim kurulunun 13-15 Şubat 1979 tarihinde yaptığı toplantısından sonra oybirliği ile kabul edilerek bir broşür halinde bastırılmıştır. “Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığının Temel İlkeleri” olarak piyasaya sürülen bu broşür, neredeyse bir parti programını andırmaktadır.

Raporun başında sınıf sendikacılığının temel ilkeleri tanımlanmış ve işçi sınıfının ekonomik-politik ve ideolojik mücadelesi bir bütün olarak tanımlanmıştır. “Uzlaşmacı sendikacılığın dayandığı temel ve buna karşı “sınıf sendikacılığı” şu

84 DİSK Aylık Yayını, Sayı 16, Ekim 1975, s. 40.

85 DİSK Aylık Yayını, Sayı 17, Kasım 1975, s. 14.

86 DİSK Aylık Yayını, Sayı 17, s. 14-15.

Devrimci Marksizm

şekilde tarif edilmiştir:

“İşçi sınıfı mücadelesinin ‘imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz’ sloganları ile örtbas edilmeye çalışıldığı ülkemizde uzun yıllar işçi sendikalarının politika ile uğraşmamaları amaçlanmış, sendikaların politik sorunlarla uğraşmaları yasaklanmıştır. Türkiye’de sendikaların yasal olarak kurulduğu yıllardan başlamak üzere egemen sınıflar sendikaları ele geçirmek ve sendikalarda sınıf işbirliği anlayışını yerleştirmek için her yolu denemişler, güdümlü, kontrollü sendikacılığı teşvik etmişlerdir. 1960’lardan sonra sınıf mücadelesinin en hızlı biçimde gelişmeye başladığı dönemde sınıf işbirliği temeli üzerinde yükselen, Amerikan sarı sendikacılığı ilkelerine göre kurulan ve geliştirilen Türk-İş, ‘Partiler üstü politika’ aldatmacısı ile uzlaşmacı sendikacılığı sürdürmüştür... Bugün Türkiye’de DİSK ve DİSK’e üye sendikalarda somutlaşan sınıf sendikacılığı egemen sendikal çizgi olarak gelişmektedir. DİSK’in büyümesi gerçekte bunun kanıtıdır. DİSK’i DİSK yapan sınıf sendikacılığı ilkeleridir, devrimci sendikacılıktır.”⁸⁷

Bu satırlardan hemen sonra sınıf sendikacılığının temel ilkeleri tarif edilmektedir. Bu ilkeler arasında sendikaların kitle, sınıf, demokratik, bağımsız örgütler oldukları sayılmaktadır. Sendikalar kitle örgütleri başlığı altında; “Sendikaların çıkarları ortak, hedefleri aynı olan en geniş yığınları bir örgüt içinde toplamaları, sendikaların kitle örgütü olma niteliğini ortaya koyar”⁸⁸ denilmektedir. “Sendikalar kitle örgütleridir, ama aynı zamanda sömürü ve baskıya karşı mücadele eden, kapitalist sömürünün temelini yönelen işçi sınıfının örgütleridir”⁸⁹ cümlesiyle de sendikaların ortak sınıf çıkarları etrafında birleşen işçilerin örgütleri olduklarına vurgu yapılmıştır. Sendikaların demokratik örgütler olması gerektiği ise “demokratik merkezîyetçilik” kavramı etrafında şu şekilde tarif edilmiştir:

“- En alt düzeyden en üst düzeye kadar tüm sendika organları seçimle iş başına gelirler.

- Kararların hazırlanması, alınması, uygulanması ve uygulanmasının denetlenmesinde tabanın görüşleri alınır. Alt düzeydeki organlar üst düzeydeki organlara bilgi verirler, üst düzeydeki organlar alt düzeydeki organlardan gelen önerileri göz önünde bulundururlar.

- Üyeler örgüte, azınlık ve çoğunluğa alt organlar üst organlara uyar. Kararların oluşmasında azınlıkta kalanlar çoğunluğun kararına uymak zorundadırlar. Tartışmalarda eleştiri özeleştirici ikna yöntemleri uygulanır.”⁹⁰

Son olarak sendikaların bağımsız örgütler olması gerektiği iddia edilen bö-

87 *DİSK Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığının Temel İlkeleri*, DİSK Yayınları, Sayı: 28, İstanbul, 1979, s. 10-11.

88 *DİSK Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığının Temel İlkeleri*, s. 12.

89 *DİSK Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığının Temel İlkeleri*, s. 13.

90 *DİSK Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığının Temel İlkeleri*, s. 15.

lümde ise; “Sendikalar burjuvaziden, onun siyasi iktidarından, başta devlet aygıtı olmak üzere sömürü ve baskı düzeninin sürmesine katkıda bulunan tüm örgüt ve kurumlardan, siyasi partilerden, burjuva ideolojisinden bağımsız örgütler”⁹¹ olması gerektiği belirtilmektedir.

“Sınıf ve Kitle Sendikacılığı” anlayışı, DİSK’in ilkelerinden sonra onun politik doğrultusunu belirleyen en temel politikalarından biri olmuştur.

Ulusal Demokratik Cephe Yönelişi

1971 Askeri Muhtırasının ardından işbaşına gelen ve sekiz ay gibi kısa bir süre iktidarı Milli Selamet Partisi ile paylaşan CHP’nin ardından iktidara gelen birinci MC, DİSK kadrolarında ciddi bir endişe yaratmıştır. Tam bu aşamada 1975 yılında gerçekleştirilen DİSK V. Genel Kurul’u “Faşizme karşı tüm ilerici ve demokrasiden yana güçlerin güç ve eylem birliği” kararı almıştır. Bu karara dayanarak 28 Temmuz 1977 tarihinde DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler, MC’ye karşı tüm kesimleri “Ulusal Demokratik Cephe” oluşturmaya çağırmıştır. Bu cephenin toplumsal bileşenleri ve önerilme nedeni şu şekilde tarif edilmiştir:

“Cephe sorunu özünde, işçi sınıfının sömürücü azınlığın dışında kalan kesimleriyle bağlaşıklık (ittifak) içine girmesi sorunudur. Ülkemizde geniş köylü yığınları, az ve orta topraklı köylüler, küçük üreticiler, şehir orta tabakaları, memurlar, aydınlar büyük çoğunluğu ile objektif olarak işçi sınıfı ile bağlaşıklık (ittifak) içine girme durumundadır. Öte yandan emperyalizmle işbirliği içinde olan tekellerin varlığından zarar gören, yani tekel dışı kalmış ulusal burjuvazi de birçok konuda işçi sınıfıyla birleşebilir... İşçi sınıfı bir yandan tabanda birlik sağlanması için çalışırken, bir yandan da örgütlerarası birlik için çalışır. Farklı halk kesimlerini temsil eden siyasi partiler, meslek kuruluşları, demokratik kuruluşlar arasında ortak bir program etrafında ortak eylem birliğinin kurulması için çaba harcar... Gerek faşist tirmanış ve bunun MC biçimindeki somutlanması, gerekse işçi sınıfının ve örgütlerinin nitel ve nicel gelişimlerindeki tarihsel atılımlar, böylesi güç ve eylem birliğini her zamankinden daha gerçekçi yapmaktadır.”⁹²

UDC’nin içinde yer alan “ulusal”, “demokratik” ve “cephe” kavramlarına yüklenen anlamlar, bu kavramın rasgele birbirleri ardına dizilen sözcüklerden meydana gelmediğini ortaya koymaktadır:

“UDC’deki **ulusal kavramı** tüm anti-emperyalist güçleri ifade eder. Ülkemiz emperyalizmin boyunduruğu altında NATO’ya CENTO’ya bağlı ABD ve AET tekellerinin yoğun sömürsünü maruz kalan bir ülkedir. Ulusal bağımsızlıktan

91 *DİSK Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığının Temel İlkeleri*, s. 17.

92 *DİSK Aylık Yayını*, Sayı: 8 (38), Ağustos 1977, s. 370-371.

Devrimci Marksizm

çok şeyler yitirilmiştir. Ulusal bağımsızlığın kazanılması, politik bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla tamamlanması tüm halkın bir avuç işbirliğinin dışında kalan toplumun ezici çoğunluğunun çıkarıdır, bunların önünde duran somut bir görevdir. Bu nedenle UDC'de bütün anti-emperyalist güçlerin ulusal güçlerin işbirliği gereklidir... **Demokratik kavramı**, demokrasiden yana olan bütün güçlerin birliğini ifade eder. Faşizme, faşist tirmanışa, baskı ve teröre, tekellerin egemenliğinin sömürü ve baskısına, ağaların beylerin çağdışı sömürüsüne karşı olan herkesi, ortak bir hedefte, demokrasiyi kurma ve geliştirme hedefinde birleştiren bir kavramdır. *Cephe kavramı* ise tüm bu güçlerin, bu çok geniş hareketler ve örgütlerin aynı sol yatağında buluşmasını, birleşmesini ulusal bağımsızlık ve demokrasi için ortak savaşa girmesini, emperyalizmin ve faşizmin tekellerin egemenliğinin karşısına hep beraber dikilmesini ifade eder."⁹³

Kavram bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bu birlikteliğin ne için olduğu, kiminle mücadele edeceği ve hangi bileşenlerden oluşacağı açıkça tarif edilmektedir. Bu birlik, ulusal bağımsızlık ve demokrasi için, emperyalizmle ve MC hükümetleriyle mücadele etmek için, işçilerden ve ezilen diğer kesimler ile emperyalizmle bağı olmayan ulusal güçlerden oluşacaktır. DİSK yöneticileri, UDC'nin "belkemiği" olarak işçi sınıfını gördüğünü, bu politikanın DİSK tarafından sevk idare edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

DİSK yönetimi bu politika doğrultusunda Türk-İş'e bir telgraf göndermiştir. Üç bölümden oluşan bu telgraf II. MC hükümetini hedef almakla birlikte daha ötesine gitmek gerektiğini işaret etmektedir. Bu metinde yer alan ifadeler şu şekildedir:

"1- 2. MC'NİN İÇ-DIŞ VE GENEL POLİTİKASI: Bu konuda DİSK Yürütme Kurulu, DİSK Genel Yönetim Kurulu'nun 2 Temmuz 1977 tarihli kararını hatırlatmaktadır. DİSK'in tüm düşünce ve davranışlarının temelinde işçi sınıfının bilimi, DİSK ilkeleri ve tüm emekçilerin çıkarları ile hak ve özgürlüklerin korunması, genişletilmesi vardır. 1. MC'nin yaşanan gerici faşist politikasından çıkan DİSK 2. MC'ye karşı demokrasiden ve ilerlemeden yana olan parlamento içindeki ve dışındaki tüm kuruluş ve güçlerin eylem birliği ve dayanışma içinde olmalarından yanadır. Aksi takdirde, bölücü samimiyetsiz ve kararsız tavırlarla faşist tirmanışı önlemek olanaklı değildir.

2- TÜRK-İŞ'İN MC'YE KARŞI SAVAŞIM ÇAĞRISI: DİSK her zaman hangi siyasal görüşte olurlarsa olsunlar faşizme karşı olan tüm güç ve kuruluşların demokratik hak ve özgürlüklerin korunması ve genişletilmesi için güç ve eylem birliği içinde olmalarını savunmuştur... Türk-İş'in MC'ye karşı savaşım çağrısı bu açıdan önemlidir. DİSK Yürütme Kurulu bu çağrıyı bu nedenle sevindirici ve olumlu görmüştür. Gerçekten de Türk-İş'in çoğunluğu MC'ye karşıdır... Türk-İş'e gönderdiği telgrafta DİSK Yürütme Kurulu her iki konfederasyon arasındaki çeşitli konulardaki ilke görüş ve anlayış farklılıklarına rağmen

⁹³ DİSK Aylık Yayını, Sayı: 8 (38), s. 371.

MC'ye karşı ortak tavır içine girmenin olanaklı olduğunu belirtmiştir...
3- MC'ye karşı olmak yetmez. Önemli olan karşılıklı görüşmelerle ülkemizi MC belasından kurtarmak için gerekli olan saptamaları, somutlamaları yapmak ortak noktaları belirlemektir.”⁹⁴

DİSK'in UDC önermesi yükselen faşist hareket için tüm solun tartışmasız onayladığı ve hayata geçirdiği bir politik hat olmamıştır. Tersine hem işçi hareketinde ve solda hem de DİSK içinde dipte var olan tartışmaların gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Bu tartışmanın da etkisiyle DİSK derin bir krize sürüklenecektir.

---

⁹⁴ DİSK Aylık Yayını, Sayı: 8 (38), Ağustos 1977, s. 372-373. (Vurgular aslındadır)

Che Guevara'nın Marksizm içindeki yeri

Sungur Savran

"Bir çocuk Borsa'ya karşı bütün Wall Street haykırmakta..."

Allen Ginsberg

"Che Guevara'ya ağıt" (1967)

Giriş: Che Guevara tüketimi

Lenin bir yerde büyük devrimcilerin ölümünden sonra putlaştırılarak zarsız hale getirilmeye çalışıldığını söyler. Stalinist bürokrasi Lenin'i ölümünden sonra mumyalayarak ama fikirlerini ve özlemlerini bütünüyle bir yana bırakarak tam da Lenin'in öngördüğü şeyi bu büyük devrimciye yapmıştır. Ama 20. yüzyıl devrimcileri arasında hiçbiri Ernesto Che Guevara kadar düşüncelerinden ve eyleminden koparılıp putlaştırılmamıştır. Che Guevara bugün bir popüler kültür ikonudur. Yakışıklı yüzü her yerde görülmekte, kapitalistler tarafından bile bir pazarlama aracı olarak kullanılmaktadır. Siyasi alanda da suistimal neredeyse evrenseldir. Kendilerine devrimci süsü veren faşizan milliyetçiler bu büyük

enternasyonalistin imgesini simge olarak benimseme cüretini ve sahtekârlığını gösterebilmektedirler. Bütünüyle reformizme kaymanın da ötesinde, gerilla faaliyetlerini "terörizm" olarak niteleyen partilerin genç taraftarları Che'yi partilerinin terk ettiği devrimciliğe rüşvet-i kelâm olarak bayraklaştırıyorlar. Ama öte yandan, dünyanın her köşesinde ve tabii Türkiye'de Che gençliğin, içinde yaşadığı topluma tepkisinin, huzursuzluğunun ve isyanının bilinçsiz simgesi işlevini görüyor.

Che Guevara'yı içeriksiz bir imaj olmaktan çıkarmak gerekiyor. Putlaştırmak yerine anlamak gerekiyor. CIA ajanlarının desteğiyle Bolivya devletince yargısız olarak infaz edilşinin bu 40. yılında Che'yi anmak, onun resim albümlerine bakmakla sınırlı kalmamalı. Che'nin pratiğini ve teorisini anlamak, nasıl bir isyânı temsil ettiğini kavramak, insanlığa bıraktığı mirası özümsemek gerekiyor.

Che'yi anlamak bir başka bakımdan da önemli. Bugün her türlü sosyalist akım Che'ye sahip çıkar gibi yapıyor. Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa'nın çöküşünden, Çin'in kapitalist restorasyon yolunda dev adımlar atışından sonra liberalleşen akımlar da, yaşananlara gözlerini sınımsız kapatıp bildik yoluna devam edenler de sanki Che Guevara kendi geleneklerinin bir temsilcisi imiş gibi davranıyorlar. Oysa Che'nin kısa yaşamında sadece emperyalizme ve kapitalizme değil, aynı zamanda Stalinist bürokrasiye de isyan var! 20. yüzyılın ikinci yarısında, Stalinizmin bilinen nedenlerle dünya sosyalist hareketi içinde tam bir hegemonya sağlamış olduğu bir aşamada, Sovyetler Birliği Komünist Partisi dünya solunun hakim akımlarınca "uluslararası komünizmin öncü partisi" olarak selamlanırken, Che Sovyet bürokrasisi ile adım adım çelişki içine giriyor, hayatının sonlarına doğru her iki büyük "sosyalist" ülkeye de (SSCB'ye ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne) uluslararası platformlarda ağır eleştiriler yöneltiyor. Öyleyse, bugün Che'nin eylem ve düşüncesi sadece emperyalizm ve kapitalizme karşı düşmanlığı açısından değil, bir bürokrasi eleştirmeni olarak da gözden kayboluyor. Aslında işin bu yanı göz önüne alındığında, Che'nin içi boş bir put haline getirilmesinden sadece burjuvazinin değil bürokrasinin de sorumlu olduğunu anlamak hiç de güç değil. Che'nin düşüncelerinin büyük kitlelerden gizlenmesi sol açısından da hiç olmazsa kısmen kasıtlıdır, bürokrasinin çıkarlarını savunmayı amaçlayan bir davranıştır.

Che'nin bürokrasinin eleştirmeni olarak konumunu daha baştan biraz açmak gerekiyor. 1950'li yılların başında Che Marksizme geldiğinde, Stalinizm bütün dünyada olduğu gibi Latin Amerika'da da hegemonik bir konuma sahip. Bir bakıma Stalinizm Marksizmin doğal ortamı gibi. Marksizmi benimseyen, özel tarihsel rastlantılar sonucu devrimci Marksizmle tanışmadıysa doğal olarak Stalinizmi de benimsiyor. Türkiye'de de 1968 kuşağı bunu gayet iyi bilir. Herkes devrimciliği benimsediğinde karşısında sadece Marx, Engels ve Lenin'in yapıtlarını değil, Stalin'in yapıtlarını da bulmuş ve okumuştur. Che'nin Marksizme gelişi de bu bakımdan istisnai değil. Marksist olur olmaz Stalin'e ve öteki Stalinist önderlere

Devrimci Marksizm

de sempati duymaya başlıyor. Örneğin 1955'te çok sevdiği teyzesine yazdığı bir mektubu, ona nasıl bir yöneliş içinde olduğunu ifade etmek için "Stalin II" diye imzalıyor.¹ O yıllarda doğan ilk kızı Hildita'yı bebekken gayet büyük bir sevinçle sürekli Mao'ya benzetiyor.²

Che'yi başka Marksistlerin çoğunluğundan ayıran (1954'te Guatemala'da ABD'nin düzenlediği karşı-devrimin aciliyeti içinde o ülkenin Stalinist partisiyle girdiği kısa pratik ilişkinin dışında) Stalinist partilerle doğrudan hiçbir ilişkisi olmamış olması. Fidel Castro'nun kurduğu ve devrim öncesinde Stalinizmle en ufak bir ilişkisi olmayan 26 Temmuz Hareketi Che'nin ilk örgütü. Bu yüzden tipik bir Stalinist eğitimden geçmiyor. Teorik olarak Stalinist düşüncelerle yoğrulmuş olsa bile, 30'lu yıllardan sonra Sovyetler Birliği bürokrasisine biat anlamını kazanan "enternasyonalist dayanışma" pratiğinin yarattığı kölece ruh durumu içinde bulmuyor hiçbir zaman kendini. Ama bu başta SSCB olmak üzere "sosyalist" ülkeleri dünya devrimci mücadelesinin ön planında yer alan aktörler olarak görmediği anlamına gelmiyor. Sınıfsal ve ideolojik bakımdan tam bir Nuh'un gemisi olan 26 Temmuz Hareketi içinde (Fidel'in kardeşi Raul Castro ile birlikte) nadir Marksistlerden biri olduğu için de hem devrimden önce Küba'nın Sovyetler Birliği yanlısı partisiyle, hem de devrimden sonra Sovyetler Birliği'yle Küba devrimi arasında sıkı ilişkiler kurulması için ilk harekete geçen ve en çok çaba gösteren o oluyor.

İşte Che'nin muzaffer Küba devrimi ile birlikte 1959'da uluslararası sosyalist hareketin önde gelen bir şahsiyeti haline gelmesinden sonra yaşadığı süreci bu başlangıç noktasını veri alarak değerlendirmek gerekiyor. Bu yazı boyunca anlatılacak olan her şey bu tarihsel arka plan akılda tutularak okunmalı. Che, Sovyetler Birliği'ni ve öteki "sosyalist" ülkeleri tanıdıkça, onların iç rejimini gözlemledikçe, uluslararası politikalarını ve Küba'ya karşı tavırlarını yaşadığı deneyimlerle kavradıkça, bu ülkelere hakim olan bürokrasiye karşı adım adım tepkisel bir ruh durumu içine giriyor. Bu tepkiyi giderek teorik temellere oturtmaya başlıyor. 1960 sonrasında artık geçen zamanla birlikte derinleşen bir eleştirel tavra sahiptir. Ama 1965 ila ölüm yılı 1967 arasında tam anlamıyla isyan içindedir. Son önemli kamuya açık hitabı olan "Tricontinental'e Mesaj" metni bürokrasiye ağır bir salvodur. Bu metin Che'nin **politik vasiyetnamesi** olarak düşünülmelidir. 1965 tarihli "Küba'da Sosyalizm ve İnsan" başlıklı çalışması ile Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nin *Ekonomi Politik Elkitabı* üzerine tuttuğu notlar ise olgunlaşma döneminin ana teorik çalışmaları gibi okunabilir.³ Bunlardan ilki 1965 yılında hem Uruguay'da hem de Küba'da yayınlanmıştır. İkincisinin ise tra-

1 Jon Lee Anderson, *Che Guevara. A Revolutionary Life*, Grove Press, New York, 1997. s. 167. Che'nin hayatı ve devrimci faaliyeti hakkında bir hazine olan bu kitap Türkçe'ye de çevrilmiştir. Bkz. *Che Guevara. Devrimci Bir Hayat*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.

2 A.g.y., s. 191 ve 202.

3 Bkz. Ernesto Che Guevara, *Apuntes críticos a la Economía Política*, der. María del Carmen Ariet García, Ocean Sur/Centro de Estudios Che Guevara, Havana, 2006.

jik bir öyküsü vardır. Che'nin Kongo seferinden sonra Tanzania'da emperyalist ajanlardan gizlenmek için kapandığı odada tuttuğu bu notları Bolivya seferine çıkmadan önce en yakın yoldaşlarından birine basılmak üzere teslim ettiği biliniyor. Bu metin, neredeyse kırk yıl sonra 2006'da nihayet Küba'da basılabilmıştır! Yukarıda Che'nin düşüncelerinin solda kasıtlı olarak bastırıldığını söylediğimizde ne kastettiğimiz belki şimdi daha iyi anlaşılabilirdi.

Meselenin bir de üçüncü boyutu var. Che öznel anlamda Ekim devrimine ve Leninizme bütünüyle bağlı bir devrimcidir. Aynı zamanda yaşadığı pratik içinde adım adım devrimci Marksizme yakın bir pozisyona doğru hareket etmektedir. Ancak iktidarın devrimci fethine ilişkin savunduğu strateji klasik Leninist stratejiden bütünüyle farklıdır. Leninizm işçi sınıfının öncüsünün devrimci partisinin inşasını, kitleler içinde sabırlı bir çalışmayı ve devrim anında işçilerin silahlandırılması yoluyla silahlı ayaklanmayı stratejisi olarak benimserken, Che Küba devriminin deneyimini genelleştirerek gerilla savaşını evrensel olarak uygulanabilecek bir strateji olarak savunmuştur. Che'nin ve Küba devriminin mirasının Türkiye'de de onun stratejik görüşleri doğrultusunda örgütlenen hareketler tarafından devralınmış olması meseleyi bizim için daha da hassas kılmaktadır. Bu yüzden Che'nin Marksizminin Bolşevik gelenekle ortak ve farklı yanlarının saptanması özel bir önem taşıyor.

Bu yazı bütün bu düşünceler ışığında Che Guevara'yı doğrusu ve yanlışları ile Marksizmin tarihi içindeki yerine yerleştirmek amacıyla kaleme alındı. Yazıyı okuyan okuyucu görecektir ki, bazı büyük yanlışlarına rağmen, Che'nin teori ve pratiğinin toplam bilançosu, yaşadığı dönemin genel atmosferi ile karşılaştırılarak somut biçimde ele alındığında, son derecede olumludur. Che Guevara devrimci hayatına Stalinizmin etkisi altında başlamış, hayatının sonuna doğru adım adım devrimci Marksizmin pozisyonlarına yaklaşan bir güzergâh izlemiştir. Hiçbir aşamada Stalinizmden bütünüyle koptuğuna, onu karşısına aldığına dair bir veri yoktur. Ama unutmayalım, 39 yaşında hayata veda eden bir devrimciden söz ediyoruz. Ömrü el verseydi Che'nin nasıl bir gelişme göstereceğini son yıllarında yaşadığı deneyimden ekstrapolasyon yoluyla çıkarmaya çalışabiliriz. Ama son tahlilde bu spekülasyon olur. Önemli olan yaşadığı o kısa ömre sığdırdığı büyük devrimci teori ve pratiktir.

Che Guevara'nın Marksizmi üzerinde tartışmaya geçerken hatırlanması gereken bir konu var. 2. Dünya Savaşı sonrasında dünyadan birçok devrimci geldi geçti. Bunların bir bölümü Bolşevik geleneğin gerçek mirasçısı olan devrimci Marksizme bağlıydı, bir bölümü ise daha karmaşık bir tarihçeye sahipti. Bunun dışında Marksizme pratik içinde devrimciler olarak değil, teorik olarak katkıda bulunan düşünürler yaşadı. Aşağıda Che'nin 20. yüzyılın ikinci yarısında tuttuğu benzersiz yerden söz ederken, onu önde gelen devrimci Marksistlerle veya teorisyenlerle karşılaştırıyor olmayacağız. Che'nin 2. Dünya Savaşı sonrasında zafere ulaşan devrimler sonucunda iktidara gelen kadrolar arasında tuttuğu özel yere

Devrimci Marksizm

vurgu yapıyor olacağız.

1. “Ya sosyalist devrim, ya devrimin karikatürü!”

Che Guevara, her şeyden önce, sosyalist devrimi Marksist hareket içinde yeniden gündeme getirmiş olan devrimcidir. Stalinist bürokrasi 1920’li yılların ikinci yarısından itibaren sosyalist devrimi bütün dünyanın devrimci hareketlerinin gündeminden çıkarmış, bunun yerine Ekim Devrimi’nden önce Rus hareketinin Menşevik kanadınca savunulan türden bir aşamalı devrim perspektifini adım adım bütün dünya komünist partilerinin programını biçimlendirecek şekilde yaymıştı. 1960’lı yıllara gelindiğinde dünya sosyalist hareketinde devrimci Marksist hareket dışında sosyalist devrim perspektifini savunan hiçbir parti kalmamıştı. İşte Che sosyalizmi güncel bir hedef olarak yeniden devrimin programı haline getiriyordu.

Sovyetler Birliği’nde 1930’lu yıllarda hakim hale gelen Stalinist bürokrasinin aşamalı devrim perspektifini öteki ülkelerin komünist partilerine empoze etmesinin nedenlerini iyi anlamak gerekir. Bu teorik bir yanılığın veya ideolojik bir geriliğin ürünü değildi. Tek ülkede sosyalizm programı, dünya devrimini sosyalizmin kuruluşu için bir zorunluluk olmaktan çıkarıyordu. Sovyet bürokrasisi, dünya devriminin yayılmasının dengeleri sarsacağından dolayı kendisi için tehlikeli dahi olduğunun gayet iyi farkındaydı. Dolayısıyla, Sovyet dış politikası 1930’lu yıllarda itibaren emperyalizmle Sovyetler Birliği arasındaki dengeleri mümkün olduğunca bürokrasinin çıkarlarını rahatsız etmeyecek biçimde korumaya yönelikti. Lenin’in 1920’li yılların başında geçici bir dönem için taktik bir adım olarak ortaya attığı “barış içinde bir arada yaşama” politikasının stratejik bir yaklaşım haline gelmesi bundandı. Aşamalı devrim programı işte bu bağlamda başka ülke komünist partilerinin dünya dengelerini sarsacak devrimci girişimlere cüret etmemesi için geliştirilmiş bir yaklaşımdı. Komünist partiler az gelişmiş ülkelerde “burjuva demokratik devrim” için mücadele etmeliydiler. Bu ülkeler sosyalist devrim aşaması için yeterince olgunlaşmamıştı. Stalinist aşamalı devrim anlayışı daha da ileri giderek aynen Ekim devrimi öncesinde Menşeviklerin söylediği gibi, burjuva devrimini burjuvazinin yönetmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Böylece az gelişmiş ülke komünist partilerine kendi ülkelerinin “ulusal burjuvazisi”ni emperyalizme ve gericiliğe karşı destekleme görevi verilmiş oluyordu. Aşamalı devrim teorisinin maddi hayatın gerçekleriyle hiçbir ilişkisi olmadığını, komünist partilerinin “fazla ileri giderek” dünya dengelerini sarsmasını engellemeyi amaçladığını tartışılmaz biçimde kanıtlayan bir olgu vardı. Bu teori sadece az gelişmiş ülkelerde değil, kapitalizmin emperyalist aşamaya çoktan girmiş olduğu ülkelerde de uygulanıyordu! Örneğin emperyalist ülkeler arasında en güçlü iki komünist partisinden biri olan Fransız Komünist Partisi’nin (öteki İtalyan partisi idi) stratejisi, sosyalist devrim yolunda bir aşama olarak tekeldişi

burjuvaziyle tekellere karşı bir "ileri demokratik düzen" kurmaktır!

Latin Amerika'nın Sovyet bürokrasisine sadakatle bağlı komünist partileri, 1930'lu yılların geçici ultra sol dönemi sona erip uluslararası Stalinist hareket sağ bir politikaya döndükten sonra aşamalı devrim perspektifine bütünüyle angaje olmuşlardı. Latin Amerika'nın devi Brezilya'nın komünist partisinin prestijli önderi Luis Carlos Prestes'in 1959 tarihli bir açıklaması bize bütün partilerin mücadele programı konusunda açık bir görüş sağlayacak niteliktedir:

Her geçen gün geniş güçleri Amerikan emperyalizmine ve onun iç ajanlarına karşı, proletaryayı, köylülüğü, kentsel küçük burjuvaziye, burjuvaziye, Kuzey Amerika emperyalizmiyle çelişkileri olan latifundia sahiplerini [büyük toprak sahipleri – SS] ve emperyalist gruplarla bağlantı içinde olmakla birlikte Kuzey Amerika tekelleri ile rekabet halinde olan kapitalistleri harekete geçiren bir cephede birleşirmenin koşulları daha olumlu hale geliyor...⁴

Görüldüğü gibi, Prestes geleneksel şemada emperyalizm yanlısı gösterilen büyük toprak sahiplerini ve emperyalizmin ortağı kapitalist grupları bile bir ilerici demokratik cephede toplamaktadır. Prestes ayrıca daha ileride "barışçı yol" savunusu da yaparak⁵ aşamalı ya da değil devrimden bütünüyle vazgeçmiş olduğunu da itiraf ediyor. Che'nin ünlü sloganı işte bu tür insanlar için söylenmiştir: "Devrimcinin görevi devrim yapmaktır." Bu slogan ilk bakışta totoloji gibi görünür. Oysa Che'nin kimi hedeflediği açıktır: Stalinizmin bütünüyle düzenin bir parçası haline getirdiği, ama retorik icabı hâlâ Ekim devriminin geleneğine bağlı görünen, kendine "devrimci" deyip reformizme ve barışçı yöntemlere sarılan "Komünist" Partilerinin önderliğidir hedef.

Che'nin şu sözleri de tam tamına bu tür "Komünist" Partileri hedef almıştır:

Kimse öncü parti rolüne bir üniversite diplomasıymış gibi sahip çıkamaz. Öncü parti olmak, iktidar mücadelesinde işçi sınıfının cephesinde yer almak, ona iktidarın ele geçirilmesi konusunda rehberlik yapmak ve bu mücadeleyi en kısa yoldan zafere götürmeyi bilmektir.⁶

Elbette ne Latin Amerika'da, ne de genel olarak dünyada aşamalı devrim

4 Aktaran: Michael Löwy, *The Marxism of Che Guevara. Philosophy, Economics, Revolutionary Warfare*, Monthly Review Press, New York, 1973, s. 77. Bu kitap Türkçe'ye çevrilmiştir. Bkz. *Che Guevara'nın Düşüncesi. Devrimci Bir Hümanizm*, çev. Aynur İlyasoğlu, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 2004.

5 Aynı yerde.

6 Ernesto Che Guevara, "Guerra de guerrillas: Un método", *Obras 1957-1967, I. La acción armada*, Documentos Latinoamericanos, Maspéro, Paris, 1970, s. 165. Che'nin yapıtlarını yazıldıkları dilde bir araya toplanan bu kitap iki cilttir. Bu birinci ciltte silahlı mücadele konusundaki çalışmalar, ikinci ciltte ise devrim sonrası dönüşüm üzerine yazıları yer almaktadır. Bu kaynağa referans aşağıda *Obras I* ve *Obras II* olarak verilecektir. [Türkçesi: "Gerilla Savaşı: Bir Yöntem", *Ernesto Che Guevara Konuşuyor*, çev. Ayşegül Kuglin, Çınar Yayınları, İstanbul, 1997, s. 104. Bu kitap Che'nin kendi yazılarından Türkçe'de yapılmış en önemli derlemedir. Tek kusuru çevirinin çok güçlü olmasıdır. Aşağıda bu kitaba referans *Che Konuşuyor* olarak verilecektir.]

Devrimci Marksizm

programının benimsenmesi ve burjuvaziyle ittifak perspektifi sürtüşmesiz, çelişkisiz, zigzagsız bir süreç içinde gerçekleşmedi. Her bir ülkenin yapısal özelliklerinden sınıf mücadelelerine ve sosyalist hareketin tarihsel gelişimine kadar birçok faktör, kimi partinin daha özerk davranmasına, Moskova'dan dayatılan çizgiye daha geç adapte olmasına vb. yol açtı. Bazı ülkelerde komünist partileri belirli aşamalarda daha devrimci, belirli aşamalarda daha reformist ve sınıf işbirlikçisi tavırlar sergilediler. Ama 60'lı yıllara gelindiğinde, partiden partiye görece farklar görülmekle birlikte, şema az çok oturmuştu. Küba'daki komünist partisi de⁷ Fidel Castro ve arkadaşlarının Moncada Kışlası'nı bastıkları 1953'ten Sierra Maestra'daki gerillanın önemli başarılar kazanmış olduğu 1958 ortalarına kadar 26 Temmuz Hareketi'nden uzak durmuştur.⁸ Ancak belirli bir aşamadan sonra, Che'nin de çabalarıyla iki hareket arasında ciddi bir yakınlaşma doğmuş ve Küba partisi Küba devriminin zafere ulaşmasında son aşamadaki katkılarıyla bir pay sahibi olmuştur.

Küba devrimi sonrasında (aşağıda daha ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi) Che'nin önderliğinde örgütlenen hareketler aracılığıyla Latin Amerika'nın çeşitli ülkelerinde devrimci girişimler yaşanmış, bu Che'nin Bolivya seferiyle doruğuna ulaşmıştır. Latin Amerika'nın komünist partileri Küba merkezli olarak örgütlenen bu devrimci girişimlere karşı mesafelerini korumuşlar, yer yer düşmanca yaklaşmışlar, hatta Sovyetler Birliği'ne bu girişimleri ve özel olarak da Che'yi şikâyet etmişlerdir.

Che'nin kendi görüşlerini ve programatik anlayışını belirleyen iki ana faktör vardır. Bunlardan biri, Giriş bölümünde belirtildiği gibi, teorik olarak Marksizmi Stalinist bir çerçeve içinde benimsemiş olmakla birlikte, Sovyet bürokrasisinin denetiminde olan bir komünist partisinde militanlık yapmamış olduğu için kafasının hiçbir aşamada bu partilerin katı şemalarının cenderesine tâbi kalmamış olmasıdır. Che 26 Temmuz'a katıldığında bu hareketin Marksist bir hareket olmadığını bilmektedir. Hatta kendisi başlangıçta onu bir burjuva demokratik hareket olarak görmüş olduğunu açıkça dile getirmiştir. Ama Küba devrimi boyunca hem teorik olarak Marksizmi hareket içinde yaymaya çalışmaktan, hem de devrim öncesinde ve sonrasında devrimin bir politik devrim olarak kalmaması, bir toplumsal devrim, bir sınıf devrimi haline gelmesi için mücadele etmekten bir an bile geri durmamıştır. Stalinist bir partinin eğitiminden geçmiş birinin bu ikincisini yapması son derece güç olurdu.

Ama Che'nin programatik görüşlerini asıl biçimlendiren Küba devrimi-

7 Tarihsel nedenlerle bu ülkedeki komünist partisinin adı devrimden önce Sosyalist Halk Partisi (Partido Socialista Popular-PSP) idi.

8 Leo Huberman/Paul Sweezy, *Cuba. Anatomy of a Revolution*, 2. edisyon, Monthly Review Press, New York, 1961, s. 150. Bu parti, 26 Temmuz Hareketi tarafından devrilecek olan Batista'nın seçimlerle iş başına gelmiş olduğu 40'li yıllarda onun hükümetine iki üye vermişti. Bkz. Gary Tennant, "El Che Guevara y los trotskistas cubanos", <http://www.po.org.ar/edm/edm18/elche.htm> ve William Sanabria, "El legado del Che y la revolución latinoamericano", venezuela.elmilitante.org.

nin kendine özgü nesnel gelişimi olmuştur. Castro önderliğindeki 26 Temmuz Hareketi'nin programı esas olarak Küba'yı sultası altında inleyen diktatör Batista'dan kurtulmak ve ülkeyi neredeyse sömürgeleştirmiş olan ABD emperyalizmine karşı onurlu bir tavır almaktı. Amaçlanan devrimin programındaki tek sınıfsal boyut toprak reformu idi. Yani tipik bir burjuva demokratik devrim programı söz konusuydu! Ne var ki, nesnel koşullar Küba devriminin önderliğini 1959-61 arasında emperyalizmin basıncı karşısında ayakta kalabilmek için adım adım sosyalist tedbirler almak zorunda bırakacak, yeni rejim 1961 ortasında bütün dünyaya "sosyalist" bir devlet kurulmuş olduğunu ilan edecektir. Burada demokratik devrimle sosyalist devrimin görevlerinin iç içe geçtiği, demokratik devrimin hiç bir iktidar değişimi olmadan sosyalist devrime dönüştüğü tipik bir sürekli devrim süreci ile karşı karşıyayız!

Che Guevara bu deneyimin derslerini en açık ve yalın biçimde çıkararak Küba devrimcisi olmuştur. Bütün Küba önderliği içinde en gelişkin Marksist olması, deneyimden öğrenme konusundaki muazzam kapasitesi, derin devrimci inancı bunu olanaklı kılan ana etkenlerdir. Ama burada ilk faktörün (öznel faktör) ikincisiyle (nesnel faktör) birleşmesi de söz konusudur. Kafası Stalinist partilerin şemalarıyla cendereye alınmış bir militan Che'nin çıkardığı sonuçları çıkaramayabilirdi. Che bu şemalardan uzak yetişmiş olduğu için buradaki sürekli devrim dinamiğini görebilmiş, Küba devrimini bu temelde yorumlamış ve bu deneyimden hareketle Stalinizmin Menşevik teorilerine rağmen az gelişmiş ülkelerde esas gündemde olan devrimin sosyalist devrim olduğunu anlamıştır.

Che elbette Küba için "sürekli devrim" kategorisini kullanmış değildir. Ama Küba devrimini yorumlayış tarzı ve buradan Latin Amerika'nın, hatta az gelişmiş dünyanın tamamı için çıkardığı sonuçlar Trotskiy'in sürekli devrim programı ile büyük benzerlikler taşır. Che'nin devrim programı üç ayak üstünde yükselir.

(1) Ulusal burjuvazinin korkaklığı: Trotskiy'in kendi devrim programının başlangıç noktası 1848 devrimlerinden itibaren proletaryanın güçlü gelişiminden ve devrimci atılımından korkan burjuvazinin devrimci karakterini yitirdiği, bu yüzden demokratik devrimlere önderlik edemeyeceğidir.

Daha 1848'e gelindiğinde bile, burjuvazi geçmişle karşılaştırılabilir bir rol oynamaya fırsatını çoktan yitirmişti. Kendi iktidarına giden yolun üzerinde duran toplumsal sistemin devrimci tasfiyesini üstlenmiyor ve üstlenmek istemiyordu. Bunun **neden** böyle olduğunu bugün biliyoruz. Burjuvazinin amacı—ve bunun çok iyi bilincindeydi—sistemin içine, kendi politik egemenliği için değil, sadece geçmişin güçleriyle iktidarı paylaşabilmek için gerekli olan garantileri yerleştirmektir...Böylece, yalnız eski düzenin yıkılmasında kitlelere önderlik edememekle kalmadı, onu ileriye iten kitleleri geri püskürtmek için de sırtını bu eski düzene dayadı.⁹

9 Lev Trotskiy, *Sonuçlar ve Olasılıklar*, Kardelen Yayınları, İstanbul, 1990, s. 39.

Devrimci Marksizm

Che'nin Küba devrimi deneyiminden hareketle bütün Latin Amerika için vardığı sonuç aynıdır:

Latin Amerika'nın şu andaki tarihsel şartları altında ulusal burjuvazi anti-feodal ve anti-emperyalist mücadelenin başında yer alamaz. Deneyim göstermektedir ki, ülkelerimizde bu sınıf, çıkarlarının Yankee emperyalizmiyle çatıştığı durumlarda bile, toplumsal devrim korkusu yüzünden felç olduğu ve sömürülen kitlelerin patlamasından ürktüğü için emperyalizmle karşı karşıya gelmeyi başaramamıştır.¹⁰

Veya:

Öte yandan, yerel burjuvaziler, emperyalizme muhalefet yeteneklerini tamamen kaybetmişlerdir (eğer daha önce böyle bir yeteneğe sahip oldularsa) ve ancak onun treninin kuyruğuna takılmış son vagonunu oluşturmaktadırlar.¹¹

Veya:

Burjuvaziye karşı mücadele, kurtuluş mücadelesinin vazgeçilmez koşuludur, eğer bu mücadelenin geri dönülmez biçimde başarılı bir sona ulaştırılması isteniyorsa (tersinden örnek Endonezya'dır).¹²

Che Latin Amerika "ulusal burjuvazi"si konusunda kategoriktir. Öteki kıtalardaki, özellikle Afrika'daki az gelişmiş ülkeleri tanıdıkça, onların burjuvazilerinin de aynı yolun yolcusu olduklarına, bir süre sonra aynı şekilde emperyalizmin ortağı haline geleceklerine ikna olur.¹³

(2) Köylülüğün işçi sınıfına ihtiyacı: Trotskiy'in sürekli devrim programının ikinci ayağı köylülüğün bir toplumsal güç olarak bağımsız bir rol oynayamayacağı, ya burjuvaziden ya da proletaryadan yana tavır almak zorunda olduğu, dolayısıyla devrimde hegemonyanın köylülükte değil proletaryada olması gerektiridir. Che Latin Amerika ülkelerinin gelişme düzeyi ve tarımsal karakteri dolayısıyla esas devrimci toplumsal gücün köylülük olduğunu ısrarla vurgulamakla birlikte ekler:

10 "Guerra", a.g.m., *Obras I*, s. 164. Che burada İkinci Havana Deklarasyonu'na referans yapıyor. [Türkçesi: "Gerilla Savaşı", a.g.m., s. 102.]

11 Ernesto Che Guevara, "Mensaje a los pueblos del mundo a través de la Tricontinental", *Obras II*, s. 589. [Türkçesi: "Vietnam ve Dünya Özgürlük Mücadelesi (Tricontinental'e Mesaj)", *Che Konuşuyor*, s. 187-88.]

12 Ernesto Che Guevara, *Apuntes*, a.g.y., Ocean Sur, Havana, 2006, s. 93. Endonezya'da kapitalist dünyanın en güçlü komünist partisi bağımsız bir politik çizgi izleyeceğine ilerici burjuva cumhurbaşkanı Sukarno'yu sonuna kadar desteklediği için 1965'te bir askeri darbe ardından kurulan Suharto diktatörlüğü altında bir-bir buçuk milyon komünist veya komünizm sempatanı katledilmiştir. Che tam da kitabını kaleme alırken yaşanmakta olan bu trajediye referans yapıyor.

13 "Josie Fanon'ın Röportajı", *Che Konuşuyor*, s. 131-32.

Ama köylü sınıfı, içinde tutulduğu cehalet ve yaşadığı yalıtılmışlık nedeniyle, işçi sınıfının ve devrimci aydınların devrimci ve politik önderliğine ihtiyaç duyar. Onlar olmaksızın tek başına saldırıyı başlatıp zafere ulaşamaz.¹⁴

(3) Demokratik devrimin sosyalist devrime dönüşümü: Trotskiy, burjuvazinin devrimden uzaklaşmasından ve köylülüğün devrimin başını çekme kapasitesine sahip olmamasından hareketle demokratik devrimde hegemonyanın proletaryada olacağı sonucunu çıkardıktan sonra, devrimin zaferiyle birlikte iktidara yükselmiş olan proletaryanın kendi aleyhine kararlar alamayacağı için demokratik devrimin içinde hızla sosyalist önlemler almaya başlamak zorunda kalacağını, yani demokratik devrimin sosyalist devrime doğru büyüyeceğini ileri sürüyordu. Che ise Küba devrimini şöyle tasvir etmektedir:

Devrimimizle...birlikte bir ulusal kurtuluş devriminin orijinal bir biçimde, bazı kendiliğindenlik unsurları taşıyarak sosyalist bir devrime geçişi ve Moncada'daki ilk kahramanlık destanından itibaren aynı aktörler tarafından yönetilen, Granma'dan geçerek Küba Devrimi'nin sosyalist karakterinin ilan edilmesine ulaşan bir gelişmenin seyri içinde büyük bir hızla yaşanan aşamaların yığılması yaşandı.¹⁵

Bu kısacık alıntıda bütün bir dünya yatıyor. Biz sadece üç noktaya işaret edelim. Birincisi, Che bir ulusal kurtuluş devriminden bir sosyalist devrime geçiş olduğunu hatırlatıyor. İkincisi, bunun aynı önderlik altında olduğunu belirtiyor. Yani yeni bir devrim yoktur. Devrim iki aşamalı olmamıştır! Nihayet üçüncüsü "aşamaların yığılması"ndan söz ediyor. Bilindiği gibi, sürekli devrim programı, bazılarının sandığının aksine, demokratik devrim aşamasının varolmadığını değil, demokratik devrim ile sosyalist devrimin iç içe geçeceğini, yani aşamaların orijinal biçimde birleşeceğini ileri sürer. Bütün bunlar Che'nin, Küba devriminin aşamalı devrim programını çürüttüğünün bilincinde olduğunu ve bu devrimi "sürekli devrim" terimini kullanmak aklına bile gelmese de aynen böyle tasvir ettiğini gösteriyor.

Che, Sovyetler Birliği bürokrasisinin Üçüncü Dünya ülkelerini sosyalist bir atılımdan uzak tutarak, bazı ülkelerde (Mısır, Cezayir vb.) ülke burjuvazisi ile ittifakını sürdürmek için geliştirdiği ve mucitliğini Lenin'e atfettiği "kapitalist olmayan yol" programı için şunları söyler:

Lenin'in bu "kapitalist olmayan yol" ifadesini nerede telaffuz etmiş ya da yazmış olduğunu araştırmak gerekir; ikircikli bir terim; Lenin'in bunu kullanmış

14 "Guerra", a.g.m., *Obras I*, s. 163. [Türkçesi: "Gerilla Savaşı", a.g.m., *Che Konuşuyor*, s. 102.] Che burada da İkinci Havana Deklarasyonu'na referans yapıyor.

15 Ernesto Che Guevara, "El cuadro: columna vertebral de la Revolución", *Obras II*, s. 154.

Devrimci Marksizm

olabileceğine inanmıyorum. Her durumda, kapitalist değilse nedir? Hemafrodit mi? Melez mi? Olgular yolun tanımlanmasından önce kısa bir siyasi mücadele dönemi yaşanabileceğini göstermiştir, ama ardından ya kapitalist olacaktır yol, ya sosyalist.¹⁶

İşte Küba devriminin bu dersleri temelindedir ki Che siyasi vasiyetnamesi gibi görülebileceğini söylediğimiz son büyük açıklaması olan “Tricontinental’e Mesaj”ında 20. yüzyılın ikinci yarısında devrimin karakteri konusunda Stalinist bütün önyargıları altüst eden ünlü sözünü söylemiştir: “Başka bir değişim mümkün değildir: ya sosyalist devrim ya da devrimin karikatürü.”¹⁷

2. Yalıtılmış bir ülkede devrim ve enternasyonalizm

Che Guevara, zafere ulaşmış devrimlerin önderleri arasında Lenin ve Trotskiy’den beri tek ülkede sosyalist bir devrimin nihai olarak zafere ulaşacağını reddeden ilk ve tek isimdir. Küba devriminin önderliği daha iktidara gelir gelmez öteki Latin Amerika ülkelerinde devrimci mücadelenin geliştirilmesi, devrimin bütün Latin Amerika’ya yayılması için somut girişimler başlattı ve bunu ölene kadar sürdürdüyse, bu esas olarak Che’nin kıta ölçeğinde ve uluslararası düzeyde devrimin sosyalizmin zaferi için vazgeçilmez olduğu bilinci sayesinde.

Che’nin pratiğinde enternasyonalizm neredeyse devrimci hayatının başlangıcı ile aynı anda başlar. Daha Marksizmle tanışmadan önce bütün Latin Amerika’yı dolaştığı, *Motosiklet Günlükleri*¹⁸ başlıklı anılarından ve bu adla çekilmiş film-den biliniyor. İşte bu gezileri bütün Latin Amerika’nın aynı sömürü ve zulüm sistemi altında yaşadığını öğretmiştir Che’ye. Adım adım Marksizme doğru gelirken ilk siyasi deneyimini 1954’te Guatemala’da, ABD Arbenz’in ilerici rejimini devirmeye giriştiğinde karşı-devrime direnmek için Guatemala’nın komünist partisinin gençlik örgütüne katıldığında yaşamıştır. Guatemala’nın karşı-devrime teslim olmasından sonra geçtiği Meksika’da 1955’te Fidel Castro ile tanıştığında ve daha ilk gece onun 26 Temmuz Hareketi’ne katılmaya karar verdiğinde bu Arjantinli doktorun devrimci mücadelede sınır tanımayacağı iyice belli olmuştur. Che Küba devriminin önderliği içinde Kübalı olmayan tek kişidir. Buna rağmen 1965’e dek önce devrimci mücadeleye, ardından devrim sonrası inşa faaliyetine aynen bir Kübalı gibi bütünüyle kendini vermiştir.

Devrimin hemen ardından Küba önderliği devrimin öteki Latin Amerika ülkelerine yayılması için çeşitli ülkelere devrimcilerle temasa geçmiş, bu devrimcilere olanaklar ve eğitim sağlayarak yeni gerilla savaşlarının başlamasında

16 *Apuntes*, a.g.y., s. 110.

17 “Mensaje”, a.g.m., *Obras II*, s. 589. [Türkçesi: “Tricontinental’e Mesaj”, a.g.m., *Che Konuşuyor*, s. 188.

18 Ernesto Che Guevara, *Motosiklet Günlükleri*, çev. Osman Akınhay/Adil Baktıya, Everest Yayınları, İstanbul, 2003.

katalizör rolü oynamıştır. Burada da esas yönetici Che olmuştur. Küba devrimci rejiminin desteğiyle, 1959'dan 1967'ye Nikaragua, Dominik Cumhuriyeti, Guatemala, Venezüella, Kolombiya, Peru, Arjantin ve Bolivya'da Küba'nın Che aracılığıyla desteklediği gerilla savaşları başlatıldı. Bu faaliyette Küba önderliğinin başka hiçbir üyesi Che kadar faal değildi. Daha sonra dünya çapında ün kazanacak bir dizi Latin Amerika devrimcisi, örneğin 1979 Nikaragua devriminin Sandinist önderliğinin tarihi lideri Carlos Fonseca veya Uruguay'ın ünlü Tupamaros'unun önderi Raul Sendic Che'nin rahle-i tedisinden geçtiler.

Elbette Castro bu faaliyetlere taraftar olmasaydı Che bunları Küba devletinin desteği ile yürütemezdi. Yine de Castro ile Che arasında daha baştan itibaren var olan ve yıllar üzerinden derinleşen bir bakış açısı farklılığı vardı. Castro Sovyetler Birliği'yle ittifak yaparak ABD'nin Küba devrimine karşı düşmanlığını gemlemeye, yani Küba'yı "barış içinde bir arada yaşama" stratejisinin bir parçası haline getirmeye yatkındı. Che ise geçici taktik uzlaşmalar yapılırsa da, orta vadede devrimi ayakta tutabilecek tek şeyin sosyalist devrimin Latin Amerika çapında kıtasal ölçekte zafere ulaşması olduğuna inanıyordu. Yani Che'yi başka Latin Amerika ülkelerinde devrimci faaliyetlere yönelten, emperyalizmle başa çıkmanın yolunun sadece uluslararası devrim olduğuna inanmasıydı. Latin Amerika devrimine bir romantik olduğu için değil, Marksist bir gerçekçi olduğundan dolayı bu denli önem veriyordu.

Latin Amerika ülkelerinde 60'lı yılların ilk yarısında girişilen bütün gerilla deneyimlerinin yenilgiye uğraması, Che'yi mücadelenin başına geçmesi gerektiğine ikna etti. (Elbette bu karara ulaşmasında son derece karmaşık politik ve kişisel başka nedenler de vardır.) Che daha başlangıçtan itibaren Bolivya, Peru, Ekvador, Arjantin, Şili ve Paraguay arasında bir geçit bölgesi niteliğini taşıyan And Dağları'nın Latin Amerika'nın Sierra Maestrası olacağını ileri sürmüştü. Yani buralarda başlayan bir gerilla savaşı adım adım bütün bu ülkelere yayılacak ve kıta çapında bir devrime dönüşecekti. Aynı şeyi, 1961'de Lumumba'nın emperyalizmin ajanları tarafından öldürülmesinden sonra muazzam mücadelelere konu olan Kongo için de düşünüyordu. Kongo Afrika'nın kalbindeydi. Burada başlatılacak bir mücadelede elde edilecek zafer, kademe kademe bütün Afrika'ya yayılabilirdi. Önce 1966 yılında bir yıla yakın süreyle Kongo'da bir Küba birliğinin başında Kongolu anti-emperyalist güçlerle birlikte emperyalizm yanlısı güçlere karşı çarpıştı.¹⁹ Kongo mücadelesi ağır bir yenilgi ile sonuçlanınca bir süre gizlendikten ve hazırlık yaptıktan sonra Küba yoluyla Bolivya'ya geçerek And Dağları'nı Latin Amerika'nın Sierra Maestrasına çevirmek için silah elde çarpıştı, bir kez daha yenildi ve öldürüldü. Bu kısa öykü bile Che'nin fikirlerini öne sürüp, uygulanmasını başkalarına bırakanlardan olmadığını, fikirleri uğruna ölmeye hazır bir kişiliğe sahip olduğunu bize anlatıyor. Che Guevara, aynen öteki büyük

19 Che'nin Kongo'daki mücadelesi hakkında ilginç bir kitap Türkçe'de de yayınlanmıştır. Bkz. Paco Ignacio Taibo II vd., *O Yıl Hiçbir Yerde Değildik. Che Guevara ve Afrika Gerillası*, çev. Veysel Atayman vd., Alan Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Devrimci Marksizm

enternasyonalistler gibi, fikirlerini hayatıyla ödemiştir.²⁰ Enternasyonalizmi sadece teoride değil pratikte de savunmuş bir devrimcidir.

Guevara politik olarak enternasyonalizmini önce Latin Amerika kıtası çapında ifade etmiştir. 1963 yılında yayınlanan bir çalışmasında bunu şöyle ifade eder:

Üçüncüsü, mücadelenin kıtasal özelliği...Yankiler, çıkar dayanışması ve Amerika kıtasındaki mücadelenin belirleyiciliği dolayısıyla müdahale edeceklerdir...Amerika kıtasındaki panorama bu iken, zaferin **yalıtılmış bir ülkede** kazanılması ve korunması güçtür. Baskıcı güçlerin birliğine halk güçlerinin birliği ile karşılık vermek gerekir. Baskının dayanılmaz düzeye ulaştığı bütün ülkelerde isyanın bayrağı yükseltilmelidir; tarihi zorunluluk dolayısıyla bu bayrak kıtasal bir özellik taşıyacaktır.²¹

Latin Amerika devrimcileri arasında kıta çapında bir kurtuluşu hayal edenler az değildir. Bu kıtanın ülkelerinin tarihi, coğrafi, kültürel, hatta sosyo-ekonomik bakımdan birbirleriyle ortak yanları olması, Latin Amerikalı devrimcilerin dar ülke milliyetçiliğinin ötesine taşmasını kolaylaştırır. Buna karşılık bunların çoğunluğu, ufku sadece bu kıta ile sınırlı, "Latin Amerika milliyetçiliği" denebilecek bir yaklaşımın ötesine geçmekte zorlanır. Che ise bunlardan bütünüyle farklı bir tavır içindedir. Başlangıçta dikkati daha çok Latin Amerika üzerinde odaklanmış olsa bile zamanla gözlerini bütün dünyaya çevirmiş, Asya ve Afrika'nın sömürgecilikten yeni kurtulmuş halklarıyla temas içine girmiş, perspektifini bütün dünyayı kapsayacak biçimde genişletmiştir. Kongo'da pratik olarak devrimci faaliyete girişmiş olması doğrudan doğruya bunun bir ifadesidir. Bolivya seferini bile sadece Latin Amerika devriminin önünü açmak üzere bir girişim olarak görmek çok yanlış olur. Che Bolivya seferinden ABD emperyalizminin karşısında ikinci bir Vietnam oluşturmayı amaçlamaktadır. "Tricontinental'e Mesaj" neredeyse baştan aşağı Vietnam devrimi ile dayanışma teması etrafında örülmüştür. Che'nin ünlü sözü "İki, üç, daha fazla Vietnam" da orada söylenmiştir. Tarih 16 Nisan 1967'dir ve Che Bolivya cangılında elde silah savaşmaktadır.

Che teorik olarak sosyalizmin dünya çapında bir mücadeleyle zafere kavuşacağı konusunda gayet berraktır. 1965 başında daha Küba yöneticisi iken Afrika-Asya Dayanışma Örgütü'nün toplantısında şöyle söylüyor:

Bu ölüm kalım savaşında sınır yoktur. Dünyanın herhangi bir yerinde olanlara ilgisiz kalamayız, çünkü her ülkenin yenilgisi hepimiz için bir yenilgi olduğu gibi, her ülkenin emperyalizm karşısındaki zaferi bizim de zaferimizdir.

20 "Fedakârlığımız bilinçlidir, yaratmakta olduğumuz özgürlüğün bedelinin taksididir." Ernesto Che Guevara, "El socialismo y el hombre en Cuba", *Obras II*, s. 384. [Türkçesi: "Küba'da İnsan ve Sosyalizm Üzerine Notlar", *Che Konuşuyor*, s. 171.]

21 "Guerra", a.g.m., *Obras I*, s. 172-73. Vurgu bizim. [Türkçesi: "Gerilla Savaşı", a.g.m., *Che Konuşuyor*, s. 111-112.]

Proleter enternasyonalizminin uygulanması, daha iyi bir gelecek için mücadele eden halklar için sadece bir görev değil, **kaçınılmaz bir zorunluluktur.**²²

Stalinizmin, sosyalizmin (hatta komünizmin) tek bir ülkede kurulabileceği fikri ile birlikte, proleter enternasyonalizminin Marksistler için "kaçınılmaz bir zorunluluk" olduğu gerçeği sosyalist hareketin ağırlıklı bölümünün ufkundan kaybolmuştu. Che devrimci Marksizmin bu fikrini vurgulu biçimde canlandırıyor. 1965'te, en önemli çalışmalarından birinde, "Küba'da Sosyalizm ve İnsan"da bu fikri tekrarlamakla kalmıyor, sosyalizmin amacının ne olduğunu da ortaya koyuyor:

Partisinin bağrında devrimin ideolojik itici gücü olan devrimci, **dünya çapında sosyalizmin kurulması** gerçekleşene kadar ancak ölümlle durabilecek olan aralıksız çabasıyla tükenir. En acil görevler yerel ölçekte gerçekleştiğinde devrimci şevki körelir ve proleter enternasyonalizmini unutursa, yönetmekte olduğu devrim esin veren bir güç olmaktan çıkar, kendisi de azılı düşmanımız emperyalizmin sonuna kadar yararlanacağı rahat bir uyuşukluğa gömülür. Proleter enternasyonalizmi bir görevdir, ama aynı zamanda **devrimci bir zorunluluktur.** Biz halkımızı böyle eğitiyoruz.²³

Che "zorunluluk" fikrini tekrar etmekle birlikte, burada daha da ileri geçerek (Marksist) devrimcinin amacının "dünya çapında sosyalizmin kuruluşu" olduğunu ileri sürüyor. Devrimci bu gerçekleşene kadar "aralıksız çabasıyla tükenir". Stalinist bürokrasinin yarattığı anlayış gibi, kendi ülkesinde sosyalizmin kuruluşu ile bitmez görevi! 1967'de "Tricontinental'e Mesaj"da ise bütün bu akıl yürütmenin materyalist temelini yalınlığıyla ortaya koyuyor:

Kısacası, emperyalizmin dünya çapında bir sistem ve kapitalizmin son aşaması olduğu ve dünya çapında bir çarpışmada yenilmesi gerektiği unutulmamalıdır.²⁴

İşte Stalinist bürokrasi "tek ülkede sosyalizm" teorisi ve programıyla tam da bunu "unutmuş"tur, daha doğrusu kendi çıkarları doğrultusunda unutmayı tercih etmiştir. Lenin ve Trotskiy'den beri ilk kez bir muzaffer devrimin önderi yalın biçimde (terimi kullanmadan) dünya devriminin gerekliliğini savunmaktadır.

Buradan gidilecek yer bellidir: bir Enternasyonal. Che kısa hayatında Küba devriminin kazanımlarını bir dünya partisi kurma yolunda seferber edecek zama-

22 Ernesto Che Guevara, "Discurso en Argel", *Obras II*, s. 573. Vurgu bizim. [Türkçesi: "Afrika-Asya Kongresi'nde", *Che Konuşuyor*, s. 136.]

23 "El socialismo y el hombre", a.g.m., *Obras II*, s. 382. Vurgular bizim. [Türkçesi: "Sosyalizm ve İnsan", a.g.m., *Che Konuşuyor*, s. 170.]

24 "Mensaje", *Obras II*, s. 594. [Türkçesi: "Tricontinental'e Mesaj", *Che Konuşuyor*, s. 193.]

Devrimci Marksizm

nı bulamamış olabilir. Veya Stalinist kökenleri dolayısıyla devrimin bu vazgeçilmez aracı ufkunun içine dahi girmemiş olabilir. Ancak yukarıdaki satırlarda ifade edilen enternasyonalist düşünce ve inancın, sonunda, bilinçaltından bile olsa, bir Enternasyonal fikrinin dile gelmesiyle sonuçlandığını görmek son derecede ilginç. Che bir demecinde şöyle diyor:

...baskı enternasyonaline karşı, proleterlerin ve köylülerin ortak düşmana karşı mücadelelerinin enternasyonalinden kaçınılmaz ve doğal cevap gelecektir.²⁵

Burada dile gelen enternasyonal tam bir örgüt değil, And Dağları'ndan hareketle Latin Amerika'nın bütününe yayılacak olan mücadeleler silsilesidir. Ama kelimenin 20. yüzyılın ikinci yarısında (IV. Enternasyonal dışında) sürekli olarak enternasyonalizmin kaçınılmaz gerekliliğinden söz eden tek devrimcinin dilinden dökülmesi bir rastlantı olamaz.²⁶

3. “Domuz ahırına isyan: Sovyetler Birliği'ne karşı Che

Sovyetler Birliği'ne (bundan sonra SSCB) bağlı partilerin devrimden bütünüyle uzak durmasına bu kadar eleştirel yaklaşırken ve bürokrasinin veba gibi kaçıdığı dünya devrimini hep daha fazla vurgularken, Che'nin sonunda SSCB ile çelişkiye girmemesi düşünülemez bir şeydir. Nitekim Che gençlik yıllarında SSCB'ye hayranken, Küba devrimi sonrasında SSCB ile işbirliği içinde yürürken, hayatının son yıllarında SSCB'ye cepheden ağır eleştiriler yöneltmeye başlamıştır. Bu eleştiriler hem SSCB'de sosyalizmin inşasına yöneliktir hem de bürokrasinin uluslararası politikasına, özel olarak da dünyanın farklı yerlerindeki devrim ve devrimci savaşlara karşı tavrına.

Bu konuya Giriş bölümünde belirtmiş olduğumuz bir noktayı yeniden vurgulayarak başlamak doğru olur. Che devrimci hayatına SSCB'ye hayranlığa varan bir yakınlık duyarak başlamıştır. Onu bir devrimci olarak biçimlendiren, Küba devrimi sırasında ve sonrasında da bir süre boyunca devam eden bu yakınlık Küba-SSCB işbirliği temelinde devam etmiştir. 1962'de hazırladığı bir raporda SSCB konusunda söyledikleri, Ekim devriminin ürünü olan bu ülkeye ne kadar büyük saygı duyduğunu açıklıkla ortaya koyuyor:

Bu şartlar altında her Latin Amerika ülkesinde emekçiler tam kurtuluş için mücadelelerini yoğunlaştırmalıdır. Önlerinde Küba örneğinden başka daha uzak, hatta daha saygın örnekler de vardır; sosyalist ülkelerin ve özellikle insanlığın

25 “Josie Fanon”, a.g.m., *Che Konuşuyor*, s. 133.

26 Che “enternasyonal” kelimesini “Tricontinental'e Mesaj” metninde de bir kez, Latin Amerika'daki uluslararası gerici cepheyi anlatırken “suç ve ihanet enternasyonal” ifadesinde kullanacaktır. (“Mensaje”, a.g.m., *Obras II*, s. 589; “Tricontinental'e Mesaj”, a.g.m., *Che Konuşuyor*, s. 187.)

gerçek özgürlük yoluna ilk adım atan Sovyetler Birliği'nin yüce örnekleri.²⁷

Yukarıda da belirtildiği gibi, devrimin son safhasında ve devrim ertesinde Küba komünist partisi ile ilişkileri kuran ve derinleştiren Che olmuştur. 1957 yazında komünist parti Che'nin talebi üzerine bir kadrosunu Che'nin kampına yollar ve ilişkiler bundan sonra adım adım derinleşir.²⁸ SSCB ile ilişkilerin kurulmasında da Che Küba devriminin önderliği içinde esas aktif unsur olmuştur. SSCB'nin 1959 sonbaharında Küba'ya yolladığı ilk temsilcisi olan Alexiev ilk randevusunu Che'den alır. O görüşmede Che şöyle diyecektir:

Devrimimiz, halk tarafından yapılmış, gerçekten ilerici, anti-emperyalist ve anti-Amerikan bir devrimdir...Ama dünya çapında devrimci hareketin ve her şeyden önce sosyalist blok ve Sovyetler Birliği'nin yardımı olmaksızın zafere ulaşır onu muhafaza edemeyiz.²⁹

Che bu ilk görüşmede söylediği bu çok önemli sözlerin kişisel fikri olduğunu da belirtir muhatabına. Yani SSCB'ye yakınlık bakımından neredeyse yalnızdır henüz Küba önderliği içinde. Alexiev daha sonra Che'nin biyografistine "Pratikte Che Küba ile ilişkilerimizin mimarıydı" diyecektir.³⁰

Bütün bunları vurgulamamızın nedeni şu: Che SSCB ile ilişkiye girdiğinde bakışı son derece olumludur. Daha sonra gelişen eleştirel tavrı hiçbir "önyargı"nın değil, yaşadığı somut deneyimin ürünüdür. Burada, yaşadıklarından ders çıkaran bir devrimcinin övülesi tavrını görüyoruz.

Che daha SSCB'ye yaptığı ilk ziyarette düş kırıklığına uğrar. Kasım 1960'ta yapılan bu ziyaret sırasında Che Ekim devriminin yıldönümünü Lenin'in mozolesi üzerinde Sovyet partisinin politbürosu ile birlikte karşılaşmıştır. Marksizme gelirken SSCB'ye hayran, Lenin'e büyük bir inanç duyan bir genç devrimci için (Che henüz 32 yaşındadır!) bu ne etkileyici bir an olmalı! Buna rağmen daha bu ilk gezide Che keskin gözlemlerini yapmaya başlamıştır. Biyografisti şöyle yazıyor:

Che bunu hiçbir zaman kamu önünde ifade etmemiş olsa da, onu tanıyanlar Rusya'ya ilk ziyaretinden Kremlin görevlilerinin, ortalama Sovyet vatandaşının zor hayat şartlarına karşıtlık oluşturan elit hayat tarzlarından ve burjuva lüksüne belirgin düşkünlüklerinden umutsuzlanmış döndüğünü söylüyorlar. Kırk beş yıllık sosyalizm belli ki yeni bir Sosyalist İnsan yaratamamıştı, hiç olmazsa parti eliti arasında...³¹

27 Ernesto Che Guevara, "Küba ve Kennedy Planı", *Che Konuşuyor*, s. 83.

28 Anderson, a.g.y., s. 296-97.

29 Aynı yerde, s. 441.

30 A.y., s. 492.

31 A.y., s. 488.

Devrimci Marksizm

Gerçek Marksist devrimci, bürokrasiyi görür görmez tanımış, Stalinist “sosyalizm”e notunu derhal vermiştir! Bu ilk ziyaretteki düş kırıklığı daha sonra adım adım büyüyecektir. SSCB ziyaretinden yaklaşık bir yıl sonra, Ekim 1961’de Küba’ya yerleştirilmiş Sovyet füzeleri konusunda ABD ile muazzam bir gerilime giren Hruşçov’un Küba önderliğinin sırtından ABD başkanı Kennedy ile anlaşmaya yanaşması, sadece Che’de değil, bütün Küba halkında muazzam bir tepki yaratacaktır. Halk bu deneyimi çabucak unutmuş olabilir, ama büyük devrimcinin dünyaya bakışında bu olay da önemli bir belirleyen olacaktır. Che Küba devriminin kalımı için SSCB’ye güvenilemeyeceğini kavradığı bu kriz sırasında aynı zamanda Latin Amerika devriminin Küba için vazgeçilmez bir ihtiyaç olduğunu da tam anlamıyla bilincine çıkartmıştır.³² Yani “sosyalizmin vatani”nin tepeden tavrı ve dostlarını yarı yolda bırakabileceğini kanıtlaması, Che’nin proleter enter-nasyonalizmine dönüşünde etkili olmuştur.

Che ile Sovyet bürokrasisinin ilişkilerinin bozulması, Che’nin Küba devletinin yöneticiliğinden ayrılıp yeniden dünya devrimi için elde silah savaşıma başladığı döneme rastlar. 1965-67 arasında ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Che Sovyetler Birliği’ne ilk büyük eleştirel salvosunu, Kongo ve Bolivya seferlerine çıkmadan önce Şubat 1965’te, Cezayir’de son defa kamuya açık bir toplantıda hatip olarak bulunduğu Afrika-Asya Dayanışma Örgütü toplantısında savurmuştur. Bu aşamadan itibaren, Küba ile SSCB arasındaki ilişkiler dolayısıyla Che’nin faaliyetine SSCB ve ona bağlı Comecon ülkelerinin görünürdeki desteği hiçbir zaman sona ermemekle birlikte, Che ile Sovyet bürokrasisi arasında tam bir soğuk savaş yaşanmıştır. Nihayet, Nisan 1967’de “Tricontinental’e Mesaj” olarak bilinen hitabında Che Sovyet bürokrasisini bir kez daha yerden yere vurmıştır. Sovyet bürokrasisi ise her zamanki diplomatik ve ikiyüzlü tavrıyla Che’ye hiçbir zaman kamu önünde dil uzatmamakla birlikte kapalı kapılar ardında onu yıpratmaya çalışmıştır. 1964’ten itibaren Sovyet partisinin önderleri arasında Che’nin “maceracı”, (o dönemde gelişen Sovyet-Çin ayrılığı dolayısıyla) “Maoist”, hatta “Trotskist” olduğuna dair değerlendirmeler yaygınlaşmıştır.³³ Bürokrasinin hakkını yememek için ekleyelim ki, Comecon üyesi öteki ülkelerin basını Che’ye zaman zaman zaman açık ve cepheden saldırılar yapmıştır.³⁴ Yine de buradaki üslup farkı vurgulanmadan geçilecek bir şey değildir. Che, bütün büyük devrimciler gibi sosyalist hareket içindeki farklılıklar konusunda açık sözlüdür, halka gerçekleri

32 A.y., s. 452.

33 A.y., s. 580-81.

34 Bunlardan biri hakkında ölümünden sadece bir ay önce Che günlüğüne şöyle yazıyor: “Bir Budapeşte gazetesi Che Guevara’yı eleştiriyor, acınacak ve açıkça sorumsuz biri olduğunu belirtiyor ve Şili Partisi’ni pratik tavrılar aldığı için Marksist tutumu dolayısıyla övüyor. İktidarı almayı nasıl isterdim sadece her türden korkağın ve uşağın maskesini düşürmek ve o hayvan burunlarını kendi pislikleri içinde sürtmek için.” (Anderson, a.g.y., s. 727.) Budapeşte gazetesinin Moskova’daki efendileri adma övdüğü Luis Corvalán liderliğindeki Şili Komünist Partisi, altı yıl sonra 1973’te reformist/parlamentarist hayalleri dolayısıyla Şili halkını kasap Pinochet’nin sultasına terk edecek olan partidir. “Marksist tavrı” dolayısıyla övülen parti budur!

söylemekten kaçınmaz. Sovyet bürokrasisi ise halka bir şey anlatmak derdinde değildir; tek amacı rakibini kapalı kapılar ardında, örtülü bir takım eleştirilerle yıpratmak, yenilgiye uğratmaktır.

Che'nin SSCB'ye ve ona bağlı ülkelere eleştirisinin iki temel boyutu vardır. Bunlardan biri Sovyet bürokrasisinin sosyalizmin inşasına yaklaşımıdır. Che, Sovyet bürokrasisinin ve onu izleyerek Doğu ve Orta Avrupa'nın Sovyet hakimiyetindeki ülkelerinin bürokrasilerinin sosyalizmin inşası sorununa yaklaşımını büyük ölçüde kapitalizmin mantığına teslimiyet olarak görmekte, kendisinin Küba'da uygulamaya çalıştığı inşa yöntemlerini sosyalizmi inşa etme aşamasında bulunan bütün ülkeler için önermektedir. Bu konu 1963-64 yılları arasında Küba'da, uluslararası alandan Marksist iktisatçıların da katılımıyla çok ciddi ve çok verimli bir tartışmanın konusu olmuştur. Bu tartışmaya Che ve Kübalı yoldaşlarının yanı sıra Batı Avrupa'dan Charles Bettelheim ve Ernest Mandel de katılmıştır.³⁵ Che daha sonra sosyalizmin inşası konusundaki görüşlerini SSCB Bilimler Akademisi'nin *Ekonomi Politik Elkitabı* üzerinde yaptığı eleştirel değerlendirmede ayrıntılı olarak yeniden ortaya koymuştur.³⁶

SSCB bürokrasisinin yöntemleri ile Che'nin yöntemleri arasındaki fark birkaç nokta çevresinde kısaca özetlenebilir.³⁷ SSCB, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra işletmeleri giderek daha fazla kendi kendini finanse eden özerk birimler haline getirerek bunları piyasa rekabetine tâbi kılmayı amaçlayan bir yöneliş benimser, böylece değer yasasının ekonominin işleyişindeki etkisini artırırken, Che "bütçe finansmanı" adıyla anılan, her işletmenin gelirlerinin merkezi devlet bütçesine aktarıldığı ve işletmelerin bütçeden yatırım ihtiyacı kadar pay aldığı "konsolide" işletme sistemini savunmakta, sosyalizmin inşasında planlamanın değer yasası üzerinde bütünüyle hakimiyet kurmasının gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Üretimin artırılması için işçilerin teşviki söz konusu olduğunda, SSCB yönetimi ağırlıklı olarak "maddi özendiricileri", yani işçinin maddi yaşam düzeyini yükselten özendirici türlerini uygularken, Che maddi özendiricilere toptan karşı olmamakla birlikte, bunların çoğunlukla kolektif olanaklar halinde uygulanması gerektiği görüşünü savunmakta, ağırlığın ise "manevi özendiricilere", yani sosyalizmin kuruluşu yolunda yapılacak katkıların özendirilmesi biçiminde formüle edilecek önlemlere verilmesini talep etmektedir. Bunun uç biçimi gönüllü çalışmadır. Sovyet devriminin ilk yıllarında uygulanan Subotnik (Komünist Cumartesi) pratiğinden esinlenen gönüllü çalışma, bir yandan maddi üretime katkıda bulunurken, bir yandan da gençliğin komünist bilincinin yükselmesini sağlayan bir yöntem olarak Che'nin ısrarla savunduğu (ve elbette her

35 Bu konuda yararlı bilgiler için Michael Löwy'nin kitabının "Che'nin Ekonomik Fikirleri" başlıklı 2. Kısımına bakılabilir: a.g.y., s. 35-75.

36 *Apuntes*, a.g.y., s. 108-218.

37 Bu konuda Löwy'nin yukarıda (bk. 34 no.lu dipnotu) atf yaptığımız kitabı dışında bir başka yararlı kaynak da şudur: Carlos Tablada, *Che Guevara. Economics and Politics in the Transition to Socialism*, Pathfinder/Pacific and Asia, Sydney, 1989.

Devrimci Marksizm

alandaki olduğu gibi kendisinin de pratik olarak katıldığı) bir faaliyettir.

Özellikle bu son iki nokta bizi Che'nin sosyalizmin kuruluşunun aynı zamanda bir "Yeni İnsan"ın oluşumunu içerdiği tezine getirir. Che sosyalizmin kuruluşunda üretici güçlerin geliştirilmesinin büyük önem taşıdığı, sınıfsız bir topluma ancak emek üretkenliğinin yüksek bir düzeyi temelinde ulaşabileceğinin bütünüyle bilincindeydi. Ama mekanik bir tarzda salt üretici güçlerin gelişmesini sosyalizmin gelişmesi olarak anmayı da, kapitalizmden devralınmış insan ilişkilerinin ve zihniyetinin değişmediği bir ortamda sosyalizmin kurulabileceğinin düşünülmesini de yanlış buluyordu. Sosyalizmin kuruluşu kapitalist toplumun insanının köklü bir değişimden geçmesini gerektiriyordu. İnsan "meta-insan" olmaktan çıkacak ve kendini üretimde gerçekleştiren yeni bir insan haline gelecektir:

İnsan, düşüncesini, hayvanca ihtiyaçlarını emek dolayısıyla tatmin etme zorunluluğunu varsayan rahatsız edici gerçekten özgürleştirmeye başlar. Kendini eserinde resmedilmiş görmeye ve insani büyüklüğünü yaratılan nesne, gerçekleştirilen emek aracılığıyla kavramaya başlar. Bu artık varlığının bir bölümünü kendisine ait olmayan satılmış bir emek gücü olarak terk etmediği, kendisinin bir uzantısı, kendisine bir ayna tutan ortak hayata bir katkısı olduğu anlamına gelir. Toplumsal görevinin yerine getirilmesidir bu.³⁸

Elbette buraya giden yol çok çetindir. Che bunun farkındadır. Bunun içindir ki "hâlâ kundakta olduğumuzu" söyler.³⁹ Bunun içindir ki, "toplumun bütünü de vasa bir okula dönüştürülmelidir."⁴⁰

Che kapitalizmden sosyalizme geçişte bürokrasi olgusunun bütünüyle bilincindedir. SSCB'ye ilk ziyaretinde Sovyet toplumunun nasıl farklı hayat tarzlarına sahip toplumsal gruplardan oluştuğunu gözlediğini gördük. Bu ziyaretten altı ay sonra Küba'nın ekonomik planlamasını tartıştığı bir konuşmasında şunu söylüyor:

...klima aygıtlarıyla falan donatılmış bir bakanlık bürosunda oturan birinin işçilerin sesini pek duyamayacağı belli, bu yüzden de ifade yolları arıyoruz.⁴¹

Burada bürokratin toplumsal işbölümü içindeki yerinin ve ayrıcalıklarının ("klima aygıtları falan") onu işçi sınıfından ayırması yolunda nesnel dinamikler olduğunu Che'nin gördüğü ortaya çıkıyor.

Che bürokrasi tehlikesini Küba bağlamında açık yüreklilikle tartışıyor.

38 "El socialismo y el hombre", a.g.m., *Obras II*, s. 376.

39 Aynı yerde, s. 377.

40 Aynı yerde, s. 372.

41 Ernesto Che Guevara, "Küba'nın Ekonomi Planı", *Che Konuşuyor*, s. 66.

...[devlet aygıtının] kendisi de yavaş yavaş kitlelerden tamamen kopuk, rahat ve sorumsuz bir bürokrasinin eline düşmeye başlamış ve her türlü bürokratik mevki ve terfi için atlama tahtası olarak görülür olmuştur.⁴²

Kendi devrimci rejiminde henüz oluşmakta olan bir bürokrasiyi böyle titiz gözlerle eleştiren birinin, bürokratik kastın, artık yerleşik bir olgu olduğu SSCB'de ve Comecon ülkelerinde nasıl bir sorun olduğunu görmemesi mümkün değildir. Nitekim Che bu ülkelerde uygulanan ekonomik modeli eleştirmekle yetinmez, bunun belirli toplumsal katmanların çıkarlarıyla ilişkisini de ortaya koyar. Polonya, Çekoslovakya ve Doğu Almanya'da yapılmakta olan ekonomik reformları eleştirirken şöyle der:

...her aşamada daha fazla gelir elde eden işletme yöneticileri oluyor. Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde kabul edilen son plana bakmak ve yöneticinin emeğine atfedilen önemi ya da daha doğrusu bu emeğe karşılık yapılacak ödemeyi göz önüne almak yeterlidir.⁴³

Bu ülkelerde sosyalizme geçişin ekonomisi bütünüyle bürokrasinin damgasını vurduğu bir süreç içinde her şeyi kişisel çıkara bağladığı, piyasayı gittikçe daha fazla canlandırdığı, sosyalizmi inşa heyecanını bütünüyle bir kenara bıraktığı içindir ki Che'nin tepkisi büyüktür. Küba'ya iktisadi danışman olarak gitmiş olan Fransız iktisatçısı René Dumont, Che ile bir diyalogunu şöyle anlatıyor:

Sovyetler Birliği'nin sanayi alanındaki başarıları konusunda çok eleştirel bir tavra sahipti. Orada, diyordu Che, herkes çalışıp didinip kotasını aşmaya çalışıyor, ama sadece daha fazla para kazanmak için. Sovyet İnsanı'nın gerçekten yeni tür bir insan olmadığı kanısındaydı, onun Yankilerden hiçbir farkı olmadığını düşünüyordu. Küba'da 'her şey devlete ait olsa bile ikinci bir Amerikan toplumunun' yaratılmasına bilinçli olarak katılmayı bütünüyle reddediyordu.⁴⁴

Bu yüzdendir ki, bir gün SSCB'den döndüğünde oradaki sosyo-ekonomik ve politik düzeni eleştirmeye kalkışan bir arkadaşının sözünü keserek şöyle der: "Sana şunu söyleyeyim: Söylediklerini dinlememe gerek yok çünkü zaten biliyorum ki bütün hepsi bir domuz ahır, kendi gözlerimle gördüm."⁴⁵

Bütün bunların sonucunda, Che ancak 2006'da gün yüzüne çıkacak çalışmasında şu yargıya ulaşır: Sovyetler Birliği'nde "kapitalizme geri dönülmektedir".⁴⁶

42 "El cuadro", a.g.m., *Obras II*, s. 155. [Türkçesi: "Yeni Parti İçin Kadrolar", *Che Konuşuyor*, s. 87.]

43 Aktaran Löwy, a.g.y., s. 62.

44 Aktaran Löwy, a.g.y., s. 66.

45 Anderson, a.g.y., s. 608.

Devrimci Marksizm

SSCB'nin uluslararası politikasına gelince. Bu mesele çok karmaşık yönler içermekle ve bürokrasinin başa geçtiği 30'lu yıllardan çöküşün gündeme geldiği 1980'li yıllara kadar çok farklı merhalelerden geçmekle birlikte, esas olarak bütün bu dönem boyunca emperyalizm ile "sosyalist blok" arasındaki dengeyi korumaya yönelik muhafazakâr bir politika olmuştur. "Barış içinde bir arada yaşama" ilkesi ve stratejisi tam da bu muhafazakâr politikanın ifadesidir. Elbette barış içinde bir arada yaşama yer yer ve zaman zaman her bir tarafın dengeyi kendi lehine çevirmek amacıyla ötekine karşı hareketleri desteklemesi anlamına gelebilir. Ama bürokrasi açısından bütün halk hareketleri, bütün savaşılar, bütün devrimler kendi rejiminin ayakta kalmasına hizmet ettiği ölçüde anlamlıdır, bunlara bu kriter temelinde destek verilir ya da sırt çevrilir.⁴⁷

Che'nin Küba için öngördüğü ve Küba önderliği içinde olduğu sürece sürdürdüğü (Fidel Castro'nun da o aşamada aktif biçimde destek verdiği) uluslararası politika ise Sovyet politikasına bütünüyle ters düşmekteydi. Sovyet bürokrasisi devrimlerin yayılmasından iki nedenle korkuyordu: Hem bunlar emperyalizmle ilişkilerini gerebileceği için, hem de dünya sosyalist hareketinde hakimiyetini tehlikeye atacağı için. Oysa Che sadece Latin Amerika'nın işçi ve köylülerini değil, bütün kıtaların emekçilerini ve ezilen halklarını sürekli olarak devrimci mücadeleye çağırıyor, bununla da yetinmiyor, Küba devletinin olanaklarıyla onları destekliyor, sonunda da iki farklı ülkede bu devrimci mücadelenin başına geçiyordu. Ayrıca II. Dünya Savaşı sonrası sömürge imparatorluklarına karşı sömürgelerde yaşanan uyanış ve ayaklanmanın ürünü olan Afrika-Asya Dayanışma Örgütü'nü desteklemekle kalmıyor, bu örgüte devrim ve sosyalizm önerilerinde bulunuyor, Afrika ve Asya'nın mücadelesini Latin Amerika ile birleştirmek için Tricontinental ("üç kıta hareketi") adlı örgütün oluşmasına ön ayak oluyordu. Bir noktada bu iki politikanın, yani "barış içinde bir arada yaşama" politikasıyla enternasyonalist "dünya devrimi" politikasının cepheden karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdı.

Che Sovyet bürokrasisinin dış politikasını kamuya açık biçimde iki kez çok sert biçimde eleştirmiştir. Bunlardan ilki Afrika-Asya Dayanışma Örgütü'nün 1965'te yapılan toplantısında, öteki ise Tricontinental'in 1967'deki toplantısına Bolivya'dan yolladığı ünlü mesajdadır. Bu iki çıkışta yaptığı eleştirileri kısaca ve mümkün olduğunca Che'nin kendi dilinden özetleyelim.

Che'nin eleştirisi iki noktada toplanır: ekonomik ve politik. Ekonomik planda, SSCB'nin yoksul ülkelerdeki devrimci rejimlerle kurduğu ilişkinin sosyalist

46 *Apuntes*, a.g.y., s. 31.

47 SSCB bürokrasisi barışı o kadar fetişleştirmişti ki, emperyalizm çağının devam ettiği kabul edildiği halde, SSCB Bilimler Akademisi'nin *Ekonomi Politik Elkitabı* şöyle yazabiliyordu: "...Ancak, içinde yaşadığımız çağda savaşlar mutlak bir anlamda kaçınılmaz değildir." Che, kendi notlarında bu önerme hakkında şöyle yazıyordu: "Bu insanların neye savaş dediğini kesin bir biçimde tanımlaması iyi olurdu." *Apuntes*, a.g.y., s. 103.

bir ülkenin izlemesi gereken politikanın tersine bütünüyle kendi çıkarı temelinde biçimlenmesini eleştirir.

Bütün bunlardan bir sonuç çıkarmalıyız: Kurtuluş yoluna yeni girmiş olan ülkelerin kalkınmalarının maliyeti sosyalist ülkeler tarafından üstlenilmelidir... Bizce bağımlı ülkelere yardım görevine yaklaşım böyle bir ruhla ele alınmalıdır. Değer yasasının ve bu yasanın ürünü olan uluslararası eşitsiz mübadele ilişkilerinin az gelişmiş ülkelere dayattığı fiyatları temel alan, karşılıklı yarara dayalı ticareti geliştirme türünden şeyleri artık duymamalıyız... İki ülke grubu arasında böyle ilişkiler kurarsak, sosyalist ülkelerin bir bakıma emperyal sömürünün suç ortakları olduğunu kabul etmek zorunda kalırız... Sosyalist ülkelerin ahlaki görevi, Batı'nın sömürücü ülkeleri ile örtülü suç ortaklıklarını bozmaktır...⁴⁸

Buradaki fikirleri çok dikkatli biçimde ele almak gerekir. Çünkü bunlar gelecekte kurulacak işçi devletleri arasındaki ekonomik ilişkilerin nasıl kurulması gerektiği konusunda da yol gösterici niteliktedir. Unutulmamalıdır ki Lenin ve Trotskiy birden fazla işçi devletinin bulunduğu bir dünyada yaşamamışlardır. Onlardan sonra gelen Marksistlerin bu soruna nasıl yaklaşmış olduğunu incelemek gelecek için önemli ipuçları verebilir. Birincisi, Che SSCB'nin az gelişmiş ülkelerle dış ticaretinde kapitalist dünya pazarında değer yasası temelinde oluşan fiyatları uygulamasını sert bir dille eleştirmektedir. Burada değer yasasının devrimci dayanışma ilkesinin yerini almasını kabul edilemez bulmaktadır. Kısacası, Che kapitalist piyasanın mantığının devrimci rejimler arasındaki ilişkilerde askıya alınmasını önermektedir.

İkincisi, ticaret ya da dolaşım alanındaki bu eleştiri aslında daha genel bir ilkeye eşlik etmektedir: "Kurtuluş yoluna yeni girmiş olan ülkelerin kalkınmalarının maliyeti sosyalist ülkeler tarafından üstlenilmelidir" ilkesi. Che burada sınıflı toplumların tarihi boyunca, ama en önemlisi kapitalist-emperyalist çağda eşitsiz düzeylerde gelişmiş ülkelerin arasında bencilliğin kalkmasını, daha zengin olanın daha yoksul olan lehine fedakârlık yapmasını, kısacası pozitif ayrımcılığı savunmaktadır. Bunun bir uzantısı Che'nin aynı konuşmada dile getirdiği "sosyalist ülkeler" in bazı alanlardaki yatırımlarını az gelişmiş ülkelerde yapmaları gerektiği yolundaki önerisidir. Burada geleneksel ulusal bakış açısını paramparça eden ve yepyeni ufuklar açan bir takım yönelişlerle karşı karşıyayız.

Üçüncüsü, bütün bunların ışığında Che SSCB'ye muazzam ağır bir dille saldırmaktadır. Che iki kez SSCB ve benzeri ülkeleri emperyalizmin "suç ortakları" olarak niteliyor. SSCB'ye ne ölçüde eleştirel baktığının bundan daha açık ifadesi olamaz.

Afrika-Asya Kongresi'nde yaptığı eleştiri ekonomik alanda yoğunla-

48 "Discurso", a.g.m., *Obras II*, s. 573-74. [Türkçesi: "Afrika-Asya Kongresi'nde", a.g.m., *Che Konuşuyor*, s. 137-38.]

Devrimci Marksizm

şirken, Che 1967'deki "Tricontinental'e Mesaj"ında SSCB'ye ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne (ve kendini sosyalist olarak niteleyen bütün öteki ülkelere) politik alanda ağır eleştiriler yöneltmektedir. Ama buraya geçmeden önce bu eleştirinin temellerini 1965 konuşmasındaki bir fikirde görelim.

Baskıcı bir siyasi iktidara karşı silah yoluyla kurtuluşa karşı tavrımız, proleter enternasyonalizminin kurallarına göre olmalıdır. Savaşın ortasında olan sosyalist bir ülkede bir fabrika müdürünün, fabrikasında üretilen tankları cepheye göndermeden önce ödeme garantisi istemesi ne kadar absürd görülürse, kurtuluşu için savaşan ya da özgürlüğünü savunmak için silaha ihtiyacı olan bir halka ödeme yapmayı garanti edip edemeyeceğini sormak da aynı derecede absürddür... İçinde yaşadığımız dünyada silahlar ticari mal olarak görülemez... Amerikan emperyalizminin Vietnam ve Kongo'ya yönelttiği uğursuz saldırıya karşı cevabımız, bu ülkelere ihtiyaç duydukları tüm savunma donatımını vermek ve kayıtsız şartsız desteğimizi sunmak olmalıdır.⁴⁹

Buradaki eleştiri SSCB ve diğerlerinin devrimleri ve savaşları destekleme konusundaki çıkarıcı ve koşullu yaklaşımlarınadır. Bir bakıma bu eleştiri Che'nin iki yıl sonra aynı ülkelere yapacağı ağır taarruz konusundaki ilk uyarısıdır. Şimdi 1967'deki eleştiriye geçelim.

Ortada acı bir gerçek duruyor: Vietnam, ezilen dünyanın tamamının zafer özlendilerinin ve umutlarının temsilcisi olan bu ülke, trajik biçimde yapayalnız... İlerici dünyanın Vietnam halkına gösterdiği dayanışma Roma sirklerinde pleblerin kendilerine gösterdiği takdirin gladyatörler açısından ifade ettiği acı ironiye benziyor. Saldırıya uğrayana başarı dilemek yetmez, onun kaderini paylaşmak, ona ölüme veya zafere kadar eşlik etmek gerekir...

Amerikan emperyalizmi saldırganlığı dolayısıyla suçludur; dünya çapında muazzam suçlar işlemiştir.

Bunu zaten biliyoruz beyler! Ama belirleyici anda Vietnam'ı sosyalist toprakların dokünulamaz bir parçası haline getirmekte tereddüt edenler de suçludur...

Soruyoruz ve dürüst bir cevap istiyoruz: Birbiriyle kavga eden iki gücün [Sovyetler Birliği ve Çin] arasında tehlikeli denge hareketleri yapmakta olan Vietnam tecrit edilmiş durumda mıdır, değil midir?⁵⁰

Buradaki eleştiri, emperyalizme karşı savaşan bir halkın yalnız bırakılmasıdır. Bu Che'nin gözünde büyük bir suçtur. Che, SSCB, Çin ve ötekilerin, sosyalist olarak anılabilecek herhangi bir devletten beklenebilecek en temel görevi, emperyalizme karşı savaşana yardım görevini yerine getirmediği kanısına ulaşmıştır. Che'nin bu son kamuya yönelik açıklaması tonu ve eleştirilerinin içeriği bakımından kendinden sonra gelecek tavrın işaretlerini veriyor. Che Guevara ya-

49 Aynı yerde, s. 580-81. [Türkçesi: "Afrika-Asya Kongresi'nde", *Che Konuşuyor*, s. 144-145.]

50 "Mensaje", *Obras II*, 586-87. [Türkçesi: "Tricontinental'e Mesaj", *Che Konuşuyor*, s. 184-85.]

şasaydı, muhtemelen var olan bürokratik olarak yozlaşmış işçi devletlerine karşı büyük bir mücadele bayrağı açacaktı.

4. Yeni İnsan'ın tohumları: Che Guevara'nın kişiliği

Che Guevara hiçbir konuda sadece konuşup yazmayan, bir fikri öne sürdüğü zaman onu pratik olarak da uygulamaya çalışan bir devrimciydi. Birçok konuda "yüksek fikirleri"ni belirtip sonra burjuva bir hayat tarzından zerre kadar vazgeçmeyenlerden farklı olarak Yeni İnsan konusunda söylediklerini erkenden kendi hayatına uyguladı. Kişiliğinin en önemli yanıyla başlamış oluyoruz: teori-pratik birliği. Bütün büyük Marksist devrimciler gibi, teorik olarak ne ileri sürüyorsa, bu pratiğine ışık tutuyordu; pratik olarak uyguladığı her politikayı da teorinin sınavından geçiriyordu.

Che'nin kişiliğindeki belki de en önemli özellik, devrime adanmışlığıydı. Bu adanmışlık çok genç yaşında "ben" kavramı ile uğraşarak, "ben"i aşan bir "biz" duygusu oluşturarak ve bu "biz"in içine dünyanın bütün ezilmişlerini yerleştirerek ulaştığı bir noktaydı. 26 Temmuz Hareketi, 1956 yılında Meksika'da Sierra Maestra çıkarmasına hazırlanırken bir ara Meksika devleti harekete karşı bir tarruz başlatarak önderlerini ve militanlarını bir süre için hapse atmıştı. Annesinin bu durumdan rahatsızlığını belirten bir mektubuna cevaben Che şöyle yazıyordu: "O cezaevi günlerinde ve ondan önceki eğitim [gerilla eğitimi] günlerinde dava yoldaşlarımla bütünüyle özdeşleştim... 'Ben' kavramı tamamen ortadan kayboldu ve yerini 'biz' kavramına bıraktı."⁵¹ Che aynı yıl içinde daha erken bir aşamada tuttuğu "Felsefe Defterleri"nde de "ben" kavramı üzerinde durur ve bütün defterler baştan aşağı materyalist felsefe ile dolu olduğu halde Mevlana Celaleddin Rumi'den bir alıntı yapar: "Aşkın uyandığı yerde, nefis [ben], o karanlık müstebit ölür."⁵² Her devrimcinin egosu ile ciddi biçimde uğraşması, kendini dinlemesi, egonun yüceltilmesi konusundaki dürtülerini dizginlemesi gerekir. Che'ye bu sorgulamayı yapma olanağını tanıyan elbette tıp doktoru olması ve psikiyatri ve psikanalizle yakından ilgilenmesi olmuştur. Ama her devrimcinin Che'nin bu tavrından öğreneceği çok şey vardır.

Bu adanmışlık Che'yi devrim ve insanlığın sınıflı toplumdan kurtulması yolunda her türlü fedakârlığı yapmaya hazır hale getirecektir. Bu fedakârlık yer yer insan doğasına meydan okuma biçimini alacaktır. Che gençliğinden itibaren kronik bir astım hastasıdır. Bu Arjantinli, buna rağmen seçe seçe tropikal, son derece nemli bir iklimi olan Küba'yı kendi devrimci faaliyeti için seçebilmiştir! Üstelik Küba'nın en nemli ortamında, ormanlarla dolu Sierra Maestra'da iki

51 Anderson, a.g.y., s. 199.

52 A. y., s. 189. Rumi'den alıntı, Türkçe'den İspanyolca'ya, İspanyolca'dan İngilizce'ye, İngilizce'den Türkçe'ye çevrildiği için hiç kuşkusuz onun mısraının yalnızca mealini temsil eder. Rumi'nin bu mısraını bulmak aşırı derecede güç olacağından burada metni olduğu gibi kaynaktan çevirmekle yetindik.

Devrimci Marksizm

yıl yaşamıştır. Devrim öncesinde (ve daha sonra Kongo'da ve Bolivya'da) öteki yoldaşlarıyla birlikte yaşadığı fiziksel sıkıntı ve tehlikeler karşısındaki direnci, devrim sonrasında başka biçimlerde ortaya çıkıyordu. Che kelimenin gerçek anlamında sabahlara kadar çalışıyordu. Başka ülkelerden gelen konuklarını hayrete düşüren bir yaklaşımla randevularının bazılarını da gece yarısı veriyordu. Örneğin SSCB'nin Küba'daki ilk temsilcisi olan (yukarıda sözünü etmiş olduğumuz) Alexiev Che'den randevu istediğinde kendisine saat 2'de randevu verilmişti. Alexiev öğleden sonra 2'ye göre hazırlanacak ama neden sonra randevusunun sabaha karşı 2'de olduğunu öğrenecekti!

Fedakârlık aynı zamanda yaşam tarzı için de söz konusudur. Che muzaffer bir devrimin birkaç büyük kahramanından biri olarak el üstünde tutulurken, kendisine ve ailesine tanınabilecek en küçük ayrıcalığı derhal reddediyordu. Birlikte çalıştığı, mevki olarak kendisine bağlı insanlardan fazla hiçbir şey istemiyor, onların katlanmalarını istediği zorluklara kendisi de katlanıyordu. Merkez Bankası başkanı olarak atanınca kendisine önerilen 1000 dolar maaşı reddediyor, sadece devrimde kazandığı *comandante* (binbaşı) rütbesinden dolayı kendisine ödenen 250 dolarla yetinmekte ısrar ediyordu.⁵³ Che'nin yanında yetişen devrimcilerden Orlando Borrego, sahibinin devrimden sonra ABD'ye kaçarken terk ettiği bir Jaguar otomobili kimse kullanmıyor diye alıp kullanmaya başlayınca, Che arkadaşına böyle bir otomobilin ancak eski Küba'da kadın tacirleri tarafından kullanılabileceğini, halkın temsilcisi olarak Borrego'nun derhal bu sevdadan vazgeçmesi gerektiğini sert bir tonla anlatıyordu.⁵⁴ Fidel Castro'nun eşi Celia Sánchez Che'nin eşi Aleida'ya bir çift İtalyan pabucu hediye ettiğinde Che eşine bunu iade etmesi için basınç yapıyordu. Sıradan Kübalı emekçiler İtalyan pabucu giyebiliyor muydu? Che o kadar katıydı ki eşinin hasta çocuklarını hastaneye kendisine görev için verilmiş otomobille götürmesine bile izin vermiyordu. Halkın benzini özel ihtiyaçlar için harcanamazdı. Bu ve başka örneklerde Che'nin devrim sonrasında bürokrasinin oluşmasının başlıca mekanizması olan sosyo-ekonomik ayrıcalıklara nasıl düşman olduğunu görmemek mümkün değil. "Küba'da Sosyalizm ve İnsan" denemesinde bu konuya son derecede berrak biçimde yaklaşır:

Bir insan, tüm hayatını devrime adayabilmek için, oğlunun belli bir ihtiyacının giderilmemiş olması, çocukların ayakkabılarının eskimesi ya da ailesinin çok gerekli bir malın sıkıntısını çekmesi gibi şeylerle uğraşma zahmetine katlanmaktan kaçınabileceğini sanıyorsa, bu akıl yürütmenin ardında gelecekteki yolsuzluk tohumlarının zihnine sızmasına izin veriyor demektir.⁵⁵

53 A.y., s. 484.

54 A.y., s. 503-504.

55 "El socialismo y el hombre", *Obras II*, s. 382-83. [Türkçesi: "Küba'da Sosyalizm", *Che Konuşuyor*, s. 170.]

İnsan Kızıl Ordu'nun komutanı iken babasına bir çift pabuç bulmaktan kaçınmak zorunda kalan Trotskiy'i hatırlıyor! İşte ancak böyle biri, bir gün iktidarın getirdiği "ikbal"e tekme vurarak yeniden dağlara çarpışmaya dönebilir!

Che'nin bir başka özelliği de çalışma tarzında disipline verdiği mutlak önceliklerdir. Latin Amerika insanını ve devrimci hareketini biraz tanıyanlar, o dünyada disiplin anlayışının Türkiye'dekinin dahi fersah fersah gerisinde olduğunu bilirler. Latin Amerika'da bir toplantının ilan edilen saatten bir saat sonra bile başlaması bir mucizedir. İşte Che bu ortamda muazzam bir disiplin anıttır. Bu konuda anlatılabilecek öykü ve tanıklık çoktur. Örneğin SSCB'nin Küba'daki temsilcilerinden biri, Che'yi yakından tanıyan Leonov şöyle diyor: "Çok sıkı organize olan biriydi. O anlamda hiç Latin değildi, daha ziyade bir Alman'a benziyordu. Dakik, kesin...Latin Amerika'yı tanıyanlarımız için gerçek bir şaşkınlık kaynağıydı." Moskova'da resmi bir ziyarette yapılan bir toplantıda başlama saati geldiğinde manzara şudur: Masanın bir tarafında bütün Sovyet delegasyonu, öteki tarafında ise tek başına Che oturmaktadır. Küba delegasyonunun öteki üyeleri ancak yirmi dakika sonra, kılık kıyafet darmadağınık, koştuktan nefes nefese boy göstermeye başlarlar! Bunun üzerine Che ertesi gün Lenin'in mozolesine yapılan ziyarette rehberi Lenin'in efsanevi disiplin anlayışı konusunda uzun uzadıya konuşmak için ikna eder. Herkes söyleneni anlamıştır elbette! Ama iş burada da kalmaz: Bir ticari antlaşmayı dikkatli okumadığı için sorunlar yaratan bir Küba yetkilisinin Leningrad gezisi yapmasını Che ceza olarak yasaklar!⁵⁶

Ünlü Uruguaylı yazar Eduardo Galeano, Che'nin babası, annesi ve Kübalılarla konuştuğundan sonra şöyle yazar: "Böylece Batı'da devrimci önderler arasındaki en püriteni haline gelmişti Che. Küba'da devrimin Jakobeniydi: Kübalılar, yarı şaka, yarı ciddi 'Dikkat! Che geliyor!' derlermiş."⁵⁷

Hayatını devrime ve halka adanmış bu insan, sürekli olarak öğrenmenin de peşinde koşan biriydi. Hayatının her aşamasında kendini yetiştirmek, görevlerini daha iyi yapabilmek için elinden geleni ardına komadı. Sadece silahla değil, kalemiyle de mücadele etti. Daha Meksika'da iken, gelecekte Küba ekonomisinin yöneticilerinden biri olacağını hayal bile edemeyecekken, bu tıp doktoru, sadece Marx'ın ekonomi politik eleştirisini değil Adam Smith, Keynes ve öteki burjuva iktisatçıları da okumuştur.⁵⁸ Devrimden sonra sabahlara kadar çalıştığı, Cumartesi de "gönüllü çalışma"da geçtiği halde, evde olduğunda çocuklarla geçirilen birkaç saat dışında, çatı arasındaki çalışma odasına çekilerek okuyor ve yazıyordu.⁵⁹ Aslında teori ile ilişkisi, Che'nin bugünün gençliğinden en dikkatli biçimde saklanmış yanıdır. Che sadece bir pratik devrimci değil, baştan itibaren gerçek bir aydındır, deneyimi ve bilgisi geliştikçe de bir teorisyen olmuştur. Çarpıcı iki örnek verelim.

56 Anderson, a.g.y., s. 486-87.

57 A.y., s. 609.

58 A.y., s. 189.

59 A.y., s. 566.

Devrimci Marksizm

Kongo seferinde tuttuğu günlükte gerillanın uğradığı yenilgiyi değerlendirirken şu satırları yazıyor Che:

Tek bir çift patlak postalı olmak ya da kılık değiştirmek istediğinde tek bir kirli yedek giysisi olmak ya da askerlerle aynı bulaşık suyu gibi çorbaya kaşık sallamak ve onlarla aynı koşullarda yaşamak, benim için bir fedakârlık değil. Ama günlük sorunlardan kaçıp bir kenara çekilip okuma adetim askerlerle aranda bir mesafe oluşmasına yol açtı gerçekten...⁶⁰

Gerilla kampanyasının orta yerinde çekilip teori çalışan bir adam! Bu adam, bu da ikinci örnektir, belki de hayatının en önem verdiği, en put kırıcı teorik çalışmasını Kongo seferinden Küba yoluyla Bolivya'ya geçmeden önce Tanzanya ve Prag'da emperyalizmin ajanlarından gizlenerek kaldığı sırada, kimseyi görmeden yaşadığı aylar boyunca yapmıştır. Bu çalışma yukarıda sözü edilmiş olan *Ekonomi Politik Elkitabı* üzerine eleştirel notlarıdır.

Ama öğrenme teori ile sınırlı değildir. Che devrimci hayatının her aşamasında üstlendiği görev ne tür bilgi gerektiriyorsa o bilgiye erişmek için elinden geleni ardına komayan bir insandı. Che'nin Merkez Bankası başkanı oluşu yaygın olarak bilinen bir öyküdür. Bir bakanlar kurulu toplantısında Fidel Castro bankanın başına geçmek için iyi bir "economista" gerektiğini söyler. Che elini kaldırır. Onun doktor olduğunu bilen Fidel "sen nereden ekonomist oluyormuşsun?" diye sorar. Che cevap verir: "Ben iyi bir *comunista* dedin sandım!" Bu sevimli öykünün anlamı açıktır: Che bir Marksist olarak Küba'nın ekonomik inşasında yer almak istemektedir, ama aslında iktisat bilgisi son derecede amatör ve sınırlıdır. Banka görevini üstlenince, bir Meksikalı iktisatçıdan iktisat dersleri almaya başlar; bununla da yetinmez, planlamanın matematik yanlarını kavramak için bir Kübalı profesörden de matematik dersleri almaya başlar.⁶¹ Bir başka öğrenme alanı da yabancı dildir. Arjantin'in (ve Küba'nın) dili olan İspanyolca Che'nin ana dilidir. Yabancı dil olarak iyi derecede Fransızca öğrenmiştir gençliğinde. Küba SSCB ile yakın ilişkiler kurmaya yönelince Che derhal Rusça dersleri almaya başlar. Kongo'daki gerilla seferi esnasında, Afrika'nın en yaygın dili olan Swahili'yi öğrenmeye yönelir. Oysa Kongo kısa süre öncesine kadar bir Belçika sömürgesi olduğundan komutanlarla Fransızca anlaşabilmektedir. Ama tabandaki halktan insanlarla iletişim kurmak ister Che. Bolivya seferi sırasında ise And Dağları bölgesinin en yaygın Amerika yerlisi ("kızılderili") dili olan Quechua'yı öğrenmeye çabalar. Bunları, Marx'ın 60'ına merdiven dayamışken Rusya'nın önemi dolayısıyla Rusça öğrenmesiyle veya Trotskiy'in Kızıl Ordu görevi bittikten sonra müthiş bir çabayla iktisat çalışmasıyla karşılaştırmak gerekir. Gerçek devrimci her yeni koşulda kendini geliştirmeye çalışan insandır.

İşte bütün bu çaba sayesinde ki, Che şaşırtıcı derecede çok yönlü bir insan

60 A.y., s. 673.

61 A.y., s. 452.

haline gelebilmiştir. Michael Löwy'nin deyişiyle, Che, "doktor ve ekonomist, devrimci ve bankacı, askeri teorisyen ve büyükelçi, derin bir politik düşünür ve halk ajitatörü idi, elinde kalemi ve makinalı tabancayı aynı ustalıkla tutabiliyordu."⁶²

Nihayet, Che'nin devrimci kişiliğinin en önemli yönlerinden biri de deneyimden öğrenmesi, dogmatizme en ufak bir yatkınlık duymaması ve özeleştirisi konusunda kendine karşı son derecede acımasız olmasıdır. Stalin'i ve SSCB'yi yücelttiği bir geçmişten hareket ettiği halde deneyimleri sonucunda SSCB ile bir kopuş yaşamının eşğine gelmiş bu devrimcide gerçeklere gözünü kırpmadan bakan birinin yürekliliği vardır. Özeleştiriyeye gelince. Che'nin Kongo hezimetinin sonunda günlüğünde (yukarıda çok küçük bir boyutuna zaten değinmiş olduğumuz) yaptığı özeleştirisi, kendi üzerine belki de gereğinden fazla sorumluluk alan bir devrimcinin örnek davranışlarıdır.⁶³ Üstelik özeleştirisi sadece kendi günlüğünde yaptığı bir şey değildir. Kongo savaşının sonuna doğru yenilginin az çok belirginleştiği bir aşamada gerillaları toplayıp onlara yapmış olduğu hatalar konusunda dürüst bir özeleştirisi verir.⁶⁴

Buraya kadar söylenenler, Che'nin devrimci faaliyeti sırasında ne kadar disiplinli, ne kadar yoğun çalıştığını ve yoldaşlarına karşı olduğu gibi kendisine karşı da acımasız olduğunu gösteriyor. Bütün bunlar Che'nin insani sıcaklıktan uzak, duygusal dünyası sığ, sadece devrimci faaliyetle ilgilenen, tek yanlı bir kişiliğe sahip olduğunu düşündürülebilir. Oysa bu bütünüyle aldatıcı bir izlenimdir. Che dostlarına olduğu gibi eşi Aleida'ya ve çocuklarına da, annesine de büyük bir sevgiyle bağlı bir insandır. Aleida ile ilişkisi bu bakımdan iyi bir örnektir. Oldukça farklı kişiliklere ve hayattan bütünüyle farklı beklentilere sahip bu iki insan arasında büyük bir sevgi ilişkisi kurulmuştur. Che geceleri Aleida'ya şiirler okur.⁶⁵ Yeniden gerillaya çıkarken ona en sevdiği aşk şiirlerinden parçalar okuduğu bir kaset bırakmıştır.⁶⁶ Aynı dönemde eşine kendisi sağ dönmezse mutlaka yeniden evlenmesi gerektiğini söylemiştir.⁶⁷ 9 Ekim 1967'de öldürülmeyi beklerken kendisine herhangi bir mesajı olup olmadığını soran kişiye, Fidel'e yakında Amerika kıtasında muzaffer bir devrim göreceğini söylemelerini belirtmekle yetinmemiş, "karıma yeniden evlenmesini ve mutlu olmaya çalışmasını söyleyin" diye eklemiştir.⁶⁸

Che'nin o sert ve acımasız disiplininin kişiliğinin duygusal yanlarını örtmesi aslında bütün gerçek devrimcilerin büyük dramıdır. Ve Che bunun bütünüyle farkındadır. "Küba'da Sosyalizm ve İnsan" denemesinin sonlarına doğru, devrimci

62 Löwy, s. 7.

63 Anderson, a.g.y., s. 673-74.

64 A.y., s. 663-64.

65 A.y., s. 569.

66 A.y., s. 634.

67 A.y., s. 629.

68 A.y., s. 738. Aleida gerçekten de bir süre sonra yeniden evlenecektir. Bk. Anderson, s. 751.

Devrimci Marksizm

kişilik üzerine düşüncelerini ifade eder:

Gülünç görünme riskine rağmen şunu söylememe izin verin: gerçek devrimciyi yönlendiren büyük sevgi duygularıdır. Bu özelliğe sahip olmayan gerçek bir devrimci düşünülemez. Belki de önderin büyük dramlarından biri, tutkulu bir ruhu soğuk bir zekâyla birleştirmek ve gözünü kırpmadan acı kararlar vermek zorunda kalmasıdır...

Devrimin liderlerinin çocukları konuşmaya yeni başlarken babalarının ismini öğrenmezler. Devrimciler eşlerinden ayırırlar, çünkü bu da devrimi gerçekleştirmek için hayatlarından yaptıkları fedakârlığın bir parçasıdır. Arkadaş çevreleri tamamen devrimci yoldaşlarıyla sınırlıdır. Devrimin dışında hayat yoktur.⁶⁹

Bu çelişik duyguları yaşayan adam öldüğünde, 20. yüzyılın en önemli aydınlarından biri, Jean-Paul Sartre onun için şöyle demişti: “O, sadece bir aydın değildi, çağımızın en bütünsel insanıydı.”

5. Büyük yanlıgı: gerilla stratejisi ve parti sorunu

Che Guevara'nın buraya kadar anlatılan bütün olumlu özelliklerine rağmen, strateji ve parti sorunlarında benimsediği tavır, onu hem Bolşevik gelenekten ciddi biçimde ayırır hem de büyük bir şevk ve özveri ile sürdürdüğü devrimci faaliyetinin yenilgilerle sonuçlanmasının temel nedenlerinden biridir. Bilindiği gibi, Che Küba devriminde başarı kazanmış olan bir savaş yöntemini, gerillayı, bütün Latin Amerika'da, hatta az gelişmiş dünyanın her yöresinde uygulanabilecek bir strateji haline getirmiştir. Bu yönelişi aynı zamanda işçi sınıfı içinde sabırlı bir çalışmanın ürünü olarak inşa edilecek ve devrim anında sınıfa yön verecek bir devrimci parti fikrini de Che'nin stratejik yaklaşımında ikinci plana iter, bir bakıma sadece devrimden sonra önem taşıyan bir şey haline getirir. Bu birbirine bağlı iki büyük sorun, Che'nin Marksizminin gelecek kuşaklar açısından izlenemeyecek bir yol çizmesinin temel nedenleridir.

Gerilla ve parti tartışması çok kapsamlı, birçok boyutu olan ve hırsla tartışılan bir sorundur. Tartışma Çin devrimi ile başlar ve sonra yayılır. Latin Amerika solu bu tartışmayı ta 50'li, 60'lı yıllardan itibaren yapmıştır. Bu dönemde devrimci Marksist hareket içinde de (en azından Latin Amerika için) gerilla savaşı eğilimleri başgöstermiş, dolayısıyla IV. Enternasyonal'e bağlı akımlar arasında da ciddi tartışmalar olmuştur. Konu Türkiye'de bize de uzak bir konu değil. 1971-72 deneyiminin ardından, Türkiye solu bu konuyu enine boyuna tartıştı. Daha sonra PKK'nin 1984'te başlattığı savaşla birlikte mesele tekrar tekrar ve başka

⁶⁹ “El socialismo y el hombre”, a.g.m., *Obras II*, s. 382. [Türkçesi: “Küba'da Sosyalizm”, a.g.m., *Che Konuşuyor*, s. 169.]

veçheleriyle yeniden gündeme oturdu. Kısacası, gerek dünya sosyalist hareketi, gerekse Türk ve Kürt sol hareketleri açısından sorun hem çok kapsamlı hem de çok hassas bir sorun karakteri taşıyor. Böyle bir konuyu esas yönelişi farklı olan, Che Guevara'yı sadece bu alanda değil Marksizminin ve devrimciliğinin çeşitli boyutlarıyla değerlendirmeyi amaçlayan bir yazıda her yönüyle ve ayrıntısıyla ele almanın mümkün olmadığı ortada. Bu bölüm sadece meselenin ana hatlarına değinmekle yetinecek.

Che'nin Marksizminde ve devrimciliğinde gerilla savaşının ve parti sorununun yerini değerlendirmeye çalışırken ele alınmasında yarar olan birden fazla konu var. Gerilla savaşının Che'nin kendi teori ve pratiğindeki yeri, Marksizmin gerilla savaşına yaklaşımı, Che'nin parti sorunu karşısındaki tavrının boşlukları, Che'yi gerilla savaşına bütünüyle iten ve parti sorununu neredeyse görmezlikten gelmesine yol açan nedenler burada ana başlıklar olarak belirlenebilir. Biz önce Che'nin bu konudaki yaklaşımını ele alacak, daha sonra da bu yaklaşımın eleştirel bir değerlendirmesini yapmaya çalışacağız.

Che Guevara 1955'te Fidel Castro ve 26 Temmuz Hareketi ile tanışıp onlara katılma kararı aldığı anda kafasında bir devrim stratejisi yoktur. Küba devrimi Che'nin bu konudaki düşüncelerinin billurlaşmasının ebesi olmuştur. 26 Temmuz Hareketi'nin pratik deneyimi içinde arkadaşları ile birlikte gerilla savaşını öğrenen Che daha sonra bunu teorileştirmiştir. 1960'ta yayınlanan *Gerilla Savaşı* başlıklı kitabı, 1963'te yayınlanan "Gerilla Savaşı: Bir Yöntem" başlıklı makalesi ve Küba, Kongo ve Bolivya'daki gerilla mücadelesi sırasında tuttuğu günlükler bu konudaki düşüncesini izleyebilmek için ana kaynaklardır. Aslında Che'nin düşüncesinin en önemli boyutları "Gerilla Savaşı: Bir Yöntem" makalesinde *Gerilla Savaşı* kitabından yapılan şu alıntıda özlü biçimde özetlenir:

Bizce Amerika'daki durum çerçevesinde Küba devrimi Latin Amerika'da süren devrimci hareketin ortamına üç önemli katkıda bulunmuştur: Birincisi, halk güçleri orduya karşı bir savaş kazanabilir. İkincisi, devrim için bütün koşulların gerçekleşmesini beklemek her zaman gerekmez, ayaklanma *foco*'su bu koşulları yaratabilir. Üçüncüsü, Latin Amerika'nın az gelişmiş bölgelerinde silahlı mücadelenin alanı esas olarak kırlar olmalıdır.⁷⁰

Buradaki ilk noktanın halk kitlelerinde, hatta aydınlarda kapitalist rejimlerin yenilmezliği konusunda var olabilecek yanılsamalara karşı bir uyarı niteliği taşıdığı ve strateji tartışması açısından bir önemi olmadığı ortadadır. Önemli olan ikinci ve üçüncü noktaldır. İkinci noktada Che açıkça devrimin nesnel, hatta öznel koşulları oluşmadan da bir devrim mücadelesinin gerilla savaşı biçiminde başlatılabileceğini söylemektedir. Üçüncü nokta ise gerilla savaşını esas olarak

70 "Guerra", a.g.m., *Obras I*, s. 162. [Türkçesi: "Gerilla Savaşı", a.g.m., *Che Konuşuyor*, s. 101.]

Devrimci Marksizm

geri kalmışlıkla ve köylülüğün ağırlığı ile bağlantılandırmaktadır.⁷¹ Yani Che özet olarak köylülüğün hakim olduğu toplumlarda en iyi yöntemin toplumsal mücadeledenin koşullarının olgunlaşmasını beklemeden askeri mücadele başlatmak olduğunu söylemektedir.

Küba devriminin üçüncü katkısı olarak kabul edilen noktanın hemen akla “ya sanayinin gelişmiş olduğu, işçi sınıfının ağırlığı olan ülkelerde gerilla savaşı geçerli mi?” sorusunu getirmesi kaçınılmazdır. İlk bakışta Che'nin böyle ülkeleri bu yaklaşımın kapsamına almadığı izlenimi edinilebilir, ama hem bazı yazdıkları hem de pratiği tersini söylemektedir. Che'nin Bolivya seferinde esas hedef gerillayı kendisinin doğuştan vatanı olan Arjantin'e yaymaktır. Oysa Arjantin, yoksul bir köylülüğe de sahip olsa bile, çok kentleşmiş, ciddi bir sanayisi ve sanayi proletaryası olan bir ülkedir. Kaldı ki, Bolivya'nın kendisi bile Güney Amerika'nın en yoksul ülkesi olduğu halde, çok güçlü, çok örgütlü ve çok militan bir maden proletaryasına sahiptir. 1952 yılında bu proletarya devrimci bir ayaklanma gerçekleştirmiştir. Ama devrimci önderlik zaafı proletarya öncülüğündeki bu devrimin bir sosyalist devrime dönüşmesini engellemiştir.⁷² Yani Che en azından az gelişmiş ülkeler için Küba'nın gerilla deneyimini bütünüyle genelleştirmiştir.

Che'nin gerillaya yaklaşımının bazı öğelerine kısaca değinmek yararlıdır. Onun bakış açısında, Sierra Maestra türü bir gerilla *foco*'su (merkezi) başlangıç noktasıdır. Burada gerillanın ilk yapacağı silahlı propagandadır. Yani vur kaç taktikleriyle düzenli orduyu yıpratmaya başlayarak yoksul köylülerin gözünde devletin yenilmez olmadığına dair düşünce ve duyguları uyarıp düzene karşı var olan örtülü kinlerini açığa çıkartmak. Ama bu ilk aşamanın dışında gerilla savaşı mutlaka kitle desteği demektir. Kitle desteğini kazanamayan gerilla savaşı kazanamaz, iktidarı fethedemez. Che bu konuda çok açıktır.⁷³ Dolayısıyla, mesele bazı kahramanların halk kitlelerine hiç dayanmaksızın karşılarındaki orduyu yenerek iktidara geçmesi değildir. Mesele, kitlenin hangi aşamada ve hangi yöntemlerle kazanılacağıdır. Kitlenin kazanılmasında birinci aşama silahlı propagandanın ideolojik etkisi ise, ikinci aşama da sosyal devrimin daha iktidar elde edilmeden başlatılmasıdır. Başarılı gerilla örneklerinde görüldüğü gibi, gerillanın kontrolüne geçen topraklarda toprak reformunun derhal başlatılması köylülüğün desteğini gerilla hareketinin arkasına alacağı için devrimin zaferinde belirleyicidir. Buna zamanlaması değişik olmak üzere kentlerde genel grevler ve ayaklanmalar düzenleyerek başta işçi sınıfı olmak üzere kentli emekçileri de devrimin yanına kazanmayı eklemek gerekir. Kısacası, gerilla savaşında devrimci öncü, devrimin

71 “...bu ülkelerin köylüleri latifundia mülkiyetinin ve işgücü arzının yaratılması amacıyla topraklarından kovulur; doğal ekonomi yok olur ve yerini hiçbir şey almaz; köylüler ülkelerin büyük çoğunluğunda içinde yaşadığımız anın gerçek sefilleridir. Devrimci güç onlardır.” *Apuntes*, a.g.y., s. 94.

72 Sosyalist mücadeleler tarihi açısından büyük önem taşıyan bu devrimin eleştirel bir analizi, Selim Karlı'nın bu sayıdaki yazısında mevcuttur.

73 “Guerra”, a.g.m., *Obras I*, s. 162. [Türkçesi: “Gerilla Savaşı”, a.g.m., *Che Konuşuyor*, s. 100.]

nesnel koşullarının oluşmasını beklemek yerine kendisi harekete geçerek bu nesnel koşulları oluşturmaya çalışır.

Marksizmin mücadelenin belirli anlarında kullanılacak bir askeri taktik olarak gerilla savaşının kendisi ile bir sorunu yoktur. Gerilla savaşı ya da Marksizmde zaman zaman kullanılmış olan terimle partizan savaşı, birçok zamanda ve birçok ülkede başarıyla kullanılmış bir yöntemdir. Belirli tarihsel koşulların bir araya geldiği durumlarda mücadelenin zaferle sonuçlanmasını sağladığı örnekler de az değildir. Çin ve Vietnam devrimlerinde önemli bir rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi işgali altındaki ülkelerin bazılarında (Fransa, İtalya, Yugoslavya, Yunanistan vb.) partizan savaşı adı altında başarıyla uygulanmış ve Nazizmin yenilgisinde, bu ülkelerden sökülüp atılmasında ve bazı ülkelerde toplumsal devrimin zafere ulaşmasında büyük rol oynamıştır. Küba *foco* teorisinin en yalın örneği olarak muzaffer bir gerilla savaşına elbette başlıca örneği oluşturur. Öteki Latin Amerika ülkelerinin deneyimine aşağıda kısaca göz atacağız. Başka coğrafyalarda da yer yer gerilla hareketinin siyasi amacına yaklaştığı anlar olmuş, en azından karşısındaki devleti ciddi şekilde sarsmış ve gerilla hareketinin ciddi bir siyasi güç haline gelmesini sağlamıştır. Arap ve Ortadoğu dünyasına bakıldığında, Cezayir'in Fransa'ya karşı bağımsızlık savaşı (1954-62) kısmen bir kent gerillası sayesinde elde edilmiştir. Ortadoğu'da Filistin hareketinin 60'lı ve 70'li yıllardaki durumu tam da böyle nitelenebilir. Kürt halkı da değişik aşamalarda ve değişik ülkelerde gerilla savaşına başvurmuştur.

Demek ki Che'nin gerilla perspektifinde sorun genel olarak silahlı mücadelenin, özel olarak gerilla savaşının veya bunun özel bir varyantı olan *foco* yönteminin benimsenmesinde değildir. Sorun başta Küba örneği olmak üzere, gerilla savaşının olumlu örneklerinden hareketle gerilla savaşının bir strateji olarak genelleştirilmesidir. Çünkü aynen Leninist strateji gibi, Che'nin benimsediği gerilla stratejisinin de başarılı olabilmesi için bir dizi maddi (ekonomik ve politik) koşulun mevcudiyeti gerekir. Genelleyişiminin sorunu en başta bu koşulları göz önüne almamasıdır.

Che'nin gerilla savaşını bir strateji olarak savunmasında Küba örneğinin öteki Latin Amerika ülkelerinde ve daha sonra giderek Afrika ve Asya'nın sömürge-likten yeni kurtulan veya kurtulmakta olan ülkelerinde geçerli olacağı düşüncesi belirleyici bir rol oynamıştır. O zaman önce Küba'nın bazı özgül yönlerine kısaca değinmek gerekiyor. Devrim öncesi Küba her şeyden önce ekonomik, politik, hatta kültürel olarak bütünüyle ABD'nin sultanı altında yaşayan bir ülke idi. Bu sulta başka Latin Amerika ülkelerinde de görülen türden bir "Yanki hakimiyeti" değildi. Çok daha dolaysız, çok daha onur kırıcı, çok daha bütünseldi. Tek ürün (şeker) üzerine yerleşmiş ekonomisinin ABD şirketlerine rehine olması bir yana, diktatör Batista döneminde "Karayıplerin genelevi" lakabıyla anılır olmuştu.⁷⁴ Küba'nın İspanyol sömürgesi olmaktan kurtulmasını sağlayan 1898 savaşından sonra 1901 yılında ABD ile yeni Küba devleti arasında imzalanan ünlü

74 Anderson, a.g.y., s. 170.

Devrimci Marksizm

Platt Amendment (Platt Değişikliği) ABD'ye Küba'nın savunması için her uygun gördüğü durumda müdahale hakkım tanıyor ve Guantánamo Körfezi'ndeki bir üssü tarih sınırı olmaksızın ABD toprağı kabul ediyordu. 1940'lı yıllarda bu antlaşma iptal edilmişti ama Guantánamo ABD toprağı olarak kalmıştı (bugün işkence merkezi olarak kullanılan ünlü üs burasıdır!) ve ABD bu iptale rağmen Küba'yı bir sömürgesi gibi kontrol ediyordu. Devrimden sonra, 1960'ta ABD Senatosu'nda yapılan bir soruşturma sırasında Küba'da büyükelçilik görevinde bulunmuş olan bir ABD'li diplomatın tanıklığı devrim öncesi Küba'nın durumunu gayet güzel ortaya koyuyor:

Senatör, size şöyle izah edeyim: Castro'nun başa geçmesine kadar Amerika Birleşik Devletleri Küba'da o kadar ezici biçimde etki sahibiydi ki, biraz önce de belirtmiş olduğum gibi, Amerikan büyükelçisi Küba'nın ikinci en önemli insanıydı; bazen Küba'nın Başkanı'ndan dahi daha önemli olduğu olurdu.⁷⁵

ABD'nin yarı-sömürgesi olmasının dışında, 1950'li yılların Kübasının ikinci özelliğı siyasi rejiminden kaynaklanıyordu. Batista 1952'de iktidarı bir darbe ile ele geçirmiş bir onbaşıydı. Toplum içinde hiçbir prestiji olmadığı gibi bütün büyük burjuva partileri de Batista'ya karşıydılar. 26 Temmuz Hareketi bu sayede iktidara geçene kadar hem burjuva partilerinin ya açık desteğinden ya hayırhah tutumundan yararlandı hem de hiç olmazsa Sierra Maestra bölgesinde doğrudan doğruya kimi burjuvaların desteğini aldı. Kısacası, Batista rejimi toplum içinde hiçbir ciddi dayanağı olmayan, esas olarak ordusuna dayanarak ayakta kalmaya çalışan bir rejimdi.

Üçüncü özelliğe uzun uzadıya değinmeye gerek yok, çünkü Che kendisi de bu özelliğı vurgulamıştır. Küba tek ürüne dayalı, yoksul köylülüğün nüfusun çok büyük bir bölümünü oluşturduğu, geçinebileceğı kadar toprağı olan orta köylülüğün bile yoksulluk içinde yaşadığı için düzene karşı kin duyduğu tipik üçüncü dünya ülkesi bir tarım toplumdur.

Che'nin gerilla savaşı yöntemiyle Küba'da kazanılan zaferi genelleştirmesi bütünüyle yanlış bir şeydir. Her şeyden önce, Che'nin kendisinin de belirttiğı gibi kır gerillası sınıfsal dayanak olarak köylülüğü alır. Oysa Latin Amerika ülkeleri dahi, tarım/sanayi, köylülük/işçi sınıfı bileşimi bakımından birbirinden bütünüyle farklı dünyalarda olan ülkelerden oluşur. Che'nin esas vatanı Arjantin 50'li yıllara kadar dünyanın en sanayileşmiş on ülkesi arasında yer alırken devrim öncesi Küba, Nikaragua, Guatemala gibi ülkelerde sanayi hemen hemen yoktur, buna paralel olarak işçi sınıfı da görece olarak küçüktür. Başka kıtalarda da ülkeler arasında iktisadi gelişme ve sınıfların oluşumu bakımından dağlar kadar fark vardır.

İkincisi, bir ülkede geçerli rejimin karakteri, özel olarak da halk nezdinde

75 Huberman/Sweezy, a.g.y., s. 205.

düzenin belirli bir ideolojik hegemonya kurup kurmamış olduğu gerilla savaşının başarısı açısından büyük bir önem taşır. Özellikle *foco* tipi gerillacılık, bir ölçüde halkın isyana hazır olduğunu, ancak devletin yenilgiye uğratılamayacağı yolunda bir umutsuzluk içinde olduğundan dolayı herhangi bir girişimde bulunmadığını varsayar. Silahlı propagandanın köylü kitlelerini harekete geçireceği konusunda ki unut bu varsayıma dayanır. Che'nin devrimin koşullarının oluşmasını beklemeden silahlı mücadeleye girişebileceği yolundaki iddiası da bu temel üzerinde yükselir. Rejimin halk kitleleri nezdinde hiçbir inandırıcılığının olmadığı Küba gibi ülkelerde, toplum zaten içten içe kaynakken gerilla savaşı halk üzerinde bu etkiyi yapabilir. Ama rejimin farklı bir nitelik taşıdığı ülkelerde esas kırılması gereken devletin halk üzerindeki ideolojik hegemonyasıdır. Halk nezdinde bir ölçüde prestij sahibi olan rejimlerde, burjuva devletin sadece belirli toplumsal grupların değil bütün yurttaşların devleti olduğu yanılması yaygındır. Kitlelerin mücadeleler içinde (grevler, direnişler, işgaller, yürüyüşler vb.) bir yandan hakim sınıfla bir yandan devletle karşı karşıya gelmesi, bu büyüğü bozacak hayati bir okuldur. Leninist strateji buna dayanır. Che'nin gerillası ise devletin kitleler üzerinde bir hegemonyaya sahip olmadığını varsayar. Che, *Gerilla Savaşı* kitabında bu faktöre kendisi de değinir:

Bir hükümetin iktidara, ister hileli yöntemlerle olsun, ister olmasın, bir tür halk oyuna dayanarak geldiği ve hiç olmazsa görünürde anayasal bir hukukiliğe dayandığı durumlarda, barışçı mücadelenin olanakları henüz tüketilmemiş olduğu için gerilla isyanı geliştirilemez.⁷⁶

Burada rejim meselesi bütün çıplaklığıyla konulmuştur! Ne var ki, daha sonraki yazılarında ve en önemlisi pratikte Che kendi uyarısına kulak asmamıştır.

Gerillanın başarısı açısından bir üçüncü faktör de, ülkenin ciddi bir ulusal sorun yaşıyor olup olmadığıdır. Sömürge konumundaki veya işgal altındaki ülkelerde başka mücadele biçimlerine askeri diktatörlüklerden dahi daha az olanak bulunacağından ve sömürge veya işgal rejimlerinin genellikle halk nezdinde hiçbir meşruiyeti olmadığından, üstelik sömürgecilere veya işgal güçlerine karşı direnen hareketlerin militanları halk isyana henüz katılmamış olsa bile sömürgeciye veya işgalciye karşı bir ulusal dayanışma duygusundan yararlanacağından, bu durumlarda gerilla savaşı çok daha büyük başarı şansına sahiptir. Bunun en çarpıcı örnekleri Nazi işgali altında Avrupa, Fransız sömürgeciliğine karşı Cezayir veya ABD'ye karşı Vietkong örnekleridir. Zafere ulaşamamış olmakla birlikte Ortadoğu'daki gerilla mücadeleleri de aynı avantajlardan yararlanarak güçlü etkiler bırakmıştır.

Bu söylenenlerin doğruluğu ve Che'nin gerilla savaşını bir strateji olarak genelleştirmesinin yanlışlığı Latin Amerika pratiğinde de kanıtlanmıştır. Che'nin

76 Aktaran: Löwy, a.g.y., s. 91.

Devrimci Marksizm

Küba devletinin görevlisi olarak destek olduğu, hatta hazırladığı bütün gerilla operasyonları başarısızlığa uğramıştır. Che'nin bu başarısızlık karşısında tepkisi, sorunu gerilla hareketlerinin önderlerinin deneyimsizliğine veya hatalarına bağlamak olmuştur. Ama kendisi Küba'daki görevlerinden ayrılarak gerillanın başına geçtiğinde Kongo ve Bolivya seferleri de yenilgiye uğramış ve ikincisinde yenilginin bedelini Che aynı zamanda kendi hayatıyla ödemiştir.

Che'nin ölümüne rağmen, biraz da onun bir devrimci kahramanlık efsanesi haline gelmesinin yarattığı büyük moralin de etkisiyle, Latin Amerika'da gerilla mücadelesi neredeyse kıtanın her yerinde devam etmiş, 60'lı yılların sonundan 80'li yılların sonuna kadar değişik aşamalarda değişik ülkeler küçük ya da büyük savaşlar yaşamıştır. Bütün bir kıta çapında yaşanan bir deneyimin gerilla savaşının bir devrim stratejisi olarak değeri konusunda anlamlı bir test olarak kabul edilmesi gerekir. Bir bütün olarak ele alındığında bilanço hiç de olumlu değildir. Arjantin, Uruguay, Brezilya gibi ciddi bir kentleşme ve sanayileşme yaşamış, güçlü bir proletaryaya sahip ülkelerde gerilla güçleri çok büyük bir sarsıntı yaratmakla birlikte ağır yenilgilere uğramış, bir kuşak devrimcinin tümüyle kırılmasına yol açmıştır. Guatemala ve Salvador gibi köylü toplumlarında gerilla hareketleri bir ölçüde başarılı olmuş, ama 80'li yılların sonunun koşullarında barış anlaşmalarıyla sistemin parlamenter unsurları haline gelmiştir. Peru'da gerilla hareketi 80'li yıllarda büyük atılımlar yaptıktan sonra, 90'lı yılların başında önderinin devletin eline geçmesiyle birlikte ciddi bir düşüş yaşamıştır. Kolombiya'da elli yıldan uzun bir süredir devam eden bir iç savaş bugün de sürmektedir. Gerillanın kontrolü altında bölgeler vardır. Nihayet, Nikaragua'da uzun süren bir mücadeleden sonra 1979'da Sandinistler iktidarı ele geçirmişlerdir. Nikaragua örneği yukarıda söylenenleri bütünüyle doğrulayan bir vakadır. Nikaragua'da da devrim öncesi rejim onlarca yıldır önce baba, sonra oğul Somoza'nın çiftliği gibi yönetilmişti. Rejimin son demlerinde burjuvazinin bir bölümü de Somoza diktatörlüğünün karşısına dikilmişti. Yani siyasi rejim ve güç dengeleri bakımından Küba'ya çok benzeyen bir durum vardı. Bütün bir kıtaya yayılmış gerilla hareketlerinin 1959'dan 1990'lı yıllara sadece bu iki ülkede iktidarın kazanılmasıyla sonuçlanmasının nedenleri doğrudan doğruya siyasi rejim sorunuyla ilgilidir. (Nikaragua'daki zafer de aslında tam anlamıyla *foco*'cu bir anlayışın ürünü olarak elde edilmemiştir. Ama burada bu ayrıntıya girmiyoruz.)

Gerilla savaşının Marksist hareketin istisnai koşullarda benimseyebileceği bir yöntem olduğu, bir strateji olarak benimsenmesinin çok ağır yanlışlara yol açabildiği tarihsel deneyimin ve teorik tartışmanın açık biçimde ortaya koymuş olduğu gerçeklerdir. Ne var ki, her tür gerilla savaşının değil ama Che'nin gerilla anlayışının tek sorunu gerillanın bir strateji haline getirilmesi değildir. Belki daha da önemlisi, Che'nin stratejisinde devrimci bir proleter partinin yerinin olmamasıdır. Che parti hakkında da, kadroları hakkında da bir dizi şey yazmış, parti meselesini önemsemmiştir. Ama partiye sadece devrim sonrasındaki görevle-

ri açısından yaklaşmıştır. Bunu Küba'nın özgül deneyimiyle bağlantılandırmak mümkündür. Küba'da Batista düştükten sonra 26 Temmuz Hareketi Küba'nın komünist partisi ile de, *Directorio* adını taşıyan bir başka silahlı devrimci hareketle de işbirliği yapmaya girişmiştir. Bu işbirliği zamanla bu hareketlerin birleşmesi yolunda dinamikleri harekete geçirmiş, önce PURS (Partido Unificado de la Revolución Socialista-Sosyalist Devrimin Birleşik Partisi) adı altında bir parti oluşturulmuş, sonra 1965'te bugün de iktidarda olan Küba Komünist Partisi kurulmuştur. (Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Küba'nın SSCB yanlısı komünist partisinin adı devrimden önce farklıydı. Yani Küba Komünist Partisi sadece kuruluşu bakımından değil, adıyla da yeniydi.) Bu partiler devrim sonrası Küba'nın hayatında ciddi bir rol oynamıştır ve bugün de oynamaya devam etmektedir. İşte Che'nin öncü parti olarak andığı parti tipi buydu. Küba devriminin deneyimi Che'ye, devrim sonrası bir parti gerektiğine göre bu adımı devrim öncesinde atmanın gerekliliğini düşündürmeliydi, ama bütün bulgular böyle olmadığını göstermektedir.

Che bütün gerilla girişimlerinde Küba deneyimini olduğu gibi tekrarlamakta ısrar etmiştir. Bu bakımdan Bolivya deneyimi son derecede öğreticidir. Che 1967'de Bolivya'ya yanında Küba devriminin kahraman gerillaları ile gitmiş ve bazı Bolivyalıları da gerilla gücüne katmıştır. Ne var ki her gerilla gücünün hem lojistik hem de politik nedenlerle kentlerde de bir ilişkiler ağına ihtiyacı vardır. Başlangıçta en azından para toplama, yerleşecek kampların ayarlanması, gıda temini vb. lojistik amaçlar için gereken bu ilişkilerin önemi, zamanla gerilla kendi temelini sağlamlaştırdıkça azalmaz, tam tersine artar. Bunun nedeni, Che'nin kendisinin de belirttiği gibi, mücadele geliştikçe kentlerde işçi sınıfı ve emekçilerin siyasi desteğine daha da fazla ihtiyaç hissedilmesidir. Devrim askeri olarak kazanmaya ne kadar yaklaşırsa, işçi sınıfının siyasi desteğine duyulan ihtiyaç o kadar artar. İşte bu durumda partinin, strateji gerilla savaşı olsa bile ne kadar önemli bir rolü olduğu gerçeği çıplak biçimde ortaya çıkar. Küba deneyiminde 26 Temmuz Hareketi, daha önce Castro ve arkadaşlarının 1953'teki Moncada baskını sonrasında özellikle mahkemede yaptıkları savunmanın gücü dolayısıyla zaten toplumda belirli bir desteğe sahipti. Yine de işçi sınıfı içindeki tek ciddi güç Küba'nın komünist partisi idi. Küba'da talihli olan, komünist partisinin devrimin gerçekten kentlerde işçi sınıfının desteğine ihtiyaç duymaya başladığı aşamada, o güne kadar karşı çıktığı gerilla hareketine yanaşmasıdır. Aynı talihli koşulların başka ülkelerde de gerçekleşeceğini varsaymak, devrimi stratejik bir anlamda örgütlemek yerine işi talihe bırakmak anlamına gelir. Nitekim, Bolivya'da olan tam da budur. Che bu ülkede kuracağı *foco* için lojistik ve kentlerde siyasi destek bakımından Bolivya Komünist Partisi'ne yaslanmıştır. Ne var ki partinin önderi Monje Bolivya gerillasına karşı başlangıçta bütünüyle ikircikli bir tavır almış, Che'ye verdiği sözlerin bir kısmını tutmakla birlikte operasyon başladıktan sonra birden çark ederek gerillayı orta yerde bırakmıştır. Che'nin Bolivya seferi-

Devrimci Marksizm

nin yenilgi ile sonuçlanmasının nedenlerinden biri, belki de en önemlisi budur. Burada Che'nin devrimci parti sorununu görmezlikten gelmesinin bedelinin yenilgi ve ölüm olduğunu açık biçimde görebiliyoruz.⁷⁷

Küba ve Bolivya deneyimlerinin ortaya koyduğu noktayı açık biçimde formüle etmek gerekir, çünkü bu nokta bugün Türkiye'de sosyalist solda hâlâ önemli bir farklılığa tekabül eder. Leninist parti en modern sınıf olan proletaryanın deneyimini de yansıtan bir biçimde bütün faaliyetlerini bir plana bağlı olarak yürütür. Herhangi bir girişim yaptığında bunun bütün önkoşullarını, gereklerini ve olası sonuçlarını hesaba katar. Her şeyi en ince ayrıntısına kadar düşündür. Leninist parti, devrimci öfkenin aklın kanallarına akıtılmış bir cisimleşmesidir. Buna karşılık, hareketçi gelenek devrimciliği büyük ölçüde bir kahramanlık olarak algılar. Devrimci kadroların bir kez harekete geçtikten sonra, ortaya çıkan koşullara her durumda doğaçlama tarzda vereceği tepki üzerinden yürür. Bu özellik Che'nin Kongo ve Bolivya seferlerinde muazzam belirgindir. Bolivya'yı örnek olarak alacak olursak, Che ve arkadaşları Bolivya'ya geçtiklerinde hangi siyasi güce dayanacakları dahi belli değildi. Gerek SSCB yanlısı komünist partisi PCB gerekse Çin yanlısı PCML ile görüşmeler yapılmıştı ama bunların desteği hiç de kesin değildi. Nitekim ikisi de formel destek açıklamalarının dışında gerillaya ciddi hiçbir yardım yapmayacaktır. Bir gerilla hareketinin ülke dışından gelen bir önderlikle bu kadar belirsiz koşullarda başlatılması hareketçi sendromun doğudur.

Elbette yukarıda söylenenler devrimci partinin gerçek öneminin hakkını vermekten uzaktır. Şimdiye kadar söylediğimiz şudur: Gerilla savaşı bir strateji olarak kabul edilse **dahi**, işçi sınıfını devrimci temellerde örgütleyen bir parti elzemdir. Yani bir bakıma Che'nin kendi stratejisinin çerçevesi içinde dahi bir çelişkinin var olduğunu belirtiyoruz. Oysa devrimci bir proleter partisi, sosyalist devrim açısından çok daha büyük bir önem taşır. Bu yazı çerçevesinde Leninist parti ve devrim stratejisi üzerinde uzun uzadıya durmamız mümkün değil. Ama bu parti anlayışının ve Leninist stratejinin Che'nin perspektifiyle farklılığını vurgulamak için bu konu üzerinde kısaca duralım.

Leninist strateji silaha karşı değildir. Tam tersine, devrimlerin kural olarak ancak silahlanarak gerçekleştirilebileceğini vurgular. Gerilla savaşı stratejisiyle farkı, silahın ne zaman ve kimler tarafından kullanılacağı ile ilgilidir. Sömürge statüsünde veya işgal altında ülkeleri bir yana bırakırsak, Leninist strateji bir proleter devrimi stratejisi olduğu için siyasi mücadelenin en önemli unsurunu işçi sınıfının bilinçlendirilmesi ve bilinçlenmiş kesimlerinin örgütlenmesi olarak belirler. Bu bilinçlenme elbette sadece propaganda ve eğitim yoluyla olmaz. Sınıfın ve onun müttefiki olabilecek öteki sınıf ve katmanların toplumun nesnel çelişkilerinden dolayı yaşadığı her mücadele deneyimi Leninist yaklaşımda devrimci bilincin ve örgütlülüğün yükseltilmesi için bir halka olarak kavranır. En küçük

⁷⁷ Anderson, a.g.y., 794-95; James Dunkerley, *Rebellion in the Veins. Political Struggle in Bolivia 1952-1982*, Verso Books, Londra, 1984, s. 137-42.

ekmek meselelerinden en önemsiz demokratik hak taleplerine kadar her vesilede parti kitleyi deneyim içinde komünist bilince doğru çekmeye ve öne çıkan unsurlarını örgütlemeye çalışır. İşte devrimci parti, mücadelenin öncülerinin sıkı biçimde örgütlenmiş aracıdır. Amacı mücadelenin her aşamasında kitlelerin bir adım ilerisinde, ama sadece bir adım ilerisinde yürümek ve devrim anında iktidarın zaptı için bütün tarihsel ve ulusal deneyimin biriktirmiş olduğu düşünsel ve örgütsel kapasiteyi seferber ederek kitlelere öncülük etmektir. Daha önce olağanüstü koşullar (örneğin silahlı bir faşist hareketin yükselmesi, işgal, savaş vb.) silahlanmayı zaten gerektirmediyse, devrimci koşullar ortaya çıktığında, devrimci bir kriz doğduğunda, parti işçi kitlelerini silahlandırarak burjuva devletinin yıkılışı için son hamleye geçer. Yani silahlı mücadele yolculuğunun başlangıcı değil doruğudur. Silahı kuşananlar ise sadece kahraman bir öncü değil, kendi kaderlerini ellerine almaya hazırlanan büyük işçi kitleleridir. Leninist strateji silahlı ayaklanmadır. Ama bu ayaklanma kitlelerin ayaklanmasıdır. Öncünün henüz kitlenin desteğini almamış ve alacağı kuşkulu olan isyanı değil.

İşte parti yoluyla hazırlanan kitlenin devrimin nesnel koşulları oluştuğunda silahlanmasına dayanan bu strateji, işçi sınıfının (ve emekçi sınıf ve katmanlar arasından müttefiklerinin) en devrimci unsurlarını örgütleyen partiyi tümüyle vazgeçilmez kılar. Bu stratejinin ve bu tip bir partinin devrim için önemini anlatmak sayfalarca sürer. Biz tek bir noktaya değinelim. Devrimci parti devrimci program demektir. Bir devrimci hareketin sosyalist programı şansa bırakılamaz. Küba devriminin sosyalist bir devrime dönüşmesi, Che'nin kendisinin de açıkça teslim ettiği gibi, önderliğin bilinçli programatik seçimi sonucunda değil, bir dizi nesnel koşulun bir araya gelmesi dolayısıyla gerçekleşmiştir. 26 Temmuz hareketinin esas Marksisti olarak Che'nin kendi taktik ustalığı da elbette buna katkıda bulunmuştur, ama hareketin kendi doğası göz önüne alındığında sosyalizme yürüyüşün akamete uğraması da işten bile değildir. Bolivya gerillası başladığında ise bir program bile yoktur. Hareketin önderi (Che) gerçek bir Marksist olduğu için devrim başarıya ulaşsa ortaya bir işçi devletinin çıkması büyük olasılıktır, ama bütün güvence Che'nin ve yardımcılarının kişiliğidir. Kısacası, Che'nin kendisinin o kadar önemseydiği devrimin sosyalist karakteri parti olmadığı takdirde pamuk ipliğine bağlıdır. Devrimin kendi "karikatürü"ne dönüşmesini engellemek için partinin yokluğunda hiçbir ciddi araç yoktur.

Öyleyse, şu sonuca varıyoruz: Che, devrimden sonra evinin çatı arasında kurduğu çalışma odasının baş köşesine bir heykelini koymuş olduğu Lenin'in parti konusundaki ısrarının mantığını kavrayamamıştır. İşçi sınıfının kendi kurtuluşu için vereceği mücadelenin stratejisi olan silahlı ayaklanma stratejisinin mantığını anlayamamıştır. Che'nin Marksizminin 1960'lı yılların uluslararası atmosferinde taşıdığı onca olumlu noktaya karşılık Aşıl topuğu işte budur. Che parti ve strateji konusunda yanılmıştır ve yenilmiştir.

Bu bölümü bitirmeden önce, devrimci Marksist hareketin tarihinde bir akı-

Devrimci Marksizm

mın, Birleşik Sekretarya'nın Che'nin bu stratejik yaklaşımını benimsemiş olduğunu, Latin Amerika'daki seksiyonlarının (özellikle de Arjantin seksiyonunun) gerilla savaşı yoluyla iktidar mücadelesi vermiş olduğunu hatırlamak gerekiyor. Leninist stratejiden bu kopuş, bu işe pratik olarak giren seksiyonların yenilmesi ve büyük kayıplar vermesiyle sonuçlanmıştır. Elbette 1968'in devrimci atmosferinde işlenen bu büyük hata, Birleşik Sekretarya'nın bugünkü evriminden, özellikle de Brezilya ve İtalya'da ortaya çıkan düzen yanlısı politikasından kat kat daha devrimci bir ruh durumuyla yapılmıştır. Ama yine de büyük bir hatadır. Bu açıdan Birleşik Sekretarya'nın en önemli teorisyenlerinden biri olan Michael Löwy'nin tam da bu hatanın işlendiği dönemde yazılmış olan (va başka bakımlardan yararlı boyutları olan) kitabının⁷⁸ devrimci savaşa ilişkin üçüncü bölümü, gerilla stratejisine ilişkin en ufak bir eleştiri içermemesiyle Birleşik Sekretarya'nın bu yaklaşımının bir apolojisini sunmuş olmaktadır.⁷⁹

Sonuç: Che, Stalinizm, devrimci Marksizm

Che Guevara, büyük devrimcilerin hepsinde görülen bir özelliğe sahipti: deneyimden öğrenmek. Devrimci hayatına Stalin'e, Sovyetler Birliği'ne ve "sosyalist sistem" olarak anılan bürokratik olarak yozlaşmış işçi devletlerine derin bir hayranlıkla başlamış olan bu dürüst devrimci, Küba devrimi sonrasında bu yozlaşmış işçi devletlerini ve onları yöneten bürokrasiyi tanıdığı anda, fikirlerini değiştirmekle kalmamış, onlarla cepheden bir mücadeleye girişmiştir.

Che'nin bir dizi konudaki teorik ve programatik fikirlerinin adım adım Trotskiy'in tezlerine yaklaşmakta olduğu yukarıda ortaya konulmuştur. Kısaca hatırlayacak olursak, Che'nin Üçüncü Dünya'da burjuvazinin devrimci karakterini yitirmiş olduğu saptaması ve buna yaslanan sosyalist devrim programı Trotskiy'in 20. yüzyıl başında vardığı sonuçlarla bütünüyle örtüşmekte ve Stalinizmin dünya çapında savunduğu görüşlerle açıkça karşı karşıya gelmektedir. Sosyalist devrimin dünya çapında zafere ulaşmasının gerekliliği konusundaki ısrarı Lenin ve Trotskiy'den sonra bütünüyle unutturulmaya çalışılan proleter enternasyonalizmini yeniden gündeme getirmiş olmaktadır. Sovyetler Birliği'nin uluslararası alanda izlediği "barış içinde bir arada yaşama" politikasına cepheden karşı çıkması ise aslında "tek ülkede sosyalizm" programının dış politikadaki temel yaklaşımını mahkûm etmek anlamına gelir. Nihayet, Che'nin özellikle "Sovyet bloku" olarak bilinen bütün ülkelerde "sosyalizmin inşası" gerekçesi

78 Michael Löwy, *The Marxism of Che Guevara. Philosophy, Economics, Revolutionary Warfare*. Monthly Review Press, New York, 1973. Türkçesi: *Che Guevara'nın Düşüncesi. Devrimci Bir Hümanizm*, çev. Aynur İlyasoğlu. Yazın Yayıncılık, İstanbul, 2004.

79 Birleşik Sekretarya'ya yönelik bu eleştiri, kendini ondan ayıran akımların da gerek Küba, gerekse gerilla savaşı konularında (bazen tam ters yönde) kabul edilemez hatalar yapmış oldukları gerçeğinin üzerini örtmemelidir. Özellikle "Morenoçu" olarak anılan akımın bu konuda hata diye bile anlamayacak korkunç tavırları olmuştur. Ama burası bu meseleye girmenin yeri değil.

altında toplumun ayrıcalıklı bir katmanının çıkarlarının izlenmekte olduğu konusunda, özellikle *Ekonomi Politik Elkitabı* üzerine notlarında geliştirdiği eleştiri, bir bürokrasi eleştirisinin eskizi olarak kabul edilebilir.

Bütün bu alanlarda Che resmi Stalinist teori ve programdan adım adım uzaklaşmakta, Leninist politikanın tek gerçek devamı olan devrimci Marksizmin tezlerine yaklaşmaktadır. Bu yüzden Sovyet bürokrasinin kimi kanatlarının Che'yi "Trotskist" olmakla suçlaması somut gerçeklikle örtüşmese bile içinde bir hakikat payı taşımaktadır. Che SSCB ile karşı karşıya geldikçe Trotskistlere karşı Stalinistlerden bütünüyle farklı bir tavrı da benimsemeye başlamıştır. Bolivya'daki (Che'nin katılmadığı) ilk gerilla seferi başarısızlığa uğrayınca elde kalan silahların 1964 yılında iki harekete verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunlardan biri, daha sonra dünyaca ünlenecek olan Uruguaylı Tupamaros hareketi ve onun önderi Raul Sendic'tir. İkincisi ise gerilla yöntemini benimsemiş Arjantinli bir Trotskist olan "El Vasco" (Basklı) Bengochea'dır. Che Stalinistlerin aforoz etmeye çalıştığı Trotskistlerle işbirliği yapmaya başlamıştır.⁸⁰

Bengochea örneğinden daha önemlisi Che'nin Küba Trotskistleri ile ilişkilerinin evrimidir. Küba'da 1930'lu yıllarda işçi sınıfı içinde mevzileri olan epeyce güçlü bir Trotskist hareket kurulmuştu.⁸¹ Daha sonraki baskılar hareketi zayıflatsa bile, 1959'da devrim gerçekleştiğinde Küba'da Trotskist bir parti yeniden kuruluyordu: Partido Obrero Revolucionario (POR – Devrimci İşçi Partisi). Bu parti Trotskizmin kendine özgü yanları olan bir akımına, Posadizme bağlıydı. Küba Trotskistleri 1959 ile 1965 arasında legal olarak faaliyet gösterebilmiştir. Bu dönemin ilk yıllarında bir dizi baskı ile karşılaşsa da parti propagandası açık biçimde devam etmiştir. Ancak 1964'ten itibaren parti sistematik bir taarruza maruz kalmaya başlamıştır. Devrimin ilk yıllarında Trotskistlerin gördüğü baskıya kayıtsız kalan, hatta devrimin "birliği" gerekçesiyle bunu destekleyen Che, 1964'ten itibaren gözaltına alınan veya tutuklanan Trotskistlerle dayanışma göstermeye başlamış, onları tutuldukları yerlerde ziyaret etmiş, birkaçının serbest bırakılmasını da kendi girişimiyle sağlamıştır. POR 1965'te baskı altında kendini feshetmiş, bundan sonra açık propaganda olanağı kalmamıştır. Söz konusu yıl bir yandan da Castro yönetiminin SSCB'ye daha da yaklaştığı ve Sovyet-Çin bölünmesinde Çin'e karşı tavrı aldığı yıldır. Trotskistlere yönelen yasakçı tutumun doğrudan doğruya SSCB yönetiminin basıncı altında, iki ülke ilişkilerinde sorun yaratmamak amacıyla benimsendiğini tahmin etmek için kâhin olmaya gerek yoktur. 1965, aynı zamanda, Che'nin Küba'dan ayrıldığı yıldır.⁸²

Ama bütün bunlar Che'nin hayatının herhangi bir aşamasında Trotskizme, yani Lenin'in ölümüyle devrimci Marksizmin bayrağını devralan harekete angaje

80 Anderson, a.g.y., s. 599.

81 Bkz. Osvaldo Coggiola, *El Trotskismo en América Latina*, Ediciones Magenta, Buenos Aires, t.y., s. 20-22.

82 Ayrıntılar için bkz. Gary Tennant, "El Che Guevara y los trotskistas cubanos", <http://www.po.org.ar/edm/edm18/elche.htm>.

Devrimci Marksizm

olduğu, hatta açık sempati duyduğu anlamına gelmiyor. Bir gerçeği bütün yalınlığı içinde belirtmek gerekiyor: Che Guevara, Stalinizmden bütünsel ve berrak bir kopuşu gerçekleştirememiştir. Yozlaşmış işçi devletlerinden gelen pis kokuyu duymuş ve onları mahkûm etmeye yönelmiştir. Ama hep sonuçları eleştirmiş, bu pis kokunun nereden geldiği konusunda düşünsel bir atılım yapamamıştır. Bürokrasinin tarihsel ideolojisi Stalinizmden yukarıda sözü edilen bütün alanlarda keskin bir kopuş yaşamıştır. Ama hiçbir aşamada Stalinizmin kendisini karşısına almamıştır.

Çarpıcı bir örnek verelim. SSCB Bilimler Akademisi'nin *Ekonomi Politik Elkitabı* SSCB'de sosyalizmden geri dönüşün olanaksız olduğunu ileri sürüyor:

Sovyetler Birliği'nde kapitalizmin restorasyonu tehlikesi ortadan kaldırılmıştır. Bunun anlamı, **sosyalizmin yalnızca bütünüyle değil, nihai biçimde zafere ulaşmış olmasıdır.**⁸³

Bu önermelerin bugün komik durduğu ortadadır. Ama 1990'lı yıllarda ortaya çıkacak durumu 1966'da öngörmek aynı derecede kolay değildir elbette. Che büyük bir uzak görüşlülükle buraya şöyle bir not düşer:

Tartışmalı bir önerme. SSCB'de son dönemde yaşanan ekonomik devrimler bu ülkeyi, Yugoslavya'nın, kendisini tedrici biçimde kapitalizme taşıyacak olan yolu seçtiğinde benimsediklerine benziyor. Bunun geçici bir kaza mı olduğunu yoksa kesin bir geri dönüş eğilimi anlamına mı geldiğini zaman gösterecek.⁸⁴

Ama Che "tartışmalı" bulduğu "sosyalizmin nihai zafere ulaşmış olduğu" önermesinin mucidinin Stalin'den başkası olmadığını hiçbir zaman fark etmemiştir!

Bunun nedenleri uzun uzadıya tartışılabilir. 2. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, savaşta SSCB faşizmi yenilgiye uğratmış olduğu için SSCB'ye ve Stalin'e duyulan hayranlık doruğuna çıkmıştı. Che o atmosferde Marksist olmuştur. Daha da ötesi, o dönemde (1956 yılında 20. parti kongresinde) Stalin'in kendisi Hruşçov tarafından yerden yere vurulmuş olsa dahi bir ideoloji ve program olarak Stalinizm ayakta kalmıştır. Bu dönemde Stalinizm bir bakıma milyonlarca Marksist aydın ve işçi için neredeyse doğal bir şeydir.

Bütün bunların yanında Che'nin hayata erken veda etmiş olduğunu hiçbir zaman unutmamak gerekiyor. Che öldüğünde 39 yaşında idi. SSCB'yi (ve Çin'i) tanımaya başlayalı beri en fazla yedi yıl geçmişti. Hem de nasıl dolu dolu! Che devrimci Marksizmin çizgisine adım adım yaklaşıyordu. Eğer daha kolay bir hayatı olsaydı, sonunda Stalinizmle yüzleşebilirdi. Tescil edilmiş bir tarihsel gerçek

83 Aktaran Guevara, *Apuntes*, a.g.y., s. 125. Vurgu *Elkitabı*'nın aslında.

84 Aynı yerde.

bize hınzır biçimde Che yaşasaydı ne yönde gelişebileceğini ima ediyor. Che'nin Bolivya seferinde okuduğu kitaplar arasında Trotskiy'in başyapıtlarından *Rus Devrimi Tarihi*'nin olduğu saptanmıştır.

Şu satırlarda dile gelen duyguların sahibinin, uzun vadede bürokrasinin milliyetçiliği ile uzlaşabileceğini kim düşünebilir?

Biz de gerçek proleter enternasyonalizmi uygulayıp uluslararası proleter orduları kuralım, altında savaştığımız bayrak tüm insanlığın yararına yürütülen kutsal bir dava, Vietnam, Venezüella, Guatemala, Laos, Gine, Kolombiya, Bolivya ya da Brezilya (ki bunlar sadece silahlı mücadelenin şu anda sürdüğü noktalar) bayrakları altında ölmek bir Amerikalı, bir Asyalı, bir Afrikalı, hatta bir Avrupalı için aynı derecede şerefli bir ölüm olsun... Bir gün son nefesimizi bizim olmayan, ama onu kanımızla suladığımız için bizim sayılan bir toprak parçasında verebiliriz... Bütün mücadelemiz emperyalizme karşı bir savaş narası ve halkların insan soyunun büyük düşmanı Kuzey Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı birliği için bir çığıktır. Ölüm bizi nerede yakalarsa yakalsın, hoş geldi, sefa geldi! Yeter ki savaş naramız ona duyarlı olan bir kulağa erişmiş olsun, başka bir el silahlarımızı kavramak için uzansın, başka insanlar ölümlerimizin ağıtlarını mitralyözlerin gök gürültüsü ve yeni savaş ve zafer naralarıyla seslendirsiner.⁸⁵

Bu engin devrimci enternasyonalizm, bürokrasinin milliyetçi ideolojisi Stalinizmin cenderesine sığmazdı, sığamazdı. Che'nin yozlaşmış işçi devletlerine karşı yükselttiği mücadelenin tarihsel anlamı işte budur.

---

85 "Mensaje", a.g.m., *Obras II*, s. 596-98. [Türkçesi: "Tricontinental'e Mesaj", a.g.m., *Che Konuşuyor*, 196-198.]

Bolivya: And Dağları'nda bir devrim laboratuvarı

Selim Karlı

I. Giriş

20. yüzyıl boyunca Latin Amerika'da sınıf mücadelesinin en sert ve en vahşi biçimler altında yürüdüğü, darbe, ayaklanma ve katliamların neredeyse günlük yaşamın bir parçasına dönüştüğü ülkelerin belki de başında yer alan Bolıvyalı, bu özelliğini yeni yüzyıla da taşıdı. 2000 yılında suyun özelleştirilmesine karşı Cochabamba'daki kitle isyanıyla ayak seslerini duyuran, 2003 Ekimi'nde doğal-gaz ve petrol kaynaklarının kamulaştırılması talebi etrafında ülke çapında hemen bütün ezilen sınıf ve katmanların katıldığı ayaklanmayla zirvesine ulaşan ve burjuva hükümetinin kamulaştırmadan kaçınmak için başvurduğu oyalama yöntemlerine karşı 2005'teki isyanlarla süren yeni yükseliş dalgası, MAS'ın (Movimiento al Socialismo) lideri Evo Morales'in 2005 yılı sonunda başkanlığa seçilmesinin ardından yerini durgunluğa bıraktı. Ancak beş yıla yayılan olaylar silsilesi içinde sınıf mücadelesinin aldığı sert biçimler ve işçi hareketinin bu dönemde benzerine az rastlanan radikal taleplerle ön plana çıkması, Latin Amerika devrimci Marksist hareketleri arasında yaygın olan bir kanaatin, Bolıvyalı'nın kıta ölçeğinde devrimin kilit ülkelerinden birisi olduğu yönündeki yaklaşımın **yeniden** güncellik

---

1 Ülkede 1825 yılından 1981'e dek 193 darbe gerçekleşti. Bu, ortalama 10 ayda bir hükümet değişimi demek! Bkz. <http://en.wikipedia.org/wiki/Bolivia>.

kazanmasına yol açtı. 2003-2005 olaylarından hareketle yapılan değerlendirmelerde yaygın olarak "İkinci Bolivya Devrimi" olasılığında söz edildi.

Evet ikinci, çünkü Bolivya ilk devrimini 1952 Nisanı'nda, bir askeri darbe girişiminin silahlı işçi ayaklanmasına dönüşmesiyle yaşadı. Artık iyice gerilerde kalmış olan 1911 Meksika örneğinden sonra kıtanın ilk devrimine ev sahipliği yapan bu yoksul maden ve tarım ülkesi, devrimin başını son derece militan bir işçi hareketinin çekmesiyle Meksika örneğinden de ayrılarak bütün dünyanın değilse bile (aynı sıralarda Pasifik'in diğer kıyısında Kore Savaşı sürmekteydi) birçok kıta ülkesinin ve siyasi hareketin dikkatini üzerinde toplamayı başardı. Ancak yeterince önemsenmemeye ve unutulmaya alışkın olan Bolivya'nın bu şöhreti geçici oldu. Ne de olsa Haiti ile birlikte bölgenin en yoksul ülkelerindendi, dolayısıyla ekonomik açıdan önemsizdi. Üstelik 1952 devrimi işçi iktidarıyla sonuçlanmamıştı. Silahlı kuvvetleri tümüyle tasfiye ederek ve kendi ikili iktidar organını (COB)² oluşturarak Rus sınıf kardeşlerinin 1917 Şubat Devrimi'nde izlediği yola benzer bir gelişme gösteren Bolivya proletaryası kendi Ekim Devrimi'ni yaratamamış, iktidar, devrimin sırtına binen burjuva milliyetçisi MNR'nin³ ellerinde kalmıştı. Yedi yıl sonra gerçekleşen Küba Devrimi, hem zafere ulaşmış hem de bu sonuca farklı bir yoldan varmış olması (gerillanın zaferi) dolayısıyla kıtanın gündemini büyük ölçüde değiştirerek Bolivya'nın kendi kaderine, dolayısıyla da ABD'nin "şefkatli kollarına" terk edilmesinde rol oynayan bir diğer önemli faktör olacaktı.

Fakat genel olarak uluslararası Trotskist hareket, özelde IV. Enternasyonal merkezi ve daha özelde de Latin Amerika Trotskizmi için daha spesifik bir önemi vardı Bolivya olaylarının. Çünkü IV. Enternasyonal'in bu ülkedeki seksiyonu POR⁴, gerek devrimin öngününde, gerekse devrim sırasında ve sonrasında işçi hareketi, özellikle de hareketin en belirleyici kolu maden işçileri içinde burjuva milliyetçisi MNR'den sonra ikinci etkin siyasi aktör durumundaydı ve belirli bir süre için iktidarı alması önemli bir olasılık olarak gündeme girmişti. Bunun ne kadar güçlü bir olasılık olduğu, POR'un etkinliğinin gerçek düzeyinin ne olduğu ve başarısızlığın temelinde taktik ya da stratejik hangi tür hataların yattığı uluslararası Trotskist hareket içinde, ne devrim yıllarında, ne de daha sonra, hiçbir zaman yeterince sağlıklı temellerde tartışılmadı.

1952 Devrimi sırasında IV. Enternasyonal, Pabloculuk tartışması dolayısıyla, ilk tarihi ve en ciddi bölünmesinin eşiğindedi. Bolivya ve POR meselesinin gürültüye gelmesindeki en büyük faktörlerden biri belki de buydu. Öte yandan, POR'u 1952'deki başarısızlığa, rakibi burjuva MNR ile 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren giderek sıkılaştan işbirliği politikası götürmüştü. Bu politika ise IV. Enternasyonal'in bütün kanatlarının desteğini alıyordu. Devrim gerçekleştikten sonra bile, bölünmenin kanatlarını oluşturan IV. Enternasyonal merkezi ve

2 COB: Central Obrera Boliviana (Bolivya İşçi Merkezi).

3 MNR: Movimiento Nacionalista Revolucionario (Milliyetçi Devrimci Hareket).

4 POR: Partido Obrero Revolucionario (Devrimci İşçi Partisi).

Devrimci Marksizm

ABD seksiyonu SWP⁵, POR'un artık iktidarda olan MNR ile uzlaşma çizgisini desteklemeyi sürdürdü. Sonuç olarak bölünmenin taraflarının POR'un hataları konusundaki suç ortaklığı, meselenin Bolşevik temellerde bir (öz)eleştirisini yapmalarının önüne geçti ve sorun bir anlamda hasıraltı edildi. Böylece Bolivya Devrimi, uluslararası Trotskizm'den de hak ettiği ilgiyi göremedi.

Oysa devrimci Marksistlerin en azından 1940'lardan itibaren Bolivya'nın üzerinde hassasiyetle durması gerekirdi. Çünkü birincisi, Bolivya, bölgenin en militan işçi hareketine sahip olması dolayısıyla Latin Amerika'nın bütününe yönelik geliştirilecek devrim stratejisinde kilit öneme sahipti. Bolivya tarihi üzerine yazan az sayıda araştırmacından biri olan James Dunkerley, 1952'yi önceleyen on yılda maden işçilerinin elde ettiği örgütsel gücü ve benimsediği radikal çizgiyi "benzeri görülmemiş" olarak niteler⁶. Bolivya üzerine diğer pek çok değerlendirmede de maden işçileri dünyanın en militan işçi hareketlerinin başında ya da ilk sıralarında gösterildi hep. 1946 yılında madenci sendikası FSTMB'nin⁷ kongresine POR önderliği tarafından "Pulacayo Tezleri" adı altında sunulan programın kongre delegasyonu tarafından benimsenmesiyle Trotskist Geçiş Programı'nın bir versiyonu, işte bu militan işçi hareketiyle buluşuyordu. O tarihten 1985'te yaşanan madenci ayaklanmasına kadar geçen zamanda Bolivya, kesinti dönemleri dışında hep sosyalist devrim kapısının eşliğinde durdu, zaman zaman ayağını içeriye uzattı ancak o kapıdan hiç giremedi. 1952'deki devrimin hemen ertesinde POR ve FSTMB öncülüğünde kurulan ve işçi sınıfının diğer kısımlarını da kapsayan COB, bir ikili iktidar organı olarak doğdu. MNR'nin nüfuzuyla bu özelliğini yitirerek bürokrasinin denetimine girse de, hiçbir zaman tam olarak uysallaştırılmadı ve ülke politikasında başlıca etkin siyasi güç olma rolünü sürdürdü. 2003 ve 2005 ayaklanmaları sırasında dahi hareketin başını çeken başlıca güçlerden biri, gaz kaynaklarının işçi denetiminde kamulaştırılması talebiyle yine COB olmuştu. Bu kadar uzun soluklu bir militan sendika hareketi örneğine başka ülkelerde kolay kolay rastlanmaması, bu hareketin doğduğu dönemin Bolivya'sını önemli kılan bir diğer faktördür.

O tarihte kalay sadece Bolivya için değil genel olarak dünya ekonomisi için stratejik bir öneme sahipti. Bolivya uzunca bir süre dünyanın ikinci büyük kalay üreticisi olarak kaldı. Madenin askeri sanayideki önemi de göz önüne alındığında, bu kilit sektörün denetiminin ülkede kurulacak bir işçi devletinin eline geçmesi, dünya çapında sadece ekonomik dengeleri değil, askeri ve siyasi dengeleri de önemli ölçüde etkileyebilirdi. Dolayısıyla Bolivya'nın ekonomik zayıflığı, önemsenmemesine bir gerekçe oluşturamazdı. Aksine bu zayıflığın devrimci tarzda aşılması yönünde gösterilecek irade son derece kritik bir uluslararası öneme sahipti. Bolivya'dan farklı olarak dikkat çekici bir stratejik yönü (belki jeo-

5 SWP: Socialist Workers Party (Sosyalist İşçi Partisi).

6 James Dunkerley, *Rebellion in the Veins, Political Struggle in Bolivia, 1952-82*, Verso Editions, Londra, 1984, s. 13.

7 FSTMB: Federación Sindical de Trabajadores Mineros de Bolivia (Bolivya Maden İşçileri Sendika Federasyonu).

politik konumu dışında) bulunmayan Küba'da yaşanan devrimin bile uluslararası dengelere ne kadar büyük bir etkide bulunduğunu, IV. Enternasyonal Birleşik Sekreteryası'nın dahi bu devrim sonucunda, bir süre için gerillacılığın büyümesine kapıldığını hatırlatalım.

İkincisi Bolivya, Trotskist bir örgütün ülke siyasetinde bu kadar etkin bir konuma ulaştığı az sayıdaki örnekten biriydi⁸. Devrim öncesinde belirleyici olan 1946-52 dönemi boyunca yaptığı bütün hatalara rağmen POR, devrimci ayaklanmada ikinci belirleyici siyasi parti olarak yer aldı. Devrim sırasında ve sonrasında da hatalı yönelişini sürdürdü. Çok geçmeden bölündü, liderlerinin önemli bölümünü MNR'ye kaptırdı. Buna rağmen tümüyle tasfiye olmadı. 1971'de yaşanan devrimci durumda da belli başlı siyasi aktörler arasında yine POR vardı. Dolayısıyla 1952'de çok büyük bir fırsat kaçmış olsa da, buradan doğru derslerin çıkarılması ve örgütün doğru temellerde, IV. Enternasyonal'in de desteğiyle güçlendirilmesi 1952'de yapılan hatanın telafi edilmesini mümkün kılabilir, tarihte az rastlanır bir şansla, kaçırılan tren tekrar yakalanabilirdi.

Üçüncüsü, IV. Enternasyonal'in diğer seksiyonlarının aksine, devrim aşamasında Bolivya POR'unun, Stalinizmin işçi hareketi içindeki hegemonyasını kırmak gibi bir sorunu yoktu! İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Stalinist partilerin dünya ölçeğindeki yükselişine karşın, PIR⁹ önderliğini elinde bulunduran Bolivyalı Stalinistler, 40'lı yıllar boyunca işledikleri muazzam hatalar yüzünden politik olarak iflas noktasına gelmişlerdi. PIR'in bölünmesiyle 1950'de kurulan Bolivya Komünist Partisi (PCB) devrim sırasında ve takip eden birkaç yılda güçsüz durumdaydı. Üstelik Bolivya, Trotskizmin, Stalinistlerden daha erken bir aşamada örgütlü forma kavuştuğu ender örneklerden biriydi¹⁰. Dolayısıyla IV. Enternasyonal'in tarihi bölünmesini tetikleyen Stalinizmin yükselişi olgusu, Bolivya'da geçerli değildi. Burada yakalanan fırsatın doğru bir biçimde değerlendirilmesi sayesinde, uluslararası alanda önemli bir mevzi kazanarak, IV içindeki krizi de devrimci tarzda aşma olasılığı vardı.

Bütün bunlar hatanın devasa boyutlarına işaret etmeye yeter de artar bile! En az bunun kadar trajik olan diğer nokta ise, bu kadar büyük bir hatanın IV. Enternasyonal hareketi içinde hiçbir zaman hak ettiği ölçüde netlikle açığa çıkarılmamış olmasıdır. Bunu bilince çıkarmanın ve bu hatanın arkasında yatan nedenleri irdelemenin, IV. Enternasyonal'in tarihini anlamak açısından da belirleyici bir önemi olduğunu düşünüyoruz.

Ancak mesele sadece geride kalmış bir olayı aydınlatmak değil, aynı zamanda benzer hataların bugün tekrar edilmesine karşı geçmiş tecrübelerden çıkarılan dersler temelinde politik mücadele vermek. Bolivya'da 1952'de iktidara gelen burjuva milliyetçisi hareket ve o dönemde bölge genelinde çeşitli

8 Robert J. Alexander, *Trotskyism in Latin America*, Hoover Institution Press, California, 1973, s.

111. Bir diğer önemli örneği Sri Lanka'dır.

9 PIR: Partido de la Izquierda Revolucionaria (Devrimci Solun Partisi).

10 Alexander, a.g.y., s.111.

ülkelerde iktidara yükselen benzer şahsiyetler (Arjantin'de Peron, Brezilya'da Vargas, Guatemala'da Arbenz, vs.), 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Latin Amerika'yı dünya kapitalizminin temposuna yetiştirmek için inisiyatif alan rejimlerin liberal ve serbest piyasacı politikalarının yarattığı tahribat ve toplumsal tepki karşısında düzeni ayakta tutmanın birer aracı olarak öne çıktılar. Bugün dünya çapında uygulanan neo-liberal politikaların benzer eğilimleri doğurduğu, yine Latin Amerika'da yaşanan gelişmelerle (Venezüella'da Chávez, Bolivya'da Morales ve bu ikisinden ayrı bir kategoride değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğümüz, Brezilya'da Lula, Nikaragua'da Ortega, Uruguay'da Frente Amplio hükümeti, Şili'de Bachelet gibi örneklerle) doğrulanıyor. Ve Trotskist olduğunu iddia eden bir dizi hareket bu figürler karşısında 50-60 yıl önce işlenen hataları aynen tekrar edebiliyor. Alan Woods'un başını çektiği CMI'nın¹¹ Chávez yönetimini yücelten ve kendisini Chávez'in eleştirel destekçisi konumuna yerleştiren politikası bunun çarpıcı bir kanıtı¹².

Bolivya Devrimi ve sonrasında MNR iktidarı altında yaşananlar, sadece o dönemin değil, bugünün burjuva milliyetçisi veya reformist önderlikleri karşısında nasıl tavır almak gerektiği konusunda da önemli ipuçları sunuyor. Uluslararası alanda genel olarak sosyalist hareket içinde bu konuda gözlenen kafa karışıklığı hesaba katıldığında, Bolivya derslerini doğru bir biçimde değerlendirebilmek önem kazanıyor.

Öte yandan bugün IV. Enternasyonal geleneğinden gelip de bu Enternasyonal'i yeniden kurma ya da bu Enternasyonal'in 1938 tarihli kuruluş programı temelinde yeni bir uluslararası öncü inşa etme iddiasında olan pek çok uluslararası akım var. Bu iddiayı gerçeğe dönüştürmenin başlıca önkoşullarından biri ise hiç kuşkusuz, IV. Enternasyonal'in tarihini tümüyle eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutabilmek ve gerektiğinde özeleştirelden de kaçınmamak. İşte tarihsel bağlamı dolayısıyla Bolivya bu tür bir eleştirel değerlendirmenin en önemli uğraklarından birisi ve gelecekte bir Bolivya ve hatta Latin Amerika devriminin olası temel stratejik sorunlarını doğru bir biçimde kavrayabilmek de bu tarihin doğru anlaşılmasından geçiyor. Bizim bu çalışmamız, Türkçede bu tarihi süreç ile ilgili kaynakların sınırlı olması dolayısıyla önce olayların genel bir özetini sunmayı, POR meselesi etrafında düğümlenen tartışmayı okuyuculara aktarmayı ve özellikle Bolivya'nın geleceğine ilişkin yaklaşımımızı belirlemede önem taşıyan dersleri çıkararak kendi değerlendirmemizi ortaya koymayı hedefliyor. Bu dersler temelinde, gelecek sayılarda yer alacak bir yazımızda Bolivya'nın güncel sorunlarını ve muhtemel devrime ilişkin temel perspektiflerimizi sergileme şansı bulacağız.

Türkiye okuru için bir muamma olan Bolivya gibi bir ülkede bir devrimin hangi koşullarda gerçekleştiğini ortaya koyabilmek için bu ülkenin tarihine bir

11 CMI: Committee for a Marxist International (Bir Marksist Enternasyonal için Komite)

12 Birleşik Sekretarya'nın (BirSek) Lula ve başka ülkelerde (örn. İtalya) benzeri sol motifli liberal hükümetlerle işbirliği çizgisi hata kategorisini çok çok aşarak karşı-devrim safına iltihak niteliği taşıdığı için bu politikayı bu bağlamda ele almıyoruz.

ölçüde girilmesi gerektiği açık. Dolayısıyla, biz bu yazıda 1952 devriminin kendisine geçmeden önce Bolivya tarihini sınıf perspektifinden kısaca özetleyeceğiz. Bu özetin devrimin ardındaki dinamiklerin kavranması bakımından çok yararlı olacağını düşünüyoruz. Ancak bu bölümü ağır bulan okur, doğrudan doğruya devrimin ele alındığı III. Bölüme geçebilir.

II. Devrim öncesi Bolivya tarihine genel bakış

Dünya halklarının varacağı yer ortak: Ya sosyalizm, ya yok oluş. Ancak her bir halk bambaşka yollardan geçerek ilerliyor bu geleceğe. Tarih, her bir halka bambaşka oyunlar oynuyor. Ve Bolivya, bu yolların belki de en sürprizlerle dolu olanından geçiyor. Oysa Bolivya'nın yerli halkları, Quechua, Aymara, Guarani ve diğerleri, Kristof Kolomb ve takipçilerinin gelişinden sonra artık hiçbir şeye kolay kolay şaşırılmamayı öğrendiler. Binlerce yıllık medeniyetlerinin, hiç bilmedikleri bir dünyadan, hiç tanımadıkları bir barbarlıkla aniden gelen istilacılar tarafından yerle bir edilmesinden daha şaşırtıcı ne olabilirdi artık onlar için?

Ancak bu istila yalnızca bir başlangıçtı. Gasp edilen sadece toprakları değil, emegüçleri ve hatta bedenleri oldu. Köleliğin her iki türüyle aynı anda tanışma şerefine eriştiler. Tarımda, klasik Avrupa tipi derebeylik sistemiyle ırkçılığın bütünleşmesinden oluşan *pongueaje* düzeni altında birçoğu Avrupalı yeni efendilerinin malı haline gelirken, bu sistemden kaçabilenler, toprakları altındaki zengin gümüş yataklarının istilacılar için neden bu kadar önemli olduğunu daha anlayamadan madenlerde ücretli köleler haline geldiler. Ancak *conquistadores*¹³ And Dağları'nın bütün zirvelerini fethedemedi. Yerli halkların kendi medeniyetlerinden kalma tarımsal komünler (*comunidades*), giderek azalan ölçüde de olsa günümüze kadar varlıklarını sürdürdü.

Ekonomide derin karşıtlıklarla örülü bu yapıya, istiladan sonraki dönemde sert iniş ve çıkışlarla belirlenen tarihsel gelişim eşlik etti. Bugün Bolivya'nın kurulu bulunduğu alandaki Potosí bölgesi, zengin gümüş yatakları dolayısıyla, Amerika çapında 18. yüzyılın en kalabalık ve en zengin merkezlerinden biri halinde geldi. Köle emeğinin yanı sıra modern ücret sistemlerinin ve karmaşık mühendislik faaliyetlerinin bir arada yürüdüğü merkez, kapitalizmin çağdaş şehirlerinden biri görünümündeydi. 1800 yılında Bolivya'nın nüfusu Güney Amerika'da Brezilya'dan sonra ikinciydi ve Arjantin'in beş katıydı. 1825'te gelen bağımsızlık ülkeye huzur getirmede. 19. yüzyıl boyunca gümüşün önemini kaybetmesine, sık sık yaşanan darbeler, komşu ülkelerle art arda girilen savaşlarda alınan yenilgiler ve muazzam bir toprak kaybı eşlik etti. 1879'da Şili ile yapılan Pasifik Savaşı neticesinde denize kıyısını kaybederek bir kara ülkesi haline gelişi, Bolivya'nın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır ve ülkenin en acı hatıralarından biridir.

a. Kapitalist ve feodal sömürünün pençesindeki Bolivya

13 Conquistadores: Fatihler. Güney Amerika'yı fetheden İspanyol istilacılara verilen ad.

20. yüzyılın şafağına hızla yıpranmış ve iç karışıklıklardan harap olmuş bir cumhuriyetle giren Bolivya'nın talihini döndüren haber yine madenlerden geliyordu. Bir gümüş madeninde yüzey işçisi olarak çalışan Simon Iturri Patiño, 1894'te Llallagua yakınlarında borçla aldığı küçük bir toprak parçası altında yatan zengin kalay damarlarını keşfettiğinde yalnız kendisinin değil ülkenin de kaderi değişti. 40 yıl içinde dünyanın en zengin beş insanından biri haline gelerek "And'ların Rockefeller'i" olarak anılmaya başlanan Patiño'nun yükselişine, yine madencilikten gelen Aramayo ve Yahudi göçmeni Mauricio Hochschild eşlik etti. 1920'lerle birlikte bu üçü, ülkenin kalay ihracatının %80'ini elinde tutuyordu ve Bolivya, Malezya'dan sonra dünyanın ikinci büyük kalay üreticisi olacaktı.

Kalay baronlarının bu hızlı zenginleşmesinde elbette ki maden işçilerinin aşırı sömürsünün payı büyüktü. 4000-5000 metreye varan yüksekliklerde kurulan bir madene giren işçinin önünde en fazla 10-15 yıllık bir ömür kalmış demektir. Catavi madenlerinde sendika, işçiler için artık bir asgari ücret belirlenmesini istediğinde talep ettiği miktar günlük 32 cent'ti!¹⁴ Nem oranının %95'lere vardığı madenlerde, tüberküloz, belsoğukluğu gibi hastalıklarla burun buruna yaşayan, hayvanca koşullarda barınan ve beslenen maden işçilerinin kaybedecek pek bir şeyleri yoktu. İnsanın dayanma gücünü aşan bu ağır şartlara, kokainin hammaddesi ve bölgenin geleneksel tarım ürünü olan koka yaprağı ve alkol sayesinde güç bela göğüs gerebiliyorlardı. Tabii çiğnedikleri koka yaprağı uyuşturucu etkisini gösterince işçiler mücadelelerinde daha da korkusuz oluyorlardı. Böylece bu bitki en azından dünyanın bu bölgesinde, devrimci bir işlev kazanmış oluyordu!

Çalışabilir nüfusun yalnızca %3,5'ünü istihdam eden madenlerin GSYİH'nin %25'ini sağlamasına karşılık çalışan nüfusun %75'ini barındıran, ancak ekilebilir arazilerin yalnızca %2'si üzerinde gerçekleştirilen tarım üretimi, GSYİH'nin %33'ünü karşılayabiliyordu.¹⁵ 3 milyonluk ülkede 2 milyon köylü, ırkçı-feodal sistem *pongueaje* altında kölelik koşullarında ve para ekonomisinin tamamen dışında yaşarken, tarıma ayrılan toprakların yarısından fazlası yalnızca 615 aile arasında dağılmış durumdaydı¹⁶. Bunların en tepesinde ise ağırlıklı payı elinde tutan sekiz derebeyi bulunuyordu. Devrim öncesinde Bolivya'nın sahibi esas olarak bu sekiz derebeyi ve üç kalay baronundan oluşan ve *Rosca*¹⁷ olarak anılan iktidar bloku idi. Hepsinin üzerindeki esas figür olarak ise, sadece Bolivya değil dünya çapındaki ekonomik gücüyle Patiño yükseliyordu.

Öte yandan ülkede imalat sektörü yok denecek kadar küçüktü. Dolayısıyla işçi sınıfının stratejik kolu madenciler ve köylüler dağlık bölgelere yığılmışken kent sakinlerinin ağırlıklı bölümünü küçük burjuvazi, esnaf, zanaatkarlar, küçük mülk sahipleri, küçük tüccarlar, vs.¹⁸ oluşturuyordu. Böylece, ekonominin aşırı

14 Dunkerley, a.g.y., s. 14.

15 Dunkerley, a.g.y., s. 5.

16 Dunkerley, a.g.y., s. 19.

17 Yazının devamında bu iktidar blokunu biz de kısaca *Rosca* olarak anacağız.

çelişkilerden örölmüş yapısı ve sert iniş ve çıkışlarla belirlenen bir tarihin yaratıldığı patlayıcı bileşime, nüfusun bu özgün dağılımı ve küçük burjuvazinin nüfus içindeki belirleyici ağırlığı da katkıda bulunacaktı.

Toplumsal sınıflar arasındaki bu keskin sosyo-ekonomik ve coğrafi ayrılığa ırk ayrımı eşlik ediyordu. Derebeylerinin kölelerine resmi dil İspanyolca'yı öğretmeye niyetleri yoktu, çünkü bu dili öğrenen bir yerlinin iş bulmak için soluğu şehirde alacağını biliyorlardı. Bir milyondan fazla insan yalnızca Quechua, 600.000'den fazlası yalnızca Aymara konuşuyordu ve nüfusun %60'tan fazlası İspanyolca bilmiyordu. Okuma yazma oranı ise %10 civarındaydı. Böylece, İspanyolca okuma-yazma bilen ve askerlik hizmetini tamamlamış erkeklere tanınan oy kullanma hakkı yalnızca 150.000 kişinin yararlandığı bir ayrıcalıktı.

b. Bir dönüm noktası: Chaco Savaşı

Latin Amerika çapında 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yükselen ve serbest ticaretin önünü açan liberal rejimler 1930'lardaki dünya kriziyle birlikte tıkanma evresine giriyorlar, ezilen kitlelerde yükselen dinamizm ve küçük burjuvazi içinde gelişen radikal düşünce akımlarının basıncı karşısında düzeni ayakta tutma zorunluluğu, Bonapartist girişimleri gündeme getiriyordu. Ve bu yöndeki ilk inisiyatifler, pek çok örnekte silahlı kuvvetler bünyesinden çıktı.

Bolivya'da da yüzyılın başından 1930'lara kadar kalay baronları nispeten istikrarlı bir siyasi dönemin gölgesi altında büyük bir birikim elde edebildiler. Ancak Bolivya'nın 1932'de Paraguay'a açtığı savaş, ülkenin kaderini değiştiren gelişmeleri tetikleyecekti. İç politikada sıkışan başkan Salamanca'nın yardımına, ülkesinde faaliyet yürüten ABD'li petrol şirketi Standard Oil koştı. Emperyalist şirketin Bolivya ile Paraguay arasında uzanan Chaco ovasındaki çıkarları, rakip ülkede üs kurmuş olan Shell ile çatışınca, iki dev tekelin savaşı iki yarı-sömürge ülkenin savaşına dönüştü. O dönemin Bolivya solunun tamamının üzerinde birleştiği nokta, Chaco Savaşı'nın ülke tarihinde bir dönüm noktası ve 1952 devriminin temel tetikleyicisi olduğudur.

Üç yıl süren savaşta 250.000 Bolivyalı yer aldı. En az 50.000 kişi öldü, 20.000 kişi kayboldu. Savaş Bolivyalılar için aynı zamanda bir tanışma merasimi gibiydi. Topraklarından ilk defa ayrılan on binlerce yerli, maden işçileri, kentli işçiler, rütbeli askerleri oluşturan küçük burjuvalar ve öğrenciler, ülkelerinin hiç bilmedikleri ve savaş sonunda Paraguay'a kaptıracakları bu uzak köşesinde, sert bir iklim ve zorlu savaş koşulları altında birbirlerini tanıma olanağı buluyorlardı. Quechualar, Aymaralar ve diğer yerliler, kentlerden gelip kendilerini savaşa süren bu beyaz insanların "biz aynı ulustanız" dediklerini işitiyor, onlarla bu fikri tartışıyor, kulakları İspanyolca'ya alışıyordu. Farklı ırklardan ve sınıflardan askerler

18 Guillermo Lora, "Revolution and Counter Revolution in Bolivia – The Great Decade of Class Struggles", Şubat 1952, <http://www.marxists.org/history/etol/writers/lora/1952/02/bolivia1.htm>.

arasındaki kader birliği düşüncesini, Bolivya'nın savaşta aldığı yenilgi ve komutanlarının yüz kızartıcı başarısızlıkları karşısında duydukları öfke tetikleyecekti.

Savaş bitip, Bolivya bir kez daha büyük bir toprak kaybına uğradığında, ülkenin eski düzenle devam edemeyeceği artık belliydi. Cepheden dönen kitlelerin inisiyatifi kendi ellerine almalarını engellemek orduya düşüyordu. Savaş gazisi Albay David Toro'nun 1936'daki darbesi bu şartlar altında gerçekleşti. "Askeri sosyalizm" söylemine Nazi tipi faşist motifler de eklenen Toro'nun ilk icraatı Standard Oil'i kamulaştırmak oldu. Bu aynı zamanda Latin Amerika tarihinin de ilk kamulaştırmasıydı¹⁹. Yıllar sonra bugünlerde tekrar gündeme gelen petrolün kamulaştırılması mücadelesinde belirleyici önemi bulunan devlet petrol şirketi de bu dönemde kurulacaktı. İleriki yıllarda Stalinist PIR'in kuruluşunda yer alacak olan Waldo Álvarez, Toro'nun hükümetinde ülkenin ilk işçi kökenli bakanı olarak, devrimden sonra işçi hareketine büyük zarar verecek bir geleneğin başlatıcısı oluyordu. Toro'nun ardından gelen ve genç yaşma rağmen ondan daha güçlü bir şahsiyet olan savaş kahramanı Yarbay Germán Busch, Toro'nun çizgisini sürdürürken, etrafına, birkaç yıl sonra MNR'yi kurarak ülke tarihinde büyük rol oynayacak isimleri toplamıştı. 1939'a kadar iktidarda kalan Busch'un en önemli adımı kalay baronlarını ihracattan elde ettikleri dövizin tamamını devlet bankasında bozdurmaya zorlayan kararı oldu. Ancak Busch'un bundan birkaç ay sonra gizemli bir biçimde intihar etmesi, kararın hayata geçişini engelledi.

1940'ta yapılan seçimleri, PIR'in kurucusu José Antonio Árze'ye karşı yarışan bir başka savaş gazisi Enrique Peñaranda kazandı. Eski General Peñaranda, genç ve ateşli astları Toro ve Busch'un aşırılıklarını telafiye girişerek *Rosca*'nın sarsılan iktidarını yeniden tesis etmeye çalıştı. İkinci Dünya Savaşı başlamıştı ve Peñaranda ile Bolivya, ABD ve müttefiklerinin safına geçiyor, Toro'nun kamulaştırdığı Standard Oil'e tazminat ödeyerek emperyalist patronundan özür diliyordu.

1930'lardaki ekonomik krizden büyük bir yara almadan kurtulan kalay baronları, 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, Malezya'nın Japonya denetiminde kalması sonucunda, müttefik kuvvetlerin tek büyük kalay tedarikçisi durumuna geldiler. Kendi topraklarında kalay eritme tesisi kuran ABD, Patiño'yu kalayı düşük fiyattan kendisine satmaya zorladı ve böylece stokunu artırarak pazar fiyatını belirleme avantajını elde etti. Patlayan kalay talebini²⁰ ve fiyattaki düşüşü telafi etme zorunluluğu, madenlerdeki istihdamda hızlı bir artışa ve çalışma şartlarının daha da ağırlaşmasına yol açtı. Böylece Avrupa'nın göbeğinde patlayan savaşın bir cephesi de And Dağları'nda açılmış oluyordu. 1942'de Catavi madeninde başlayan grev, Patiño'nun direktifi doğrultusunda görülmemiş şiddetle bastırılacak, yüzlerce işçi aileleriyle birlikte katledilecekti.

19 Carlos D. Mesa Gisbert, "Historia de Bolivia - Época Republicana (1900 - 2000)", <http://www.bolivia.gov.bo/BOLIVIA/paginas/historia6.htm>.

20 Kalay madeni özellikle askeri sanayide stratejik bir önem taşıdığı için savaş dönemlerinde kalaya olan talep artıyor.

c. İşçi hareketinin yükselişi, 1946 ayaklanması ve POR-MNR işbirliği

1930'lu yıllarda serpilen küçük burjuvazinin entelektüel kesimleri arasında beliren radikal düşünceler, Chaco Savaşı'nın ardından meyvelerini vermeye başlayacaktı. Ülkeyi geliştirmek yerine bulduğu gibi sömürmeyi tercih eden *Rosca*'yı devirmek, emperyalizme bağımlılığa son vermek gerektiği kesindi. Peki, bu nasıl yapılabilirdi?

Yeni gelişen Bolivya solunun bu soruya verdiği ilk cevap proletarya devrimi, kurulan ilk devrimci parti de Marksist bir parti oldu. Diplomatluk kariyeri sayesinde genç yaşta Avrupa gören Tristán Marof, burada tanıştığı Marksizm'i Bolivya'ya daha 1920'lerin sonunda taşıyacaktı. Chaco Savaşı ile kesintiye uğrayan bu ilk girişimler, Arjantin sürgününde devam etti ve 1934'te POR doğdu. Ancak parti çoğunluğunun José Aguirre Gainsborg önderliğinde Uluslararası Sol Muhalefet'in çizgisini benimsemesi, "reel politik" eğilimleri Marksizmine ağır basan Marof'a fazla geldi. Yarbay Busch'la sıkı bir ilişkiye giren Marof, etrafında toplanan azınlıkla birlikte kuruluşundan dört yıl sonra POR'dan koptu. Marof'un hemen ardından devrimci Marksist programı benimseyen POR, bir yandan da kendisini IV. Enternasyonal'in saflarında konumlandırıyordu. José Aguirre'nin 1939'da trafik kazasına kurban gitmesi ile genç kuşaktan Guillermo Lora'nın partinin önderi olarak sivrilmesi arasında geçen beş-altı yılda POR ülkede ciddi bir siyasi varlık göstermedi.

İlk devrimci parti Marksist olsa da, solun en güçlüsü değildi. Chaco Savaşı'nın düşük rütbeli subaylar arasında yarattığı sarsıcı etki doğal olarak büyük olmuştu. Ülkedeki kurucuları ilk olarak bu unsurlardan ve bir dizi entelektüelden oluşan burjuva milliyetçiliği, 1941-42 arasında kurulan MNR ile örgütlü forma kavuştu. MNR'nin kurucu kadroları ilk siyasi deneyimlerini Toro-Busch rejimleri içinde bakanlık ya da danışmanlık gibi roller üstlenerek aldılar. Peñaranda ile bu devrin kapanması, ayrı bir örgütün kurulmasını zorunlu kıldı. Ancak MNR'nin, ne açık bir siyasi programı, ne de özgün bir iktidar perspektifi vardı. Örgütün ilk programı Alman Nazi partisinin Bolivya versiyonuydu. Öte yandan, "Bolivya halkının ekonomik kurtuluşu ve egemenliğini sağlamak"²¹ temel hedef olarak belirlenmişti. Bu hedefe ulaşmak için bildikleri tek yöntem de ordu içinden destek sağlayarak askeri darbe aracılığıyla iktidarı almaktı. Bu süreçte ülkedeki Alman ve ABD büyükelçilikleri de perde arkasından son derece aktif bir rol oynuyorlardı. Alman elçiliğinden para aldığı söylenen²² MNR'yi faşistlikle suçlayanların başında ABD elçiliği ve Sovyet bürokrasisinin güncel çıkarları dolayısıyla ABD'yle işbirliği politikası güden Stalinist PIR geliyordu.

Böylece adı daha baştan kötüye çıksa da MNR, Catavi katliamı nedeniyle hükümete ve ABD emperyalizmine bayrak açmış olmasının faydasını görecek,

21 Dunkerley, a.g.y., s. 38.

22 Lora, a.g.y.

Devrimci Marksizm

aynı olaydan dolayı otoritesi sarsılmaya başlayan Peñaranda'nın 1943 Aralık'ında alaşağı edilmesiyle sonuçlanan darbe, MNR ve *Radepa*²³ adlı gizli subay örgütlenmesinin işbirliğiyle gerçekleştirilecekti. İşçi hareketi içinde belirli bir etkisi bulunan PIR'in, Catavi grevi sırasında kendisinden yardım isteyen maden işçilerinin bu talebini, ABD'nin çıkarlarına zarar vermemek güdüsüyle geri çevirmesi, hareketin madenciler arasındaki etkisinin kırılmasında önemli bir rol oynadı.²⁴

Darbenin başkanlığa taşıdığı Albay Gualberto Villarroel ve MNR ile kurduğu koalisyon hükümeti, öncülleri Toro ve Busch gibi "askeri sosyalist" ve Nazi eğilimleri bir arada taşısa da, işi onlarınkinden daha zordu. Savaş koşulları *Rosca*'nın üzerine doğrudan gitmeyi olanaksız kılıyordu. Kendisine popüler bir taban bulma zorunluluğuyla karşı karşıya olan Villarroel'in ilerici reformları biçimsel düzeyi aşamıyordu. En önemli icraatı, 1944'te madenci sendikası FSTMB'nin kurulmasını emretmek oldu. Ayrıca *pongueaje* sistemini yasaklayan bir kararname çıkarsa da bunun pratik bir karşılığı olmadı. Kayda değer olduğu düşünülebilecek bir diğer eylemi ise, ülkenin ilk yerli halklar kongresini toplamasıydı. Ancak çok geçmeden toprak talep eden köylüleri kanla bastırarak olan da bu hükümetti. Öte yandan parlamentoda büyük mülkiyet sahiplerine vergi öngören teklife karşı çıkması, MNR'nin radikalizminin sınırlarını göstermesi bakımından önemliydi.

Kalayın savaş sırasındaki kritik önemi dolayısıyla ABD daha baştan Villarroel-MNR hükümeti üzerinde büyük bir baskı kurmuş, MNR'nin önde gelen isimleri Villarroel'in de isteğiyle çekilene kadar ABD bu hükümeti tanımayı reddetmişti. Bir taraftan popüler tabanını kaybetmeme, diğer taraftan ülkedeki kapitalist ve emperyalist çıkarları koruma zorunluluğu hükümetin temel çelişkiydi ve savaşın sınıf mücadelesini sertleştirmesi dolayısıyla bu çelişki daha da ağır bir biçimde hissediliyordu. Savaşın sona ermesi ve Nazi dostlarının yenik çıkmasıyla birlikte hükümetin ABD'ye biat çizgisi daha da derinleşti.

Villarroel-MNR hükümeti, özel mülkiyeti hedef alan girişimlerden tümüyle uzak dursa da, Arjantin'deki Peron'a benzer bir biçimde, işçi sınıfı örgütlerinin önünü, dizginler kendi ellerinde olacak şekilde açtı. Bu çizgi özellikle madenlerde etkili olmuştu ve bu bile *Rosca*'nın hükümetten kurtulmak istemesi için yeterliydi. Darbe girişimlerinin boşa çıkmasıyla başka bir yöntem arayışına giren *Rosca*'nın imdadına Stalinist PIR yetişecekti.

Hükümetin çelişkilerle örülmüş ekonomi politikasının etkisini en ağır biçimde hissediciler kentli küçük burjuvazi ve kentli emekçilerdi. Yerlilere medeniyet öğretmeleri için kendilerine *gente decente*²⁵ rolü biçilen öğretmenlerin aldıkları sefalet ücretleriyle bunu yerine getirmeleri mümkün değildi. Ücret artışı taleplerinin reddedilmesiyle 1946 Temmuz'u başında greve gittiler. Üniversite öğrencileri de onları destekliyordu. 19 Temmuz'da hükümet kendi sonunu hazırlayan bir hataya imza atarak gösteri yapan öğrencilere ateş açtırdı.²⁶ Böylece patlayan ayaklanma,

23 *Radepa*: Razón de Patria (Vatan Davası).

24 Bkz. Lora, a.g.y.

25 *gente decente*: saygıdeğer insanlar.

26 Juan Valverde, "Bolivia before and after the July Rebellion", Mart 1947, <http://www.marxists.org/history/etol/bolivia/boljulyreb.htm>.

öfkeli kitlelerin 21 Temmuz'da başkanlık sarayını basarak, Villarroel'i meydana-daki sokak lambalarından birine asmalarıyla son bulacaktı.

Hükümete karşı *Rosca* ile Antiemperyalist Demokratik Cephe altında birleşerek, karşı-devrimci Stalinist Halk Cephesi politikasını en aşırı boyutlara taşıyan PIR, ABD ve *Rosca*'nın gizli desteğiyle ayaklanmayı başından beri kontrol eden kuvvetti. Böylece, emekçi kitlelerin sınıfsal güdülerle içinde yer aldığı ve küçük burjuvazinin başı çektiği bir ayaklanma, tümüyle gerici sonuçlar üretecekti. Köylüler bu ayaklanmaya katılmamış, tarafsız kalmışlardı. Maden işçileri arasında ise tarafsız eğilimler ile Villarroel'e destek çizgisi bir aradaydı. Örneğin, ayaklanma haberini aldıktan sonra silahlanarak Villarroel'i savunmak için başkent La Paz'a doğru yola çıkan maden işçilerini bu karardan vazgeçiren sendika, muhtemel bir trajedinin önüne geçmiş oluyordu.

Villarroel hükümetinin devrilmesiyle başlayan, 1952'ye kadar *Rosca*'ya bağlı hükümetlerle geçen ve sonradan *Sexenio*²⁷ olarak anılan süreç, ülke tarihinin en sert sınıf mücadelelerine sahne olacaktı. MNR yasaklanmış, örgütlülüğü ve itibarı önemli ölçüde zedelenmişti. *Sexenio* hükümetlerine katılan ve işçilerle köylülere karşı *Rosca*'nın kirli işlerini gören PIR'in sınıf içindeki etkisini kıracak ve mücadeleciliği artan işçi sınıfının liderliğini üstlenebilecek tek odak POR'du. Kendilerine sendikayı hediye eden başkan Villarroel'in anısına sadık olan maden işçileri, Temmuz ayaklanmasından birkaç ay sonra Pulacayo'da ilk olağanüstü FSTMB kongresini topladılar. 1945'teki ikinci kongresinden beri FSTMB'nin başında, son birkaç yıl içinde sivrilmiş bir *movimientista*²⁸ olan Juan Lechín Oquendo vardı ve sonraki 40 yıl boyunca da o olacaktı. Sendikacılık kariyeri boyunca işçi hareketine inanılmaz ihanetlerde bulunmasına rağmen tarihteki pek çok imparatorundan uzun bir süre sendikayı yönetmeyi başararak dünya işçi hareketinin en ilginç kişiliklerinden biri nitelenmesini hak eden Lechín ile POR arasında, daha o yıllarda özel bir dostluk geliyordu. Sonraki yıllarda Lechín'in o dönemde *movimientista* değil, *PORista*²⁹ olduğu iddia edilse de Lechín bunu reddetmiştir.³⁰ Ancak ikili oynama konusundaki yeteneğinin, POR'un Lechín'i kendisinin MNR içindeki temsilcisi saymaya varacak ölçüde yanılısına içine girmesinde etkili olduğuna kuşku yok. Bu özel dostluk sayesinde Pulacayo'daki kongreye damgasını, tarihe Pulacayo Tezleri³¹ diye geçecek ünlü belgeyi kabul ettirmeyi başaran POR vurmuştu. Tabii bu başarıda Lechín'in buna göz yummuş olmasının payı büyüktü. POR sadece militan madenci sendikasının programını yazmakla kalmayacak, Lechín'in kongredeki söylevini de kaleme alacaktı. Radikal konuşmalar yazmak, kongre belgeleri hazırlamak, sendika adına hükümete açık mektup yazmak sonraki yıllarda da POR'un en önemli uğraşlarından

27 1946-52 arasındaki altı yıla gönderme yapmak için *Seis* (altı) sözcüğünden türetilmiş bir ifade.

28 Bolivya'da MNR üyelerine verilen ad.

29 Bolivya'da POR taraftarlarına verilen ad.

30 Alexander, a.g.y., s. 120.

31 "Las Tesis de Pulacayo", Kasım 1946, <http://www.pt.org.uy/textos/temas/pulacayo.htm>.

Devrimci Marksizm

biri olacak ve kötü bir alışkanlık halini alacaktı.

Pulacayo Tezleri, Bolivya'da devrimci sınıfın proletarya olduğu ve maden işçilerinin bu sınıfın en ileri kolunu temsil ettiğini belirterek başlıyor, Bolivya'nın geri de olsa kapitalist bir ülke ve dünya kapitalist zincirinin bir halkası olduğunun altını çizerek ülkedeki kapitalizm öncesi üretim biçimlerini tasfiye edecek demokratik bir devrimi gerçekleştirmeye, emperyalizmden bağımsızlığı sağlamaya muktedir bir burjuvazinin bulunmadığını, dolayısıyla bu görevlerin ancak proletarya devrimiyle, demokratik ve sosyalist aşamaların birbirinden ayrılamayacağı bir süreklilik içinde gerçekleştirilebileceğini vurguluyordu. Dolayısıyla Pulacayo Tezleri ilk bakışta Trotskiy'in sürekli devrim programının Bolivya versiyonu gibiydi. Ancak Tezler'in "Gerçekleştirilmesi gereken devrimin türü" başlıklı ikinci bölümünde, ülkenin önündeki devrimin, hedefleri bakımından demokratik bir devrim olduğu, "proletarya devriminde yalnızca bir evre" olacağı ve bu devrimin başını proletaryanın çekeceği belirtiliyor, öte yandan sosyalist bir devrim için "nesnel koşulların bulunmadığı"³² ifade ediliyordu. Gerçekleştirilecek devrimle proletarya diktatörlüğü kurulacak ve bu diktatörlük işçi sınıfıyla köylülerin, zanaatkarların ve diğer kentli küçük burjuva kesimlerin ittifakının bir ifadesi olacaktı. Proletarya demokratik devrimi gerçekleştirmek için bir kez iktidara geldiğinde, gün geçtikçe daha fazla özel mülkiyet rejiminde gedikler açmaya zorlanacaktı.

Böylece, geri ülkelerde sürekli devrim programını ortaya attığında Trotskiy'in bunun için öne sürdüğü gerekçeler, Pulacayo'da programın kendisi haline geliyor, fakat sosyalist devrimin ne zaman ve nasıl olacağı belirsiz bırakılıyordu. İkincisi, Tezler burjuvazi ile sınıf işbirliğini reddederken, küçük burjuvazi ile ittifaka cevaz veriyor, ancak küçük burjuvazinin kapsamı muğlak bırakıldığı için sınıf işbirliğine kapı açılıyordu. Ayrıca, Pulacayo'da, devrimin ayakta kalabilmesi için diğer ülkelere de yayılarak uluslararası bir karakter taşıması gerekliliği atlanıyordu.

Pulacayo Tezleri'ni sürekli devrim programından ayıran bu üç temel nokta, POR'un gelecek yıllarda izleyeceği yanlış stratejinin de ideolojik kökenlerine işaret ediyordu. POR'un o dönemdeki lideri Lora ise sonraki yıllarda, partisinin kaleme aldığı tezleri iktidarın fethi meselesini yeterince somut bir görev olarak ele almadığı için eleştirecekti.³³ Yine de Tezler, o dönemin Bolivya'sı için epeyce radikal ve gerek üslubu, gerekse somut hedefleri bakımından (madenlerin işgali, işçi denetimi, işçilerin silahlandırılması, vs.) Geçiş Programı'nın metodolojisini kullanıyordu. Kalay baronu Patiño'nun gazetesi *El Diario FSTMB*'nin işi nereye vardıracağı ibreti aleme göstermek için Tezler'in tam metnini sayfalarına taşıma "iyiliğinde" bulunmasaydı, Pulacayo Tezleri bu kadar ün kazanmayabilir, etkisi çok daha sınırlı kalabilirdi. Ancak gazetenin bu gafletinin de yardımıyla Pulacayo Tezleri sadece madenlerde değil, kentlerde de işçi sınıfı için önemli bir

32 "Las Tesis de...", a.g.y.

33 Guillermo Lora, "Class Struggles in Bolivia (II)", Şubat 1952, <http://www.marxists.org/history/etol/writers/lora/1952/02/bolivia2.htm>.

referans haline gelecek, etkisi Bolivya sınırlarını dahi aşacaktı.

Takip eden yıllar POR ve MNR arasındaki işbirliğinin giderek artmasına ve bu ikisi arasındaki ayrım çizgisinin silikleşmesine sahne olacaktı. Villarroel'in devrilmesinden sonra 1947 yılı başında yapılan ve *Rosca* adına ülkeyi yönetmek üzere Enrique Hertzog'u iktidara getiren seçimlere MNR, yasaklı olduğu için katılamadı. Ancak POR ve FSTMB adına kurulan ve MNR'yi de içeren *Bloque Minero Parlamentario* yedi milletvekili ve iki senatör seçtirmeyi başaracaktı. Bu yedi milletvekilinden üçü ve iki senatörden birisi POR üyesiydi. Partinin en önemli ismi Guillermo Lora da milletvekili olarak parlamentoya girdi.

Rosca'nın hizmetindeki PIR, o güne kadar güçlü olduğu Potosi madenlerinde 1947 başında patlak veren grevi silahla bastırmaya kalkışarak ve aynı yılın sonunda Catavi ve Llallagua madenlerinde işçilerin toptan tasfiyesi kararına imza atarak işçi hareketi içindeki etkisinin hızla düşüşe geçeceği bir döneme girdi. Öte yandan MNR, söylemindeki Nazi motiflerin giderek geri plana düştüğü, temel toplumsal sorunlara atıfların önem kazandığı yeni bir yönelişe girdi. Örgütün yasaklı olması, faaliyetini maden işçileri arasında yoğunlaştırmasının nesnel temelini oluşturuyordu. Ayrıca hem MNR hem de POR, radikal söylemleri, bu dönemde yeni yeni hareketlenmeye başlayan kırsal bölgelere taşıma yönünde de girişimlerde bulunuyorlardı. Ancak her ikisinin de kırdaki desteği kalıcı ve yerleşik bir nitelik kazanamadı.

MNR söylemini değiştirirse de iktidar stratejisinde ve temel taktiklerinde fazla bir değişim yoktu. Esas tabanını yine ordu içinde arıyor, işçi hareketini ise yalnızca, hazır olduğunda girişeceği bir darbenin olası toplumsal destek gücü olarak algılıyordu.

Rosca'nın PIR eliyle madenci işçilere art arda gelen saldırıları hareketi bastırmak için yeterli olmamış, buna karşılık gücünü daha fazla kaybeden taraf Hertzog hükümeti ve destekçisi PIR olmuştu. 1949'da Hertzog'un yerine geçen Mamerto Urriolagoitia ile birlikte madenci işçilere saldırılar hız kazandı. Catavi-Llallagua'da işçilerin iki yıl önce tasfiye edilen sendikalarını yeniden örgütlemelerine *Rosca*, 1949 Mayıs'ında Catavi ve Siglo XX madenlerinde gerçekleştirdiği büyük bir katliamla yanıt verdi. Madenci işçiler ciddi bir darbe olsa da mücadelecilikleri durmuyor, üstelik grev dalgası, Stalinistlerin kontrolündeki kentli fabrika ve demiryolu işçilerini de sarıyordu. MNR'nin yanıtı ise yılın ikinci yarısında giriştiği karşı saldırı dalgası oldu. Ancak bu bir işçi seferberliğinden ziyade alt kademe ordu mensuplarını ve kendi silahlı milislerini içeren bir askeri kalkışma ve darbe girişimi görünümündeydi. Uzayan çatışmalar iç savaş formunu aldı, başkent La Paz'daki darbe girişimi geri püskürtülse de MNR Cochabamba, Santa Cruz, Sucre ve Potosi gibi kentlerde geçici bir süre için kontrolü ele geçirdi fakat sonunda ayaklanma bastırıldı. Bütün bu mücadelelerde POR da aktif bir biçimde yer aldı. Madenci işçiler bu dönemin yoğun çarpışmalarında tükenmişlerdi, ancak mücadelenin kentlere sıçramasıyla 1950 Mayıs'ında La Paz'da patlak veren

Devrimci Marksizm

öğretmen grevi kentli işçiler arasında bir ölçüde etkili olsa da, yeterince yaygınlık kazanamayarak ezildi. Bu genel grev sırasında POR'un sendikacı liderlerinden Edwin Moller'in inisiyatifiyle kurulan Koordinasyon Komitesi, farklı işkolları altındaki sendikaları tek bir merkez etrafında toplayarak hükümeti devirme hedefini somut olarak gündemine almıştı, Koordinasyon Komitesi'nin işçi tabanıyla arasındaki kopukluk o dönemde amaçlarına ulaşmasını engellese de, devrimden sonra kurulacak olan COB'un temeli bu oluşum olacaktı.

1949-50 olaylarında hiç kuşkusuz başı çeken MNR'ydi. POR ikinci etkili güç konumuna yükselmiş, PIR ise, dünyada yükselen anti-komünist dalga temelinde *Rosca*'nın kendisini de hedef tahtasına yerleştirdiğini görerek MNR ile yakınlaşma içine girmiş, PIR'den kopan genç Stalinist kadroların 1950'de kurduğu PCB ile bu çizgi daha da belirginleşmişti. Bu süreçte MNR, üzerindeki büyük baskılara karşı militan ve direnişçi çizgisi, verdiği birçok şehit ve ödediği bedellerle yarattığı efsanevi etki sonucunda işçi hareketinin kontrolünü büyük ölçüde ele geçirdi. Ancak son tahlilde 1949-50 mücadeleleri işçi hareketinin yenilgiyle sonuçlanmış, buna karşılık süren istikrarsızlık, hükümeti 1951 Mayıs'ında yeni bir seçim düzenlemeye zorlamıştı. MNR'nin etkisinin kırıldığını düşünen Urriolagoitia hükümeti, katliamlarından sonra uluslararası alanda hoş görünmek adına seçimlerin demokratik bir biçimde gerçekleştiği görüntüsü yaratabilmek için MNR'nin de bu seçimlere katılmasına izin verdi. Fakat sonuç hükümet ve *Rosca*'da şok etkisi yarattı. MNR'nin adayları (sürgündeki) Víctor Paz Estenssoro ve Héran Siles Zuazo (başkan yardımcısı adayı) rakiplerine büyük bir fark attımlardı. Paniğe kapılan Mamerto Urriolagoitia, MNR ile yeni kurulan PCB arasında gizli bir ilişki olduğu iddiasıyla komünizm tehlikesini gerekçe göstererek yönetimi MNR yerine General Hugo Ballivián komutasındaki orduya devretti. Bir başkanın kendi kendisine darbe yaptırması anlamına gelen bu trajikomik olay ülke tarihine *mamertazo* olarak geçti. MNR kendisine yapılan bu haksızlığa tepki vermekte acele etmedi. Bunun yerine bir karşı darbe için şartların olgunlaşmasını beklemeyi tercih etti.

III. 1952 Devrimi

Ballivián cuntası yaslanacağı bir toplumsal temelden yoksundu ve önceki hükümetlerden miras kalan ekonomik istikrarsızlık artarak sürüyordu. Öte yandan Nisan 1952'ye gelindiğinde ülkede ciddi bir toplumsal hareketlilik ve muhalefetin odağı konumundaki MNR'nin faaliyetlerinde belirgin bir artış gözlenmiyordu. Fakat Ballivián, kabinedeki bakanlarından General Antonio Seleme Vargas'ın bir darbe hazırlığı içinde olduğundan emindi. Bu nedenle kendisini 8 Nisan günü *Palacio Quemado*'ya³⁴ çağırarak bakanlık görevinden alındığını bildirmiş, ancak onu tutuklatmaya gerek görmemişti. Ballivián haklıydı. Daha

34 *Palacio Quemado*: Bolıvy'a'nın Başkanlık Sarayı.

iki gün önce bir MNR militanının evinde Héran Siles önderliğinde toplanan *Comité Revolucionario*'ya³⁵ bağlılık yemini eden General Seleme, iki gün sonra aynı yemini Ballivián karşısında tekrarlasa da bu ikincisi pek samimi değildi. General Seleme'nin görevden alınmasıyla dananın kuyruğu koptu ve 9 Nisan sabahı saat 6:00'da Radio Illimani'den General Seleme adına yapılan duyuruyla devrimin zafer kazandığı ilan edildi. Kuşkusuz bu habere inanmak için erkendi çünkü esas hesaplaşma henüz başlamamıştı. Önceki gece General Seleme'nin FSB³⁶ adlı faşist örgütü de ayaklanmaya katmak için MNR'yi iknaya girişmesi ve FSB ile pazarlığa oturması, darbe haberinin erkenden ordunun başındaki General Humberto Torres Ortiz'in kulağına gitmesine neden oldu. Darbe sabahı isyancı güçlerin eline geçen kent merkezindeki cephanelikten yalnızca 80 adet tüfeğin çıkması ve General Humberto Torres'in beklenmedik bir biçimde darbeyi ezmek için erkenden harekete geçmesiyle General Seleme daha ilk günden demoralize oldu ve ayaklanmanın idaresini sivil güçlere devrettiğini radyodan duyurarak Şili büyükelçiliğine sığındı.

Ayaklanmanın kontrolü kendi eline geçen MNR şefi Héran Siles de durumun umutsuz olduğunu düşünüyordu ve isyanı bitirme şartlarını konuşmak üzere General Humberto Torres'le bir görüşme talep etti³⁷. Ancak Torres'in cevabı kesindi. İsyancılarla görüşmeyecek ve ertesi gün sabah 6:00'ya kadar silahlarıyla birlikte teslim olmadıkları takdirde La Paz ve El Alto'yu bombalatacağı. Böylece ilk günün bilançosu MNR için büyük bir bozguna işaret ediyordu. Liderleri kaçma hazırlıklarına başlamışlardı bile. Ancak ertesi sabah her şey değişti ve basit bir darbe, silahlı halk ayaklanmasına dönüştü.

Muhtemeldir ki ülkemizdeki hiçbir iç savaş, bu tarihsel başarıda olduğu ölçüde kahramanlık ve cesaret örneğine sahne olmamıştır. Alevlerin yoğunluğu nedeniyle şehrin bütün sokakları neredeyse geçilmez hale gelmişti. Askeri kuvvetlerin şehrin merkezine girmeye çalıştığı ve devrimci milislerin devrimin zaferini ayakta tutmak için en sert direnişle karşı koyduğu, (10 Nisan günü) sabah 10 ile öğleden sonra 2 arasında süren bu cesaret örnekleriyle dolu kahramanlık saatleri boyunca yüzlerce şehirli erkek, kadın ve çocuk hayatlarını kaybetti.³⁸

Ayaklanmada POR militanları da baştan itibaren yerlerini almışlardı:

En üst düzey MNR liderleri kaçmayı düşündükleri sırada, Oruro halkını ve proletaryasını zafere götürönlör bizim yoldaşlarımızı (...) şehirde düşmanın galip göründüğü sırada, Villa Pavón ve Miraflores'in savunusunun gerçek liderliğini

35 *Comité Revolucionario* : Devrimci Komite.

36 FSB: Falange Socialista Boliviana (Bolivya Sosyalist Falanji).

37 Aktaran Liborio Justo, *Bolivya: La revolución derrotada*, 1967, Bölüm 14, <http://marxists.org/espanol/justo/1967/brd/14.htm>.

38 Aktaran Liborio Justo, a.g.y.

üstlenerek devrimcileri bu zor durumdan kurtaranlar, bizim militanlarımızdı.³⁹

Bolivya'nın ilk işçi bakanı (Toro döneminde) Stalinist Waldo Álvarez yıllar sonra anılarını yazdığı kitapta 1952 devrimi ile ilgili olarak "silahlı ayaklanma, MNR önderi Héran Siles Zuazo, Juan Lechín Oquendo, Edwin Moller, Alandia Pantoja, Villegas ve diğerleri tarafından yönetildi ve zafere ulaştırıldı"⁴⁰ diyordu. Bu saydıklarından son üçü o dönemde POR üyesiydi ve Lechín de "POR yanlısı MNR üyesi" olarak biliniyordu. Yani Álvarez'e göre devrimin beş önderinden üçü POR militanıydı.

Başkentteki ve Oruro'daki şiddetli çatışmalara karşılık diğer şehirlerde zafer nispeten kansız bir biçimde kazanılmıştı. Birçok yerde askerler karşı bile koymadan, şapkalarını ters çevirerek devrimin safına geçiyorlardı. Birçok subay kaçtı, bir bölümü yabancı elçiliklere sığındı, diğerleri de evlerine çekilip bundan sonra olacakları beklemeye koyuldular. Ordu büyük bir bozgun halindeydi ve karşı-devrimci direnişi sürdüren az sayıda birlik kalmıştı. Ancak General Torres'in elinde başkenti kuşatma altında tutmaya yetecek ölçüde askeri güç bulunuyordu. Kentli işçilerin ve devrimci militanların ayaklanmasına madenci işçilerin de katılmasıyla bu son mevzi de düşürüldü. 11 Nisan sabahı başkent yakınındaki Milluni madeninden işçilerin Oruro'ya bağlanan tren istasyonunu ele geçirmeleri ve El Alto'daki askeri üsse düzenledikleri saldırıyla başkenti kuşatan güçlerin ikmal yolları kesildi. Devrimcilerin Oruro'da da kontrolü ele geçirdiği haberinin ardından akşama doğru devrimin kesin zaferi tescillenmiş oluyordu. Ordu dağılmış, bütün ülkede kontrol silahlı işçi milislerinin eline geçmişti.

a. Yeni bir rejim

Nisan 1952 Devrimi, hareketin tartışmasız önderi görünümdeki MNR'yi beklemediği bir konuma yerleştirdi. Kurulduğu andan itibaren tek güvenilir dayanağını silahlı kuvvetler içinde arayan örgüt, bu orduyu dağıtarak yerine kendi silahlı milis gücünü geçiren işçi hareketi tarafından iktidara taşınmıştı. İsyanın hemen ardından Héran Siles Zuazo, MNR'nin Arjantin'de sürgünde bulunan tarihsel önderi Víctor Paz Estenssoro dönene kadar ülkeyi idare edecek geçici bir hükümet ilan ettiğinde, kimse bu karara karşı koymadı.

Gerek Héran Siles, gerekse devrimden dört gün sonra ülkeye dönerek komutayı devralan Víctor Paz yaptıkları konuşmalarda, komünizmi değil kapitalist temellerde bir kalkınmayı hedeflediklerini, tek bir sınıfa değil "bütün Bolivyalıları" temsil ettiklerini açık bir şekilde vurguladılar. Temel hedefleri, tek ürüne dayanan

39 POR'un yaygın organı *Lucha Obrera*'dan (İşçi Mücadelesi) aktaran José Villa, "The 1952 Revolution: How the 4th International and the POR betrayed the revolution which could have carried Trotskyism to power", <http://www.marxists.org/history/etol/revhist/supplem/bolivia/villamen.htm>.

40 Aktaran José Villa, a.g.y.

Bolivya ekonomisini, üretimin çeşitlendirilmesi temelinde yeniden düzenleyerek, eksik olan büyük sermaye sınıfının gelişiminin önünü açmaktı. Bu hedef etrafında kenetlenen örgüt iktidara tek vücut olarak yükselse de, bu iktidarın ilk aşamada esas olarak düşman bir sınıfa, silahlı işçi sınıfına dayanmak zorunda olması, daha baştan örgüt içinde ciddi kutuplaşmalara yol açmış ve bu bölünme yeni kabineye de taşınmıştı. İşçi hareketinden ve POR'dan güçlü bir destek alan ve maden bakanı olan Juan Lechín'in sol kanadına karşılık sağ kanat, dışişleri bakanlığına yerleşen Walter Guevara Árce etrafında toplanıyordu.

MNR iktidarını saran bu çelişkinin kısa sürede ortadan kalkmayacağı 17 Nisan'da COB'un kuruluşuyla daha da belirginlik kazanıyordu. Devrimi yapan ve silahlı gücü elinde tutan işçi sınıfı resmi iktidarı MNR'ye teslim etse de kendi köşesine çekilmiyor, COB etrafında ülkede bir ikili iktidar durumu yaratmaya yöneliyordu. Sonradan, POR'un bu fırsatı değerlendiremediğini itiraf eden Lora o günkü tabloyu şöyle özetliyor:

9 Nisan'dan itibaren en önemli bölgelerin sendikaları hayati sorunların çözümünü tek kelimeyle kendi ellerine aldılar ve böylece yerlerinden edilen yetkili kurumların, onların kararlarını kabul etmek dışında izleyebilecekleri bir yol kalmamıştı. İşçi iktidarının organları gibi hareket edenler ve yerel ve ulusal yetkinin ikililiği sorununu ortaya atanlar bu sendikalardı. Kitelerin günlük yaşamını kontrol ederek yasama ve yürütme rollerini üstlendiler (kararlarını uygulatacak gücü ellerinde tutuyorlardı) ve hukuki işleri idare etmeyi dahi başardılar. Sendikalar meclisi nihai arabulucuya ve en yüksek otoriteye dönüştü. Bu olgu madenlerde neredeyse genel bir durum halini almıştı ve bazı hallerde fabrikalarda da gözlenebiliyordu.

Ne yazık ki, bu gerçeklik proletaryanın öncüsü tarafından tam olarak anlaşılmadı ve proletaryanın ikili iktidar sorununu kendi lehine çözmek için savaşa girişmesini sağlayacak olan madenlerin derhal işgali talebini yükseltmek için oluşan uygun an kaçırıldı. Bu ilk dönemde sendika liderliği ve meclisi işçi iktidarının organları olarak işlev gördüler.⁴¹

Gerçekten de POR ayağına kadar gelen büyük bir fırsatı kaçırmaktaydı. COB türü bir örgütün kuruluşunu POR daha 1946'da Pulacayo Tezleri'nde ortaya atmıştı ve önder kadrolarından Miguel Alandia Pantoja'nın inisiyatifiyle bu öneri, devrimin hemen ardından gerçeğe dönüşüyordu. Partinin işçi hareketi içindeki etkili ismi Edwin Moller COB'un ilk Yürütme Kurulu'na girmişti. COB'un yaygın organı *Rebelión* POR'un kontrolündeydi. Robert J. Alexander, "ilk altı ayında COB'un pratik olarak Trotskistlerin elinde"⁴² olduğunu, James Dunkerley, "iddia edildiğine göre COB'un 13 kişilik merkez komitesinin en az

41 Guillermo Lora, *La revolución boliviana: Análisis crítico*, La Paz, 1963, s. 254. Aktaran José Villa, a.g.y.

42 Alexander, a.g.y., s.134.

Devrimci Marksizm

yarısının POR tarafından kontrol edildiğini"⁴³, Trotskist hareketten kopan ABD'li Schactman'ın Bolivya'daki muhabiri Juan Robles, COB içinde, "en büyük fraksiyonun POR'un ki olduğunu"⁴⁴ söylüyor.

Daha ilk andan itibaren COB içindeki büyük etkisine rağmen "bütün iktidar COB'a!" sloganını yükseltmek yerine *cogobierno*⁴⁵ adı verilen uygulamaya destek vererek POR, COB'un MNR'ye yedeklenmesinin önünü açmış ve MNR'ye "eleştirel destek" pozisyonunu benimsemişti. Her ikisi de MNR üyesi olduğu için kabinede yer alan Juan Lechín ve Germán Bútro (çalışma bakanı), aynı zamanda COB'un liderleri olduklarından dolayı işçilerin hükümet içindeki temsilcileri olarak görülmeye başladılar. Bu yanılsamanın işçi hareketince benimsenmesine POR doğrudan hizmet etti. Bunun yarattığı avantajlı durumu gören MNR, Lechín'in bastırmasıyla "işçi bakan" sayısının beşe çıkarılmasına da fazla direnmeyecekti. Böylece bir ikili iktidar organı olarak doğan COB, hükümet karşısındaki bağımsız konumunu adım adım kaybetmekle kalmıyor, giderek bürokratikleşiyordu. Örgütün ilk kongresi, kuruluşundan iki buçuk yıl sonra, 1954 sonunda gerçekleştirilebildi.

Cogobierno sayesinde işçilerin iktidarı kendi ellerine alması tehlikesinden korunan MNR yine de işi sağlama almak ve dağılan orduyu yeniden tesis etmek zorundaydı. Víctor Paz devrimden yalnızca yedi hafta sonra Santa Cruz'da bir hava harp okulunun açılması emrini verdi ve kapatılarak kayıtları askıya alınan kara harp okulunun ertesi yıl yeniden açılacağını duyurdu. Buna önce sözde direniş gösteren Lechín, hükümet içinde bir dizi sert tartışma sonunda askerlerin esas olarak istihkâm, yol ve konut inşası gibi işlerde görevlendirileceği ve mensuplarının "halk çocukları"ndan oluşacağı bahanesine sığınarak bu karara imza atıyordu. Fakat hükümetin henüz silahlı işçi milislerini dağıtmaya kalkışacak gücü yoktu. Bunun yerine MNR kendi ayrı milis gücünü oluşturmaya yöneldi. Sonraki yıllarda MNR milisleri işçi ve köylü hareketlerini bastırmada aktif olarak kullanılacaktı. Ayrıca formel olarak varlığını koruyan genelkurmay başkanlığı COB'a, işçi milislerini eğitmek üzere askeri danışmanlık hizmeti vermeyi önerdi ve bu teklifi kabul gördü. Böylece silahlı gücü tasfiye olsa da sinir merkezi tümüyle yok olmayan ordu, işçi milislerini kontrol altında tutma fırsatını elde ediyordu.⁴⁶

Bu adımlarla MNR'nin karşı-devrimci doğrultusu iyiden iyiye belirginleşiyordu. Hükümet devrimden sonraki ilk üç ay içinde halkın temel taleplerini tatmin etmeye yönelik hiçbir adım atmadı. Bu yöndeki ilk icraatı ise, Temmuz ayında oy hakkını kadınlara ve okuma yazma bilmeyenlere de vererek seçmen sayısını 1 milyonun üzerine çıkarmak ve parlamenter demokrasinin tabanını ge-

43 Dunkerley, a.g.y., s. 67.

44 Juan Robles, "Trotskyism in Bolivia: Political tendencies following the general strike", Aralık 1947. <http://www.marxists.org/history/etol/revhist/supplem/bolivia/roblemen.htm>.

45 *Cogobierno*: Birlikte hükümet etme. Sendika liderlerinin hükümette yer almasına istinaden kullanılan bir ifade.

46 General Gary Prado'dan aktaran José Villa, a.g.y.

nişletmek oldu. Bu adım hem, devrime katılmayan ama artan toprak işgalleriyle sesini duyurmaya başlayan köylüler arasında MNR'nin güç kazanmasının temel taşlarından biri oluyor, hem de kapitalist dünyada Bolivya hükümetinin itibarını artırıyordu.

ABD, Villarroel'in devrilmesini tertipleyerek Bolivyalı emekçilere oynadığı oyunun maliyetini gördüğü için, bu kez MNR'ye karşı daha ılımlı bir politika benimsedi. Şili'de Ibáñez'in zaferi ve Arjantin'de Peron'un iktidarını sağlamaştırması, ABD'yi Bolivya'ya daha ihtiyatlı yaklaşıma iten diğer önemli faktördü. ABD, İkinci Dünya Savaşı yıllarında kalayın denetimini büyük ölçüde ele geçirmişti ve devrim sırasında devam eden Kore Savaşı aynı senaryonun daha küçük ölçekte tekrarlanmasına sebebiyet verdi. Víctor Paz hükümeti ABD'ye kalayı, önceki cunta hükümetinin bile kabul etmediği düşük bir fiyattan satmaya razı oldu. Ayrıca daha ilk andan ABD'nin bu dönemde giderek artan ekonomik yardımlarına bağımlı hale geldi.

Yine de hükümetin kamulaştırma kararı gecikmişti. MNR'yi sıkıntıya sokan esas mesele kamulaştırmanın kendisi değil, COB'un bu kamulaştırmanın işçi denetiminde gerçekleştirilmesini ve kamulaştırma sonunda kalay baronlarına tazminat ödenmemesini istemesiydi. Dolayısıyla Pulacayo Tezleri ülkedeki sınıf mücadelesi üzerindeki etkisini sürdürüyordu. Gecikme bu talepler etrafında süren pazarlıktan kaynaklanıyordu. İşçi hareketinin kararın gecikmesinden kaynaklanan memnuniyetsizliği yaz aylarında arttı. POR ise nihayet, hükümeti sert bir biçimde eleştirmeye başlamış, Lechin'i hükümetten istifaya çağırarak *cogobierno* ya son verilmesini istemişti. Ancak Ekim ayında kararın açıklanmasının ardından POR, karar kalay baronlarına tazminat ödenmesini içeriyor olmasına rağmen söylemini yine yumuşattı. Yalnızca işçi denetimi talebi dikkate alınmıştı. Gerçekte uygulanan ise işçi denetimi değil işçi bürokrasisinin yönetime katılarak zenginleşmesi olacaktı.

ABD ile MNR eliyle kurulan bağımlılık ilişkisi Bolivya'da özel mülkiyet rejiminin devamlılığının garantilerinden birine dönüştü. Bunun ironik bir sonucu olarak, madenleri kamulaştırma yönündeki karar ABD'nin aleyhine değil lehine oldu. 1952'ye gelindiğinde üç büyük kalay şirketi (Patiño, Aramayo ve Hochschild) zaten iflasın eşiğine gelmişlerdi⁴⁷. Tazminatlı kamulaştırma bunların işine geldi. ABD sermayesi ise kamulaştırma sonunda kurulan Comibol'un⁴⁸ hisselerinin bir bölümünün özel sermayeye açılmasından faydalanarak *Rosca* dönemine nazaran hisselerini artırdı ve böylece Bolivya kalayı üzerindeki payını büyüttü.

Öte yandan hükümet işçi denetimi talebini tam bir aldatmaca temelinde ka-

47 F. ve C. Chesnais, "Bolivia: The birth of the POR", <http://www.marxists.org/history/etol/rev-hist/supplem/bolivia/bolchesn.htm>.

48 Comibol: Corporación Minera de Bolivia (Bolivya Maden İşletmesi).

Devrimci Marksizm

bul ediyordu. Karara göre denetim, işçi sınıfının kolektif müdahalesi zemininde değil, COB'un belirleyeceği tekil denetmenler aracılığıyla gerçekleştirilecekti. Bunun sonucunda COB içinde bu denetmenlerden oluşan bürokratik bir katman şekillenecekti. Örneğin, sıradan bir işçinin ücretinin 4000 Bolivya pezosu olduğu bir dönemde Comibol'ün merkez yönetiminde yer alan denetmen 90.000 pezo alıyordu.

Ayrıca ilerleyen yıllarda MNR, Comibol'ü tam bir arpalığa dönüştürdü ve bu şirketi esas olarak yıldızı yeni parlayan ve tamamen liberal yöntemlerle işletilen petrol sektörüne kaynak aktarmak için kullandı. Kalay madenlerinin eskiyen alt yapısı yenilenmiyor, devrimden sonra ikbal sağlamak için MNR'ye koşanların işe yerleştirilmeleriyle Comibol'ün beyaz yakalı personel sayısı devamlı şişiyordu. Bütün bunlara kalay fiyatlarının sürekli bir biçimde düşmesi eklenmiş, kalay sektörünü işletmek devlet için adeta bir yük haline gelmeye başlamıştı. Bunun doğrudan sonucu, işçi ücret artışlarının sınırlı tutulması ve 1956'ya gelindiğinde zamların tamamen dondurulması, reel ücretlerin ise istikrarlı biçimde düşmesi oldu.

Böylece kamulaştırma kararının içi daha baştan boşaltılmıştı ve işçi sınıfı adına bir kazanımdan söz edilemezdi. Ancak yılsonuna gelindiğinde henüz her şey bu kadar berrak değildi. Víctor Paz'ın işçi hareketine çok fazla taviz verdiğini ve komünist bir yönelişe zorlandığını düşünen MNR sağ, Ocak 1953'te "başkanı komünist etkiden kurtarmak"⁴⁹ amacıyla başarısız bir darbe girişiminde bulundu. Bu girişim işçi hareketinin büyük tepkisini çekti ve silahlı işçiler darbeye karşı büyük gösteriler düzenlediler. Bu aşamada POR'un işçi iktidarı propagandası temelinde ön plana çıkmasının olanakları bir kez daha doğdu, ancak POR bu fırsatı yine tepti ve iktidarın Lechín etrafındaki sol kanada devredilmesini istemekle yetindi. Böylece MNR hükümeti döneminde ülke politikasında başat bir rol oynayacağı son fırsatı da kaçırmış oluyordu. Başarısız darbe girişimi sayesinde Víctor Paz, hem sağ kanadı bastırdı, hem de Lechín etrafındaki sol kanadı ve COB'u kendisine daha fazla bağlayarak iktidarını sağlamlaştırdı. Aynı dönemde Víctor Paz, POR'a yönelik ciddi bir saldırı başlatarak Lechín'in ve PCB'nin de yardımıyla COB içindeki POR etkisini büyük ölçüde ortadan kaldırdı.

Bundan sonra işçi hareketi için uzun bir geri çekilme dönemi başladı. Ancak kırlarda etkisini duyurmaya başlayan köylü hareketi henüz sözünü söylememişti. Kamulaştırma gibi toprak reformuna da programatik hedefleri arasında yer vermeyen MNR o döneme kadar bu konuya doğru dürüst eğilmemişti ve bu alanda da ancak, kitlelerin basıncı nedeniyle adım atmak zorunda kalacak ve kırdaki isyanı düzen sınırları içinde tutmak için harekete geçecekti. Bu kez MNR'nin sağ ve sol kanatlarını uzlaştırma görevi Tarım Bakanı Ñuflo Chávez'e düşüyordu. Hükümet yine, bu işi özel mülkiyet rejimine zarar vermeden halletmek için zamana ihtiyaç duyacak ve tarım sorununu incelemek için kurulan komisyonun

49 Dunkerley, a.g.y., s. 64.

aylar süren çalışması sonucunda Toprak Reformu kararının duyurulması 1953 Ağustosunu bulacaktı. POR'dan ve PIR'den de birer temsilci içeren komisyonun PIR'li üyesi baskın çıktı ve açıklanan reform kararının temel felsefesi kırdaki küçük üreticiliğin önünü açmak oldu. Karara göre, *pongueaje* yasaklanacak, *latifundia* ların⁵⁰ kamulaştırılması yoluyla topraksız köylülere toprak dağıtılacak, derebeylerince gasp edilen toprakları *comunidades* 'e iade edilerek kolektivist gelenekleri güvenceye alınacak, üretim, yatırım ve teknik yardım artırılacaktı. Ayrıca, doğuya göçün teşvik edilmesiyle, ülkenin doğusunda uzanan düzlüklerde tarımsal üretimin yaygınlaştırılması, böylece tarımdaki coğrafi çarpıklığın giderilmesi öngörülmüştü. Formel olarak derebeylik ortadan kaldırılsa da, büyük kapitalist girişimlerin serbest bırakılmasıyla büyük toprak sahiplerinin mülkleri bir ölçüde güvenceye alınıyordu. MNR'nin karakteristiklerine bakıldığında radikal sayılabilecek bu reformun hayata geçişi yavaş oldu. 1954 ile 1968 yılları arasında 36 milyon tarım arazisinden yalnızca sekiz milyonu el değiştirdi⁵¹. Yine de 1960'lı yıllarla birlikte reform kararının uygulanması hız kazanacak, *pongueaje* ve derebeylik düzeni bir daha geri gelmemek üzere tasfiye olacak ve kırdaki yaşanan kapitalistleşme, köylülüğünün mücadeleciliğinin sindirilmesiyle ve uzun bir süre için düzene yedeklenmesiyle sonuçlanacaktı.

Genel oy hakkı ve toprak reformu ile birlikte Amerika yerlilerini Avrupa kökenliler ve melezlerle aynı müfredata tabi kılan ve okuma yazma oranının hızlı artışıyla sonuçlanacak yaygın eğitim reformu da hükümetin özellikle kırsal kesimlerdeki desteğinin sağlamlaşmasında önemli bir rol oynadı.

b. MNR'nin karşı devrimci saldırısı

MNR'nin kitlelerin ve devrimin basıncıyla gerçekleştirdiği bu reformların ardından 1953-54 yılları, burjuva milliyetçisi hükümetin hem sağ hem de sol muhalefeti bastırarak iktidarını ve parti örgütün sağlamlaştırmasına sahne olacaktı. COB'un, kuruluşundan tam iki buçuk yıl sonra, 1954 Ekimi'nde gerçekleştirilen ilk kongresi MNR'nin kat ettiği mesafeyi gözler önüne seriyordu. Bu süre zarfında, sendikaların ve COB'un üst kademelerindeki POR etkisi büyük ölçüde püskürtüldü. Parti üyeleri ve (Lora da dahil) bazı önderleri çok ciddi baskılarla ve hapis cezalarıyla karşılaştılar. Ayrıca 1953 yılı içinde POR'da, büyük siyasi hatalarının bir bedeli olarak ve IV. Enternasyonal'in bölünmesine paralel bir biçimde baş gösteren saflaşma, partiyi büyük ölçüde zayıf düşürdü. Ertesi yıl buna, örgütün işçi hareketi içindeki en etkili isimlerinden Edwin Moller ve Ernesto Ayala Mercado gibi önderlerinin ve azımsanmayacak sayıda militan ve sempatanın MNR'ye iltihak etmesi ve eski kuşak bir dizi önemli kadronun da aktif siyasetten uzaklaşması eklendi.

50 *Latifundia*: Çok büyük çiftlikler

51 Dunkerley, a.g.y., s. 72.

Devrimci Marksizm

Aynı kan kaybı POR'da olduğu gibi MNR karşısında bağımsız politik tavır benimseyemeyen Stalinist PIR ve PCB örgütlerinde de yaşandı ve PIR bu yıllarda politika sahnesinden tamamen silindi. Saflarına kattığı Marksist kökenli militan ve ileri düzey kadrolar sayesinde MNR merkezi hem partinin sağ kanadından gelen saldırılara karşı siyasi mücadelede kendisini daha güçlü kılacak önemli bir avantaj elde ediyor, hem de Marksist jargonu iyi kullanan radikal sol rakiplerine kendi dillerinden cevap vererek işçi hareketini yanıltma olanağını elde ediyordu. Bu durum birinci COB kongresinde su yüzüne çıktı. Kongre belgelerinde şöyle deniyordu:

Bir dizi önemli ülkede proleter devriminin yenilmesi ve SSCB'nin "kapitalist kuşatması" ile durgunluğa giren Ekim Devrimi üzerinde devasa bir kist gibi yükselen Sovyet bürokrasisi tarafından empoze edilen "siyasi barbarlık" ışığında Stalinizm'den duyulan tiksintiyi anlamak kolaydır. Diğer yandan COB'un pozisyonu, Stalinizme teslim olan ya da yabancı sultanından kurtulma yönünde gelişen hareketlerin, Kremlin'e yedeklenen ülkelerde "siyasal kurtuluş" (Yugoslavya) veya finans kapitale bağımlı ülkelerde "ulusal kurtuluş" (Bolivya) biçimlerini alacak şekilde kaydettiği ilerlemeyi tanımayı reddeden Trotskiy epigonlarınkiyle de karıştırılmamalıdır. Biz, uluslararası proletaryanın temel görevinin, sosyalist zaferi ve huzuru sağlamak için demirden bir uluslararası birlik kurmak olduğunu sergileyerek devrimci Marksizmin geleneksel stratejik hattını savunuyoruz...⁵²

Kongre belgeleri COB'un, sendikal bağımsızlığını koruduğu görüntüsü altında hükümetin yörüngesine girdiğini de açıkça ortaya koyuyordu:

Kitlelerin artan katılımı, saf burjuva demokratik şemayı ikincilleştirme eğilimi göstererek Devrim'e popüler bir yönelim sağlıyor. Daha da artan işçi bakan sayısı (beşe yükselmiş durumda), işçi denetiminin uygulanması, COB'un yasama ve yürütmeye katılımı, vs. gösteriyor ki bizim Devrimimiz burjuva veya proleter olmaktan ziyade bir Halk Devrimi'dir. Burjuva demokratik olarak tanımlanamaz çünkü Latin Amerika ülkelerinin eşitsiz gelişimi burada böyle bir rota izlenmesini engellemektedir.⁵³

Ancak Arjantin'deki Peronist sendikaların aksine Bolivya'da madencilerin öncülüğünde işçi hareketinin, yukarıdaki pasajların diline de yansıdığı gibi, bağımsız temellerde gelişmiş olması, COB'un MNR'ye hiçbir zaman tamamen teslim olmamasını mümkün kılan başlıca faktör olacaktı. İlk kongrede kabul edilen program, bütün taşımacılık sektörünün kamulaştırılması, bütün ekonomik alanlarda işçi denetimi, tarımda kolektifleştirme, devrimci halk mahkemeleri gibi

52 Dunkerley, a.g.y., s. 76.

53 Dunkerley, a.g.y., s. 76.

MNR'nin asla kabule yanaşmayacağı talepler içeriyordu. Dolayısıyla Bolivya işçi hareketi Pulacayo Tezleri ile yol ayrımına gelmiş, ancak etkisinden tamamen çıkmamıştı. Bu durum ilerleyen yıllarda MNR'nin çöküşünde başat rol oynayacak faktörlerden biriydi. Ve yine aynı nedenle COB bu çöküşten çok sonra bile ülke politikasındaki en belirleyici güçlerden biri olmayı sürdürecekti.

MNR'nin bir ikbal kapısı olarak algılanıp saflarının hızla şişmesi MNR'yi sıkıştıran bir diğer önemli faktör olmaya başladı. Sadece siyaset değil ekonomi ve ticaret üzerindeki denetimi, kadroların hızla yolsuzluğa batmasına, MNR'nin hızla bürokratikleşen, yozlaşan ve hem yerel hem ulusal düzeyde iç hesaplaşmaların pençesinde kıvranan bir yapıya dönüşmesine yol açacaktı. Silahlı kuvvetlerin henüz tamamen restore edilmediği koşullarda MNR'nin kendi paramiliter birimlerini güçlendirerek *Comando Político* örgütlenmesi temelinde merkezileştirmesi ile MNR'li *comandolar*, yalnızca işçi hareketine ve başkaldıran diğer unsurlara karşı başlıca baskı aygıtına dönüşmekle kalmayacak, örgüt için pay kapma savaşlarının da şiddetinin giderek artmasında belirleyici olacaktı.

Fakat MNR'yi bitiren esas faktör Bolivya'nın ekonomik zayıflığını ABD'nin önce yardımlarına sonra kredilerine yaslanarak aşmaya çalışması oldu. 1953'te başkan Eisenhower'e mektup yazarak yardım isteyen Víctor Paz istediğini aldı. Ancak bu, devrim sonrası Bolivyası'nın dünyanın kişi başına en çok gıda yardımı alan ülkesine ve dünyanın en borçlu ülkelerinden birine dönüşmesine neden olacaktı. 1958 itibarıyla Bolivya bütçesinin üçte biri ABD yardımından oluşuyordu. 1960'larla birlikte MNR devlet memurlarının maaşlarını bile ancak bu yardımlarla ödeyebilir hale geldi. ABD'nin bu "iyiliği" pahalıya ödedeceği aşikârdı. Bu yatırım aynı zamanda emperyalizmin Bolivya'da olası bir proleter iktidarından duyduğu korkunun da başlıca göstergelerinden biriydi.

1956 yılında MNR ilk genel seçimini düzenledi. Aşırı bir ekonomik istikrarsızlığın gölgesinde gerçekleşen seçimlerde Víctor Paz çekilerek, ekonomiyi bu durumdan kurtarma görevini Héran Siles'e devretti. Toprak reformu ve oy hakkının genişletilmesi etkisini gösterdi ve Héran Siles-Ñuflo Chávez ikilisi ezici bir çoğunlukla iktidara geldi (%82). Devrim sonrası bu ilk dört yılda Bolivya parası %900 oranında devalüe edilmiş, hayat pahalılığı indeksi 22 kat artmıştı. Seçimlerden sonra İMF gözetiminde ekonomik istikrar hedefiyle yürürlüğe konan Eder Planı'yla Bolivya ekonomisi büyük ölçüde ABD'nin denetimine girdi ve işçi sınıfının hayat ve çalışma koşullarına büyük bir saldırı başladı. Aynı dönemde son derece liberal bir petrol yasasının geçmesiyle sonraki yıllarda ülkenin sınıf mücadelesinde kilit rolü kalaydan devralan petrolün kaderi belirlenmiş oluyordu.

Siles, Eder Planı ile Bolivya parasını istikrara kavuşturmayı başarsa da bunun bedeli hem sınıf mücadelesinde hem de parti içi hesaplaşmalarda muazzam bir artış oldu. İşçi sınıfının tepkisini COB'u bölerek aşmaya çalışan Siles bunda ancak geçici bir süre için başarılı olacak ve 1960 yılında yapılan seçimlerle

Devrimci Marksizm

İktidarı tekrar Víctor Paz'a bırakmak zorunda kalacaktı. Bu seçimlerin hemen öncesinde MNR ilk büyük bölünmesini yaşadı ve Walter Guevara Árce önderliğindeki sağ kanat örgütten koptu. Víctor Paz, Eder'in istikrar planını sürdürmekle kalmayacak ve 1961'de emperyalist müdahalenin devamı ve derinleştirilmesi anlamına gelen Triangular Plan devreye girecekti. 1964'te Víctor Paz desteğini yenileyebilmek için tekrar seçimlere gitti. Bu kez de Lechín partiden kopmuş ve Víctor Paz, Siles'i de karşısında bulmuştu. MNR, köylü oylarına dayanarak seçimi yine kazandı kazanmasına ancak pratik olarak artık iktidarını sürdürme olanağı kalmamıştı. Seçimle başkan yardımcılığına gelen General Réne Barrientos'un, General Alfredo Ovando ile birlikte 4 Kasım 1964'te, ABD'nin de desteğiyle ve muhtemelen Víctor Paz'ın da rızasıyla gerçekleştirdiği darbe, Bolivya'da bir dönemin kapandığı anlamına geliyordu.

IV. 1952 Devrimi ve POR tartışması

Çöküşünün şafağında MNR'nin 1952 devrimini zamana yayılan bir karşı-devrimle boğduğu ve dolayısıyla emperyalizmin bu ülkedeki çıkarlarını temsil etmiş olduğu artık kimse için bir sır değildi. POR'un tarihsel önderi Lora'nın, örgütünün 1952 olaylarındaki hatalarının bir bilançosunu da içeren "Bolivya Devrimi: Eleştirel Değerlendirme"⁵⁴ adlı özeleştirel çalışmasının yayınlanması da bu döneme rastlamıştı. Uluslararası Trotskist hareketin çeşitli kanatları tarafından bu döneme ve POR'un rolüne ilişkin değerlendirmelerde de birçok durumda Lora'nın bu çalışması temel alındı. Bundan sonra uluslararası hareket içinde POR'un hata yaptığı tartışmasız kabul görmeye başlayacaktı. Ancak bu hatanın niteliği, nasıl yapıldığı, masumane sayılıp sayılamayacağı ve IV. Enternasyonal hareketiyle ilişkisi hiçbir zaman yeterince ayrıntılı olarak ve yansız bir biçimde tartışılmadı. Kısacası, o dönemde POR soğukkanlı bir cinayet mi işledi yoksa kazaya mı kurban gitti, bu hiçbir zaman tam olarak belirlenemedi.

Çünkü, IV. Enternasyonal'in 1953 bölünmesi sonrasında her iki kanat da sorumluluğu karşı tarafa yıkarak işin içinden sıyrılmasını bilmişti. Lora'nın özeleştirel değerlendirmeleri de birçok yönden, hataların ne olduğu konusunda doğru noktalara işaret etse de, son tahlilde sorumluluğu, POR'un da 1953'te yaşadığı bölünme sonrasında karşı tarafta kalan "Pablocu" hizbin üzerine yıkarak işin içinden sıyrılıyordu. Dolayısıyla 1952'de bir cinayet yaşandıysa da bu, hem uluslararası ölçekte, hem de Bolivya'da iki rakip hizbin işbirliğiyle örtbas edildi. O dönemde POR'un hangi iç süreçlerden geçerek böyle bir noktaya geldiği, ne tür tartışmaların yaşandığı konusunda bugün bile pek çok eksik nokta var. Buna karşılık, konu hakkında sınırlı düzeyde olsa bilgi edinmek isteyenlerin yardımına koşanlar ya Trotskist hareket dışından, ya da bu hareket içinden gelip bir aşamada hareketle bağlarını koparmış olanların yazdığı kaynaklar. Bolivya meselelerini

54 Guillermo Lora, *La revolución boliviana: Análisis crítico*, La Paz, 1963.

esas olarak akademik kaygularla araştıran Alexander ve Dunkerley'den yukarıda bahsetmiştik. Ancak esas trajik olan, en kritik verilerin IV. Enternasyonal'in en sert eleştirmenlerinden gelmesi. Daha 1940 yılında IV. Enternasyonal'den ve James Cannon önderliğindeki ABD SWP'sinden koparak *New International* adlı bir yayın etrafında kendi uluslararası hizbini kurmaya çalışan Shachtman'ın Bolivya'daki muhabiri olan ve Juan Rey/Robles takma adlarını kullanan kişinin 1947-53 yılları arasında kaleme aldığı raporlar⁵⁵ özellikle POR'un 1952 öncesi evrimi hakkında pek çok veri sağlıyor. Shachtman'ın IV. Enternasyonal önderliğine karşı nefrete varan yaklaşımı ve muhabirin de bu duyguları paylaşıyor olması, bu verilerin güvenilirliğini tabii ki azaltıyor. Ancak ortada bir tahrifat varsa yapılacak Şey işin aslını söylemektir. Ne var ki POR'u izlediği sınıf işbirliği çizgisi nedeniyle beş yıl boyunca uyaran ve 1952 devrimiyle öngörülerinin önemli bölümü doğrulan Robles raporlarına IV. Enternasyonal'e ait yayın organlarında ne devrimden önce ne de sonra, herhangi bir cevap verildiğine dair en ufak bir iz yok. Öte yandan, IV. Enternasyonal'in 1953'teki bölünmesinin ardından Shachtman'ın, Cannon'a karşı "Pablocu" hizbe daha fazla sempati duyması nedeniyle olacak, Bolivya muhabiri de, POR içindeki "Pablocu" hizbin örgütün liderliğini ele geçirmesinin ardından 1953 başlarında birden tutum değiştiriyor ve eleştirel tavrını bir kenara bırakıyor. Çok geçmeden de raporların arkası kesiliyor.

Konu hakkındaki ikinci en önemli kaynak, POR'un devrim sırasındaki hataları üzerine 1992 yılında Bolivyalı Trotskist José Villa tarafından kaleme alınmıř⁵⁶. José Villa da bir dönem, IV. Enternasyonal'in yozlaştığı tezine dayanarak 90'lı yıllarda ortaya çıkan 5. Enternasyonal hareketinin Bolivya seksiyonunu inşaaya girişmiş, ancak grubu bir süre sonra varlığını yitirmiş. Robles raporlarının aksine Villa'nın yazısı canlı tanıklıklardan ziyade, IV. Enternasyonal'in çeşitli yayın organlarında ve POR basınında çıkmış yazılara ve Guillermo Lora'nın yazılarına dayanıyor ve tam da bu nedenle daha sağlıklı veriler sunuyor.

Bu kaynaklar ışığında POR'un 1952'deki hatalarının ana noktalarına bakmaya çalışacağız:

a. POR'un hataları

1952 devrimi son derece militan bir işçi sınıfının önderliğinde gerçekteştirildi. Devrime ruhunu veren ise Pulacayo Tezleri idi. POR daha ilk andan itibaren ayaklanmada başı çeken iki temel siyasi güçten biri oldu ve çok geçmeden ikili iktidar organı olarak doğan COB'un kontrolünü neredeyse tamamen ele geçirdi. Burjuvazinin hizmetindeki silahlı kuvvetler daha devrim anında tasfiye oldu.

55 Robles'in, 1947-53 yılları arasında ABD'de yayınlanan *Labor Action* dergisinde çıkan ve "Robles Reports" adıyla derlenen yazılarına, <http://www.marxists.org/history/etol/revhist/supplem/bolivia/roblemen.htm> adresinden ulaşılabilir.

56 José Villa, a.g.y.

Devrimci Marksizm

Bu koşulların Şubat 1917 devrimi sonrasında Bolşeviklerin içinden bulunduğu şartlardan daha ileri olduğu rahatlıkla görülebilir. O dönemde Bolşevikler Şubat ayaklanmasında özel bir rol oynamamışlardı. Sovyetler içinde yalnızca bir azınlık durumundaydılar. Bolşevik taleplerin bu anda önemli bir etkisi yoktu. Ordu ise henüz ayaktaydı ve askerlerin devrimci saflara kazanılması zahmetli bir çaba gerektiriyordu. POR'un daha ilk anda elde ettiği koşullara gelebilmek için Bolşevik Parti'nin en az beş ay büyük bir savaş vermesi gerekecekti. 11 yıl sonra yazdığı kitabında Lora da bu benzerliğe vurgu yapıyor ama yanlış sonuçlar çıkarıyor:

Koşullardan kaynaklanan farklılıkları hesaba kattığımız takdirde, 9 Nisan Bolivya'nın "Şubat Devrimi" olarak düşünülebilir. En dikkat çekici benzerlik, devrimi işçilerin yapması, iktidarı alanın ise başka bir sınıfın siyasi partisi olmasıdır. Belirli bir düzeye kadar Bolivya küçük burjuvazisi Rus liberal burjuvazisinin oynadığı rolü oynadı. Bizim "Ekim Devrimimiz" gelmekte çok gecikti. Göze çarpan fark bu. Devrimci hareketin geri çekilişi, ki biz bunun yalnızca geçici olduğunu söylemiştik, çok uzun sürdü.⁵⁷

Rusya'ya Ekim Devrimi kendiliğinden gelmedi. Onu olanaklı kılan Bolşevik Partisi'nin "bütün iktidar Sovyetlere" sloganı etrafındaki bilinçli siyasal mücadelesiydi. Bu bilinçli müdahale olmasaydı Ekim Devrimi gerçekleşmezdi ve burjuvazinin iktidarını sağlamlaştırmasıyla devrimci dalganın geri çekilişi er geç Rusya'da da gerçekleşirdi. POR tam da bu bilinçli müdahaleyi yapmadığı için MNR konumunu sağlamlaştırabilirdi ve kitleler geri çekildi. Üstelik bu geri çekilme devrimin hemen ertesinde değil, neredeyse bir yıl sonra, MNR sağının başarısız darbe girişiminin ardından Víctor Paz etrafındaki merkezin konumunu sağlamlaştırmasıyla başladı. Yani iktidarı almak için POR'un önünde aylar vardı. Devrimin kendisi birinci yükseliş anıysa, hükümetin madenleri kamulaştırma kararını geciktirmesi ve sonunda tazminatlı kamulaştırma kararıyla kitlelerin beklentilerini boşa çıkardığı sonbahar ayları kitle seferberliğinin ikinci yükseliş anı olmuştu ve 1953 başındaki darbe girişiminin hemen ertesinde başkent sokaklarını işgal eden on binlerce silahlı işçi aylar sonra bile iktidarı almaya ne kadar yakın olduklarını göstermişlerdi. Ancak bu yükseliş anlarında POR, "bütün iktidar COB'a" sloganını ileri sürmekten ısrarla uzak durdu.

Bolşeviklerin bütün iktidar Sovyetlere taktığı içi boş bir slogan ya da sadece bir proletarya diktatörlüğü propagandası değildi. Altında bir dünya yatıyordu. Lenin'in Rusya'ya döndüğü Nisan ayından Ekim'e kadar Bolşevikler işçi sınıfı içinde, burjuva liberalleriyle Menşevikler'in koalisyon hükümetine karşı güvensizlik tohumları ekmek için mücadele ettiler. Bunu, hükümetin elinin görece daha güçlü olduğu anlarda dahi sürdürdüler. Başlarda kullandıkları "kahrolsun on kapitalist bakan" sloganı ise geçici ve taktiksel nedenlerle ileri sürülmüştü.

57 Aktaran Pierre Broué, "Bolivia, 9 April 1952: A Forgotten 'February Revolution'?", *Revolutionary History*, Vol. 4, No. 3 s. 25-31".

Yalnızca işçi sınıfının oklarını hükümet içindeki kapitalistlere yöneltmeyi değil, Menşeviklerin tek başlarına iktidarı almaya niyetlerinin olmadığını teşhir etmeyi de amaçlıyordu.

Zaman zaman MNR'nin bütünüyle peşine takılan POR'un kritik anlardaki en ileri politikası ise, hükümetin, MNR'nin Lechín önderliğindeki sol kanadına devredilmesini istemek oldu. Oysa ki Lechín grubuyla Menşevikler arasında bir paralellik kurulamaz. Menşevik Parti sınıf işbirliğini savunsa da sonuçta işçi sınıfının bir partisiydi. Bir ara aşama olarak, liderlerinin yetersizliğini sergilemek amacıyla, Lenin'in deyimıyla "bir ilmeğin ipteki adamı desteklemesi gibi" tek başına hükümet kurmaları savunulabilirdi. Halbuki Lechín, tipik bir sendika bürokratyı ve başından beri MNR'nin ve burjuva milliyetçi hareketin bir mensubu olmuştu⁵⁸. Radikal sözlere, işçi hareketi içindeki desteğini koruyarak MNR içindeki saflaşmalarda güçlü bir konum elde etmek için başvuruyordu. Üstelik POR'un MNR soluna koşulsuz desteği ve MNR'nin bütününe "eleştirel desteği" geçici değil sürekli bir nitelik taşıyordu ve taktik kaygılardan ziyade POR'un programatik ve stratejik yönelişinden kaynaklanıyordu.

Pulacayo Tezleri'nde sürekli devrim stratejisini savunduğu izlenimi veren cümlelerde aslında Trotskist dil kullanılarak demokratik devrim savusunun yapıldığına yukarıda değinmiştik. Aynı yöneliş özellikle 1940'ların ikinci yarısından itibaren partinin kendi yayınlarında da gözlenebiliyordu. Hâlbuki partinin, Tristán Marof'un gidişinden sonra devrimci marksizmi benimsediği 1938'deki üçüncü kongresinde kabul ettiği programda Bolivya'da sosyalist devrim hedefi ve bu devrimin nihai zafere ulaşabilmesi için diğer ülkelere de yayılmasının kaçınılmaz olduğu saptaması açık bir biçimde belirtiliyordu. Dolayısıyla 40'lı yıllar POR'un bu programı sulandırarak sonunda, uluslararası bir nitelik taşıması gereken sosyalist devrim perspektifinin yerine ulusal ölçekte kalacak demokratik bir devrim anlayışını geçirmesine sahne olacaktı.

Ancak POR'un, sonuçta bir sendika kongresinde tartışılıp yayınlanmasından hareketle kendi programından daha geri olduğunu iddia ederek zaman zaman eleştirdiği Pulacayo Tezleri dahi, partinin devrim sırasında izlediği programdan daha ileri bir nitelik taşıyordu. Zira Tezler'de demokratik devrimin işçi sınıfının yönetiminde gerçekleştirileceği ve köylülerle ittifak yapan bir proletarya iktidarının kurulacağı, bu iktidarın giderek özel mülkiyet düzenini zorlayacağı belirtiliyordu. Yani devrime kadar POR'un demokratik devrim perspektifi Menşevik değil Bolşevik versiyona, Bolşeviklerin 1917 Nisanına kadar savunduğu "işçilerin ve köylülerin demokratik diktatörlüğü" anlayışına dayanıyordu.

POR ise 1952 devrimi sırasında ve sonrasında Menşevik doğrultuda hareket etti. Çünkü *cogobierno* adı altında beş MNR'li COB bürokratının hükümetteki varlığının, işçilerin iktidarda temsil edilmesi olarak gösterilmesini destekledi ve hükümete karşı düzen içi bir muhalefet odağı olarak hareket etti. POR, ancak

58 "1950'nin devrimci taşkınlıkları sırasında Lechín, La Paz'ın en lüks oteli, Hotel Crillon'da kalıyordu", Lora'dan aktaran José Villa, a.g.y.

Devrimci Marksizm

Ekim ayındaki kamulaştırma tartışmasından sonra o sırada hükümette bulunan iki "işçi bakanım" istifa etmesi gerektiğini savundu.

POR'un Menşevik politikası, düzenin sınırlarını zorlayacak talepleri öne sürmekten kaçınmasında da somutlaşıyordu. Nisan 1952'den sonra *partinin yayın organı Lucha Obrera*'da her sayıda tekrar yayınlanan "Sömürülenlerin Programı"⁵⁹ başlıklı bölümde, işçi sınıfını iktidarı almaya teşvik etmek için kritik olan "madenlerin işgali" çağrısı yer almıyordu. Oysa bu çağrı Pulacayo Tezleri'nde bile mevcuttu. Kamulaştırma ve işçi denetimi sadece madenler için savunuluyor, diğer kritik sektörlerde kamulaştırmanın sözü edilmiyordu. *Cogobierno* uygulamasına son verilmesi istenmiyor, COB'un bürokratikleştirilmesine karşı çıkılmıyordu. Sadece işçi sınıfının güçlendirilmesi ve COB'un sağlanması gerektiği söyleniyordu. Ne var ki sağlanması için COB'un en temel ihtiyacı derhal kongresini yapması ve kır emekçilerini ve kent yoksullarını da kapsayacak şekilde tabanını genişletmesi, tümüyle aşağıdan yukarı örgütlenir hale gelmesiydi. POR, COB'un kongresinin geciktirilmesine karşı sesini ancak, militanları bu örgütten sökülmeye başlayınca, yani sendika merkezinin kuruluşundan en az sekiz ay sonra çıkardı. POR'un programında en ufak bir enternasyonalist ibare de yer almıyor, devrimin uluslararası bir nitelik kazanması gerekliliğinin sözü edilmiyordu.

POR, 1940'lı yıllarda gelişen Menşevik demokratik devrim anlayışını ve sınıf işbirliği çizgisini Trotskist bir söylem altında gizleyebilmek için sosyalist devrim yerine proleter devrimi kavramını kullanmaya özen gösterdi ve MNR'yi sürekli küçük burjuvazinin bir örgütü olarak niteledi. Bu anlayışa göre, işçi sınıfına küçük burjuvaziye yanına çekme rolü biçen geleneksel şemaya uygun olarak POR'a da MNR'nin desteğini kazanmak, yani gerçekte yaşanmakta olan durumu tersine çevirmek düşüyordu. Hâlbuki MNR'yi küçük burjuva bir örgüt olarak nitelenmek yanlıştı. MNR'nin bütün stratejisi, tıpkı Türkiye'de cumhuriyetin kuruluşu sırasında Kemalizmin oynadığı rol gibi, emperyalizmden tavizler kopararak ulusal burjuvaziye güçlendirmek ve ülkede kapitalizmin daha derin kök salmasını sağlamak hedefine dayanıyordu. MNR'nin anti-emperyalizminin sınırları bu kadardı ve ABD bu işin kendi kontrolünde gerçekleştirilmesini önerdiğinde MNR bunu seve seve kabul etti. Küçük burjuvazinin tam da sınıfsal konumundan dolayı kendisine has bir iktidar stratejisi olamaz ancak MNR'nin böyle bir stratejisi vardı.

Sonuç olarak POR burjuva milliyetçisi bir hareketi destekleme konumuna devrim sonrasında bir anda gelmedi. Bu çizgi 1940'lı yıllar boyunca bir evrim içinde gerçekleşti. Bir dizi veri, POR'un bu yönelişte ilhamını yalnızca Bolivya şartlarından değil, kıta çapında esen rüzgârdan ve IV. Enternasyonal'de bu tür önderlikleri destekleme yönünde beliren eğilimden aldığını güçlü bir biçimde gösteriyor. Örneğin Juan Robles, 1947 tarihli raporunda, POR'un merkez komite-

⁵⁹ José Villa, a.g.y.

sinden ismini açıklamadığı bir üyenin, kendisine, örgütün Arjantin'de yayınlanan Trotskist *Octubre* adlı derginin eleştirilerinden epeyce etkilendiğini söylediğini belirtiyor ve şöyle diyor:

Yalnızca Arjantin'de değil, bütün Güney Amerika'da "burjuva demokratik" devrimi gerçekleştiren kişi olarak gördüğü Peron'a desteğiyle ünlü bu dergi, Bolivya POR'una, Bolivya'da küçük burjuvaziyle birlikte demokratik devrime giden yola girmek için halihazırda yenilmiş durumda olan MNR'nın yanında konumlanacağına Bolivya sağının gölgesinde beslendiği iddiasıyla saldırıyordu. Bu makale Bolivya'da yaygın bir biçimde dağıtıldı...⁶⁰

Octubre, Arjantin'de Peronizmi savunan Trotskistlerin başını çeken Jorge Abelardo Ramos tarafından kısa bir süre boyunca yayınlanmış bir dergiydi. Ancak bu ülkedeki bir dizi Trotskist grubun Peronizm sevdası kısa süreli olmadı. Bu çizginin en ateşli savunucusu Ramos'la birlikte Arjantin POR'unun kurucusu Nahuel Moreno da 1954'te örgütünü tasfiye ederek Peronist parti PSRN'ye⁶¹ katıldı. Peronizme teslim olan Arjantin Trotskizminin Bolivya POR'u üzerindeki etkisinin devrimden sonra da devam ettiği anlaşılıyor. José Villa'nın iddiasına göre, 50'li yıllarda Arjantin kökenli Şilili Trotskist Luis Vitale ile birlikte kıta çapındaki SLATO⁶² adlı örgütün başını çeken Moreno, 1953 bölünmesinde Lora ile birlikte tutum alan Edwin Moller ve ekibinin çok geçmeden MNR'ye katılmasını bizzat teşvik etmişti. Aynı Moreno yıllar sonra POR'un 1952'de MNR karşısındaki tutumunu "devrime ihanet" olarak damgalayacaktı⁶³.

POR'un burjuva milliyetçiliğini destekleme çizgisi sadece Latin Amerika Trotskizminden değil IV. Enternasyonal'in kendisinden de onay alıyordu. Örgütün Kasım 1952 tarihli 12. Plenumu belgelerinde şu satırlar yer almaktaydı:

Şu ana kadar POR'un gösterdiği faaliyet genel olarak doğru ve hem nesnel gerçekliğe, hem de partinin gerçek gücüne uygun.

9 Nisan olayları, daha önceden ideolojik olarak hazırlanmış olan POR'u şaşırtmadı ve bunun da ötesinde POR, bu olayları doğru bir biçimde yorumlamada ve politikasını layıkıyla uyarlamada başarısızlığa uğramadı (...) Bu çifte destek, MNR hükümetine verilen eleştirel destekte somutlaşıyordu.⁶⁴

60 Robles Reports, ag.y.

61 PSRN: Partido Socialista de la Revolución Nacional (Ulusal Devrimin Sosyalist Partisi). 1955'te Peron'a karşı yapılan darbeyle PSRN yasaklandı.

62 SLATO: Secretariado Latinoamericano del Trotskismo Ortodoxo - Latin Amerika Ortodoks Trotskizm Sekreteryası. Luis Vitale daha sonra, Allende hükümetini kısmen destekleyecek olan MIR (Movimiento de la Izquierda Revolucionaria - Devrimci Sol Hareket) adlı örgütün kurucuları arasında yer alacaktı.

63 José Villa, a.g.y.

64 Aktaran José Villa, a.g.y.

Devrimci Marksizm

POR'un kendi metinlerinde de Peronizme ve genel olarak burjuva milliyetçi hareketlere övgüler düzıldığı görülüyordu.⁶⁵ Sonuç olarak POR'un bu politikası, IV. Enternasyonal içinde, burjuva milliyetçisi hareketleri destekleme yönündeki güçlü eğilimin bir uzantısıydı. Üstelik bu eğilim yalnızca, 1953 bölünmesinde Stalinist partilere "derin giriş"i savunan "Pablocu" kanat tarafından değil, ilerleyen yıllarda bu politikayı burjuva milliyetçi örgütlere "derin entrizm" de dahil, çeşitli biçimlerde bol bol uygulamış olan Nahuel Moreno, bu tür hareketlerle yakınlaşma politikası gütmüş olan Gerry Healy gibi Trotskist önderler tarafından da savunuluyordu.

POR'un bu yönelişine IV. Enternasyonal içerisinde bir tek, ABD SWP'si içinde Vern/Ryan fraksiyonu olarak anılan küçük bir hizip karşı çıktı. Örneğin:

...Fakat Yoldaş Lora burjuva hükümetle bağları koparma sorununu gündeme getirmiyor. Öne sürdüğü işçi köylü hükümeti, sağ kanat taraftarlarının gitmeye zorlanması ve kabinenin giderek daha fazla sol bir renk alması yoluyla burjuva hükümetinde gerçekleşecek aşamalı bir kadro değişikliği sonucunda varılacak nihai bir hedef gibi duruyor.

Ya da:

Hâlihazırdaki Bolivya hükümetinin, görevi ve hedefi burjuvazinin ve emperyalizmin çıkarlarını her ne pahasına olursa olsun savunmak olan bir burjuva hükümeti olduğu su götürmez (...) Bu nedenle bu hükümet işçilerin ve köylülerin ve özellikle de Marksist partinin ölümcül düşmanıdır.⁶⁶

Vern/Ryan fraksiyonu elbette ki bu eleştirilerine ne IV. Enternasyonal'den ne de POR'dan, hiçbir biçimde yanıt alamadı.

1952-53 yılları aynı zamanda POR içinde yeni bir lider kuşağının yetişerek parti içinde inisiyatifini ele almasıyla sonuçlanacaktı. 1953'te partide baş gösteren bölünmede IV. Enternasyonal içindeki tartışmanın yanı sıra bu durum da etkili oldu. Partinin 1953'teki 10. kongresi, derhal iktidarı almasının söz konusu olmadığını, işçi ve köylü kitlelerinin büyük çoğunluğunun MNR etrafında toplandığını ve öncelikli görevin kitleleri POR'a kazanmak olduğunu tespit ediyordu. Bu kongreden sonra beliren saflaşma sonucu Leninist İşçi Fraksiyonu adı altında Lora ve Moller etrafında toplanan hizip, Hugo Moscoso etrafında toplanan Uluslararası Proletarya fraksiyonunu, örgüt içinde Stalinist yöntemlere başvurmakla suçlayacak ve grubun iplerinin Pablo'nun elinde olduğunu iddia edecekti. Lora ayrıca, Moscoso hizbini 10. kongre kararlarını hiçe saymakla suçluyordu. Lora, öncelikli görevin POR'u ideolojik ve örgütsel olarak güçlendirmek olduğunu savunurken Moscoso grubu buna zaman olmadığını, kitlelerin iktidara yü-

65 Örn. bkz. José Villa, a.g.y.

66 Aktaran José Villa, a.g.y.

rüdüünü, bunun için acil görevin iktidarın ele geçirilmesi için "MNR'nin solkanadını tatmin edici bir biçimde örgütlemek" olduğunu iddia ediyordu⁶⁷.

POR bir kez treni kaçırdıktan sonra 1953'ün ilerleyen aylarında işçi hareketinde artık ciddi bir geri çekilme gözleniyordu. COB'un denetimi MNR'nin eline geçmişti. Tarım reformuyla birlikte köylüler de MNR'nin etkisi altına girecekti. Dolayısıyla bölünmede Lora hizbinin ülkedeki koşulların daha doğru bir değerlendirilmesine yaslandığı söylenebilir. Ancak kesin olan, her iki kanadın da MNR soluna bel bağlamaya devam ettiğiydi. Lora hizbi sol kanadı saflarına kazanmayı ümit ederken Moscoso grubu, POR'un devrim anında savunduğu, hükümetin bu kanadın eline geçmesi için mücadele çizgisini devam ettiriyordu. Öte yandan Lora'nın hizbinde yer alan Edwin Moller ve ekibi sol kanat üzerinde daha iyi etki kurabilmek için MNR'ye katılacak ve çok geçmeden bu örgüt içinde eriyecekti⁶⁸.

b. POR'un örgütsel zayıflığı

Robert J. Alexander, Bolivya Trotskizmine ilişkin incelemesinin sonuna eklediği kişisel değerlendirmesinde, Trotskist hareket içinde yaygın olan görüşün aksine, POR'un 1952'deki hatasınının 1917'de Bolşeviklerin oynadığına benzer bir rol oynayamamasından değil, tam da, bu tür bir rol oynamaya kalkışmasından kaynaklandığını iddia eder. Ona göre POR'un 1952'de kazandığı etki abartılıyordu ve sanılandan daha sınırlı olan etkiyi de POR, kendisinden çok daha kitlesel olan MNR'nin prestiji sayesinde, onun gölgesinde elde etmişti. POR örgütsel olarak da devrime önderlik edemeyecek ölçüde zayıftı. Lora da 1952'deki başarısızlığı açıklarken örgütsel zayıflığı önemli bir unsur olarak vurguluyor ve "Kitleler içindeki nüfuza fabrikalarda ve sokaklarda birimlerin kurulması eşlik etmiyordu ve çalışma devrimci ilkelerin propaganda edilmesiyle sınırlıydı ... böylece partinin aşırı zayıflığı, güdük kalmış örgütlenmesinde ifadesini buluyordu" diyor.⁶⁹ Ayrıca MNR'nin 1946-52 döneminde gördüğü aşırı baskı karşısındaki mücadeleciliğinin, verdiği şehitlerin ve yarattığı kahramanlık efsanelerinin prestijini artırmasına karşılık POR'un bunun gölgesinde kaldığını itiraf ediyor.

Elbette ki devrime önderlik etmek güçlü bir örgütü gerektirir. Ancak Bolşevik örgütlenme esas gücünü ideolojik ve örgütsel sağlamlığından alır. Kuruluşu 1934'e giden POR'un böyle bir sağlamlıktan geçmek için 18 yılı vardı. Tam da POR devrimci bir örgüt kurma ciddiyetine yeterince sahip olmadığı için bu yılları boşa harcadı. İdeolojik ve programatik temellerinde yaşadığı sapma, MNR'nin gölgesinde varlığını sürdürmeyi kendi devrimci örgütüne yaslanarak güçlenmeye tercih etmeyi getirdi. Önderliğine soyunduğu madencilerin militanlık düzeyinin

67 Alexander, a.g.y., s. 141.

68 Moller daha sonra Lechin'in 1963'te kurduğu PRIN adlı partiye katıldı.

69 Aktaran Alexander. s. 125.

Devrimci Marksizm

kendisininkinden çok ileri olduğu ortadayken, buradan doğan çelişkiyi gidermek için çaba harcamadı. Böylece MNR ile arasındaki ilişki, geçici bir sınıf işbirliği çizgisinden ziyade, bir tür bağımlılığa dönüştü. Özellikle Lechín ile işbirliği sayesinde madenci sendikalarının üst kurullarında profesyonel kadrolara yerleşip radikal bildirimler kaleme alırken işçi hareketi içinde doğrudan militan çalışma ihmal edildi. POR işte bu nedenle devrimden sonra COB'un kongresinin iki buçuk yıl geciktirilmesine fazla ses çıkaramamıştı. Çünkü kongre derhal yapılırsa COB içinde elde ettiği elverişli konumu kaybedebilirdi.

Şubat devriminin hemen ertesinde Bolşevik Parti'nin de durumu hiç parlak değildi. I. Dünya Savaşı'nda izlenen devrimci bozguna politik örgütün büyük bir baskı görmesine, lider kadrosunun neredeyse tamamının sürgüne gitmesine neden olmuştu. Tam da ideolojik sağlamlığı ve dar ama sağlam örgütsel çekirdeği sayesinde işçi sınıfını Ekim Devrimi'ne taşıyabilirdi.

Bütün bunlar POR'un örgütsel zaaflarının da son tahlilde ideolojik ve siyasi hatalarından ileri geldiğini gösteriyor. Üstelik bu zayıflığa rağmen devrimin hemen ertesinde bu durumu tersine çevirmek için partinin son derece elverişli bir fırsat elde ettiğine şüphe yok. Doğru bir önderliğin yönlendirmesi altında bu fırsat pekâlâ değerlendirilebilirdi. Ancak Lora'nın da dahil olduğu⁷⁰ POR önderliği bu kapasitede değildi. İşte örgütsel zayıflığın esas kaynakları. Lora bunu açıkça itiraf etmediği için 1963'teki özeleştirisi yüzeysel ve yetersiz bir nitelik taşıyordu. Ve tam da 1952'nin bütün bu hataları su yüzüne çıkarılmadığı için, 1971'deki devrimci yükseliş sırasında burjuva milliyetçi çizgideki Torres hükümeti karşısında POR aynı hatayı tekrar etti.

V. Son bir çaba: *Asamblea Popular*

Partideki bölünmenin 1956'da resmileşmesiyle ortaya iki ayrı POR çıkmıştı. Buna karşılık her iki örgüt de MNR'nin devrildiği 1960'lı yılların ortalarına kadar hemen hemen aynı politikaları izlediler. Bölünmede büyük grup Moscoco tarafında kalmıştı. Ancak küçük bir grupla yola çıkan Lora'nın örgütü de zaman içinde gücünü artırarak işçi hareketindeki etkisini sürdürdü. 1960'ta Hruşçov yönetiminin MNR hükümetini SSCB'nin yanına çekme planıyla Bolivya'ya gönderdiği diplomatik heyete Siglo XX madenlerinde hazırlanan sürpriz karşılama, Trotskizmin işçi sınıfı içindeki etkisinin sürdüğünü gösteriyordu:

70 Örgütsel ciddiyetsizliğin en açık kanıtlarından biri, Lora'nın, örgütün ve ülkenin içinden geçtiği en önemli dönemlerde, ilginç bir biçimde ortaldan yok olmasıdır. 1952 devrimi sırasında Lora, IV. Enternasyonal'in üçüncü kongresi sebebiyle Paris'te bulunuyordu. Kongre bittikten sonra, altı ay daha orada kalmakta bir sakınca görmedi (José Villa, a.g.e.). 1953'te Moscoco ve ekibinin MNR'ye katılmasıyla sonuçlanacak parti konferansına da, Paris'ten yeni döndüğü için katılmadı (Dunkerley, a.g.e., s. 78). 1966 başında bölünmüş POR'un kanatları birleşme kararı aldığı anda Lora'nın koltuğu yine boştu. Lora bu kararı desteklediğini bildirmesine rağmen, ülkeye döndüğünde birleşik POR içinde çalışmayı reddederek birlik kararının kadük kalmasına sebep oldu (Alexander, a.g.e., s. 145).

Karşılama muazzamdı. Rusları gören madenciler, 'onlar da aynen Kuzey Amerikalılar gibi *gringo*'lar diyorlardı. O sırada partimiz bir ulusal eğitim oturumu gerçekleştiriyordu. Orada, Rusları kendi bakış açımıza uygun olarak karşılamamıza karar verildi. Bütün gece orak-çekiç-dörtlü küçük kızıl bayraklar hazırladık. Sabah sekizde, madenciler gece vardiyasından döndüklerinde hepsi, kasklarının normalde elektrikli ışık takılan bölümüne bu bayrakları yerleştirdiler. Dört bin işçi enternasyonalin bayraklarını kuşandı. Ayrıca kendimizi Moskovalı bürokrasiden ayırmak için, Lenin ve Trotskiy'in Rusyası'na ait kızıl bayraklar ve posterler dağıttık. Yıllar sonra *Life* dergisinden bir gazeteci, 'Bu bayrakları taşıyan Bolivyalı madenciler o kadar geriydi ki, Sovyetler Birliği'ni kimin yönettiğini bilmiyorlardı' diye yazma saflığında bulunmuştu. Hâlbuki esas geri olan gazetecinin kendisiydi, çünkü Bolivyalı madenciler Rus meselelerini ondan daha iyi biliyorlardı.⁷¹

Böylece Lora POR'u, madenci işçiler arasındaki etkisini yeniden artırıyor. Öte yandan IV. Enternasyonal Birleşik Sekretaryası'nın⁷² Küba devriminden sonra adım adım gerillacılığın etkisine girmesiyle Bolivya seksiyonu durumundaki Moscoso POR'u gerilla savaşını desteklemeye başladı. Ernesto Che Guevara'nın bu ülkedeki başarısız girişimlerinin ardından Bolivya ormanlarında General Barrientos'un askerleri tarafından öldürülmesi⁷³ sonrasında ise Moscoso liderliğindeki POR kendi gerilla ordusunu kurmaya girişti, bu yolda Che Guevara'dan miras kalan ELN adlı örgüt ile yakın bir işbirliğine girdi. Bu maceracı politika nedeniyle birçok POR militanı hayatını kaybetti.

1970'e gelindiğinde işçi hareketi tekrar büyük bir yükselişe geçmiş, ülkenin zengin petrol kaynaklarının emperyalistler tarafından yağmalanması yakıcı sorunlardan biri haline gelmeye başlamıştı. Düzeni ayakta tutabilmek için burjuva milliyetçisi bir doğrultuya yaslanmak zorunda kalan General Alfredo Ovando 1970 Ekimi'nde sağ bir darbeye devrildi. Hemen ardından gelen General Torres'in darbesini işçiler bir genel grevle desteklediler. Torres'in dayanabileceği bir tek işçi hareketi, COB ve bir dizi radikal sol örgüt vardı. COB'un Mayıs 1970'teki kongresine PCB ve POR'un damgasını vurmasıyla ortaya yarı Trotskist, yarı Stalinist melez bir program, ancak genel itibarıyla sosyalist bir yöneliş çıkıyordu. Çok geçmeden, o dönemde *Troika* olarak anılan ve POR, PCB ve bağımsız bir sendika önderinden oluşan üçlünün girişimleriyle kurulan *Comando Político* adlı oluşum, Torres döneminde, işçi hareketini ve radikal solun, gerillacı politikayı devam ettiren Moscoso POR'u dışındaki bütün örgütlerini kapsayacak biçimde Halk Meclisi'ne⁷⁴ dönüştü. 1969'dan beri resmi parlamentosu kapalı durumda

71 Dunkerley, a.g.y., s. 106-107.

72 Pablo önderliğindeki Uluslararası Sekretarya ile ABD SWP'sinin yeniden birleşmesiyle ortaya çıkan örgüt.

73 Bkz. bu sayıda, Sungur Savran, "Che Guevara'nın Marksizm içindeki yeri".

74 *Asamblea Popular*: Halk Meclisi

Devrimci Marksizm

olan ülkede Halk Meclisi'nin ilk oturumunun yakıcı tartışma konusu, açıkça gündemde olan darbe tehlikesine karşı işçilerin silahlandırılması meselesiydi.⁷⁵ POR işçilerin silahlandırılmasını sözde savunsa da pratikte savunmadı ve Lechín'in oyalamalarına karşı pratik bir çaba harcamayarak tarihinde bir büyük hataya daha imza attı. İki ay sonra gelen darbeye General Hugo Banzer'in diktatörlüğü yedi yıl sürecek ve Bolivya devrimci solu büyük ölçüde bastırılarak tarihindeki en ağır yenilgiyi yaşayacaktı.

VI. Sonuç

Bugün Latin Amerika'da gelişen yeni yükseliş dalgasına ilişkin değerlendirmelerinde, Bolivya ve Venezüella gibi ülkelerin liderlerinin reformist yönelişini eleştirisiz onaylama eğiliminde olan sosyalist hareketlerin en temel argümanlarından birisi, bu gelişmeleri belirli şablonlarla değil, kendi içlerinde, özgünlükleri temelinde anlamak gerektiğidir. Morales'in "And Dağları kapitalizmi" ideali ile Chávez'in "21. yüzyıl sosyalizmi" ideali, her ne kadar tamamen özdeşleştirilmesi gereken iki farklı yöneliş olsa da, her ikisi de, tam da bu özgünlük arayışına birer program uydurarak işçi sınıfı ve emekçilerin Marksizm temelindeki tarihsel kurtuluş programıyla buluşmasını engelleyici bir rol oynuyorlar. 20. yüzyıl ortalarında aynı kıtada öne çıkan ve ezilen sınıf ve katmanlardan destek arayan burjuva milliyetçisi hareketlerin de işçi sınıfına aynı özgünlük söylemiyle hitap ettiğini ve bu sayede sadece işçi sınıfının bilincini bulandırmakla kalmayıp, bu sınıfın öncülüğüne soyunan birçok Trotskist hareketi de peşine takmayı başardığını unutmamak gerekir. Bunun sonucunun ne olduğu ortada ve bu bağlamda en açık dersler ve kanıtlar, belki de en başta Bolivya deneyiminden çıkıyor.

Evet, Bolivya bugün olduğu gibi dün de bir dizi yönden özgün bir toplumsal-ekonomik yapıya ve bileşime sahipti. Örneğin POR'un çok da üzerinde durulmayan en önemli hatalarından birisi, kırsal sorunlarını yeterince ciddiye almamış, Amerika yerlileri bağlamında "ulusal sorun"a hiçbir çözüm önerisi sunmamış olmasıdır. Oysa tam da bu iki alan, burjuva veya reformist önderliklerin ülkeyi sosyalist bir devrimden alıkoymalarının toplumsal olanaklarını yaratırlar ve yaratmaya devam ediyorlar. POR'un sorunlu yapısı ve ideolojisinin en temel çelişkilerinden birisi, bir yandan ülkenin en "dogmatik" örgütü olarak görülmesine ve desteğini maden işçilerinin ötesine pek fazla taşıramamasına neden olan Marksist söylemine karşılık, pratikte tam da her fırsatta Bolivya'nın **özgünlüğüne** vurgu yapan MNR'nin kuyruğuna takılmış olmasıydı.

Oysa ki her ne kadar tarım sorunu ve ulusal sorun ülkenin en temel meselelerinden olsalar da, bütün bunların çözümünün anahtarını elinde tutanın işçi sınıfı, doğru programın da Marksizmin evrensel programı olduğu pek çok döne-

75 Devrimden sonra işçilerin silahları ellerinden ancak General Barrientos döneminde ve büyük saldırılar sonucunda alınabildi.

meçte kanıtlandı. Üstelik, başta tarım sorunu ve ulusal sorun olmak üzere ülkeye özgü gibi görünen meseleler de özleri itibariyle emperyalizme bağımlı pek çok ülkede rastlanabilen sorunlardandı. Bütün bunların arasında **özgün** sıfatını belki de en çok hak eden Bolivyalı maden işçilerinin dinamizmidir. POR bu işçilere Marksizmin devrimci programını doğru bir biçimde sunamadığı ve gevşek örgütsel yapısı ve küçük burjuvaların ağırlığından kurtaramadığı bileşimiyle bu işçilerin militanlığının çok gerisinde kaldığı için işçiler burjuva önderliklere mahkûm oldular ve olmaya devam ediyorlar.

Öte yandan, yukarıda ortaya koymaya çalıştığımız gibi bu hatalı politik yöneliş de POR'a özgü değildi. Aynı eğilim, IV. Enternasyonal'in önderliğine, 1953 bölünmesindeki her iki kanada ve birçok Latin Amerikalı Trotskist örgüte de sirayet etmişti. Dolayısıyla POR'un hatalı yönelişi istisnai değildi. Bir istisna olan bu hatanın Trotskizmin ciddi bir siyasi etki kazandığı ve sosyalist devrim lehine son derece elverişli koşulların ortaya çıktığı bir ülkede işlenmiş olmasıydı. Öyleyse POR'u işçi sınıfına ve devrime ihanetle suçlayarak meseleyi kapatmak kolaycılık olur. Önemli olan Bolivya'daki büyük hatadan bütün IV. Enternasyonal'in sorumlu olduğunu tespit etmek ve bu hataya katkıda bulunan bütün unsurları belirleyerek IV. Enternasyonal'in yeniden inşasını ve özellikle de Latin Amerika'da yeni devrimci yükselişlere müdahaleyi bu hataları tekrar etmeksizin gerçekleştirebilmektir. Bu yazı, bu yoldaki çabalarımıza katkı sağladığı ölçüde amacına ulaşmış demektir.

Kitap eleştirisi

Yıkıntının tarihi mi, tarihin yıkıntısı mı?

Ersen Olgaç

*Mehmet İnanç Turan,
Yıkıntının Tarihi ve Teorisi,
Etki Yayınları, İzmir, 2001*

İnsanlar gibi örgütler de geçmişin omuzlarına yüklenen günahlarını unutma ve unutturma eğilimi taşırlar. Bugün sosyalizm ve komünizm adına hangi eğilim, ya da ideolojik çizgiyi savunurlarsa savunsunlar tüm kişi ve örgütler yirminci yüzyılın ilk çeyreğinin ürünüdürler. Daha açık bir ifadeyle dünya üzerinde komünizm adına varlık gösterenler, 1917 Ekim Devriminin doğrudan, ya da dolaylı evlatlarıdır.

Çevremize şöyle kabaca bir göz attığımızda Ekim Devrimi'nin yıldönümlerine ilişkin kutlama bildirileri, anma yazıları, görkemli fotoğraflar konusunda pek kıtlığa rastlanmaz. Ancak insanlık tarihinin en önemli kilometre taşı olan bu devrimin arkasından 1990'ların başına kadar yaşanan döneme ilişkin devrimci yorum yapabilme cüreti ise, pek kısıtlıdır. Dünyanın üçte birine egemen

olan kolektif ekonominin çöküşünün yarattığı şok, yeni bir devrimci rekompansiyona hala dönüşmemiştir. Gerek Türkiye’de ve gerekse dünyada sadece küçük bir devrimci azınlık dışında, sosyalizm adına varlık sürdüren kesimler, yıkılan duvarın altından kalkabilme cesaretinden yoksun olduklarını kanıtlayamamışlardır. Bugün insanlığa sosyalizmi bir kurtuluş projesi olarak sunabilmek ve bu projenin bir cazibe merkezi olduğunu gösterebilmek üzere gerekli olan teorik çözümlerle ne kadar yoksul kaldığını görebilmek için deha olmaya gerek yok. Herhangi bir kitabevindeki sol dergileri kabaca karıştırınca, bunların ezici bir çoğunluğunun sanki yirmi yıldır dünya yerinde duruyormuş gibi, hâlâ 1970’lerin kavram ve söylemleriyle siyaset yapmaya çabaladıkları farkedilir.

Yirminci yüzyıla damgasını vuran ve utangaç bir biçimde yeni yüzyıla taşınan Stalinizm adlı deli gömleğine yapışan bir sosyalizm anlayışının trajik sonuçları bir türlü kavranamıyor. Bu milliyetçi teorinin özüyle kopuşmadan, şiddete yönelik uygulamaları reddetmek gibi bir aldatmacayla ruhsal rahatlama yöntemi pek cazip geliyor. Stalinizmin teorik ve politik iflasını devrimci bir teoriyle açıklamadan yapılan kaçamakların, kişileri ve örgütleri ulusalçı, ya da liberal sol gibi oportünist projelerin peşine takması kaçınılmazdır. Kapitalizmin dünya boyutundaki geliştirdiği her alandaki yıkım, insanlığın toptan yok olma afetinin çanlarını çalıyor. Sermayenin boyunduruğundaki kölelik insanlığın bir canlı türü olarak varlığının ortadan kalkması riskiyle el ele ilerliyor. Böyle bir dünyada kurtuluş umudununun meşalesini tutuşturacak bir sosyalizm projesinin, tüm geçmişin teorik ve pratik lekeleriyle hesaplaşmadan gündeme gelebilmesi olanaklı değildir. Bu hesaplaşmanın en temel direğini de yetmiş yıl boyunca sosyalizmin tek ülkede zaferi adı altında geliştirilen karşı devrimci, milliyetçi teori oluşturuyor. Marksizmle uzaktan yakından bir ilgisi olmayan bu milliyetçi teorinin özü, ancak Devrimci Marksizmle ciddi olarak tanışmakla anlaşılabilir ve aşılabilir. Bunu yapmak ise, cesaret, devrimci tutku ve önemlisi özgürleşebilen bir beyin ister. Türkçe Marksist literatür artık eskiyle kıyaslanamayacak ölçüde zengin kaynaklarla donanmıştır. Mandel’den Liebman’a, Claudin’den Löwy’e, Deutscher’den Cliff’e, Wood’dan Spriano’ya, Harman’dan, Miliband’a, Anderson’dan Hallas’a kadar bir dizi marksistin yapıtları artık marksizm kitaplığının Türkiye’deki tozlu raflarında dünyayı değiştirmek isteyenleri bekliyor.

Sadece bir avucunun ismini sıraladığımız bu yazarların çevirilerinin dışında, ülke içinden bir Marksistin sessiz sedasız kitapçı vitrinlerine süzülen ama büyük bir olasılıkla sosyalistlerce farkedilemeyen bir çalışmasından söz etmek isterim. Mehmet İnanç Turan’ın *Yıkıntının Tarihi ve Teorisi* adını taşıyan bu çalışması 2001’de yayımlanmış. Broşür görünümüne sahip olanlar için devasa bir görünümü var. Okuma alışkanlığı olanlar için ise normal sayılabilecek bir hacimde. Yazarın önsözünü birkaç kez okuyunca gördüğüm bir gerçeği hemen dile getirmeliyim. Yazar belli ki, uzunca bir dönem geleneksel sol örgütlerden birinde çalışmış. Turan çalışmasının amacını ve içeriğini dile getirdiği önsöz şu

Devrimci Marksizm

sözlerle noktılıyor:

“Stalinist anlayıştan, gelenekten, teoriden, pratikten kopmanın ne kadar zor olduğunu kendi deneyleriyle bilenlerdenim. Marksizmin çarpıtılmış Stalinci versiyonu ile eğitildim. Yıllarca Stalinçi görüşlerin doğruluğuna, yazılan uydurma tarihsel masallara inanarak yaşadım, bunları savundum. Gerçeğe yaklaşabilmem ve tarihe başka bir gözle bakabilmem için yılların eskimesi gerekti. Bu eskiyen yıllar içinde zamanla Stalinçiliği anlayabildim. Emek sarfederek aranmadan gerçek bulunamıyor. Sovyetler Birliği yıkıntısının nedenini anlamak, Stalinizmi anlamakla bağlantılıdır. Stalinizmi anlamayan, yıkıntının nedenini ve onun tarihini anlayamaz. Gerçeği aramak ufak bir parça altın filizi çıkarmaya benzer. Büyük kayaları parçalamayı ve kumları temizlemeyi göze almak gerekir.”

Turan bu anlamlı satırlarla, devrimci bir göreve soyunmak gerektiğini anlayan ve bunun gereklerini yerine getiren az sayıdaki devrimcilerden birisidir. İnsanlığın üzerine yıkılan duvarı emperyalist tertiplerle, Gorbaçov’un karşı devrimciliğiyle, ya da sosyalist demokrasinin eksikliğiyle açıklayarak birşey olmamış gibi antik siyasetlerini sürdürenlerin yirmibirinci yüzyıl sosyalizm projesine katkıları değil, zararları olacağından kuşku duyulamaz.

Stalinizmi salt baskıcı bir yönetim, sosyalizmin demokratik ilkelerini ihlal eden bir yöntem olarak düşünenler, Stalinizmden hiçbir şey anlamayan küçük burjuva kafalardır. Stalinizm, ulusal planda *burjuvazinin ekonomik olarak, proletaryanın da politik olarak mülksüzleşmesini* temsil eden tecrit durumundaki geri bir ülkedeki bürokratik diktatörlüğün adıdır. Stalinizmin bu konumu onu, tek ülkede sosyalizm gibi milliyetçi bir teoriyle donatmak zorunda bırakmıştır. Bu teori, yani tek ülkede sosyalizm teorisi aslında Sovyet bürokrasinin, Avrupa devriminin yenilgisini fırsat bilerek, kendi varlığını garanti, güvenlik ve istikrar altına alabilmek için geliştirilmişti. Bu teoriye inanmayan, doğal olarak partiye de, devlete de inanmayan ve sonuç olarak sosyalizme inanmayan unsurlar olarak mahkum edilecekti. Aslında Avrupa Marksizminin seçkin bir bölümünü oluşturan Rus Marksistlerinin bu konudaki düşünceleri eskiden beri açık ve netti. Onlara göre, gelişmiş sanayii ülkelerinin yardım ve desteği olmadan, Rusya gibi geri bir toplumda sosyalizmin, yani sınıfsız toplumun kurulamayacağı tartışmasız en temel Marksist düşüncedydi. Üçüncü Enternasyonal’in ilk dört kongresinin kararları, Lenin’in yazı ve konuşmaları bu konudaki en açık belgelerdir. Hatta Stalin bile, 1924 yılında Turan’ın kitabında da vurgulandığı gibi, “*ileri ülkelerin proleterlerinin ortak çabası olmadan sosyalizmin tek bir ülkede zaferi mümkün müdür?*” diye soruyor ve yanıtı yine kendisi veriyordu: “*Hayır, mümkün değildir! Burjuvaziye tasfiye etmek için....ve sosyalist üretim organi-*

zasyonunu gerçekleştirmek için tek bir ülkenin harcadığı çabalar özellikle de Rusya gibi geri bir tarım ülkesinin çabaları yeterli değildir.” (J.Stalin, Problems of Leninism, Moscow, 1945. s.157). Ancak altı ay sonra yayınladığı Leninizmin Problemleri 'nde yaptığı bir değişiklikle zaferi kazanan proletaryanın tek ülkenin sınırları içinde sosyalizmi kurabileceğini savunur. Daha önceki “sosyalizmin tek ülkede kurulmasının olanaksız” olduğunu vurguladığı Leninizmin Esasları adlı broşürünü toplattırır.

Tek ülkede sosyalizmin kurulamayacağı o denli açık bir marksist ilkedir ki, Kautsky, Martov ve Plekhanov'un Bölşeviklerin iktidarı almalarına karşı çıkışlarındaki en büyük gerekçe buradan kaynaklanıyordu. Rus Bölşeviklerinin ve hatta Menşeviklerin bile baştan beri savundukları bu temel marksist tezden bu köklü kopuş, o denli büyük bir değişikliği ve teorik revizyonu içeriyordu ki, Zinovyeve ve Kamenev bile tepki göstermekte gecikmediler.

O dönemde tek ülkede sosyalizm tezine yatkın olan Buharin bile, Marksizmden bu köklü kopuşun yaratabileceği olumsuz sonuçları hatırlatmak sorumluluğunu duyacaktır:

“Eğer olanaklarımızı abartırsak, uluslararası devrime tükürecek bir eğilimin doğma tehlikesiyle karşı karşıyayız demektir. Böylesi bir eğilim, kendi özgün ideolojisini, bir tür “milli bölşevizm”i, ya da ona benzer bir şeyi yaratabilir ve buradan çok daha zararlı bir dizi düşünceye hızla varabilir.” (Stephen F.Cohen, Bukharin and The Bolshevik Revolution, Oxford University Press, 1980, s.245.)

İşçi sınıfının iktidara geçtiği geri bir ülkede, bir köylü ülkesinde sosyalizmin ve hatta komünizmin kurulabileceğinin ilan edilmesinin sonucu olarak ortaya çıkan milliyetçi komünizm anlayışının, Komintern aracılığıyla dünya komünist hareketine aşılınması, marksizmle resmi ideoloji arasındaki kesin kopuşun boyutlarını dünya ölçüsüne vardırdı. Artık milliyetçi komünizm tek ülkede sosyalizm sloganı ile malum kaderine doğru ilerleyebilirdi.

İşte *Yıkıntının Tarihi ve Teorisi*, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki dejeneren işçi devletlerinin yıkılmasının ertesinde, trajikomik bir sosyalizm anlayışıyla devrimci bir hesaplasmaya cüret edebilmenin cesur bir ürünüdür. Bu teorik hesaplasmayı gündeme getirebilmek için Mehmet İnanç Turan'ın bir dönemi ideolojik kazılarla geçirdiği besbellidir. Bu tür çalışmalar eskisi gibi ilham perilerinin teşvikiyle gerçekleşemez. Büyük bir sabırla böyle nankör bir çabaya girişebilmek için, en başta beynin özgürleşmeye açık olmak gerekir. Tarih yetmiş yıllık bir deneyimi çöplüğe gönderdikten sonra, bu görev bir bakıma daha kolay ve acildir. Devrimci Marksizmin yirminci yüzyıldaki serüvenini az da olsa bilenler, sol muhalefetin başına gelenleri hatırlarlar. Günümüzde Devrimci Marksizmin rönesansı için koşulların elverişli olmasına rağmen, Türkiye ve dün-

Devrimci Marksizm

ya solunun ezici bir çoğunluğu bu ideolojik çıkmazdan kurtuluşun umudunu taşıyorsa, sosyalizm idealinin bir çekim merkezi olması da imkansızlaşıyor. Örgütlerin, partilerin, bireylerin beyinlerinde ya da ceplerinde duran sosyalizm broşürçüklerinde küçük rötuşlarla bugünkü dünyaya yetişebilme temennisi içinde olmaları ne hüznü verici bir gerçeklik.

Yıkıntının Tarihi ve Teorisi, Stalinizm olgusunu biri pratik ve diğeri de teorik olarak iki temel bölümde ele alıyor. Önce Bolşevik Partisi'nin ve devletin bürokratik dejenerasyonu nasıl bir politik karşı devrime varıldığını ve daha sonra da buna paralel olarak Marksist sosyalizm anlayışının deformasyonunu açıklıyor. Daha Lenin döneminde parti ve devletin bürokrasiye teslim oluşu, Lenin'in buna karşı uyarı ve kavgaları, sol muhalefetin entrikalarla tasfiyesi, bürokratik merkezîyetçi bir parti yapısının oluşturulması ve nihayet kanlı katliamlar kaynaklarla sergileniyor. Tek ülkede sosyalizmin zaferi adına girilen trajik yapının içeriğinin Marks ve Lenin'in sosyalizm anlayışı ile uyumsuzluğu titiz bir teorik beslenmeyle gözler önüne seriliyor. Sosyalizmin unutturulmaya çalışılan klasik marksist anlayışını kitap şöyle özetliyor:

“Marksizm, komünizmi ve onun alt aşaması olan sosyalizmi dünya çapında bir olay olarak gördü... Dünya devrimi ulusal sosyalist devrimlerle başlar, dünya pazarında kapitalizmin egemenliğini yıkabilmek için, bu pazara egemen ulusların sosyalist devrimiyle büyür ancak ve ancak dünya ölçeğinde tamamlanır... Dünya işçi sınıfına aslında sosyalizm olmayan bir toplumun sosyalizm olarak tanıtılması, kapitalizmden ekonomik olarak geri bir toplumun propagandası anlamına geliyordu.”

Sosyalist devrim, geçiş toplumu, sosyalizm, komünizm gibi kavramların tamamen deforme edilerek Sovyet bürokrasisine hizmet edecek biçime sokulduğunu kanıtlayan ve bu kavramların devrimci marksist içeriklerini marksist literatürü titizce tarayarak yerli yerine oturtmaya çaba harcayan Turan'ın çalışması, devrimci teoriye yönelme niyetindeki herkesin başvurması gereken bir kaynaktır.

Yıkıntının Tarihi ve Teorisi Sovyetler Birliği'nde 1920'li yılların başlarında oluşturulan ve klasik Marksizmden ayrı, yeni tipteki ideolojik ve politik yapının tarihsel serüvenini ortaya koyuyor. Komintern aracılığıyla dünya komünist hareketinin en küçük hücrelerine kadar nüfuz eden bu ideolojik ve politik yapının bugün hâlâ yaşadığını düşünürsek, bu çalışmanın ne kadar önemli ve anlamlı olduğu görülür. *Yıkıntının Tarihi* sadece geçmişin yıkılan, ama hala beyinlerde yaşayan teorisiyle hesaplaşmayı değil, aynı zamanda Tarihin Yıkıntısını da onarmaya yönelik bir rehber niteliğindedir. Turan'ın eserini, 'farelerin kemirmesi' ne izin vermeyecek düzeyde Marksistin olduğunu umut ederek, raflardan yaşama indirmeyi öneriyoruz.

Trotskiy'in yazısını sunarken

Burak Gürel

İçinde bulunduğumuz aylar tarihin ilk muzaffer proleter devrimi olan Ekim Devrimi'nin doksanıncı yıldönümüne denk düşüyor. Ekim Devrimi, işçi sınıfının burjuvazinin siyasi hegemonyasından kurtularak sermaye devletini yıkıp, kendi iktidarı olan proletarya diktatörlüğünü kurabileceğini somut olarak ilk kez kanıtlaması nedeniyle muazzam önem taşıyan tarihsel bir eylemdir.

Ekim Devrimi'nin tarihsel anlamı elbette bu noktayla sınırlı değildir. 1914'te başlayan Birinci Emperyalist Paylaşım Savaşı'nın Ekim 1917'de Rusya'da gerçekleşen proleter devrimini tetikleyen önemli nesnel faktörlerden biri olduğu açıktır. Savaşın yol açtığı yıkımlar bakımından benzer nesnel koşulları paylaşan ve sayısal olarak Rusya'dan çok daha kalabalık bir proletaryaya sahip olan diğer ülkelerde (örneğin Almanya'da) gerçekleşmeyen proleter devriminin nasıl olup da proletaryanın nüfusun azınlığını oluşturduğu, geri bir kapitalist ülke olan Rusya'da zafer kazanabildiği sorusunun üzerinde önemle durulmalıdır. Bu soruya verilecek yanıtların bir bölümü Trotskiy'in 1905 Devrimi'nin hemen

Devrimci Marksizm

sonrasında kaleme aldığı *Sonuçlar ve Olasılıklar* başlıklı eserinde ilk kez formüle edilen ve dergimizin elinizdeki sayısında yayımladığımız makalesinde açıklanan kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişme yasasının gelecekteki devrimler üzerindeki etkisinde aranmalıdır. Bu yasadaki sonuçlardan biri, emperyalizm çağında proleter devriminin emperyalist ülkelerden önce emperyalist zincirin zayıf halkalarını oluşturan az gelişmiş ülkelerde başlamasının güçlü bir olasılık oluşudur. Trotskiy'in bu tespitini kavramadan Ekim Devrimi'ni ve yirminci yüzyılda gerçekleşen diğer devrimleri anlamak mümkün değildir. Trotskiy'in yazısını okurken dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi budur.

Ancak, sorunun yanıtını yalnızca eşitsiz ve bileşik gelişim yasasında aramak Ekim Devrimi'nin zaferini sağlayan en önemli faktörün gözden kaçmasına yol açabilir. Devam eden emperyalist paylaşım savaşı boyunca Avrupa proletaryasının yerine getiremediği devrim görevini Çarlık Rusya'sındaki işçilerin başarabilmesinin esas nedeni onların Avrupa'daki sınıf kardeşlerinin sahip olmadığı bir araca, Bolşevik Partisi'ne sahip olmalarında aranmalıdır. İşçi sınıfının sermayeden bağımsızlığının önemini ısrarla vurgulayan, sınıfın gündelik mücadelelerine müdahale etmekten imtina etmeksizin bu mücadeleleri devrim hedefine bağlayan, demokratik merkezîyetçiliği sayesinde iç tartışmaları köreltmeden pratik görevleri çelik bir disiplinle yerine getiren ve enternasyonalizmden bir an olsun vazgeçmeyen devrimci bir işçi partisinin varlığı sayesinde Ekim Devrimi'nin başarısı mümkün olabilmiştir. Avrupa'daki sosyal demokrat partilerin her biri emperyalist savaşta kendi burjuva devletlerini desteklemişken, Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler Rus devletini savaşta destekleyerek benzer türde sosyal-şoven siyaset yaparken, tüm bu akıntıya karşı mücadele ederek devrimin yolunu açan biricik örgüt Bolşevik Partisi'dir. Söz konusu dönemde Avrupa'da olmayıp da Rusya'da olan araç Leninist partiden başka bir şey değildir. Trotskiy'in yazısının 1917'ye giden süreçte parti içindeki tartışmalara ve Lenin'in partiye yönelik müdahalelerine ilişkin bölümleri bu nokta akıldan tutularak okunmalıdır.

Buraya kadar ele alınan faktörler devrimin Rusya'daki başarısının nedenlerini anlamaya yardımcı olabilir. Bununla birlikte, devrimin başarısını yalnızca zafer anına bakarak ölçmek imkansızdır. Bu kural, proleter devrimleri için daha fazla geçerlidir. Trotskiy'in önce *Sonuçlar ve Olasılıklar*'da, sonradan sürekli devrim teorisini açıklayan öteki metinlerinde ısrarla vurguladığı gerçek, emperyalizmden proleter devrimi yoluyla kopan halkaların kendi başarılarına sosyalist bir toplumu kurma kapasitesine sahip olmamasıdır. Buna göre, az gelişmiş Rusya'da başlayan proleter devrimi dünya sosyalist devrimine doğru ilerlemedikçe sosyalizmin kurulması imkansızlaşmakla kalmaz, dahası devrimin yozlaşarak tükenmesi de kaçınılmaz hale gelir. Trotskiy'in makalesinde ayrıntılı olarak sergilediği gibi, yalıtılmış bir devrimin sosyalizmi kurmaya yetmeyeceği, devrimin dünya devrimine doğru ilerlemeye mecbur olduğu tespiti en başından itibaren Lenin

ve Bolşevik Partisi tarafından temel bir yasa olarak kabul edilmişti. Komünist Enternasyonal'in Lenin döneminde toplanan ilk dört kongresinin kararlarında da sosyalizmin yalnızca enternasyonal düzeyde inşa edilebileceği ve bu nedenle dünya devriminin zorunlu olduğu ısrarla vurgulanıyordu.

Halbuki, iç savaş yıllarında güçlenmeye başlayan ve Lenin'in ölümünün ardından gerek devlete, gerekse de Bolşevik Partisi'ne hakim olan bürokrasinin çıkarları, Leninizmin bu temel kabulleri ile çelişmekteydi. Başka ülkelerde zafer kazanacak proleter devrimleri, bürokrasinin "sosyalizmin anavatanı" retoriği sayesinde elinde tuttuğu ayrıcalıklı konumunu elinden almakla kalmayacak, emperyalizmle barış içinde birarada yaşama politikasına da büyük zarar verecekti. Bu nedenle, dünya devrimi hedefi önce Bolşevik Partisi'nin, daha sonra da Komünist Enternasyonal'in programından çıkarılmalıydı. Trotsky ve Sol Muhalefet'in her iki örgütteki sert muhalefeti Stalinist bürokrasinin işini güçleştirse de, bürokrasi dünya devrimi perspektifini ortadan kaldırmayı başardı ve bunun yerine "tek ülkede sosyalizm" adlı karşı-devrimci, reformist teoriyi geçirdi. Trotsky'ın yazısında vurguladığı gibi, Bolşevik Partisi adım adım Menşevizmin programını kabul ederek Leninizmden koparıldı. Leninistlere karşı girişilen tasfiyeler ve katliamlar hem Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nde, hem de Komünist Enternasyonal'e üye olan diğer partilerin bünyesinde sürdürüldü. Bu süreçte içi tamamen boşaltılan, amaçsızlaştırılan Komünist Enternasyonal 1943'te Stalinistler tarafından kapatıldı. Dünya devriminin mezar kazıcısı –geçici de olsa- amacına ulaşmıştı. Enternasyonalin tasfiyesi Ekim Devrimi'nin mirasının ortadan kaldırılması yolunda atılan büyük bir adımdı.

Buna rağmen, bürokrasinin Marksist teorinin içini boşaltma çabalarına, dünya devrimini başarısızlığa iten müdahalelerine direnen devrimciler hiç eksik olmadı. Bunların başında Lenin'le birlikte Ekim Devrimi'ne önderlik eden Trotsky geliyordu. Trotsky, Stalinistlerin tüm baskı ve tehditlerine, marjinalleştirme çabalarına aldırmadan, "tek ülkede sosyalizm" teorisinin devrimci Marksizmle, Leninizmle bir ilgisinin bulunmadığını vurguladı. Bu teori, yalnızca dünya devriminden korkan karşı-devrimci bürokrasinin çıkarlarına hizmet ediyordu. Stalinist bürokrasinin doğası üzerine yaptığı analizleri sonraki yıllarda derinleştiren Trotsky, 1936 yılında yayımlanan *İhanete Uğrayan Devrim* başlıklı eserinde, Sovyetler Birliği'nde kurulacak yeni bir Bolşevik Partisi'nin liderliğinde iktidarı bürokrasinin elinden alıp proletaryaya geri verecek bir politik devrimin gerçekleşmesinin önemine işaret etti. Politik devrimin gerçekleşmemesi halinde, bürokrasinin kendi çıkarlarını konsolide ederek Sovyetler Birliği'nde kapitalizmi yeniden kurması işten bile değildi. 1989'da Doğu Avrupa'da, 1991'de Sovyetler Birliği'nde tamamlanan ve günümüzde Çin'inde hızla ilerleyen kapitalist restorasyon süreçleri Trotsky'ın öngörüsünü doğruladı.

Devrimci Marksizm'in elinizde bulunan sayısında yayımladığımız bu çeviri, Trotsky'ın bürokrasiye karşı verdiği, bedelini yaşamıyla ödediği dünya devrimi

Devrimci Marksizm

kavgasının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bir teorik yapıttır. Bu yazı, Trotskiy'in Stalinistler tarafından gönderildiği sürgünün duraklarından biri olan İstanbul-Büyükkada'dayken kaleme aldığı ve 1930'da tamamladığı, Ekim Devrimi'ne ilişkin bugüne kadar yazılan en önemli yapıt olan üç ciltlik *Rus Devrimi'nin Tarihi* başlıklı eserinin üçüncü cildine yazdığı ek bölümdür. "Yalıtılmış Bir Ülkede Sosyalizm mi?" başlığını taşıyan bu bölüm, Ekim Devrimi'nin başarısına ve yenilgisine dair yukarıda özetlenen tespitlerin ilk elden, ayrıntılı bir açıklamasını sunmaktadır. Bu bölüm, *Rus Devrimi'nin Tarihi*'nin farklı ülkelerdeki basımlarında mevcuttur. Eserin Yazın Yayıncılık tarafından yayımlanan Türkçe baskısında ise yer almamaktadır. Yeni Ekim devrimlerini yaşadığımız topraklarda ve dünya ölçeğinde zafere ulaştıracak genç Leninist kadroların yararlanacağını umduğumuz bu temel eseri Ekim Devrimi'nin doksanıncı yıldönümünde ilk kez Türkçe yayınlamaktan dolayı *Devrimci Marksizm* dergisi olarak mutluluk duyuyoruz.

Yalıtılmış bir ülkede sosyalizm mi?*

Lev Davidoviç Trotskiy

“Sınai bakımdan daha gelişmiş bir ülke, daha az gelişmiş olan ülkeye yalnızca gelecekteki imgesini gösterir.” Marx’ın, yöntemsel çıkış noktasını bir bütün olarak dünya ekonomisinin değil, bir tip olarak tek bir kapitalist ülkenin oluşturduğu bu cümlesi, kapitalist evrim, geçmiş kaderlerinden ve sınai düzeylerinden bağımsız olarak tüm ülkeleri kucakladığı ölçüde, daha az geçerli hale gelmektedir. En iyi zamanında İngiltere, Fransa’nın geleceğini göstermiştir; Almanya için bu daha az geçerlidir; ama Rusya ya da Hindistan için böyle bir şey hiç söz konusu değildir. Oysa Rus Menşevikleri, Marx’ın bu koşullu cümlesini koşulsuz olarak kabul ettiler. Geri kalmış Rusya önde koşmamalı, mütevazı bir biçimde, hazırlanmış modelleri izlemelidir, diyorlardı. “Marksizm”in bu türlü-süyle liberaller de anlaşıyorlardı.

Marx’ın daha az popüler olmayan bir başka formülü—“İçinde barındırabileceği tüm üretici güçler gelişmeden, hiçbir toplumsal formasyon ortadan kalkmaz” — ise, tersine, çıkış noktasını yalıtılmış bir biçimde ele alınan tek bir ülkeden değil, evrensel toplumsal yapıların (kölelik, ortaçağ, kapitalizm) ardarda gelmesinden alır. Oysa, bu cümleyi tek bir devlete göre değerlendiren Menşevikler, Rus kapitalizminin Avrupa ya da Amerika düzeyine ulaşabilmek için çok uzun

* Türkçe’ye Nesrin Tura ve Ali Rıza Tura tarafından çevrilmiştir.

Devrimci Marksizm

bir yol katetmek zorunda olduğu sonucuna vardılar. Ama üretici güçler bir boşluk içinde gelişmezler! Bir yandan ulusal bir kapitalizmin sonucu olan sınıf mücadelesini, öte yandan, onun dünya koşullarına bağımlılığını görmezden gelirken, ulusal bir kapitalizmin olanaklarından söz edemezsiniz. Burjuvazinin proletarya tarafından devrilmesi gerçek Rus kapitalizminin içinden gelişti ve böylelikle onun tüm soyut ekönomik olanaklarını hiçe indirgedi. Rusya'daki sanayinin yapısı ve sınıf mücadelesinin karakteri çok büyük ölçüde uluslararası koşullar tarafından belirlenmişti. Dünya arenasında kapitalizm üretim maliyetlerini artık mazur gösteremediği bir noktaya ulaşmıştı – bu maliyetleri ticari değil sosyolojik anlamda kavramak koşuluyla. Gümrük tarifeleri, militarizm, krizler, savaşlar, diplomatik konferanslar ve diğer belalar öyle çok yaratıcı enerjiyi yutup zıyan ediyorlar ki, teknikteki tüm başarılarla karşın refah ve kültürün daha fazla gelişmesinin olanağı kalmıyor.

Yüzeysel olarak paradoksal görünse de, dünya sisteminin günahlarının acısını çeken ilk kurbanın geri bir ülkenin burjuvazisi olduğu gerçeği, aslında şeylerin yasasına tamamen uygundur. Marx kendi çağı için bunun açıklamasını yapmıştı: “Şiddetli patlamalar burjuva organizmanın kalbinden önce uçlarında baş gösterir, çünkü kalpte düzenlemeler yapmak daha olanaklıdır.” Önemli miktarda bir ulusal sermayeyi henüz biriktirmemiş olan ve dünya rekabetinin kendisine özel ayrıcalıklar sunmadığı devlet, emperyalizmin devasa yüklerinin altında zorunlu olarak ilk kalandır. Rus kapitalizminin çöküşü, evrensel bir toplumsal formasyon içinde gerçekleşen yerel bir çığ olayıdır. “Devrimimizin doğru bir değerlendirmesi” der Lenin, “ancak uluslararası bir bakış açısından mümkündür.”

Son çözümlemede, Ekim devrimini Rusya'nın geri kalmışlığı ile değil, bileşik gelişme yasası ile açıkladık. Tarihsel diyalektik ne yalın bir gerilik ne de kimyasal bakımdan saf bir ilerilik tanır. Her şey somut karşılıklı ilişkiler sorunudur. İnsanlığın bugünkü tarihi, geri bir ülkede proletarya diktatörlüğünün ortaya çıkması kadar devasa olmasa bile, tarihsel bakımdan benzer tipte “paradokslar”la doludur. Uygur İngiltere'nin işçi liderleri sihirli dinsel sözcüklerin büyü gücüne inanırlarken, geri kalmış Çin'de öğrenci ve işçilerin materyalizm doktrinini hevesle öğreniyor olmaları, Çin'in bazı alanlarda İngiltere'yi geride bıraktığını hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde kanıtlıyor. Ama Çinli işçilerin, Macdonald'ın ortaçağdan kalma darkafalılığı karşısında duydukları horgörü, Çin'in genel gelişme bakımından Büyük Britanya'dan daha yüksek bir düzeyde olduğu sonucunu çıkarmaya da izin vermez. Britanya'nın ekonomik ve kültürel üstünlüğü şaşmaz rakamlarla ifade edilebilir. Yine de, bu rakamların etkileyciliği, Çin işçilerinin iktidarı Büyük Britanya işçilerinden önce alabilecekleri olasılığını engellemez. Öte yandan, Çin proletaryasının diktatörlüğü, Büyük Çin Seddi'nin sınırları içinde sosyalizmin inşasını sağlamaktan çok uzak olacaktır. Çağımızda, skolastik, bilgiççe tek yol öneren ya da çok kısa menzili

olan ulusal kriterlerin hiçbir yararı yoktur. Dünya çapındaki gelişme Rusya'yı geriliğinden ve Asyalılığından dışarı çıkmaya zorlamıştır. Rusya'nın gelecekteki kaderi, bu gelişme ağının dışında anlaşılabilir.

Burjuva devrimleri, aynı derecede hem feodal mülkiyet ilişkilerine hem de taşranın partikülarizmine yönelikti. Bu devrimlerin özgürleştirici bayrağı altında, liberalizmin yanı sıra milliyetçilik yer aldı. Batı insanlığı bu bebek ayakkabılarını çok uzun zaman önce eskitti. Zamanımızın üretici güçleri yalnızca burjuva mülkiyet biçimlerini değil, ulusal devletlerin sınırlarını da aştı. Liberalizm ve milliyetçilik dünya ekonomisine aynı derecede köstek olmaya başlamışlardır. Proleter devrimi hem üretim araçlarında özel mülkiyete hem de dünya ekonomisinin ulusal parçalanmışlığına yöneliktir. Doğu halklarının bağımsızlık mücadelesi bu dünya sürecine dahildir ve daha sonra proleter devrimiyle birleşecektir. Ulusal bir sosyalist toplumun yaratılması – eğer bu, genel olarak ulaşılabılır bir amaç olsaydı – insanın ekonomik gücünün olağanüstü derecede sınırlandırılması anlamına gelirdi. Ama işte tam da bu nedenle, bu, ulaşılabılır bir amaçtır. Enternasyonalizm soyut bir ilke değil, ekonomik bir gerçeğin ifadesidir. Liberalizm nasıl ulusalsa, sosyalizm de uluslararasıdır. Sosyalizmin görevi, dünya ölçeğindeki iş bölümünden başlayarak, mal ve hizmetlerin uluslararası mübadelesini en yüksek gelişme düzeyine ulaştırmaktır.

Hiçbir yerdeki hiçbir devrim, katılımcılarının kendisiyle ilgili olarak oluşturdukları kavramlarla tam olarak çakışmamıştır ve çakışamaz da. Bununla birlikte, mücadele içindekilerin düşünce ve hedefleri, bir devrimin çok önemli yapı taşıdır. Bu, Ekim devrimi için özellikle doğrudur, çünkü geçmişte, hiçbir zaman devrimcilerin zihnindeki devrim kavramları olayların gerçek özüne 1917'de olduğu kadar yaklaşmamıştır.

Ekim devrimi üzerine bir çalışma, şu soruya mümkün olan tüm tarihsel açıklıkla yanıt vermiyorsa eksik kalır: Parti, olayların tüm sıcaklığı içinde, devrimin önündeki gelişmeyi nasıl yorumluyordu ve ondan beklentisi neydi? Geçmiş günler yeni çıkarlar nedeniyle daha da karanlıkta kaldıkça, bu soru daha da fazla önem kazanmaktadır. Politikalar her zaman geçmişten destek aramaktadırlar ve bunu gönüllü bir armağan olarak elde edemiyorlarsa, zorla almaya çalıştıkları pek seyrek değildir. Sovyetler Birliği'nin bugünkü resmi politikası, Bolşevik Partisi'nin geleneksel görüşü olarak sunulan "yalıtılmış bir ülkede sosyalizm" teorisine dayanmaktadır. Yalnızca Komünist Enternasyonal'in değil, tüm diğer partilerin genç kuşakları, Sovyet iktidarının, Rusya'da bağımsız sosyalist bir toplum yaratılması adına kazanıldığı inancıyla yetiştirilmektedir. Tarihsel gerçekliğin bu mitle hiçbir ortak noktası yoktur. 1917'ye dek parti, proleter devriminin Batı'dan önce Rusya'da başarıya ulaşabileceği düşüncesini bile asla kabul etmemiştir. İlk kez Nisan Konferansı'nda, artık tamamen çıplak bir biçimde ortaya çıkan koşulların basıncı altında, parti, iktidarın alınmasını görev olarak benimsemiştir. Bu kabul, Bolşevizm tarihinde yeni bir dönem açmakla birlikte,

Devrimci Marksizm

bağımsız bir sosyalist toplum perspektifiyle hiçbir ortak noktaya sahip değildi. Tersine, Bolşevikler, Menşeviklerin onlara affettiği, geri bir ülkede bir "köylü sosyalizmi" yaratma düşüncesini bir karikatür olarak kesinlikle reddediyorlardı. Rusya'da proletarya diktatörlüğü Bolşevikler için Batı'daki bir devrime köprü anlamını taşıyordu. Toplumun sosyalist dönüşümü sorunu özünde uluslararası bir sorun olarak kabul ediliyordu.

Bu temel sorun üzerine bir değişiklik ancak 1924'de ortaya çıktı. O tarihte, emperyalistlerin Sovyet iktidarını askeri müdahale yoluyla devirmemele-ri koşuluyla, insanlığın geri kalanının evriminden bağımsız olarak, Sovyetler Birliği'nin sınırları içinde sosyalizmin inşasının tamamen gerçekleştirilebilir olduğu ilk kez ileri sürüldü. Bu yeni teori derhal geriye doğru yürürlüğe kavuşturuldu. Eğer 1917'de – diye açıklıyordu epigonlar – parti Rusya'da bağımsız bir sosyalist toplum yaratma olanağına inanmasaydı, iktidarı almaya hakkı olmazdı. 1926'da, Komünist Enternasyonal, yalıtılmış bir ülkede sosyalizm teorisinin kabul edil-memesini resmen mahkûm etti ve bu yargılamayı 1905 yılından başlayarak tüm geçmişe yaydı.

O zamandan beri, üç düşünce dizisi Bolşevizme düşman ilan edildi:

(1) Sovyetler Birliği'nin, kapitalist bir çevre içinde, belirsiz uzunlukta bir zaman zarfında varlığını koruyabilme olasılığının yadsınması (askeri müdahale sorunu);

(2) kendi gücüyle ve kendi ulusal sınırları içinde, kent ve kırsal arasındaki çelişkinin üstesinden gelme olasılığının yadsınması (ekonomik geri kalmışlık ve tarım sorunu);

(3) kapalı bir sosyalist toplum yaratma olasılığının yadsınması (dünya ölçeğinde iş bölümü sorunu).

Yeni okula göre, başka ülkelerde devrim olmasa bile, "burjuvazinin tarafsızlaştırılması" yoluyla Sovyetler Birliği'nin dokunulmazlığını savun-mak olanaklı olacaktır. Sosyalist inşa alanında köylülüğün işbirliği güvencede sayılmalıdır. Dünya ekonomisine bağımlılık Ekim devrimi ve Sovyetlerin ekono-mik başarıları tarafından ortadan kaldırılmıştır. Bu üç önermeyi kabul etmenin reddi "Trotskizm" –yani Bolşevizmle bağdaşması olanaksız bir doktrindir.

Burada tarihçinin görevi ideolojik bir restorasyon görevi haline gelmekte-dir. Tarihçi, devrimci partinin gerçek görüş ve hedeflerini, sonraki politik biri-kimlerin altından kazıp çıkarmak durumundadır. Birbirini izleyen dönemlerin kısalığına karşın, bu görev eski yazı çözme işine çok benzer, çünkü epigon oku-lunun uydurmaları, yedinci ve sekizinci yüzyıl rahiplerinin uğruna klasiklerin parşömenlerini ve papirüslerini parçaladıkları ilâhi marifetlerinden hiç de üstün değildir.

Bu kitap boyunca genel olarak, metni sayısız alıntılarla ağırlaştırmaktan kaçındık, ama elinizdeki deneme, üstlendiği görevin özü gereği, okuyucu-ya gerçek metinleri sağlamak zorundadır ve bunu da, yapay olarak seçtikleri

düşüncesini saf dışı bırakmaya yetecek ölçüde yapmalıdır. Bolşevizmin kendi diliyle konuşmasına izin vermeliyiz. Stalin bürokrasisi rejiminde Bolşevizm bu olanaktan yoksundur.

Bolşevik partisi dünyaya geldiği günden itibaren devrimci sosyalizmin partisidir. Ama zorunlu olarak, acil tarihsel görevini, çarlığın devrilmesinde ve demokratik bir yapının başlatılmasında buldu. Devrimin ana içeriği tarım sorununun demokratik bir çözümü olmak zorundaydı. Sosyalist devrim yeterince uzak ya da en azından belirsiz bir geleceğe ertelenmeliydi. Bu devrimin, ancak Batı'da proletaryanın zaferinden sonra pratik olarak gündeme gelebileceği tartışılmaz olarak kabul ediliyordu. Rus Marksizminin Narodnizm ve anarşizmle mücadele içinde geliştirdiği bu postüla partinin en sağlam kazanımlarından biriydi. Bunu bazı varsayımsal değerlendirmeler izliyordu: Demokratik devrim, Rusya'da güçlü bir nüfuz alanı kazanacak olursa, Batı'daki sosyalist devrime dolaysız bir ivme verebilir ve bu, Rus proletaryasının sonradan iktidara çok daha çabuk bir biçimde gelmesini sağlayabilir. Bu en iyimser versiyonda bile genel tarihsel perspektif değişmeden kalmıştır. Yalnızca gelişmenin seyri hızlandırılmış ve tarihler yakınlaştırılmıştır.

Lenin 1905 Eylül'ünde, işte bu görüşlerin ruhu içinde şöyle yazıyordu: "Demokratik devrimi derhal aşacağız ve tam olarak gücümüz ölçüsünde, bilinçli ve örgütlü bir proletaryanın gücü ölçüsünde, sosyalist devrime geçmeye başlayacağız. Biz kesintisiz devrimden yanayız. Yarı yolda durmayacağız." Şaşırtıcı gelebilir ama, bu alıntı Stalin tarafından, partinin eski öngörüsü ile 1917'deki olayların gerçek seyrini özdeşleştirmek için kullanıldı. Anlaşılmaz kalan tek şey, neden parti kadrolarının Lenin'in "Nisan Tezleri"ne gafil avlandıklarıdır.

Aslında proletaryanın iktidar mücadelesi – eski kavrayışa göre – ancak tarım sorunu burjuva-demokratik bir devrim çerçevesi içinde çözüldükten sonra gelişmeliydi. Sorun şuydu ki, toprak açlığı giderilen köylülük, yeni bir devrimi destekleme itkisini duymayacaktı. Ve ülkede açıkça bir azınlığı oluşturan Rus işçi sınıfı kendi gücüyle iktidarı kazanamayacağına göre, Lenin, son derece tutarlı bir biçimde, Batı'da proletaryanın zaferinden önce Rusya'da proletarya diktatörlüğünden söz etmenin olanaksız olduğunu düşünüyordu.

"Şimdiki devrimin tam zaferi" diye yazıyordu Lenin 1905'de, "demokratik alt üst oluşun sonu ve sosyalist devrim için belirleyici bir mücadelenin başlangıcı olacaktır. Çağdaş köylülüğün taleplerinin karşılanması, gericiliğin tam olarak etkisiz hale getirilmesi, demokratik bir cumhuriyetin kazanılması, burjuvazinin, hatta küçük burjuvazinin bile, devrimciliğinin tamamen sona ermesi anlamına gelecektir. Proletaryanın sosyalizm için gerçek mücadelesinin başlangıcı olacaktır." Burada küçük burjuvazi ile kastedilen öncelikle köylülüktür.

Bu koşullar altında, "kesintisiz" devrim sloganı nereden çıkmaktadır? Lenin şu yanıtı veriyordu: Avrupa'daki tüm bir devrimci kuşaklar dizisinin omuzlarında yükselen Rus devrimcilerinin "tüm demokratik dönüşümleri, asgari

Devrimci Marksizm

programımızın tamamını eşsiz bir bütünlükle gerçekleştirmeyi” başaracaklarını “düşlemeye” hakları vardır. “...Ve eğer bu başarılıabilirse – o zaman.... o zaman devrim yangını Avrupa’yı ateşe verecektir.... Sırası gelen Avrupa işçisi ayaklanacak ve bize ‘nasıl yapıldığını’ gösterecektir; ardından Avrupa’daki devrimci yükseliş geri dönüp Rusya’yı etkileyecek ve birkaç devrim yılı çağı, birkaç devrim on yılı çağına dönüşecektir.”

Gelişmesinin en yüksek derecesinde bile, Rus devriminin bağımsız içeriği bir burjuva-demokratik devrimin sınırlarını aşmamaktadır. Yalnızca Batı’da muzafer bir devrim Rus proletaryası için iktidar mücadelesi dönemini başlatabilir. 1917 Nisan’ına dek parti içinde bu anlayış bütünüyle yürürlükteydi.

Dönemsel birikimleri, polemik abartmalarını, ve kişisel hataları bir yana bırakacak olursanız, 1905’den 1917’ye dek, sürekli devrim sorunu üzerine tartışmanın özü, iktidarı aldıktan sonra Rus proletaryasının ulusal sosyalist bir toplum inşa edip edemeyeceği sorununa değil – 1924’e dek tek bir Rus Marksisti bile böyle bir şeyi ağızına almadı – tarım sorununu çözmeye gerçekten yetenekli bir burjuva devriminin Rusya’da hâlâ olanaklı olup olmadığı ya da bu görevin yerine getirilebilmesi için bir proletarya diktatörlüğünün gerekip gerekmediği sorununa indirgenebilir.

Lenin Nisan tezlerinde eski görüşlerinin hangi bölümünü gözden geçirdi? Bir an için bile olsa, ne sosyalist devrimin uluslararası karakterini ne de geri Rusya’da sosyalist yola girişin ancak Batı’nın dolaysız işbirliğiyle mümkün olabileceği düşüncesini yadsıdı. Ama bu tezlerde Lenin ilk kez, tam da ulusal koşulların geriliğine bağlı olarak, Rus proletaryasının gelişmiş ülkelerin işçi sınıfından önce iktidara gelebileceğini açıkladı.

Şubat devrimi ne tarım sorununu ne de ulusal sorunu çözmeye gücüne sahip olmadığını gösterdi. Köylülük ve Rusya’nın ezilen halkları demokratik amaçları için mücadelede Ekim devrimini desteklemek zorunda kaldılar. Yalnızca, Rus küçük burjuva demokrasisi, büyük kız kardeşinin Batı’da yerine getirdiği tarihsel görevi gerçekleştirmediği içindir ki, Rus proletaryası Batı proletaryasından önce iktidara gelebildi. 1905’de, Bolşevizm ancak demokratik görevler başarıldıktan sonra proletarya diktatörlüğü için mücadeleye geçmek niyetindeydi. 1917’de proletarya diktatörlüğü, demokratik görevlerin yerine getirilememesinden doğdu ve gelişti.

Ama Rus devriminin bileşik karakteri o noktada durmadı. İktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesi “asgari program” ile “azami program” arasındaki ayrım çizgisini otomatik olarak ortadan kaldırdı. Proletarya diktatörlüğü altında – ama yalnızca orada! – Avrupa işçileri bize “nasıl yapıldığını” göstermeyi henüz başaramadıkları halde, demokratik sorunların sosyalist sorunlara dönüşmeleri kaçınılmaz hale geldi.

Rusya’nın ve tüm dünyanın kaderi için bütün önemine rağmen, Doğu ile Batı arasındaki bu devrim sırası değişikliği tarihsel bakımdan sınırlı bir anla-

ma sahiptir. Rus devrimi ne kadar ileri sıçrasa da, dünya devrimine bağımlılığı yok olmamış, hatta azalmamıştır. Demokratik reformların sosyalist reformlara dönüşmesi olanağı, doğrudan iç koşulların bir bileşimiyle – en başta, proleterya ile köylülüğün karşılıklı ilişkisiyle – yaratılır. Ama son çözümlemede, sosyalist dönüşümün sınırları ekonomi ve politikanın dünya arenasındaki durumu tarafından belirlenir. Ulusal atılım ne kadar büyük olursa olsun, gezegenin üstünden atlanmasını sağlayamaz.

Komünist Enternasyonal “Trotskizm”i mahkûm ederken, dümeni ele geçiren ama Batı’dan destek göremeyen Rus proletaryasının, “işbirliğini sağlayarak iktidara geldiği geniş köylü yığınlarıyla.... düşmanca çatışmalara gireceği...” düşüncesine özel bir hırsla saldırmakta. Tarihsel deneyimin – Trotskiy tarafından 1905’de, şu an kendisini eleştirenlerin bir teki bile Rusya’da bir proletarya diktatörlüğü fikrini kabul etmezlerken formüle edilen – bu öngörüğü tamamen yalanladığını bile düşünecek olsak, böyle bir durumda bile, köylülüğün güvenilirmez ve hilekâr bir müttefik olduğu görüşünün, Lenin dahil tüm Rus Marksistlerinin ortak malı olduğu tartışılmaz bir gerçek olarak kalmaktadır. Bolşevizmin gerçek geleneği, işçilerle köylülerin arasında önceden belirlenmiş bir çıkar uyumu doktrini ile hiçbir ortak noktaya sahip değildir. Tersine bu küçük-burjuva teorinin eleştirisi Marksistlerle Narodniklerin uzun mücadelesinde en önemli öğelerden biriydi.

“Rusya’da demokratik devrim dönemi bir kez geçince” diye yazıyordu Lenin 1905’de, “o zaman proletarya ile köylülüğün ‘birleşik iradesi’nden söz etmek bile gülünç olacaktır...” “Toprak sahibi bir sınıf olarak köylülük, şimdi burjuvazinin demokrasi mücadelesinde oynadığı hilekâr, istikrarsız rolün aynısını (sosyalizm için) mücadelede oynayacaktır. Bunu unutmak sosyalizmi unutmaktır, proletaryanın gerçek çıkarları ve görevleri konusunda hem kendini, hem de başkalarını aldatmaktır.”

1905’de, devrim sürecinde sınıfların karşılıklı ilişkisi konusunda kendi kullanımı için bir şema üzerinde çalışırken, Lenin toprakta büyük toprak sahipliğinin tasfiyesinden sonra ortaya çıkması gereken durumu şu sözlerle tanımlıyordu: “Proletarya sosyalist devrim uğruna demokratik kazanımların korunması için mücadele etmektedir. Tek başına Rus proletaryası için bu neredeyse ümitsiz bir mücadeledir...ve eğer Avrupa’nın sosyalist proletaryası Rus proletaryasının yardımına koşmazsa, yenilgisi kaçınılmaz olacaktır... Bu aşamada, liberal burjuvazi ve zengin köylülük (artı, orta köylülüğün bir bölümü) bir karşı devrim örgütleyeceklerdir. Rus proletaryası artı Avrupa proletaryası devrimi örgütleyeceklerdir. Bu koşullarda Rus proletaryası ikinci bir zafer kazanabilir. Yani dava yitirilmiş değildir. İkinci zafer Avrupa’da sosyalist devrim olacaktır. Avrupa işçileri bize ‘nasıl yapıldığını’ göstereceklerdir.”

Yaklaşık aynı günlerde Trotskiy şunları yazıyordu: “Köylülerin nüfusun eziçi çoğunluğunu oluşturduğu geri bir ülkede bir işçi hükümetinin durumundaki

Devrimci Marksizm

çelişki ancak uluslararası alanda, proletaryanın dünya devrimi arenasında bir çözüme kavuşabilir.” Stalin’in sonradan “Leninist proletarya diktatörlüğü teorisinin Trotskiy’in teorisinden ayıran derin uçurumu” göstermek için aktardığı sözcükler bunlardır. Oysa bu alıntılar, Lenin’le Trotskiy’in devrim anlayışları açısından o zamanki tartışılmaz farklılıklara karşın, o günlerde görüşlerinin esas olarak tam da köylülüğün “istikrarsız” ve “hilekâr” rolü konusunda çakıştığına tanıklık etmektedir.

1906 Şubat’mda Lenin şunları yazar: “Köylü hareketini sonuna dek destekliyoruz, ama bu hareketin, sosyalist devrimi gerçekleştirebilecek, gerçekleştirecek olan sınıfın değil başka bir sınıfın hareketi olduğunu unutmamalıyız.” Nisan 1906’da şöyle der: “Rus devriminin kazanmak için kendine ait yeterince gücü vardır. Ama zaferinin semeresini korumaya yetecek gücü yoktur...çünkü küçük ölçekli sanayinin olağanüstü gelişkin olduğu bir ülkede, küçük ölçekli meta üreticileri ve bunların içinde de köylüler, proletarya özgürlükten sosyalizme yöneldiği anda, kaçınılmaz olarak onun karşısında yer alacaklardır... Bir restorasyonu engelleyebilmek için Rus devriminin Rus kaynaklarına değil, dışardan yardıma gereksinimi vardır. Dünyada böyle bir kaynak var mıdır? Evet: Batı’daki sosyalist proletarya.”

Bu düşünceler çeşitli biçimlerde ama temelde bir değişiklik olmaksızın, tüm gericilik ve savaş yılları boyunca geçerli oldu. Örnekleri çoğaltmaya gerek yok. Partinin devrim anlayışı en mükemmel ve özlü biçimini devrimci olayların sıcaklığı içinde almış olmalıdır. Eğer Bolşevizmin teorisyenleri, daha devrimden önce “yalıtılmış bir ülkede sosyalizm”e eğilim gösteriyor olsalardı, bu teorisinin zorunlu olarak, dolaysız iktidar mücadelesi döneminde en gelişkin haline ulaşması gerekirdi. Gerçekte böyle oldu mu? Bunu yanıtını 1917 yılı verecektir.

Şubat devriminden sonra Rusya’ya dönmek üzere yola çıkarken Lenin, İsviçreli işçilere bir veda mektubu yazdı: “Rus proletaryası sosyalist devrimi kendi gücüyle zafere ulaştıramaz. Ama en temel ve güvenilir müttefikinin, sosyalist Avrupa ve Amerika proletaryasının belirleyici mücadeleye gireceği koşulları... iyileştirebilir.”

Lenin’in Nisan Konferansı tarafından onaylanan çözümlemesi şöyledir: “Avrupa’nın en geri ülkelerinden birinde, küçük köylü kitleleri içinde eyleme geçen Rusya proletaryası, amacını sosyalist dönüşümün derhal gerçekleştirilmesi olarak belirleyemez.” İlk satırlarda partinin teorik geleneğine sınımsız bağlı kalmakla birlikte, bu çözümleme yeni bir yolda belirleyici bir adım atmaktadır. Çözümleme şunu bildirmektedir: Köylü Rusya’da bağımsız bir sosyalist dönüşümün olanaksızlığı, yalnızca demokratik görevler uğruna değil, aynı zamanda, toprağın millileştirilmesi, bankalar üzerinde denetim vb. gibi “sosyalizme doğru pratikte olgunlaşmış bir dizi adım” adına, iktidarın ele geçirilmesini reddetme hakkını bize hiç bir biçimde tanımaz. “İleri ülkelerin en gelişmişlerinde... sosyalist bir devrimin nesnel öncüllerinin” varlığı sayesinde, anti-kapitalist önlemler

daha da ileri düzeyde bir gelişme kaydedebilirler. Çıkış noktamız bu olmalıdır. Lenin konuşmasında şöyle açıklıyor: “Yalnızca Rusya koşullarından söz etmek bir hatadır.... Dünya ölçeğindeki hareket bizi toplumsal bir devrimle yüzyüze getirecek olursa, Rus proletaryasının önüne hangi görevler çıkacaktır. Bu kararda ele alınan başlıca soru budur.” Açıktır ki, Lenin “eski Bolşevikler”in demokratik sınırlılıkları karşısında zafer kazandıktan sonra, partinin 1917 Nisan’ındaki yeni çıkış noktası, yalıtılmış bir ülkede sosyalizm teorisinden dağlar kadar farklıdır!

Bundan sonra başkentte olsun, taşrada olsun, partinin tüm örgütlerinde, bu soruna ilişkin olarak aynı formülasyonla karşılaşırız: İktidar mücadelesi içinde, devrimin sosyalist bir devrim olarak gelecekteki kaderinin, gelişmiş ülkeler proletaryasının zaferiyle belirleneceğini hatırlamalıyız. Bu formüle karşı olan kimse yoktu – tersine, herkes tarafından aynı ölçüde kabul gören bir önerme olarak, tüm tartışmalarda varsayıyordu.

Partinin 16 Temmuz’daki Petrograd konferansında, Lenin’le beraber “mühürlü tren”le gelen Bolşeviklerden biri olan Haritanov şöyle diyordu: “Her yerde, Batı’da devrim olmazsa, davamızın yitirileceğini söylüyoruz.” Haritanov teoriyen değildir; ortalama bir parti ajitatörüdür. Aynı konferansın tutanaklarında şunları okuyoruz: “Pavlov Bolşevikler tarafından geliştirilen genel önermeye, Rus devriminin ancak, yalnızca sosyalist bir devrim olarak düşünülebilecek dünya devrimi tarafından desteklendiğinde gelişebileceği önermesine dikkat çekiyor.” Onlarca, yüzlerce Haritanov ve Pavlov Nisan Konferansının temel düşüncesini geliştiriyorlardı. Onlara karşı çıkmak ya da söylediklerini düzeltmek hiç kimse-nin aklına gelmedi.

Partinin, Temmuz sonunda yapılan Altıncı Kongresi proletarya diktatörlüğünü, iktidarın işçiler ve en yoksul köylüler tarafından ele geçirilmesi olarak tanımlıyordu. “Yalnızca bu sınıflar... sadece savaşa değil, aynı zamanda kapitalist köleliğe de son verecek olan uluslararası proleter devriminin gelişmesini başlatabilirler.” Buharin’in konuşması, dünya ölçeğinde bir sosyalist devrimin, mevcut durumdan tek çıkış yolu olduğu düşüncesine dayanıyordu. “Eğer Batı’da bir devrim başlamadan önce Rusya’da devrim kazanırsa, dünya ölçeğinde sosyalist devrim ateşini yakmak... zorunda kalacağız.” O sıralarda, Stalin de sorunu aynı biçimde gündeme getirmek zorunda kalıyordu: “İşçilerin ayaklanacakları ve köylülüğün yoksul tabakalarını kendi etraflarında toplayacakları, işçi devrimi bayrağını yükseltecekleri, ve Batı’da sosyalist devrim çağını başlatacakları an gelecek.”

Ağustos başında toplanan bir Moskova bölge konferansı, parti düşüncesinin laboratuvarına bir göz atma olanağını bize en iyi biçimde sağlıyor. Altıncı Kongre’nin kararlarını bir araya getiren ana raporda, Merkez Komite üyelerinden biri olan Sokolnikov şunları söylüyordu: “Rus devriminin dünya emperyalizmine karşı saldırıya geçmesi gerektiğini, yoksa aynı emperyalizm tarafından yok edileceğini, boğulacağını anlatmak zorunlu.” Çok sayıda delege

Devrimci Marksizm

aynı yönde görüşlerini ifade ettiler. Vitalin: “Batı Avrupa’daki toplumsal devrimin gelişmesini teşvik edecek bir toplumsal devrime hazır olmalıyız.” Delege Biyelenkiy: “Eğer sorunu ulusal sınırlar içinde ele alırsanız, o zaman çıkış yolumuz yok. Sokolnikov haklı olarak, Rus devriminin ancak uluslararası bir devrim olarak başarıya ulaşabileceğini söyledi... Rusya’da sosyalizm için koşullar henüz olgunlaşmış değil, ama eğer Avrupa’da devrim başlarsa biz de Batı Avrupa’yı izleriz.” Stukov: “Rus devriminin ancak uluslararası bir devrim olarak başarıya ulaşabileceği önermesi kuşkuya tâbi olamaz... Sosyalist devrim ancak genel olarak dünya ölçeğinde mümkündür.”

Üç temel önerme konusunda herkes mutabıktır: Eğer Batı’daki emperyalizmi yıkamazsa, işçi devleti ayakta duramaz; Rusya’da koşullar sosyalizm için henüz olgun değildir; sosyalist devrim özünde uluslararası bir sorundur. Yedi ya da sekiz yıl içinde sapma olarak mahkûm edilecek olan bu görüşlerin yanısıra, parti içinde bugün Ortodoks ve geleneksel olarak kabul edilen başka görüşler de varolsaydı, bunların Moskova konferansında ve ondan önceki parti kongresinde, ifadelerini mutlaka bulmuş olmaları gerekirdi. Ama ne başlıca konuşmacı ne de tartışmaya katılanlar – ne de gazete haberleri – tek bir sözcükle de olsa, parti içinde bu “Trotskist” görüşlere muhalif Bolşevik görüşler olduğuna dair bir imâda bulunmaktadırlar.

Parti kongresinden önce Kiev’de yapılan genel il konferansında, başlıca konuşmacı Gorovitz şunları söylüyordu: “Devrimimizin selameti için mücadele ancak uluslararası ölçekte verilebilir. Önümüzde iki olasılık vardır: Eğer devrim başarıya ulaşırsa, sosyalizme geçiş devletini yaratacağız, yoksa, uluslararası emperyalizmin iktidarı altında kalacağız.” Parti kongresinden sonra, Ağustos başında, Kiev’de yeni bir konferans sırasında Piatakov şunları söylüyordu: “Devrimin başlangıcından beri Rus proletaryasının kaderinin tamamen, Batı’daki proleter devriminin seyrine bağımlı olduğunu söylüyoruz... Böylelikle sürekli devrim aşamasına girmekteyiz.” Daha önce adı geçen Gorovitz, Piatakov’un raporunu yorumlarken şöyle diyordu: “Piatakov’un devrimimizi sürekli devrim olarak tanımlamasına tamamen katılıyorum.” Piatakov: “... Rus devrimi için selametin tek mümkün yolu, toplumsal alt üst oluşun temelini atacak olan dünya devriminden geçmektedir.” Ama belki de bu iki konuşmacı bir azınlığı temsil ediyorlardı? Hayır. Bu temel sorunla ilgili olarak hiç kimse onlara karşı çıkmadı. Kiev komitesi seçimlerinde en çok oyu ikisi aldı.

Bu durumda, sonradan Bolşevizmle bağdaşmaz oldukları söylenecek olan bu görüşlerin, Nisan’daki genel parti konferansında, Temmuz’daki parti kongresinde ve Petrograd, Moskova ve Kiev’deki konferanslarda öne sürülüp oylama yoluyla onaylandıklarını kesin olarak kabul edebiliriz. Daha da önemlisi: Parti içinde, gelecekteki yalıtılmış bir ülkede sosyalizm teorisinin bir ön belirtisi olarak yorumlanabilecek –Kral Davut’un Zebur’unda keşfedilen İsa’nın İncil’inin ön belirtileri kadar bile olsa!- tek bir ses bile yükselmemiştir.

13 Ağustos'ta partinin merkez organı şu açıklamayı yaptı: "Henüz 'sosyalizm' anlamına gelmekten çok uzak olsa da bütün iktidarın Sovyetlere verilmesi her halükârda burjuvazinin direncini kıracak ve – mevcut üretici güçlere ve Batı'daki duruma bağımlı olarak – ekonomik yaşamı çalışan kitlelerin çıkarına uygun bir biçimde yönlendirip dönüştürecektir. Kapitalist hükümetin zincirlerini koparıp attıktan sonra, devrim sürekli – yani kesintisiz – bir hale gelecektir; devlet iktidarını, kapitalist sömürü rejimini sağlamlaştırmak için değil, alt etmek için uygulayacaktır. Bu yoldaki nihai başarısı Avrupa'daki proleter devriminin başarılarına bağımlı olacaktır... Devrimin önündeki tek gerçek gelişme perspektifi buydu ve böyle kalacaktır." Krestiy hapishanesinde yazılan bu metnin yazarı Trotskiy'di. Metni yayınlayan gazetenin editörü ise Stalin'di. "Sürekli devrim" teriminin Bolşevik partisi içinde, 1917'ye dek yalnızca Trotskiy'in görüşünü tanımlamak için kullanıldığı gerçeği, bu alıntının anlamını zaten ortaya koymaktadır. Bir kaç yıl sonra Stalin şunları söyleyecektir: "Lenin son günlerine dek sürekli devrim teorisine karşı mücadele etti." Her halükârda, Stalin'in kendisi aynı mücadeleyi vermemiş: Söz konusu metin hiçbir editoryal yorum eklenmeden yayınlanmıştır.

On gün sonra Trotskiy yine aynı gazetede şunları yazmıştır: "Bizim için enternasyonalizm soyut bir düşünce değil..., doğrudan yönlendirici, son derece pratik bir ilkedir. Avrupa devrimi olmaksızın sürekli bir nihai başarı bizim için düşünülmeyecek bir şeydir." Stalin buna da itiraz etmedi. Üstelik iki gün sonra aynı şeyi kendisi yineledi: "Rusya'daki devrimin zaferine ancak Batı'daki işçilerle birlik içinde, ancak Batı'da kapitalizmin temellerini sarstıktan sonra güvenebileceğimizi anlatın (işçilere ve askerlere)!" "Devrimin zaferi"yle kastedilen sosyalizmin inşası değil – bunun hâlâ sözü edilmiyordu–, yalnızca iktidarın kazanılması ve korunmasıydı.

Eylül'de, Lenin "burjuvazi Rusya'da komünün kaçınılmaz yenilgisini – yani eğer iktidarı ele geçirecek olursa, proletaryanın yenilgisini – haykırıyor." Bu çılgınlardan ürkmemeliyiz. "Rus proletaryasının, iktidarı ele geçirdikten sonra elinde tutma ve Rusya'yı Batı'daki muzaffer devrime ulaştırma şansı vardır." Devrim perspektifi burada en açık biçimiyle tanımlanmaktadır: İktidarı, Avrupa'da sosyalist devrimin başlangıcına dek elinde tutmak. Bu formül aceleyle ortaya atılmış değil. Lenin tarafından günden güne yinelenmektedir. Lenin, *Bolşevikler Devlet İktidarını Ellerinde Tutmayı Başarabilecekler mi?* başlıklı program metnini şu sözlerle özetler: "Eğer ürkütme çabalarına kulak asmaz ve iktidarı almayı başarırlarsa, dünya ölçeğinde sosyalist devrimin zaferine dek Bolşeviklerin iktidarı ellerinde tutmalarını engelleyebilecek bir güç yeryüzünde yoktur."

Bolşeviklerin sağ kanadı, Bolşeviklerin iktidarı "tek başına" ellerinde tutamayacaklarını öne sürerek, Uzlaşmacılarla bir koalisyon talep etti. 1 Kasım'da – yani devrimden sonra – Lenin onlara şu yanıtı verdi: "Tek başımıza iktidarı elde

tutamayacağımız vb. söyleniyor. Ama yalnız değiliz. Önümüzde tüm bir Avrupa var. Başlamalıyız.” Lenin’in Sağ Kanat’la bu diyalogunda, Rusya’da sosyalist bir toplumun bağımsız olarak kurulması düşüncesinin hiçbir tartışmacının aklına bile gelmediği açıkça ortaya çıkmaktadır.

John Reed, Petrograd’daki Obuhovsky fabrikasında düzenlenen bir toplantıda, Romanya cephesinden bir askerin nasıl bağırdığını anlatır: “Tüm dünya halkları bize yardım etmek için ayaklanana dek bütün gücümüzle ayakta duracağız.” Bu formül gökten düşmemiştir ve bu isimsiz asker ya da Reed tarafından düşünülmemiştir. Kitlelere Bolşevik ajitatörler tarafından aşılanmıştır. Romanya cephesinden gelen askerin sesi partinin sesi idi, Ekim devriminin sesi idi.

“Emekçilerin ve Sömürülen Halkların Hakları Bildirgesi” – Sovyet iktidarı tarafından Kurucu Meclis’e sunulan temel devlet programı – yeni yapının görevini şöyle ilan ediyordu: “Tüm ülkelerde toplumun sosyalist bir örgütlenmesinin oluşturulması ve sosyalizmin zaferi.... Sovyet iktidarı, işçilerin sermayenin boyunduruğuna karşı uluslararası ayaklanmalarının tam zaferine dek, kararlı bir biçimde bu yolda ilerleyecektir.” Bugüne dek resmen iptal edilmiş olmayan bu Leninist “Haklar Bildirgesi” sürekli devrimi Sovyet Cumhuriyeti’nin temel bir yasası haline getirmişti.

Bolşeviklerin yaptıklarını ve söylediklerini tutuklu bulunduğu hapis haneden tutkulu ve kıskanç bir dikkatle izleyen Rosa Luxemburg, Bolşeviklerde ulusal sosyalizmin gölgesini bile yakalamış olsaydı, hemen alarm zillerini çalardı. O günlerde, Bolşeviklerin politikalarını acımasızca – özünde hatalı bir biçimde – eleştiriyordu. Ama hayır. İşte partinin genel çizgisi hakkında yazdıkları: “Bolşeviklerin, politikalarının yönünü tamamen proleter dünya devrimine doğru çevirmeleri, politik uzak görüşlülüklerinin, sağlam ilkeliliklerinin ve politikalarının cesur ufkunun en parlak ifadesidir.”

Lenin’in günden güne geliştirdiği, Stalin’in editör olduğu partinin merkezi organında anlatılan, büyük küçük tüm ajitatörlerin konuşmalarına esin kaynağı olan, cephenin uzak kesimlerindeki askerler tarafından yinelenen, Rosa Luxemburg’un, Bolşeviklerin politik uzak görüşlülüklerinin en yüksek ifadesi olarak kabul ettiği görüşler bu görüşlerdi – Komünist Enternasyonal bürokrasisinin 1926’da mahkûm ettiği görüşler tam olarak bu görüşlerdi. Komünist Enternasyonal’in Yedinci Plenumu’nda ifade edilen bir çözümlemede şöyle deniyordu: “Trotskiy’in ve izleyicilerinin, devrimimizin karakterine ve perspektifine ilişkin bu temel konudaki görüşlerinin, partimizin görüşleriyle, Leninizm’le hiçbir ortak noktası yoktur.” İşte Bolşevizmin epigonları kendi geçmişlerini böyle yok etmişlerdir.

1917’de sürekli devrim teorisine karşı gerçekten mücadele eden birileri varsa, onlar da Kadetler ve Uzlaşmacılardı. Milyukov ve Dan, “Trotskizmin devrimci yanılsamaları”nı, 1905 devriminin çöküşünün başlıca nedeni olarak ser-

gilediler. Demokratik Konferans'ın açılış konuşmasında, Çaydze "devrimi sosyalist dünya devrimine çevirerek kapitalist savaşın ateşini söndürme" çabasını lanetliyordu. 13 Ekim'de, Ön Parlamento'da Kerenskiy şunları söylüyordu: "Bugün devrimin, demokrasinin ve tüm özgürlük kazanımlarının, ...devrimi derinleştirme kılıfı altında sürekli bir toplumsal devrime çevirenlerden, kitlelerin yolunu saptıranlardan, hatta öyle görünüyor ki, çoktan saptırmış olanlardan, daha tehlikeli bir düşmanı yoktur." Çaydze ve Kerenskiy, Bolşeviklere hangi nedenle düşman oldularsa, aynı nedenle sürekli devrimin de düşmanıydılar.

Sovyetlerin İkinci Kongresi'nde, iktidarın ele geçirildiği anda, Trotskiy şunları söylüyordu: "Eğer Avrupa halkı ayaklanarak emperyalizmi ezmezse, biz ezileceğiz – bundan kuşku duyulamaz. Ya Rus devrimi Batı'da mücadele tufanını yükseltecek ya da tüm ülkelerin kapitalistleri devrimimizi boğacaklar." Sıralardan "Bir üçüncü yol daha var" diye bir ses yükseldi. Acaba bu, Stalin'in sesi miydi? Hayır, bağırان bir Menşevikti. Bolşeviklerin bu "üçüncü yolu" keşfetmelerine daha birkaç yıl vardı.

Uluslararası Stalinist basındaki sayısız yinelenmelerin bir sonucu olarak, çok çeşitli politik çevrelerde, Brest-Litovsk anlaşmazlığının ardında iki anlayışın yattığı neredeyse tartışılmaz olarak kabul edilmektedir. Bunlardan birinin çıkış noktası, sosyalizmin yalnızca ayakta tutulması değil, Rusya'nın iç güçleriyle inşa edilmesi olanağıdır; diğeri tüm umudunu yalnızca Avrupa'daki bir ayaklanmaya bağlar. Aslında, bu görüş karşıtlığı birkaç yıl sonra yaratılmıştır ve yaratıcısı bu buluşunu tarihsel belgelerle yüzeysel bir biçimde bile olsa uyum haline getirme zahmetine katlanmamıştır. Kuşkusuz bu pek de kolay bir iş olmazdı. Tek bir istisna olmaksızın tüm Bolşevikler, Brest döneminde, Avrupa'da çok yakın bir gelecekte devrim olmazsa, Sovyet Cumhuriyeti'nin yıkıma mahkûm olduğu düşüncesinde birleşiyorlardı. Bazıları bu süreyi haftalarla, bazıları aylarla ifade ediyordu: yıllarla ifade eden yoktu.

Buharin 28 Ocak 1918'de, "Rus devriminin en başından itibaren devrimci proletaryanın partisi şunu ilân etti: Ya Rus devriminin kışkırttığı uluslararası devrim savaşı ve sermayeyi boğacak, ya da uluslararası sermaye Rus devrimini boğacak" diye yazıyordu. Ama o zamanlar Almanya ile devrimci savaşın avukatlarının başında bulunan Buharin kendi hizbinin görüşlerini tüm partiye mal ediyor olmasın sakın? Böyle bir varsayım ne kadar doğal olsa da belgelerle açıkça çelişir.

Kısaltmalara ve taraflı editörlüğe karşın, Merkez Komite'nin 1917 ve 1918 başına ait -1929'da yayımlanan- tutanakları, bu konuda da değerli bir tanıklık sunmaktadır. "11 Ocak 1918 tarihli toplantıda yoldaş Sergiev (Artem), tüm konuşmacıların, Batı'da sosyalist devrimin yenilgiye uğraması durumunda, sosyalist cumhuriyetimizin yıkım tehdidiyle karşılaşacağı gerçeği üzerine anlaştıklarına işaret eder." Sergiev Lenin'in konumunu, yani barışın imzalanmasını destekliyordu. Kimse Sergiev'e karşı çıkmadı. Tartışan grupların üçü de tek ve aynı

Devrimci Marksizm

genel öncüle gönderme yapmakta yarışıyorlardı: Bir dünya devrimi olmaksızın varlığımızı sürdüremeyiz.

Doğrudur, Stalin tartışmaya özel bir ton katmıştı. Aynı bir barış imzalama zorunluluğunu şu olguya dayandırıyor: “Batı’da devrimci bir hareket yok, olgular yok, yalnızca bir potansiyel var ve potansiyeller üzerine hesap yapamayız.” Henüz yalıtılmış bir ülkede sosyalizm teorisinden çok uzak olsa da, bu sözcüklerle uluslararası hareket karşısındaki organik güvensizliğini açıkça ortaya koyuyordu. “Potansiyeller üzerine hesap yapamayız.” Lenin bu Stalinist desteğin ‘bazı bölümlerinden’ kendisini derhal ayırdı. “Batı’da devrimin henüz başlamadığı doğrudur” dedi, “Ancak, eğer bu yüzden taktiklerimizi değiştirecek olursak, uluslararası sosyalizme ihanet etmiş oluruz.” Lenin derhal ayrı bir barıştan yana tavır aldıysa bunun nedeni Batı’daki devrimci hareketlere inançsızlığı değildi, yalıtılmış bir Rus devriminin yaşayabilirliğine inancı hiç değildi. “Genel sosyalist devrimin başlangıcına dek ayakta kalabilmek bizim için önemlidir ve bunu ancak barış imzalayarak başarabiliriz.” Brest teslimiyetinin anlamı Lenin için şu sözlerle özetleniyordu: “Soluklanma aralığı.”

Tutanaklar, Lenin’in bu uyarısından sonra Stalin’in kendi söylediklerini düzeltmek için fırsat kolladığına tanıklık ediyor. “23 Şubat 1918 toplantısı. Stalin Yoldaş: ...Biz de oyunumuzu devrim üzerine oynuyoruz, ama siz hesabınızı haftalarla yapıyorsunuz, (biz) aylarla.” Stalin burada sözcüğü sözcüğüne Lenin’in formülünü yineliyor. Dünya devrimi konusunda, Merkez Komite içindeki iki kanat arasındaki mesafe, haftalarla aylar arasındaki mesafeydi.

Partinin Mart 1918’deki yedinci kongresinde, Brest barışının imzalanmasını savunurken Lenin şöyle diyordu: “Bir Alman devrimi olmaksızın, yok olacağımız mutlak olarak doğrudur. Belki Petersburg’da ya da Moskova’da değil ama Vladivostok’ta ya da çekilmek zorunda kalacağımız herhangi bir uzak yerde yok olacağız..., ama her halükârda, olası ya da hayal edilebilecek her durumda, Alman devrimi başlamazsa yok olacağız.” Bununla birlikte, sorun yalnızca Almanya sorunu değildir. “Bugün devasa bir güce sahip olan ...uluslararası emperyalizm...hiçbir durumda ve hiçbir koşul altında Sovyet Cumhuriyeti ile yanyana yaşayamaz. Bir çatışma kaçınılmazdır. İşte... en büyük tarihsel sorun budur,...uluslararası bir devrimi kışkırtma zorunluluğu.” Alınan gizli kararlarda şunları okuyoruz: “Kongre, Rusya’da zafer kazanan sosyalist devrimin sağlamlaştırılmasının en büyük güvencesini, ancak kendisini uluslararası işçi devrimine dönüştürmesinde görmektedir.”

Bundan birkaç gün sonra Lenin Sovyetler kongresine bir rapor sunuyordu: “Dünya ölçeğinde emperyalizm ve toplumsal bir devrimin muzaffer ilerleyişi, yan yana yaşayamaz.” 23 Nisan’da, Moskova Sovyetinin bir toplantısında şunları söylüyordu: “Geri kalmışlığımız bizi öne itti, ve başka ülkelerin ayaklanmış işçilerinden güçlü bir destek alana dek ayakta duramazsak yok olacağız.” 1918 Mayıs’ında şunları yazıyordu: “ (Emperyalizmin önünde) Urallara çekilmek

zorunda bile kalabiliriz çünkü bu, Batı'daki devrimin olgunlaşması için zaman kazanmanın tek olanağıdır...”

Lenin, Brest'deki görüşmelerin uzatılmasının barış koşullarını daha da ağırlaştıracağına tamamen farkındaydı, ama uluslararası devrimci görevleri “ulusal” görevlerden daha üstün tutuyordu. 28 Haziran 1918'de Trotsky ile barışın imzalanması konusundaki döneme özgü anlaşmazlıklarına karşın Lenin, sendikaların Moskova konferansında şunları söylüyordu: “Brest görüşmelerine gelince, Trotskiy Yoldaş'ın yaptığı teşhir tüm dünyanın önünde gerçekleşmiştir, ve bu politika, düşman ülkede... savaş zamanında olağanüstü bir devrimci hareketin patlamasına yol açmamış mıdır?” Bir hafta sonra, Halk Komiserleri Konseyi'nin, Sovyetlerin Beşinci Kongresine bir raporunda, Lenin aynı soruna geri dönmektedir: “Trotskiy Yoldaş başkanlığındaki Brest delegasyonumuz aracılığıyla... tüm halklar önünde görevimizi yerine getirdik.” Bir yıl sonra, Lenin aynı olayı şöyle anımsıyordu: “Brest barışı döneminde...Sovyet iktidarı proletaryanın dünya ölçeğindeki diktatörlüğünü ve dünya devrimini, ne kadar ağır olursa olsun, her türlü ulusal özveriden üstün tuttu.”

Stalin, düşünceler arasındaki zaten belleğinde hiçbir zaman çok belirgin olmayan ayrımlar zamanla iyice silindikten sonra, şu soruyu soruyordu: “Trotskiy'in devrimci Rusya'nın muhafazakâr bir Avrupa karşısında ayakta duramayacağı yolundaki iddiasının anlamı nedir? Bunun bir tek anlamı olabilir: Trotskiy devrimimizin iç kudretini hissetmemektedir.”

Aslında, Sovyet Cumhuriyeti'nin “muhafazakâr bir Avrupa karşısında” ayakta duramayacağı inancında tüm parti birleşiyordu. Parti, Rus devriminin uluslararası gücüne olan yenilmez inancını negatif bir biçim altında ifade ediyordu; ve temelde de yanılmıyordu. Muhafazakâr Avrupa, her halükârda, bir bütün olarak ayakta kalamadı. Sosyal demokrasi tarafından ihanete uğramış da olsa Alman devrimi, Ludendorff'un ve Hoffman'ın tırnaklarını kesecek kadar güçlüydü. Bu operasyon gerçekleşmeseydi Sovyet Cumhuriyeti'nin yıkımı biraz zor engellenirdi.

Ama Alman militarizminin yıkılmasından sonra bile, genel uluslararası durum değerlendirilmesinde bir değişiklik olmadı. 1918 yılı Temmuz ayı sonunda, Merkezi Yürütme Komitesinin bir toplantısında, Lenin şunları söyledi: “Çabalarımız kaçınılmaz olarak dünya ölçeğinde bir devrime yol açacaktır. Olaylar öyle bir durumda ki...bir ittifak ile savaşımıza son verir vermez, öte yandan derhal emperyalizmin saldırısıyla karşılaştık.” Ağustos'ta, Volga'da Çekoslovakların katılımıyla iç savaş yayılırken, Lenin Moskova'daki bir mitinge hitaben şöyle diyordu: “Devrimimiz evrensel bir devrim olarak başladı...Proleter kitleler, Sovyet Cumhuriyeti'nin Çekoslovaklar karşısındaki zaferini ve dünya ölçeğinde sosyalist devrim başlayana dek ayakta kalma olanağını, güvence altına alacaklardır.” Batı'da devrim başlayana dek ayakta kalmak - eskiden olduğu gibi, partinin formülü yine budur.

Devrimci Marksizm

Aynı günlerde, Lenin Amerikalı işçilere şöyle yazıyordu: “Uluslararası sosyalist devrimin diğer orduları yardımımıza gelene dek kuşatılmış bir kalede bulunuyoruz.” Lenin, Kasım ayında kendisini daha kesin bir biçimde ifade eder: “Dünya tarihinin gerçekleri, Rus devriminin sosyalist bir devrime dönüşmesinin bir macera değil, bir zorunluluk olduğunu gösterdi, çünkü başka bir seçenek yoktu. Eğer dünya ölçeğinde sosyalist devrim, dünya ölçeğinde Bolşevizm kazanmazsa, Anglo-Fransız ve Amerikan emperyalizmi Rusya’nın bağımsızlığını ve özgürlüğünü kaçınılmaz olarak boğacaktır.” Stalin’in sözlerini yinelemeye kalkacak olursak Lenin açıkça “devrimimizin iç kudretini” hissetmiyordu.

Devrimin ilk yıldönümü geçmiş. Parti, çevresine bakacak zaman bulmuş. Yine de Lenin, 1919 Mart’ında partinin Sekizinci Kongresine sunduğu raporda şöyle der: “Yalnızca bir devlette değil, bir devletler sistemi içinde yaşıyoruz ve Sovyet Cumhuriyetinin uzun bir dönem için emperyalist devletlerle yan yana var olması düşünülemez. Sonunda biri ya da diğeri kazanacaktır.” Beyazların bozununa rastlayan üçüncü yıldönümünde, Lenin şunları anımsatarak genelleme yapar: “Eğer o gece (Ekim devrimi gecesi) birisi bize üç yıl içinde... bunun bizim zaferimiz olacağını söylemiş olsaydı, hiç kimse, kendinden en emin iyimser bile buna inanmazdı. O zamanlar ancak davamız tüm dünyada başarıya ulaştığında zaferimizin zafer olacağını biliyorduk, çünkü yalnızca dünya devrimine güvenerek işe başlamıştık.” Bundan daha kesin tanıklık istenmesin. Ekim devrimi anında, “kendinden en emin iyimser” ulusal sosyalizmi hayal bile etmemekle kalmıyor, dışarıdan dolaysız yardım gelmeden devrimi savunma olanağına bile inanmıyordu! “Yalnızca dünya devrimine güvenerek işe başlamıştık.” Düşman birlikleriyle üç yıllık bir savaşın sonunda zaferi güvence altına almak için ne parti ne de Kızıl Ordu yalıtılmış bir ülkede sosyalizm mitine ihtiyaç duyuyordu.

Dünyadaki durum beklenebileceğinden daha da elverişli bir biçim aldı. Kitleler, yeni amaçlar uğruna olağanüstü bir özveri yeteneği gösterdi. Önderler ilk ve en önemli dönemde, emperyalizmin çelişkilerini ustaca kullandılar. Sonuç olarak, devrim “kendinden en emin iyimser”in öngörebileceğinden daha fazla istikrar gösterdi. Ama buna karşın, parti önceki uluslararası tavrını koruyordu.

1918 Ocak’ında Lenin şöyle diyordu: “Savaş olmasaydı, bütün dünya kapitalistlerinin birliğine, bize karşı mücadele temelinde bir araya gelmelerine tanık olacaktık.” Partinin yedinci kongresinde, “Ekimden sonra...haftalar ve aylar boyunca bu kadar kolay bir biçimde zaferden zafere koşma fırsatını nasıl elde ettik?” diye soruyordu, “Yalnızca özel bir biçimde oluşan bir uluslararası konjonktür bizi emperyalizmden geçici olarak koruduğu için.” Nisan ayında, Merkez Yürütme Komitesi’nin bir toplantısında Lenin şöyle diyordu: “Yalnızca, Batı’da emperyalist savaş sürdüğü ve uzak doğuda emperyalist rekabet daha da kızıştığı için bir soluklanma arası aldık; Sovyet Cumhuriyeti’nin varlığını yalnızca bu açıklayabilir.”

Koşulların bu istisnai bileşimi sonsuza dek süremezdi. Lenin 1920’de “Artık

savaştan barışa geçtik” diyordu. “Ama savaşın yine başlayacağını unutmadık. Hem kapitalizm hem de sosyalizm varoldukça barış içinde yaşayamayız. Uzun vadede biri ya da diğeri kazanacaktır. Ya Sovyet Cumhuriyeti için ya da dünya kapitalizmi için, cenaze marşı çalacaktır. Bu, savaş içinde bir moratoryumdur.”

Başlangıçtaki “soluklanma arası”nın uzun bir istikrarsız denge dönemine dönüşmesi, yalnızca kapitalist gruplaşmaların mücadelesi tarafından değil, aynı zamanda uluslararası devrimci hareket tarafından da olanaklı kılındı. Almanya’daki Kasım devriminin sonucu olarak, Alman birlikleri Ukrayna’yı, Baltık ülkelerini ve Finlandiya’yı terk etmek zorunda kaldılar. İsyân ruhunun Antant orduları içine sızması, Fransız, İngiliz ve Amerikan hükümetlerini, birliklerini Rusya’nın güney ve kuzey kıyılarından çekmek zorunda bıraktı. Batı’da proleter devrimi zafer kazanamadı ama zafere giden yolda, Sovyet devletini birçok yıl için korudu.

1921 yılının Temmuz ayında Lenin durumu şöyle özetliyordu: “son derece hassas, son derece istikrarsız da olsa belirli bir dengeye sahibiz, öyle bir denge ki sosyalist bir cumhuriyet -kuşkusuz uzun zaman için değil- kapitalist bir çevre içinde varolabiliyor.” Böylece, haftalardan aylara, aylardan yıllara geçerek, parti, işçi devletinin belirli bir süre için -“kuşkusuz uzun zaman için değil”- kapitalist bir çevrede barış içinde varolmayı sürdürebileceği düşüncesini ancak derece derece sindirebildi.

Yukarıdaki verilerden, hiç de önemsiz olmayan bir sonuç yadsınamaz bir biçimde çıkıyor: Eğer Bolşeviklerin genel kanılarına göre, Sovyet devleti Batı proletaryasının zaferi sağlanmaksızın ayakta kalamazsa, o zaman yalıtılmış bir ülkede sosyalizmin inşası programı, sadece bu olgu tarafından bile fiilen safdışı bırakılmaktadır; ortaya atılan soru, deyim yerindeyse, daha ilk ele alındığında geri çekilmek zorunda kalmaktadır.

Bununla birlikte, epigon okulunun son yıllarda ima etmeye çalıştığı gibi, partinin, ulusal bir sosyalist toplum yolunda gördüğü tek engelin kapitalist ordular olduğunu sanmak tamamen yanlış olur. Silahlı müdahale tehdidi, gerçeklikte fiilen ön plana çıkıyordu ama savaş tehlikesinin kendisi, kapitalist ülkelerin teknik ve sınıai üstünlüklerinin yalnızca en keskin ifadesiydi. Son tahlilde, sorun Sovyet Cumhuriyeti’nin yalıtılmışlığına ve geriliğine indirgeniyordu.

Sosyalizm planlı ve uyumlu bir toplumsal üretimin, insanların gereksinimlerinin giderilmesi için örgütlenmesidir. Üretim araçlarının kolektif mülkiyeti henüz sosyalizm değil, sosyalizmin yasal öncülüdür. Sosyalist bir toplum sorunu, insani gelişimin bugünkü aşamasında, özünde dünya ölçeğinde bir sorun olan üretici güçler sorunundan soyutlanamaz. Kapitalizm için fazla dar hale gelen yalıtılmış devlet, tamamlanmış bir sosyalist toplumun arenası haline gelme kapasitesinden daha da yoksundur. Üstelik, devrimci bir ülkenin geriliği, kapitalizme geri dönüş tehlikesini de artırır. Yalıtılmış bir sosyalist gelişme perspektifini reddederken Bolşeviklerin göz önüne aldıkları yalnızca mekanik olarak yalıtılmış bir müdahale sorunu değil, sosyalizmin uluslararası ekonomik temeline bağlı karmaşık

Devrimci Marksizm

sorunların bütünüydü.

Partinin yedinci kongresinde Lenin şunları söylemişti: “Eğer bugün Rusya bir ‘Tilsit Barışı’ndan ulusal çapta bir genişlemeye geçiyorsa –ki geçtiği kuşkusuz...o zaman bu patlamanın sonucu bir burjuva devlete geçiş değil, uluslararası sosyalist devrime geçiştir.” Alternatifler şöyleydi: Ya uluslararası bir devrim ya da kapitalizme geri dönüş. Ulusal sosyalizme yer yoktu. “Sosyalizme kaç geçiş aşaması yaşanacak, bilmiyoruz ve bilemeyiz. Bu Avrupa sosyalist devriminin gerçek bir ölçekte ne zaman başlayacağına bağlıdır.”

Aynı yılın Nisan ayında, safların pratik çalışma için yeniden biçimlendirilmesi çağrısında bulunurken Lenin şöyle yazıyordu: “Pek çok nedenle gecikmiş olan Batı’daki sosyalist devrimle ciddi bir işbirliğine ancak önümüzdeki örgütsel sorunu çözmeyi başarabildiğimiz oranda girebiliriz.” Ekonomik inşa sorununa bu ilk yaklaşım derhal uluslararası şemaya dahil edilir: Sözkonusu olan, doğuda kendine yeterli sosyalist bir krallık yaratmak değil, “Batı’daki sosyalist devrimle işbirliğidir.”

Lenin yaklaşan açlık konusunda Moskova işçilerine şunları söylüyordu. “Tüm ajitasyon çalışmalarımızda, başımıza gelen bu felaketin uluslararası bir felaket olduğunu, bunun, uluslararası devrimden başka çıkış yolu olmadığını anlatmalıyız.” Açlığın üstesinden gelmek için dünya proletaryasının devrimi gerekir—demektedir Lenin. Sosyalist bir toplum yaratmak için, yalıtılmış bir ülkede devrim yeterlidir—epigonların yanıtı da budur. Anlaşmazlık konusu budur. Kim haklı? Her halükârda, sanayileşmede kaydedilen başarılarla karşı, bugüne dek açlığın üstesinden gelinemediğini unutmayalım.

1918 yılının Aralık ayında toplanan Halk Ekonomisi Konseyleri Kongresi, sosyalist inşa planını şu sözlerle formüle etti: “Dünya proletaryasının diktatörlüğü tarihsel olarak kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu, hem tüm dünya toplumunun, hem de tek tek her ülkenin gelişmesini belirlemektedir. Diğer ülkelerde proletarya diktatörlüğünün ve Sovyet tipi hükümetin kurulması, ülkeler arasında en yakın ekonomik ilişkilerin, üretimde uluslararası bir işbölümünün ve nihayet uluslararası idari ekonomik organların örgütlenmesinin başlatılmasını olanaklı kılacaktır.” Tamamen pratik sorunlarla –kömür, yakacak odun, şeker pancarı- karşı karşıya olan devlet organları kongresinin böyle bir çözümlemeyi kabul etmiş olması, bu dönem boyunca sürekli devrim perspektifinin, parti bilincine nasıl egemen olduğunun en iyi kanıtıdır.

Buharin ve Preobrajensky tarafından kaleme alınan ve pek çok baskısı yapılan *Komünizmin ABC’si* başlıklı parti eğitim kitabında şunları okuyoruz: “Komünist devrim ancak bir dünya devrimi olarak muzaffer olabilir...İşçilerin tek bir ülkede zafer kazandıkları bir durumda, ekonomik inşa çok zor bir hale gelir...Komünizmin zaferi için dünya devriminin zaferi zorunludur.” Buharin, bu düşüncelerin ruhuna uygun olarak popüler bir broşür yazmıştır ve parti tarafından pek çok baskısı yapılan bu broşür yabancı dillere de çevrilmiştir: “Uluslararası

devrim sorunu, Rus proletaryasının önüne her zamankinden daha da keskin bir biçimde çıkmaktadır... Rusya'da sürekli devrim, proletaryanın Avrupa devrimine dönüşmektedir.”

Stepanov-Skvortzov'un, Lenin'in editörlüğünde ve bir önsözyle çıkan *Elektrifikasyon* adlı tanınmış bir kitabında, editörün özel bir coşkuyla okuyucunun dikkatini çektiği bir bölümde şöyle deniyor: “Rus proletaryası hiçbir zaman yalıtılmış bir sosyalist devlet yaratmayı düşünmedi. Kendine yeterli bir ‘sosyalist’ devlet, küçük burjuva bir idealdir. Buna yönelik belirli bir yaklaşım, küçük burjuvazinin ekonomik ve politik egemenliğiyle birlikte düşünülebilir; küçük burjuvazi, dış dünyadan yalıtılmışlık koşullarında, kendi ekonomik biçimlerini sağlamlaştıracak araçlar için çabalar. Bu ekonomik biçimler yeni teknik ve yeni ekonomi tarafından son derece istikrarsız biçimler kılınır.” Lenin'in elinin değdiği konusunda kuşkuya yer bırakmayan bu hayranlık verici satırlar, epigonların en son evrimine parlak bir ışık tutmaktadır!

Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi'nde, ulus ve sömürge sorunları üzerine tezlerinde Lenin, sosyalizmin, mücadelenin ulusal aşamalarının üzerine yükselen genel görevini, “tüm uluslardan proletarya tarafından bir genel plana göre düzenlenen, dünya ölçeğinde birleşmiş bir ekonomi” olarak tanımlar. “Bir bütün olarak ele alındığında böyle bir ekonomiye yönelik kapitalizm altında tüm açıklığıyla ortaya çıkmıştır ve sosyalizmde daha da öteye bir gelişme ve tamamlanma yaşayacağına kuşku yoktur.” Bu kalıtsal ve giderek gelişen eğilim karşısında, yalıtılmış bir ülkede sosyalist toplum düşüncesi gericiliktir.

Proletarya diktatörlüğünün ortaya çıkmasının koşulları ile sosyalist bir toplumun yaratılmasının koşulları özdeş değildir, aynı doğaya sahip değildir, hatta bazı bakımlardan antagonistiktir. İktidara ilk gelenin Rus proletaryası olması, sosyalizme ilk ulaşmanın da o olacağı anlamına kesinlikle gelmez. Ekim devrimiyle sonuçlanan gelişmenin o çelişik eşitsizliği, devrimin başarısıyla ortadan kalkmış değildir. Bu, ilk işçi devletinin ta temelini işlemiş durumdadır.

“Tarihin zigzagları nedeniyle sosyalist devrime başlamak zorunda kalan ülke ne denli geriye” -diyordu Lenin 1918 Martında- “eski kapitalist ilişkilerden sosyalist ilişkilere geçişi o denli zor olacaktır.” Bu düşünce, Lenin'in konuşma ve yazılarında yıldan yıla varlığını sürdürür. Aynı yılın Mayıs ayında, “Bizim için bir devrimi başlatmak kolay, sürdürmek ise zordur” der. “Batı'da ise devrimi başlatmak daha zordur ama sürdürmek daha kolay olacaktır.” Aralık ayında Lenin aynı düşüncüyü, ulusal sınırların aşılmasını en zor kavrayabilecek topluluk olan bir köylü topluluğu önünde geliştiriyordu: “Orada (Batı'da) sosyalist bir ekonomiye geçiş...bizde olduğundan çok daha hızlı ilerleyecek ve daha kolay başarılacaktır...Rusya'nın emekçi köylülüğü tüm dünyanın sosyalist proletaryası ile birlik içinde...tüm handikapların üstesinden gelecektir.” Lenin 1919'da “Gelişmiş ülkelerle karşılaştırılacak olursa, Ruslar için büyük proletar devrimini başlatmak kolay oldu, ama sürdürmek ve sosyalist bir toplumun tam olarak

Devrimci Marksizm

örgütlenmesi anlamında belirleyici zafere ulaştırmak daha zor olacaktır.” diye yineler. 27 Nisan 1920’de aynı düşünce üzerinde yine durur: “Rusya için sosyalist devrimi başlatmak kolay oldu, oysa sürdürmek ve sonuna ulaştırmak Avrupa ülkeleri için sözkonusu olandan daha zor olacaktır. 1918 başında aynı duruma işaret etmişim, ve o zamandan bu yana yaşanan iki yıllık deneyim bu yargıyı tamamen doğruladı.”

Tarih çağları, farklı kültür düzeyleri biçiminde varolur. Geçmişini yenmek için zamana -yeni çağlara değil ama on yıllara- gereksinim vardır. Lenin, 29 Nisan 1918’de Merkez Yürütme Komitesi’nin bir toplantısında, “Çok daha gelişmiş olmasına karşın, gelecek kuşak sosyalizme tam bir geçişi sağlayamayacaktır.” diyordu. İki yıl sonra, Tarımsal Komünlerin bir kongresi sırasında, daha da uzak bir tarihten söz ediyordu: “Bugün biz sosyalist bir düzeni başlatamıyoruz. İnşallah çocuklarımızın ya da belki torunlarımızın zamanında, o düzen kurulmuş olur.” Rus işçileri yola diğerlerinden önce çıktılar, ama hedefe daha geç ulaşacaklar. Bu kötümserlik değil, tarihsel gerçekçiliktir.

“Biz Rus proletaryası, politik yapımız bakımından İngiltere ya da Almanya’dan ilerideyiz...” diye yazıyordu Lenin 1918 Mayıs’ında, “ve aynı zamanda, sosyalizmin maddi üretiminin başlatılması için hazırlık derecemiz bakımından...Batı Avrupa ülkelerinin en gerisinden daha gerideyiz.” Aynı düşünce Lenin tarafından, iki ülke arasındaki karşıtlık biçiminde de ifade edildi: “1918’de Almanya ve Rusya, bir yanda sosyalizmin ekonomik üretim, sosyo-endüstriyel koşullarının, öte yandan politik koşullarının tüm maddi gerçekleşmesini en açık haliyle cisimleştiriyorlardı.” Deyim yerindeyse, gelecek toplumun öğeleri farklı ülkeler arasında dağılmıştır. Bu öğeleri toplamak ve birbirine bağlamak, dünya devrimini oluşturacak olan bir dizi ulusal devrimin görevidir.

Sovyet ekonomisinin kendine yeterli karakteri düşüncesine Lenin önceden gülüp geçiyordu: “Sovyet Rusya’mız kapitalist dünyanın bir varoşu olarak kaldıkça,” diyordu, 1920 Aralık ayında, Sovyetlerin Sekizinci Kongresi’nde, “bu süre içinde tam ekonomik bağımsızlığımızı akla getirmek... tamamen gülünç bir fantezi ve ütopyacılık olur.” 27 Mart 1922’de, partinin Onbirinci Kongresi’nde, Lenin şu uyarıda bulunuyordu: “Rus pazarı ve bağımlı bulunduğumuz, elimizi kolumuzu bağlayan, kopamadığımız uluslararası pazar tarafından hazırlanan bir sınav”la karşı karşıyayız. “Bu ciddi bir sınavdır çünkü bizi ekonomik ve politik bakımdan yenilgiye uğratabilirler.”

Sosyalist ekonominin dünya ekonomisine bağımlılığına ilişkin bu düşüncüyü, Komünist Enternasyonal bugün “karşı-devrimci” olarak kabul etmektedir. Sosyalizm kapitalizme bağımlı olamaz! Epigonlar, sosyalizm gibi kapitalizmin de, sosyalizmde en yüksek gelişme düzeyine ulaşacak olan, dünya ölçeğinde bir işbölümüne dayandığını unutacak kadar marifetlidirler. Kendi içinde ne denli önemli olursa olsun, yalıtılmış bir işçi devletinde ekonomik inşa kopuk, sınırlı ve çelişik kalacaktır: yeni, uyumlu bir toplumun yüksek düzeyine ulaşamayacaktır.

1922'de Trotskiy "Rusya'da sosyalist ekonominin gerçek başarısı ancak Avrupa'nın en önemli ülkelerinde proletaryanın zaferinden sonra mümkün olacaktır" demişti. Bu sözcükler daha sonra tam bir suçlamaya malzeme olmuştur; oysa söylendikleri zaman partinin genel düşüncesini ifade ediyorlardı. Lenin 1919'da "inşa çalışması, tamamen, Avrupa'nın en önemli ülkelerinde devrimin ne kadar zaman içinde zafere ulaşacağına bağlıdır. Ancak bu zaferden sonra inşa işine ciddi olarak girişebiliriz" diyordu. Bu sözcükler Rus devrimine güven eksikliğini değil, dünya devriminin yakınlığına inancı ifade etmektedir. Ama şimdi, Birliğin devasa ekonomik başarılarından sonra da, "sosyalist bir ekonominin gerçek başarısı"nın ancak uluslararası bir temelde mümkün olduğu bugün hâlâ doğrudur.

Parti, tarım sektörünün kolektifleştirilmesi sorununu da aynı bakış açısıyla ele almıştır. Genel olarak dünyada köylülük, nüfusun kaydadeğer -bir çok ülkede ağırlıklı- bir bölümünü oluşturduğuna ve çoğunluk olduğuna göre, proletarya bir dizi geçiş aşamasından sonra köylülüğü sosyalizme götürmedikçe yeni bir toplum yaratamaz. Tüm sorunlar içinde en zoru olan bu sorunun çözümü, son çözümlemede sanayi ile tarım arasındaki karşılıklı nicel ve nitel ilişkilere bağlıdır. Kent, kırsal ekonomisini ve kültürünü ne denli cömert bir biçimde besleyebilirse, köylülük, kolektifleştirme yoluna o denli gönüllü ve başarılı bir biçimde girecektir.

Bununla birlikte, kırsal alanın dönüştürülmesi için yeterli sanayi var mıdır? Lenin bu sorunu da ulusal sınırların ötesine taşımıştır. Sovyetlerin Dokuzuncu Kongresi'nde şunları söyler: "Eğer soruna dünya ölçeğinde yaklaşırsanız, dünyaya tüm ürünleri sağlayabilecek türden, zengin bir büyük ölçekli sanayi yeryüzünde mevcuttur... Hesaplarımızın temelini bunu yerleştiriyoruz." Rusya'da Batı ülkeleriyle karşılaştırılamayacak kadar elverişsiz olan sanayi ile tarım arasındaki karşılıklı ilişkiler, bugün hâlâ, Sovyet sisteminin istikrarını zaman zaman tehdit eden ekonomik ve politik krizlerin temeli olarak kalmaktadır.

"Askeri komünizm" olarak adlandırılan politika -yukarıdan da açıkça anlaşılabilceği gibi- ulusal sınırlar içinde sosyalist bir toplumun inşası düşüncesine dayanmıyordu. Yalnızca, Sovyet iktidarıyla alay eden Menşevikler ona bu tür planlar attettiler. Bolşevikler için, yıkım ve iç savaşın zorladığı bu fedakârlıklara dayalı rejimin geleceği, Batı'daki devrimin gelişmesine doğrudan bağlıydı. Ocak 1919'da askeri komünizmin doruğunda, Lenin şunları söylüyordu: "Komünist gıda politikamızın temellerini koruyacağız ve komünizmin dünya ölçeğindeki tam zaferine sarsmadan ulaştıracağız." Tüm partiyle beraber Lenin de yanılıyordu. Gıda politikasını değiştirmek zorunlu hale geldi. Ekim'den sonraki ilk iki ya da üç yıl içinde, Avrupa'da sosyalist bir devrim olsaydı bile, yine de Yeni Ekonomik Politika (NEP) hattına bir geri çekilişin kaçınılmaz olacağını bugün kesin olarak kabul edebiliriz. Ama diktatörlüğün ilk aşamasının geriye dönük bir değerlendirmesi yapıldığında, askeri komünizmin yöntemlerinin ve yanılısalarının, sürekli devrim perspektifiyle ne dereceye kadar içiçe geçtiği

açığa çıkar.

Üç yıllık iç savaşın sonundaki derin iç kriz, proletarya ile köylülük, parti ile proletarya arasında dolaysız bir kopuş tehdidini içeriyordu. Sovyet iktidarının yöntemlerinin radikal bir biçimde gözden geçirilmesi zorunlu bir hale gelmişti. Lenin şöyle açıklıyordu: “Orta köylülüğü ekonomik bakımdan doyurmalıyız ve ticaret özgürlüğünü kabul etmeliyiz. Aksi takdirde, uluslararası devrimin gecikmesi göz önüne alındığında, Rusya’da proletarya iktidarını korumak olanaksız olacaktır.” Ama NEP’e geçiş, iç ve uluslararası sorunlar arasındaki bağda ilkesel bir kopuşla birlikte gerçekleşmedi mi?

Lenin, Komünist Enternasyonal’in Üçüncü Kongresine sunduğu tezlerde, o sıralarda başlayan yeni aşamanın genel bir değerlendirmesini yapıyordu: “Tek bir süreç olarak dünya ölçeğinde proleter devriminin bakış açısından, bugün Rusya’nın içinden geçtiği dönemin anlamı; devlet iktidarını elinde tutan proletaryanın küçük burjuva kitleler karşısındaki politikasının pratik deneysel sınanmasında yatmaktadır.” Lenin’in Yeni Ekonomik Politika’nın çerçevesine ilişkin tanımı, tek ülkede sosyalizm sorununu tamamen safdışı bırakmaktadır.

Yeni sanayi yöntemlerinin düşünülüp uygulamaya konduğu günlerde Lenin’in kendisi için yazdığı şu satırlar da daha az öğretici değildir: “Köylülükle 10 – 20 yıl arası düzgün ilişkiler ve dünya ölçeğinde zafer güvence altına alınmıştır. (gelişen proleter devrimlerindeki gecikmeye karşın).”

Amaç saptanmıştır: Kendimizi, Batı’da devrimin olgunlaşması için zorunlu olabilecek yeni ve daha uzun bir döneme uyarlamak. Bu anlamda, ama yalnızca bu anlamda, Lenin güvenini şöyle ifade etmiştir: “NEP Rusya’sından sosyalist bir Rusya doğacaktır.”

Burada uluslararası devrim düşüncesinin revize edilmediğini söylemek yeterli değildir; uluslararası devrim fikri daha da derin, daha da ayırıcı bir ifade kazanmıştır. Parti’nin Onuncu Kongre’sinde, Lenin NEP’in tarihsel konumunu açıklarken şunları söyler: “Gelişmiş kapitalist ülkelerde, birkaç on yıldır oluşmakta olan bir ücretli tarım emekçileri sınıfı vardır...Bu sınıfın yeterince geliştiği bir yerde, kapitalizmden sosyalizme geçiş olanaklıdır. Rusya’da durumun böyle olmadığını –sanayi işçilerinin bir azınlık oluşturduğunu ve olağanüstü bir küçük toprak sahibi çoğunluk bulunduğunu- tüm bir yazılar dizisinde, tüm konuşmalarımızda ve bütün basınımızda vurguladık. Böyle bir ülkede toplumsal devrim nihai başarıya ancak iki koşulla ulaşabilir: İlk olarak, bir ya da bir çok gelişmiş ülkedeki toplumsal devrimin tam zamanında desteği koşuluyla... Diğer koşul, devlet iktidarını elinde tutan proletarya ile köylü nüfusun çoğunluğu arasında bir anlaşmadır. Rusya’da sosyalist devrimi, diğer ülkelerde devrim başlayana dek ancak köylülerle bir anlaşma kurtarabilir.” Sorunun tüm öğeleri burada tek bir noktada birleştirilmiştir. Sovyet iktidarının bizzat varoluşu için köylülükle bir birlik oluşturmak zorunludur; ama bu, sosyalist toplumun ekonomik temelini yaratabilecek tek güç olan uluslararası devrimin yerini tutmaz.

Aynı Onuncu Kongre'de *Kapitalist Bir Çevrede Sovyet Cumhuriyeti* üzerine, Batı'da devrimin gecikmesinin gerekli hale getirdiği özel bir rapor hazırlandı. Kamenev, Merkez Yürütme Komitesi'nin sözcüsü olarak öne çıktı. Herkes tarafından tartışılmaz olarak kabul edilen bir şeyden söz edercesine şunları söyledi: "Önümüze hiçbir zaman, yalıtılmış tek bir ülkede komünist bir yapı yaratma görevini koymadık. Bununla birlikte, her yandan kapitalist ilişkilerle kuşatılmış bulunan komünist yapının temelini, sosyalist devletin temelini, Sovyet proleter cumhuriyetini ayakta tutmamızı zorunlu kılan bir durumda bulunuyoruz. Bu görevi yerine getirebilir miyiz? Bunun skolastik bir soru olduğunu düşünüyorum. Böyle bir durumda bu soruya yanıt verilemez. Soru şu biçimde sorulmalıdır: Şu ya da bu ülkedeki proletaryanın bize yardım edeceği ana dek, verili koşullarda Sovyet iktidarını nasıl elimizde tutabilir ve koruyabiliriz?" Hazırladığı taslağı kuşkusuz Lenin'le bir çok kez gözden geçirmiş olan sözcünün düşüncesi, Bolşevizmin geleneği ile çelişki halindeyse, neden kongre bunu protesto etmedi? Nasıl oldu da tek bir delege bile Kamenev'in devrimin temel sorunu konusunda Bolşevizmin görüşleri ile "hiçbir ortak noktası olmayan" görüşler geliştirdiğine dikkat çekmedi? Nasıl oldu da tüm parti içinde hiç kimse bu sapmayı fark etmedi?

Stalin şöyle diyor: "Lenin'e göre, devrim kendi gücünü öncelikle bizzat Rusya'nın işçileri ve köylüleri arasında bulur. Trotskiy gerekli güçlerin yalnızca proletaryanın dünya devrimi arenasında bulabileceğini savunur." Pek çok başka durumda da olduğu gibi, bu uydurulmuş karşıtlığa Lenin önceden yanıtını vermiştir: 14 Mayıs 1918'de Merkez Yürütme Komitesinin bir toplantısında şöyle der: "Uluslararası proletaryanın diğer bölükleriyle karşılaştırıldığında Rus işçi sınıfının zayıflığını bir an bile unutmamak ve unutmayacağız... Ama müttefikimiz, uluslararası proletarya gelene dek görevimizin başında kalmalıyız." Ekim devriminin üçüncü yıldönümünde Lenin bunu bir kez daha doğrular: "Oyunumuzu her zaman uluslararası devrim üzerine kurdük ve bunda koşulsuz olarak haklıydık... Tek bir ülkede sosyalist bir devrim gibi bir görevi tamamlamanın olanaksız olduğu gerçeğini her zaman vurguladık." 1921 yılının Şubat ayında, dikiş işçilerinin bir kongresinde Lenin şöyle der: "Zaferimizin başlıca görevinin ve temel koşulunun, devrimin en azından, daha gelişmiş bir çok ülkeye yayılması olduğunu işçilere her zaman ve tekrar tekrar belirttik." Hayır. Lenin dünya arenasında güçler bulmak konusundaki inatçı isteğiyle çok fazla zan altına girmiştir: onu temize çıkaramazsınız!

Nasıl Trotskiy Lenin'le karşıtlık içine yerleştirildiyse, Lenin de Marx'la karşıtlık içine yerleştirilmiştir ve aynı temeller üzerinde. Marx proleter devriminin Fransa'da başlayacağını ama ancak İngiltere'de tamamlanabileceğini varsaydıysa, bu, Stalin tarafından Marx'ın henüz eşitsiz gelişme yasasını bilmemesiyle açıklanmaktadır. Aslında, devrimci inisiyatif ülkesini, sosyalizmin tamamlandığı ülke ile karşıtlık içinde ele alan Marksist öngörü, tamamen eşitsiz

Devrimci Marksizm

gelişme yasasına dayanıyordu. Her halükârda, önemli sorunlarda ketumluğa hiç düşmeyen Lenin'in kendisi, Marx ve Engels'le devrimin uluslararası karakteri konusundaki anlaşmazlığını hiçbir zaman ve hiçbir yerde kaydetmiş değildir. Tam tersine! Eğer "olaylar Marx ve Engels'in beklediğinden başka bir biçimde geliştirse" diyor Lenin Sovyetlerin Üçüncü Kongre'sinde, bu yalnızca ülkelere tarihsel bakımdan sıraya dizilişleri bakımından böyledir. Olayların seyri Rus proletaryasına "uluslararası toplumsal devrimin onurlu öncüsü rolünü vermiştir ve artık devrimin gelişmesinin nasıl ilerleyeceğini görüyoruz. Ruslar başlattılar – Almanlar, Fransızlar, İngilizler sürdüreceklere ve sosyalizm kazanacak."

Bir de devletin prestiji açısından bir nasihat işitiyoruz. Stalin'e göre ulusal sosyalizm teorisinin reddi "ülkemizin yüceliğini yitirmesine yol açar." Bir Marksistin kulağına dayanılmaz gelen bu konuşma tarzının kendisi, Bolşevik gelenekle ne denli derin bir kopuş olduğunu ortaya koyuyor. Lenin'i ürküten "yüceliğin yitirilmesi" değil, ulusal bağnazlıktı. 1918 Nisan'ında Moskova Sovyetinin bir toplantısında şöyle diyordu: "Biz işçi sınıfının, diğerlerinden daha iyi olduğu için değil, tam da dünyadaki en geri ülkelerden biri olduğu için öne fırlayan devrimci bölüklerinden biriyiz...Ancak tüm diğer ülkelerin işçileriyle, bütün dünya işçileriyle birlikte tam zafere ulaşabileceğiz."

Kendi kendini soğukkanlı bir tarzda değerlendirme çağrısı Lenin'in konuşmalarında sürekli tekrarlanan bir motif haline gelir. 4 Haziran 1918'de şöyle der: "Rus devrimi...Rus proletaryasının özel meziyetlerinin değil, tarihsel olayların...seyrinin sonucudur ve bu ülkenin proletaryası tarihin iradesiyle geçici olarak ön plana çıkarılmış ve bir süre için dünya devriminin öncüsü haline getirilmiştir." Lenin, 23 Temmuz 1918'de Fabrika Komitelerinin bir konferansı sırasında şöyle diyordu: "Dünya işçi hareketi içinde Rus proletaryası tarafından işgal edilen önde gelen rol, ülkenin sinai gelişmesiyle değil, tam tersine, Rusya'nın geriliğiyle açıklanabilir...Rus proletaryası, zaferinin temel öncülünün ve zorunlu koşulunun, bütün dünya işçilerinin ya da kapitalist ilişkilerin gelişmiş olduğu birkaç ülkenin işçilerinin birleşik eylemi olduğunun tamamen farkındadır." Ekim devrimine yalnızca Rusya'nın geriliği neden olmadı ve Lenin bunu iyi biliyordu. Ama, çubuğu düzeltmek için bilinçli olarak gereğinden fazla büküyordu.

Halk Ekonomisi Konseylerinin –özellikle sosyalizmi inşa etmek amacıyla oluşturulan organlar- bir kongresinde, 26 Mayıs 1918'de Lenin şunları söylüyordu: "Rusya'dan çok daha az geri bile olsa, tek bir ülkede, tek başımıza, kendi gücümüzle sosyalist devrimi başarıya ulaştıramayacağımız gerçeğine gözlerimizi kapatmıyoruz." Ve burada, bürokratik darkafalılığın gelecekteki sesini önceden duyarak şu açıklamayı yaptı: "Bu bir damla kötümserliğe bile neden olamaz, çünkü önümüze koyduğumuz görev, dünya ölçeğinde tarihsel bir görevin zorluğunu taşır."

8 Kasım'da, Sovyetlerin Altıncı Kongresi'nde şunları söylüyordu: "Sosyalist devrimin tam zaferi tek bir ülke için düşünülemez, Rusya'nın aralarında

sayılamayacağı gelişmiş ülkelerin en azından birkaçının en etkin işbirliğini gerektirir...” Lenin yalnızca Rusya’nın kendi sosyalizmini kurma diye bir hakkı yadsımakla kalmıyor, sosyalizmin diğer ülkeler tarafından inşasında da Rusya’ya ikincil bir rol veriyor. Ülkemizin “yüceliğini yitirmesi”ne nasıl da canice yol açan sözler!

1919 Mart’ında Partinin bir kongresinde, Lenin fazla bulutlarda gezinenleri azarlıyordu: “Proletarya ile köylülük arasında özel bir ilişkinin bulunduğu bir ülkede kapitalizmin yıkılmasının ilk adımlarını atmak konusunda pratik bir deneyim yaşıyoruz. Daha fazlasını değil. Eğer kurbağa gibi şişinip kendimizi önemsemeye başlarsak, bütün dünya önünde gülünç duruma düşeriz. Yalnızca kendini beğenmişler olup çıkarız.” Bu sözlerden alınan kimse olacak mıdır? 19 Mayıs 1921’de Lenin şöyle der: “Devrimin, daha gelişmiş ülkelerin tümünü ya da en azından birkaçını kapsamadan nihai biçimde zafer kazanamayacağını, Bolşeviklerden herhangi biri, herhangi bir zamanda yadsıdı mı?” 1920 Kasım’ında, Partinin Moskova’da yapılan bir taşra konferansında, Lenin dinleyicilerine bir kez daha Bolşeviklerin, “yalnızca Rusya’nın güçleriyle tüm dünyayı değiştirmeyi” ne vaad ettiklerini ne de hayal ettiklerini anımsatır. “...Hiç bir zaman bu kadar deli olmadık ama devrimimizin, tüm ülkelerin işçileri tarafından desteklendiği zaman zafer kazanacağını her zaman söyledik.”

1922 başlarında, Lenin şöyle yazar: “Sosyalist bir ekonominin temelini bile tamamlamış değiliz. Bu temel hâlâ, ölmekte olan kapitalizmin düşman güçleri tarafından geriletebilir. Bunu iyice fark etmeli ve açıkça kabul etmeliyiz. Çünkü, özellikle yüksek yerlerde, yanılısamalardan ve baş dönmesinden daha tehlikeli bir şey olamaz. Ve bu acı gerçeği tanımakta, kesinlikle ‘korkunç’ olan, cesaretimizin çok az da olsa kırılmasına meşru bir neden sağlayabilecek hiçbir şey yoktur; çünkü biz, Marksizmin ABC’si olan bir doğruyu, sosyalizmin zaferi için birkaç gelişmiş ülkedeki işçilerin bileşik çabalarının zorunlu olduğunu, her zaman öğrettik ve yineledik.”

İki yıldan biraz fazla bir süre sonra, Stalin bu temel sorun bağlamında Marksizmin terk edilmesini isteyecektir. Üstelik hangi gerekçeye dayanarak? Marx’ın, evrimin eşitsizliği konusunda –yani, doğa ve toplum diyalektiğinin en temel yasası konusunda- bilgi sahibi olmadığı gerekçesiyle. İyi ama, Stalin tarafından, emperyalizm deneyimi sayesinde bu eşitsizlik yasasını ‘keşfeden’ ilk kişi olduğu ileri sürülen, bununla birlikte, “Marksizmin ABC’si olan bu doğru”ya inatla sarılan Lenin için ne demeli? Bu konuda herhangi bir açıklama bulma çabası boşuna olur.

Komünist Enternasyonal’in iddianamesine ve hükmüne göre, “Trotskizm, devrimimizin özünde kendi içinde ve kendi başına (!) sosyalist olmadığı, Ekim Devrimi’nin yalnızca Batı’daki devrimin sinyali, itici gücü ve başlangıç noktası olduğu önermesinden türemiştir ve türemeye devam etmektedir.” Burada milliyetçi yozlaşma, kendini arı skolastikliğin ardına gizlemektedir. Ekim Devrimi ‘ken-

di içinde ve kendi başına' mevcut değildir. Avrupa'nın kendinden önceki tarihi olmasaydı devrim olanaksız olurdu ve Avrupa ve tüm dünyada devamı olmazsa geleceği umutsuzdur. "Rus devrimi, uluslararası devrim zincirinde yalnızca bir halkadır" (Lenin). Bu devrimin gücü, tam da epigonların "yüceliğin yitirilmesi" olarak gördükleri yerde yatmaktadır. Tam da ve yalnızca, kendine yeterli bir bütün değil, bir 'sinval', 'itici güç', 'başlangıç noktası', 'halka' olduğu için –tam da bu nedenle sosyalist bir karakter kazanmaktadır.

Lenin Ocak 1918'de Sovyetlerin Üçüncü Kongresi'nde şöyle diyordu: "Kuşkusuz, sosyalizmin tek bir ülkede nihai zaferi olanaksızdır ama olanaklı olan başka bir şey vardır: Yaşayan bir örnek, bir ülkede işe bir yerlerden başlanması – tüm ülkelerdeki çalışan kitleleri alevlendirecek olan budur". Temmuz'da Merkez Yürütme Komitesi'nin bir toplantısında: "Şu anda bizim görevimiz ... toplumsal devrimin büyüyen yangınına mümkün olduğu kadar çok kıvılcım saçabilmesi için, bu sosyalizm meşalesini ... sınıksız tutmaktır". Bir ay sonra bir işçi toplantısında: "Devrim (Avrupa'da) geliyor ... ve orada başlayana dek Sovyet iktidarını ayakta tutmalıyız. Hatalarımız Batı proleteriyasına ders olmalıdır." Birkaç gün sonra eğitim işçilerinin bir kongresinde: "Rus devrimi yalnızca bir örnek, bir dizi devrime giden bir ilk adımdır." 1919 yılının Mart ayında Parti'nin bir kongresinde: "Rus devrimi, özünde ... dünya ölçeğinde proleter devriminin bir provasıydı." "Kendi içinde ve kendi başına" bir devrim değil, bir meşale, bir ders, yalnızca bir örnek, yalnızca bir ilk adım, yalnızca bir halka! Bağımsız bir performans değil, yalnızca bir genel prova! Ne inatçı ve amansız bir "yüceliğin yitirilmesi"!

Ama Lenin bu noktada bile durmaz; 8 Kasım 1918'de "eğer aniden yok olup gidiverseydik ... hatalarımızı gizlemeden, kaderin bize tanıdığı süreyi tamamen dünya sosyalist devrimi için kullandığımızı söylemeye hakkımız olurdu" der. Bütün bunlar, hem düşünme yöntemi hem de politik psikoloji bakımından, kendilerini dünyanın ebedi göbeği sanan epigonların dar kafalı kendini beğenmişliklerinden ne kadar da uzak.

Temel bir sorun konusunda söylenen bir yalan, eğer politik çıkar sizi ona sarılmaya zorluyorsa, kendisine bağlı sayısız hataya yol açar ve giderek düşüncenizi revize eder. 1926 yılında, Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'nin bir genel toplantısında "Partimizin işçi sınıfını aldatmaya hakkı yoktur" der Stalin, "ülkemizde sosyalizmin inşası olanağına dair bir güven eksikliğinin, iktidardan vazgeçilmesine ve partimizin yöneten bir parti olma konumundan bir muhalefet partisi konumuna geçmesine yol açacağını açıkça söylemelidir." Komünist Enternasyonal, çözümlenmesinde bu görüşü yücelterek yasalaştırdı: "Bu olanağın (yalıtılmış bir ülkede sosyalist toplum olanağı) muhalefet tarafından reddi, Rusya'da bir sosyalist devrimin öncüllerinin reddinden başka bir şey değildir". Söz konusu "öncüller", dünya ekonomisinin genel durumu, emperyalizmin iç çelişkileri ya da Rusya'da sınıfların karşılıklı ilişkileri değil, yalıtılmış bir ülkede sosyalizmi gerçekleştirme olanağı konusunda önceden verilmiş bir güvencedir!

Epigonların 1926 sonbaharında geliştirdikleri bu teleolojik argümana, 1905 ilkbaharında Menşeviklere yanıt verdiğimiz düşüncelerin aynısıyla karşılık verebiliriz: “Sınıf mücadelesinin nesnel gelişmesi proletaryayı devrimin belirli bir anında, bir kez şu alternatifle karşı karşıya bıraktığında – ya devlet iktidarının hak ve görevlerini üstlenin ya da sınıf pozisyonunuzdan vazgeçin – Sosyal Demokrasi, devlet iktidarının fethini gündemine alacaktır. Böyle yapmakla, hiç de daha derin nitelikteki gelişme süreçlerini, üretimin büyümesi ve yoğunlaşması süreçlerini yadsımış olmaz. Ama şunları söyler: Son çözümlemede ekonomik gelişmenin seyrine dayanan sınıf mücadelesinin mantığı, burjuvazi ekonomik misyonunu tamamlamadan önce proletaryayı diktatörlüğe doğru zorlarsa ... bu, tarihin proletaryaya güçlük bakımından devasa bir görev yüklediği anlamına gelir. Belki de proletarya mücadele içinde tükenecek ve üstlendiği yükün altında ezilecektir – belki. Ama sınıfsal yozlaşmadan ve tüm ülkeyi barbarlığa sürüklemekten korktuğu için bu görevleri reddetmesi olanaksızdır.” Şu anda buna ekleyeceğimiz bir şey yok.

1918 Mayıs'ında Lenin şunları yazıyordu: “Ekonomik ve politik güçlerimizin birbirine tekabül etmediği bir kez tanındığında, bundan iktidarı almamamız gerektiği ‘sonucunun çıkacağını’ söylemek onarılamaz bir hata olur ... Ancak ‘camdan bir fanus içinde yaşayanlar’, ne doğanın ne de toplumun evriminde asla bir ‘tekabül ilişkisi’ olmayacağını, olamayacağını; tamamlanmış bir sosyalizmin ancak bir dizi girişim – tek başına ele alındığında her biri tek yanlı olacak ve tekabül ilişkisinin eksikliğini duyacak olan girişimler – yoluyla, tüm ülkelerin proleterlerinin devrimci işbirliğiyle yaratılabileceğini unutarak, böyle bir akıl yürütmeye bulunabilirler. “Uluslararası devrimin önündeki zorluklar, edilgen bir biçimde uyum sağlama, iktidardan vazgeçme ya da evrensel ayaklanmayı ulusal olarak gözleyip bekleme yoluyla değil, canlı eylem yoluyla, çelişkileri alt ederek, mücadelenin dinamiği ve çapının genişletilmesi yoluyla yenilecektir.

Epigonların tarihsel felsefeleri ciddiye alınacak olursa, Bolşevikler Ekim’in öngününde hem bir alay düşman karşısında ayakta kalabileceklerini, hem de askeri komünizmden NEP’e geçeceklerini önceden biliyor olmalıydılar; tabii ihtiyaç durumunda kendi ulusal sosyalizmlerini inşa edeceklerini de. Özetle, iktidarı ele geçirmeden önce Bolşeviklerin hesaplarını incelemiş olmaları ve bakiyenin pozitif olduğuna emin olmaları gerekmektedir. Gerçekte olanlar, bu imkansız karikatürdekiyle pek az benzerlik taşımaktadır.

1919 Mart’ında Parti kongresine sunduğu bir raporda Lenin şöyle demektedir: “Sık sık yolumuzu el yordamıyla bulmak zorunda kalıyoruz; geride bıraktıklarımıza bir göz atmaya kalktığımız zaman bu olgu daha da açık bir hale geliyor. Ama 1917 yılının 10 Ekim günü iktidarın alınması konusunda karar verirken bile, bu bizde en ufak bir ürkekliğe neden olmadı. Trotskiy Yoldaş’ın deneyimiyle, deney yapmanın – deneme yapmanın – bize bağlı olduğundan kuşumuz yoktu. Dünyada daha önce hiç kimsenin üstlenmediği ölçekte bir işi üstlendik.”

Devrimci Marksizm

Lenin konuşmasını şöyle sürdürdü: “Sonuna dek nasıl götüreceğini önceden bilecek kim devasa bir devrim yapabilmıştır? Böyle bir bilgi nereden edinilebilirdi? Kitaplardan değil. Böyle kitaplar yoktur. Kararımız ancak kitlelerin deneyiminden doğabilirdi.”

Bolşevikler, Rusya'nın sosyalist toplumu yaratabileceğine ilişkin herhangi bir güvence aramadılar. Buna gereksinimleri yoktu. Bunun onlara bir yararı yoktu. Bu, Marksizm okulunda öğrendikleri her şeyle çelişki içindeydi. Lenin Kautsky'ye karşı şöyle yazıyordu: “Bolşeviklerin taktikleri yalnızca uluslararası taktiklerdi çünkü aşağılık bir dünya devrimi korkusuna, dünya devrimi karşısında sığ kafalı bir güvensizliğe dayanmıyorlardı...”

Bolşevikler “tüm ülkelerde devrimin gelişmesine, desteklenmesine, teşvik edilmesine, tek bir ülkede mümkün olabilecek azami ölçüde katkıda bulundular”. Böyle bir taktikle önceden yanılmaz bir ilerleme hattı çizmek olanaksızdı ve ulusal bir zaferi güvence altına almak daha da az olanaklıydı. Ama Bolşevikler, savaşta olduğu gibi devrimde de tehlikenin ayrılmaz bir öge olduğunu biliyorlardı. Tehlikeyi gözleri açık karşılamak üzere yola çıktılar.

Burjuvazinin, çıkarları uğruna cesaretle savaş riskine girmesini dünya proletaryasının önüne bir örnek ve sitem konusu olarak çıkaran Lenin, “kolay bir zafer güvencesi olmadan mücadeleye başlamaktan korkan” sosyalistleri nefretle damgalıyordu. “...uluslararası sosyalizmin bu yaltakçıları, burjuva ahlakının böyle düşünen uşakları, üç kez aşağılanmayı hak ediyorlar. Bilindiği gibi, Lenin öfkeden boğulur gibi olurken durup hangi sözcükleri seçeceğini düşünmezdi.

Stalin şu soruyu sorup duruyor: “Ama uluslararası devrim gecikecek olursa ne yapacağız? Devrimimizin önünde herhangi bir umut ışığı var mı? Trotskiy hiç ışık yakmıyor.” Epigonlar Rus proletaryası için tarihsel ayrıcalıklar talep ediyor: İnsanlığın geri kalanına ne olduğundan bağımsız olarak, sosyalizme doğru kesin-tisiz bir hareket için uzanan bir yol yatağı. Ne yazık ki tarih böyle bir yol yatağı hazırlamış değildir. Lenin Partinin yedinci kongresinde şöyle der: “Olaylara dünya ölçeğinde tarihsel bir açıdan bakılacak olursa, tek başına kalması durumunda devrimimizin nihai zaferinin... umutsuz olduğu konusunda en ufak bir kuşkuyla yer yoktur.”

Ama bu durumda bile devrimimiz meyve vermemiş olmayacaktır. Lenin 1919 Mayısındaki bir öğretmenler kongresinde şöyle der: “Emperyalistler Bolşevik iktidarını yarım yıkacak bile olsalar, iktidarı almış olmaktan bir an bile pişmanlık duymayacağız. Ve sınıf bilincine sahip işçilerden bir teki bile... buna pişman olmayacak, her şeye karşın devrimimizin kazandığından kuşku duymayacaktır”. Çünkü Lenin zaferi ancak, mücadeledeki gelişmelerin uluslararası bir ardarda gelişi terimleriyle düşünmüştür: “Yeni toplum ancak şu ya da bu sosyalist ülkeyi yaratmak üzere başlatılan birbirinden farklı bir dizi tamamlanmamış, somut girişim dolayısıyla canlı bir beden kazanabilecek olan bir soyutlamadır”. ‘Sosyalist ülke’ ile ‘yeni toplum’ arasındaki bu keskin ayrım ve bir anlamda

karşıtlık, epigon literatürünün Lenin'in metinleri üzerinde yaptığı sayısız suistimal konusunda anahtar sunmaktadır.

Lenin, iktidarın ele geçirilmesinin üzerinden geçen beş yılın sonunda, Bolşevik stratejinin anlamını en yalın biçimde anlatmıştır. "O tarihte uluslararası devrimi başlattığımızda, bunu uluslararası devrimin gelişmesinden önce davranabileceğimiz inancıyla değil, ama tüm bir koşullar dizisi bizi devrimi başlatmaya zorladığı için yaptık. Düşüncemiz şuydu: Ya uluslararası devrim yardımımıza gelecekti, ki bu durumda zaferimiz tamamen güvence altındaydı, ya da yenilgi durumunda yine de devrim davasına hizmet ettiğimiz ve deneyimimizin diğer devrimlere yardımcı olacağı bilinciyle, mütevazı devrimci görevimizi yerine getirecektik. Uluslararası dünya devriminin desteği olmaksızın proleter iktidar devirmesinin zaferinin olanaksız olduğu bizim için açıktı. Devrimden önce bile ve sonrasında da aynı biçimde düşüncemiz şuydu: Başka ülkelerde, kapitalizmin daha gelişmiş olduğu ülkelerde hemen ya da her halükârda çok kısa bir süre içinde bir devrim başlayacak – aksi takdirde yok olmak zorunda kalacağız. Bu bilince karşın yalnız kendimiz için değil, uluslararası devrim için çalıştığımızı bildiğimizden Sovyet sistemini her koşulda ve ne pahasına olursa olsun korumak için elimizden geleni gelen her şeyi yaptık. Bunu biliyorduk, bu inancı Ekim Devrimi'nden önce de aynen devrimin hemen sonrasında ve Brest Litovsk barış anlaşması sırasında olduğu gibi sık sık ifade ettik. Ve bu genel olarak doğrudur." Tarihler değişmiş, olaylar pek çok bakımdan beklenmedik biçimler altında gelişmiş, ama temel yöneliş değişmeden kalmış.

Bu sözcüklere eklenecek ne olabilir? "Uluslararası devrimi... başlattık." Eğer Batı'da devrim "hemen ya da her halükârda çok kısa bir süre içinde" başlamazsa – diye varsayıyorlardı Bolşevikler – "yok olmak zorunda kalacağız." Ama böyle bir durumda bile, iktidarın ele geçirilmesi haklı olacaktır: Felakete uğrayanların deneyiminden başkaları bir şeyler öğreneceklerdir. "Yalnızca kendimiz için değil, uluslararası devrim için çalışıyoruz." Lenin baştan sona enternasyonalizmle dolu olan bu düşünceleri Komünist Enternasyonal'e sunuyordu. Ona karşı çıkan kimse oldu mu? Hiç kimse ulusal bir sosyalist toplum olanağı konusunda en ufak bir düşünce ileri sürdü mü? Hiç kimse böyle bir şey yapmadı. Tek bir sözcük bile edilmedi!

Beş yıl sonra, Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'nin Yedinci Plenumu'nda Stalin, bu düşüncelerin tam karşıtı düşünceler geliştirdi. Bunların neler olduğunu biliyoruz: Eğer "tek ülkede sosyalizmin inşası olanağına güven" duyulmuyorsa, o zaman partinin iktidardaki bir parti konumundan, bir muhalefet partisi konumuna... geçmesi gerekir. İktidarı almadan önce, başarıya dair önsel bir güvencemiz olmalıdır: Bu güvenceyi yalnızca ulusal koşullarda aramak gerekir; köylü Rusya'da sosyalizmin inşası olanağına güvenimiz olmalıdır; o zaman dünya proletaryasına güven duymadan pek güzel ilerleyebiliriz. Bir akıl yürütme zincirinin tüm bu halkaları, Bolşevizm geleneğinin yüzünde bir tokat gibi

patlamaktadır.

Stalin okulu geçmişten kopuşunu gizlemek için Lenin'in bu işe en az elverişli görünen bazı satırlarını kullanmayı deniyor. *Avrupa Birleşik Devletleri* üzerine 1915 yılında yazılan bir metinde, yalıtılmış her ülkede işçi sınıfının iktidarı kazanması ve diğerlerini beklemeden sosyalist inşayı başlatması gerektiği geçerken söylenmiştir. Eğer bu tartışılmaz satırların ardında ulusal bir sosyalist toplum düşüncesi gizleniyorsa, nasıl olmuştur da Lenin sonraki yıllarda bunu tamamen unutmuş, her adımda bu düşünceyle çelişkiye düşmüştür? Ama dolaysız açıklamalar dururken dolambaçlı imalara başvurmanın yararı yok. Aynı yıl içinde, 1915'te Lenin tarafından taslağı hazırlanan program tezleri sorunun yanıtını açıkça ve doğrudan vermektedir: "Rus proletaryasının görevi, Rusya'daki burjuva demokratik devrimi Avrupa'da sosyalist devrim ateşini tutuşturmak üzere sonuna dek götürmektir. Bu ikinci görev artık birinciye son derece yaklaşmıştır, ama yine de özel ve ikinci bir görev olarak kalmaktadır çünkü bu Rus proletaryasının farklı sınıflarla işbirliği yapmasıyla ilgili bir sorundur. Birinci görevde işbirliği Rusya'nın küçük burjuva köylülüğüyle yapılacaktır, ikinci görevde ise diğer ülkelerin proletaryasıyla." Lenin'in bundan daha açık olması istenemezdi.

Lenin'den alıntı yapmak konusundaki ikinci girişimin de daha iyi bir dayanağı yoktur. Kooperatifçilik konusundaki bitmemiş metninde Sovyet Cumhuriyeti'nin yeni devrimler olmaksızın sosyalizme geçişi başarmak için "gerekli ve yeterli olan her şeye" sahip olduğu söylenir. Metinden de son derece açık bir biçimde anlaşılacağı gibi, burada söz konusu olan sosyalizmin politik ve yasal öncüleridir. Yazar, üretime ilişkin ve kültürel öncüllerin elverişsiz olduğunu okurlara anımsatmayı unutmaz. Genel olarak Lenin bu düşünceyi pek çok kez yenilemiştir. "Politik öncüllerine sahip olduğumuz halde sosyalizme doğrudan geçiş yapabilecek uygarlıktan...yoksunuz" diye yazar aynı döneme, 1923 başlarına ait bir metninde. Diğerlerinde olduğu gibi bu durumda da Lenin, Batı proletaryasının sosyalizme Rus proletaryası ile birlikte ve onun önünde geleceği varsayımından hareket eder. Kooperatifçilik konusundaki metin, Sovyet Cumhuriyeti'nin antagonistik ve devrimci gelişme süreci boyunca sosyalist dünya toplumu içindeki yerini almak yerine, uyumlu bir biçimde ve reformist önlemlerle kendi ulusal sosyalizmini yaratabileceği yolunda en ufak bir ipucu taşımaz. Komünist Enternasyonal program metnine dahi sokulmuş olan bu iki alıntı da uzun süre önce *Program Eleştirisi* başlıklı metnimizde açıklandı ve karşıtlarımız bir kez bile çarpıtma ve hatalarını savunma girişiminde bulunmadılar. Böyle bir girişim son derece umutsuz olurdu.

1923 Mart'ında – yaratıcı çalışmasının son döneminde – Lenin şunları yazıyordu: "Şu anda önümüzde duran... sorun şudur: Batı Avrupalı kapitalist ülkeler sosyalizme yönelik gelişmelerini tamamlayana dek küçük, küçücük köylü üretimimizle, bu yıkıntı halindeki durumumuzla ayakta kalmayı başaracak mıyız?" Bir kez daha görüyoruz: Tarihler değişiyor, olayların örgüsü değişiyor,

ama politikanın uluslararası temeli sarsılmadan kalıyor. Uluslararası devrime duyulan bu inanç – Stalin’e göre ‘Rus devriminin iç güçlerine güvensizlik’ – bu büyük enternasyonalisti mezarına dek izledi. Ancak Lenin’i bir mozolenin altına tıktıktan sonradır ki epigonlar onun görüşlerini millileştirebilmişlerdir.

Dünya ölçeğinde iş bölümünden, farklı ülkelerin gelişmelerinin eşitsizliğinden, bunların karşılıklı bağımlılıklarından, çeşitli ülkelerdeki kültürün farklı yönlerinin eşitsizliğinden, çağdaş üretici güçlerin dinamiğinden çıkan sonuç, sosyalist yapının ancak bir ekonomik spiral sistemiyle, ancak tek bir ülkenin iç uyumsuzluklarının tüm bir ülkeler grubu içinde ele alınmasıyla, ancak farklı ülkeler arasında karşılıklı hizmetle ve bunların sanayi ve kültürlerinin farklı dallarının karşılıklı bütünleşmesiyle – yani son çözümlemede ancak dünya arenasında – inşa edilebileceğidir.

Partinin 1903’te kabul edilen eski programı şu sözcüklerle başlar: “Mübadelenin gelişmesi uygar dünyanın halkları arasında öylesine sıkı bağlar oluşturmuştur ki, proletaryanın büyük kurtuluş hareketi uluslararası bir harekete dönüşmelidir ve uzun süreden beri dönüşmektedir...” Proletaryanın yaklaşan toplumsal devrime hazırlanması, “uluslararası sosyal demokrasinin” görevi olarak tanımlanır. Bununla birlikte, “ortak nihai hedeflerine giden yolda... farklı ülkelerin sosyal demokratları önlerine farklı acil görevler koymak zorundadırlar.” Rusya’da çarlığın devrilmesi böyle bir görevdir. Böylece demokratik devrim önceden, uluslararası sosyalist devrim yolunda ulusal bir adım olarak değerlendirilir.

Parti tarafından iktidarın ele geçirilmesinden sonra kabul edilen programımızın gerisinde de aynı anlayış yatar. Yedinci Kongrede bu programın taslağına ilişkin bir ön tartışma sırasında, Milyutin Lenin’in çözümlemesine editöryal bir düzeltme yapılmasını önerdi: “toplumsal devrim çağı artık başladı” denilen yere ‘uluslararası sosyalist devrim’ sözcüklerinin eklenmesini öneriyorum... Bunu tartışmanın gereksiz olduğunu düşünüyorum... Toplumsal devrimimiz ancak uluslararası bir devrim olarak başarıya ulaşabilir. Devrimimiz çevre ülkelerdeki burjuva yapıyı kendi haline bırakarak zafere ulaşamaz... Yanlış anlaşılmalara önlemek için bunun eklenmesini öneriyorum.” Başkan Sverdlov: “Yoldaş Lenin bu düzeltmeyi kabul ediyor, dolayısıyla oylamaya gerek yok.” Parlamenter tekniğin basit bir epizodu (“tartışmak gereksiz” ve “oylamaya gerek yok”) Epigonların çarpıtılmış tarih yazımını belki de en özenli araştırmalardan daha ikna edici bir biçimde çürütüyor! Milyutin’in kendisinin, aynen yukarıda alıntı yaptığımız Skvortzov-Stepanov ve yüzlerce, binlerce benzeri gibi çok kısa bir süre sonra kendi görüşlerini “Trotskizm” adı altında mahkûm etmiş olması gerçekleri değiştirmez. Büyük tarihsel akımlar insanların belkemiğinden daha sağlamdır. Gelgitin yükselmesi tüm politik kuşakları yükseltir, geri çekilmesi ise siler süpürür. Oysa düşünceler, onları taşıyanların fiziksel ve ruhsal ölümlerinden sonra bile yaşam gücüne sahiptirler. Bir yıl sonra, Partinin yeni programını onaylayan sekizinci Kongresi’nde aynı sorun Lenin ile Podbelsky arasındaki

Devrimci Marksizm

karşılıklı sert tartışmalarla yeniden gündeme geldi. Moskova delegesi, Ekim altüst oluşuna karşın programda toplumsal devrimden söz edilirken hâlâ gelecek zaman kullanılmasını protesto etti. Lenin şöyle dedi: “Podbelsky programdaki paragraflardan birinde yaklaşan toplumsal devrimden söz edilmesine karşı çıkıyor... Argümanı açıkça tutarsızdır çünkü programımızda dünya ölçeğinde bir toplumsal devrimden söz ediyoruz.” Doğrusu Parti tarihi, Epigonların gizlenebilecekleri aydınlatılmamış tek bir köşe bile bırakmamaktadır.

1921’de kabul edilen Komünist Gençlik programında, aynı sorun özellikle popüler ve basit bir biçimde ortaya konmuştur. Paragraflardan birinde “olağanüstü doğal kaynaklara sahip olmakla birlikte, Rusya sanayi bakımından küçük burjuva nüfusun ağırlıklı olduğu geri bir ülkedir. Sosyalizme ancak, artık gelişme çağına girmiş bulunduğumuz sosyalist dünya devrimi dolayısıyla ulaşabilir.” Zamanında yalnızca Lenin ve Trotskiy’in değil, aynı zamanda Stalin’in de katılımıyla Politbüro tarafından onaylanan bu program, Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi’nin yalıtılmış bir ülkede sosyalizmin kabul edilmemesini ölümcül bir günah haline getirdiği 1926 sonbaharında, tüm gücüyle varlığını sürdürüyordu.

Oysa bunu izleyen iki yıl içinde, epigonlar Lenin’in zamanındaki program belgelerini arşivlerden tırtıklamak zorunda kaldılar. Parçaların birbirine yamanmasından oluşan yeni belgelerine de Komünist Enternasyonal’in programı adını verdiler. Lenin’le birlikte oluşturulan “Rusya” programında söz konusu olan uluslararası devrimken, epigonların uluslararası programında “Rus” sosyalizminden söz edilir oldu.

Geçmişten kopuş, tam olarak ne zaman ve nasıl kendini açığa vurdu? Stalin’in biyografisinde bir dönüm noktasıyla çakıştığı için tarihsel zamanı göstermek kolay. 1924’te Nisan gibi geç bir zamanda, Lenin’in ölümünden üç ay sonra, Stalin partinin geleneksel görüşlerini mütevazı bir biçimde sergiliyordu. *Leninizmin Sorunları*’nda şöyle yazıyordu: “Tek ülkede burjuvazinin iktidarını devirmek ve proletaryanın iktidarını kurmak, sosyalizmin tam zaferini güvence altına almak anlamına gelmez. Sosyalizmin başlıca görevi – sosyalist üretimin örgütlenmesi – hâlâ önümüzde durmaktadır. Bu görev yerine getirilebilir mi? Birkaç gelişmiş ülkenin proleterlerinin birleşik çabaları olmaksızın, tek ülkede sosyalizmin nihai zaferine ulaşmak olanaklı mıdır? Hayır, değildir. Tek ülkenin çabaları burjuvaziyi devirmeye yeter – devrimimizin tarihi bize bunu söylemektedir. Oysa sosyalizmin nihai zaferi için, sosyalist üretimin örgütlenmesi için, tek bir ülkenin özellikle de Rusya gibi bir köylü ülkesinin çabaları yeterli değildir, bunun için birkaç gelişmiş ülkenin proleterlerinin çabalarına sahip olmalıyız.” Stalin bu düşüncelerin sergilenmesini “Leninist proleter devrimi teorisinin karakteristik çizgileri genel olarak bunlardır” sözleriyle bitirir.

Aynı yılın sonbaharında Trotskizmle mücadelenin etkisi altında, Rusya’nın diğerlerinden farklı olarak bir müdahaleyle engellenmediği takdirde, sosyalist

toplumu kendi güçleriyle inşa edebilecek ülkenin ta kendisi olduğu birden bire keşfedildi. Aynı yapıtın yeni baskılarından birinde Stalin şunları yazdı: “Muzaffer ülkenin proletaryası, iktidarını sağlamlaştırarak ve köylülüğün öncülüğünü eline alarak sosyalist toplumu inşa edebilir ve etmelidir.” Edebilir ve etmelidir! Yalnızca “ülkeyi müdahale karşısında güvence altına almak için...en azından birkaç ülkede...devrimin zaferi zorunludur.” Dünya proletaryasına sınır bekçisi rolünü veren bu anlayışın ilanı aynı sözcüklerle biter: “Leninist proleter devrimi teorisinin karakteristik çizgileri genel olarak bunlardır.” Stalin bir yıl içinde, sosyalizmin temel bir sorunu konusunda Lenin’e doğrudan doğruya birbirine karşı iki görüş mal etmiştir.

1927’de Merkez Komitesi’nin tam katılımlı bir toplantısında, Trotskiyi Stalin’in bu iki çelişik düşüncesi hakkında şunları söyledi: “Stalin’in bir hata yaptığını sonra da düzelttiğini söyleyebilirsiniz. Ama böyle bir konuda böyle bir hatayı nasıl yapabildi? Eğer daha 1915’te Lenin’in yalıtılmış bir ülkede sosyalizmin inşası teorisini ilan ettiği doğruysa (ki bu tamamen yanlıştır), eğer sonradan Lenin’in yalnızca bu görüşü pekiştirdiği ve geliştirdiği doğruysa (ki bu tamamen yanlıştır) o zaman sormalıyız, Lenin’in hayatta olduğu bir sırada, yaşamının son döneminde Stalin, ifadesini 1924 tarihli Stalinist alıntıda bulan bu çok önemli konuya ilişkin düşüncelyi kendi kendine nasıl uydurabilmiştir? Öyle görünüyör ki Stalin bu temel sorun bakımından her zaman bir Trotskist olmuştur ve ancak 1924’den sonra bundan vazgeçmiştir. Stalin, 1924 öncesinde tek ülkede sosyalizmin inşası konusunda bir şeyler söylediğini göstermek için kendi yazıları açısından hiç değilse bir alıntı bulabilseydi iyi olurdu. Ama bulamayacaktır.” Bu meydan okuma yanıtız kalmıştır.

Yine de Stalin’in yaptığı değişikliğin gerçek boyutlarını abartmamalıyız. Aynen savaş sorununda, geçici hükümetle ilişkimiz konusunda ya da ulusal sorunda olduğu gibi, devrimin genel perspektifleri konusunda da Stalin’in iki konumu vardır: Bağımsız, organik, her zaman ifade edilmeyen ya da en azından hiçbir zaman tamamen ifade edilmeyen bir konum ve Lenin’den ödünç alınan, koşullu, lafazanlığa dayalı diğer konum. Tek ve aynı partiye mensup iki insan arasında, hem devrim anlayışına ilişkin sorunlarda hem de politik psikoloji bakımından Stalin’le Lenin’i ayıran uçurumdan daha derin bir uçurum hayal edilmek olanaksızdır. Stalin’in oportünist karakteri, şu anda iktidarının muzaffer bir proleter devrimine dayanıyor olması gerçeği tarafından gizlenmektedir. Ama Stalin’in bağımsız konumunu 1917 Martında gördük. Tamamlanmış bir burjuva devrimini arkasına alan Stalin, partiye burjuvazinin “parçalanıp dağılmasını engelleme” – yani aslında proleter devrimine direnme – görevini biçti. Eğer proleter devrimi başarıldıysa bu Stalin’in hatası değildir. Ama tüm bürokrasiyle birlikte Stalin de tavrını gerçekleştiren oldubitti temelinde belirledi. Proletarya diktatörlüğü bir kez kurulduysa, sosyalizm de olmalıdır. Menşeviklerin Rusya’da proleter devrimine karşı argümanlarını tersine çeviren Stalin, yalıtılmış bir ülkede sosya-

Devrimci Marksizm

lizm teorisiyle kendisini uluslararası devrim karşısında barikat gerisinde tutmaya başladı. Ve hiçbir ilke sorununu enine boyuna düşünmediği için de, ona “özünde” her zaman 1924 sonbaharındaki gibi düşünüyormuş gibi gelmektedir. Ve üstelik, partide egemen olan düşünceyle hiçbir zaman çelişkiye düşmediği için, “özünde” partinin de kendisi gibi düşündüğü sanısına kapılmaktadır.

Başlangıçtaki ikame bilinçsizdi. Söz konusu olan tahrifat değil, ideolojik safra atma idi. Ama milli sosyalizm doktrini iyi silahlanmış bir eleştiriyile karşılaştıkça, aygıt açısından örgütlü ve ağırlıklı olarak cerrahi bir müdahale gereği doğdu. Milli sosyalizm teorisi o zaman fetvayla buyruldu. Bu teori, karşıtlıklar yöntemiyle – kabul etmeyenlerin tutuklanması yoluyla – kanıtlandı. Aynı anda parti geçmişinin sistematik olarak yeniden biçimlendirilmesi dönemi de açıldı. Partinin geçmişi bir palimpsest’e döndürüldü. Parşömenlerin imhası - üstelik durmadan artan bir öfkeyle- sürmektedir.

Bununla birlikte belirleyici etken, baskılar veya tahrifatlar değildi. Bürokrasinin durumuna ve çıkarlarına tekabül eden yeni görüşlerin zaferi, – geçici ama son derece güçlü – nesnel koşullara dayanıyordu. Sovyet Cumhuriyeti’nin önünde, hem iç hem de dış politika alanında devrim öncesinde hiç kimsenin düşünemeyeceği kadar önemli bir rol oynama olanağı açıldı. Yalıtılmış işçi devleti bir alay düşman arasında ayakta durmakla kalmayıp, ekonomik bakımdan da kalkındı. Bu önemli olgu, henüz tarihsel olarak düşünmeyi – yani karşılaştırmayı ve öngörmeyi – öğrenmemiş olan genç kuşakların toplumsal düşüncesini oluşturdu.

Avrupa burjuvazisi, son savaşta bir yenisini kolaylıkla göze alamayacağı kadar zarar gördü. Devrimci sonuçlara yol açma korkusu, şu ana dek askeri müdahale planlarını felçleştirdi. Ama korku etkeni istikrarsız bir etkindir. Devrim tehdidi şu ana kadar devrimin kendisinin yerine geçmemiştir. Uzun süre gerçekleşmeden kalan bir tehlike etkisini yitirir. Aynı zamanda işçi devleti ile dünya emperyalizmi arasındaki uzlaşmaz karşıtlık da su yüzüne çıkmaktadır. Son olaylar öylesine etkileyici olmuştur ki, sosyalist yapının tamamlanmasına dek dünya burjuvazisinin “tarafsızlaştırılması” umudu, şu anki yönetici grup tarafından terk edilmiştir; hatta bir dereceye kadar karşıtına bile dönüştürülmüştür.

Bu barış yılları boyunca elde edilen sınaî başarılar, planlı bir ekonominin benzersiz avantajlarının yok edilemez bir kanıtıdır. Bu olgu devrimin uluslararası karakteriyle hiçbir biçimde çelişmez: Sosyalizmin öğeleri ve destek noktaları tek tek ülkelerde hazırlanmamış olsaydı, sosyalizm dünya arenasında gerçekleşemezdi. Ulusal sosyalizm teorisinin düşmanlarının aynı zamanda sanayileşmenin, planlama ilkesinin, Beş Yıllık Plan’ın ve kolektifleştirmenin taraftarları olmaları tesadüf değildir. Rakovskiy ve onunla birlikte binlerce başka Bolşevik, cesur bir sınaî inisiyatif için mücadelelerini yıllarca süren sürgün ve hapisle ödemektedirler. Ama öte yandan, onlar da elde edilen sonuçların abartılmasına, ulusal rehavete ilk karşı çıkanlar oldular. Öte yandan, eskiden geri kalmış Rusya’nın

proletaryasının iktidarı fethedemeyeceğini düşünen ve iktidarın fethinden sonra da, geniş çaplı bir sanayileşme ve kolektifleştirme olanağını yadsıyan güvensiz ve dar görüşlü “pratik adamlar” sonradan tam karşıt konumu benimsediler. Tarihsel bir perspektifi çarpım tablosuyla ikame ederek, kendi beklentilerine karşın elde edilen başarıları basit bir biçimde tüm bir Beş Yıllık Planlar dizisiyle çarptılar. İşte yalıtılmış bir ülkede sosyalizm teorisi budur.

Aslında bugünkü Sovyet ekonomisinin büyümesi çelişkili bir süreç olarak kalmaya devam etmektedir. İşçi devletini güçlendiren ekonomik başarılar hiç de otomatik olarak uyumlu bir toplumun yaratılmasına yol açmazlar. Tam tersine, yalıtılmış bir sosyalist yapının çelişkilerinin daha yüksek bir düzeyde keskinleşmesini hazırlamaktadırlar. Kırsal Rusya, eskiden olduğu gibi, kentli Avrupa ile karşılıklı bir sanayi planına gereksinmektedir. Dünya ölçeğinde işbölümü, yalıtılmış bir ülkede proletarya diktatörlüğüne üstün gelmekte ve önündeki yolu zorunlu olarak dikte etmektedir. Ekim devrimi Rusya’yı insanlığın geri kalanının gelişmesinden dışlamamış, tersine ona daha da sıkı bir biçimde bağlamıştır. Rusya ne barbarlığın gettosu ne de sosyalizmin cennetidir. İçinde bulunduğumuz geçiş çağında var olan en geçişsel ülkedir. “Rus devrimi uluslararası devrim zincirinde yalnızca bir halkadır.” Dünya ekonomisinin bugünkü durumu, şunu tereddütsüz bir biçimde söyleme olanağını vermektedir: Kapitalizm proleter devrimine, Sovyetler Birliği’nin sosyalizme olduğundan çok daha yakındır. İlk işçi devletinin kaderi, Batı’daki veya Doğu’daki kurtuluş hareketinin kaderine kopmaz bir biçimde bağlıdır. Ama bu geniş konu bağımsız bir araştırma ister. Bu konuya tekrar döneceğimizi umuyoruz.